

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS

KIRÁLY LÁSZLÓ  
1976



# K A N D I D Á T U S I   É R T E K E Z É S

Király László

A mezőgazdaság amerikai utas tőkés fejlődése és a  
népi demokratikus agrárátalakulás Bács-Kiskun  
megyében

Aspiránsvezető: dr. Szakács Sándor  
a történelemtudományok kandidátusa

Kecskemét

1976

## TARTALOMJEGYZÉK

|                                                                                                                                  |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Bevezető .....                                                                                                                   | 4   |
| I. Az "amerikai utas" agrárfejlődés főbb jellegzetességei a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 előtt .....                     | 9   |
| 1. A polgári agrárfejlődés társadalmi alapja és iránya a Duna-Tisza közén 1918/19-ig .....                                       | 9   |
| a/ Mezővárosok .....                                                                                                             | 11  |
| b/ A Duna-Tisza közti nemzetiségi telepességek .....                                                                             | 15  |
| c/ Kun-puszták és mezővárosok .....                                                                                              | 16  |
| d/ Ősi magyar falvak .....                                                                                                       | 19  |
| e/ A paraszti gazdálkodás térhódítása .....                                                                                      | 21  |
| 2. Agrárviszonyok a mai Bács-Kiskun megye területén 1920-1944 .....                                                              | 38  |
| a/ Az 1920. évi földreform hatása a birtokstruktúrára .....                                                                      | 39  |
| b/ A birtokviszonyok az 1935. évi összeírás tükrében .....                                                                       | 43  |
| c/ A művelési ágak és a termelés szerkezete ...                                                                                  | 54  |
| d/ Az állami beavatkozás helyi szervezetének két háború közötti tevékenysége .....                                               | 61  |
| e/ A mai megye területének társadalmi helyzete a II. világháború előtt. /Az "amerikai utas" agrárfejlődés ellentmondásossága/... | 79  |
| II. A népi demokratikus agrárátalakulás .....                                                                                    | 110 |
| 1. A felszabadult megye gazdasági viszonyai a földreform előtt .....                                                             | 112 |
| 2. A földreform .....                                                                                                            | 140 |
| a/ A földigénylő bizottságok megalakulása, a földosztás megkezdése .....                                                         | 141 |
| b/ Az egyes pártok magatartása .....                                                                                             | 155 |
| c/ A földhiány okozta gondok .....                                                                                               | 159 |

|                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| d/ A megyei földbirtokrendező szervek meg-<br>alakulása és sajátos helyzete ..... | 168 |
| e/ A földosztás befejezése .....                                                  | 176 |
| f/ Nemzetiségi áttelepitések hatása a föld-<br>reform végrehajtására .....        | 184 |
| g/ A földreform számszerű eredményei .....                                        | 195 |
| h/ Az új birtok- és osztályviszonyok .....                                        | 203 |
| 3. A termelés az átalakult kisparaszti gazdál-<br>kodás keretében .....           | 215 |
| a/ A mezőgazdaság ujjaépítésének feltéte-<br>lei .....                            | 220 |
| b/ A termelési struktúra /művelési ágak/<br>változása .....                       | 240 |
| c/ A növénytermelés szerkezetének és hoza-<br>mainak alakulása .....              | 244 |
| d/ Az állattenyésztés .....                                                       | 255 |
| 4. A szocialista gazdasági szervezetek kiala-<br>kulásának kezdetei .....         | 263 |
| a/ Állami gazdaságok .....                                                        | 265 |
| b/ A földművesszövetkezeti mozgalom .....                                         | 268 |
| c/ Termelőszövetkezeti csoportok .....                                            | 273 |
| III. A fejlődés jellemzői és fő tendenciái .....                                  | 281 |
| Kitekintés .....                                                                  | 287 |
| Jegyzetek .....                                                                   | 300 |
| Irodalom .....                                                                    | 359 |



A felszabadulás után hazánkban lezajlott népi demokratikus agrárátalakulás feldolgozásának munkálatai immár két évtizede eredményesen folynak. Az alapvető országos összegezések 1. mellett a regionális kutatás területén is jelentős eredmények születtek. 2. Főleg regionális és helytörténeti vonatkozásban változatlanul számos még az "érintetlen" terület, ami a kutatás természetéből következik. Jelen vállalkozásunk is elsősorban egy ilyen átfogóan még nem vizsgált régió - a mai Bács-Kiskun megye területe - agrárfejlődésének első átfogóbb összegezésére tesz kísérletet.

A regionális sajátosságok azonban egy-egy ponton a vizsgálati közelítés némely viszonylatának tágitására is anyagszerűen ösztönöznek. A problémát így körvonalazhatjuk: a vizsgált körzet - mai keretei közt a mezőgazdaságilag hasznosított terület mintegy tizede - az országnak azon, korántsem általános történeti alkörzetéhez tartozott, ahol az un. porosz utas nagybirtok és részben közvetlen hatása nemcsak meghatározó szerepet nem játszott, de inkább - legalább területi szempontból - alárendelt jelentőségű volt.

Egyszóval már a török uralmat követő időkben - még feudális keretek között - valami paraszti, s a tőkés korban valami viszonylag szabadabb paraszti - polgári fejlődés jellemezte e táj agrárviszonyait. Azaz - néhány később jelzendő nagybirtok mellett - szabadabb paraszti un. "amerikai utas" viszonyok előzték itt meg az 1945-ös forradalmi demokratikus agrárátalakulást, illetve a földreformot is.

A téma táji és történeti vonatkozásai miatt bővült, bonyolódott, tehát tovább a feladat: hogyan és mennyire hatott az említett előtörténeti sajátosság az 1945-1949. között lezajlott népi demokratikus agrárátalakulásra. /Mit jelentett, hogy játszódott a parasztbirtok uralkodó tengerében az 1945-ös földreform. Miként színezte az 1945 utáni agrárátalakulást és agrárfejlődést a parasztbirtok már 1945 előtt az átlagot meghaladó tulsulya? Nem utolsósorban, mit jelentett - ugyanebben az összefüggésben - az, hogy itt, a vizsgálatra vállalt térségben megint átlagot meghaladóan a paraszti birtok abszolút többsége nem, vagy csak jóval kisebb mértékben küszködött azokkal az "egyszeri" üzemszervezési gondokkal, átmenetileg majdnem leküzdhetetlen nehézségekkel, amelyek az egykorulag létrejött új birtokok többségére fokozottan érvényesek voltak, részben a felszerelés hiánya, részben az önálló gazdálkodás korábbi, történeti tapasztalati hiányosságának következtében/.

És ebben az összefüggésben már önként merült fel, miként oldható meg vajon ez - egy rövid tanulmány keretében. Mindehhez járult egy újabb kérdés: mennyiben befolyásolhatta ez a szocializmusra való közvetlen átmenet nagyobb vonulatát -"előtörténetként".

Ez utóbbi - melynek megvalósulását magam is helyileg fejlődésében nyomonkövethettem - kényszerített arra, hogy ne csak időben, de területileg se az "egyszerűbb" megoldás lehetősége szabja meg a vizsgálódások körét.

A fentiekből következett, hogy az eredeti célkitűzéseknél szükségképp többre /és talán kevesebbre is/ kellett vállalkozni. Területileg a mai Bács-Kiskun megyére, történetileg pedig az 1945 előtti viszonyokra is ki kellett terjeszteni a vizsgálatokat.

A témára vonatkozó munkák az agrártörténeti előzményeket többnyire csak érintőlegesen, a főbb irányokra vonatkozóan tekintik át és annak a népi demokratikus agrárátalakulás egyes fázisaira - a földosztás előkészítése, a földosztás végrehajtása, a földreform befejezése, a termelés konszolidálódása, a szocialista agrárátalakulás kezdetei - gyakorolt hatásait nem elemzik a jelentőségéhez mérten. Az ország egészével foglalkozó munkáknál az előzmények ilyen, a legfőbb tendenciákra szorító áttekintése, - bár a mezőgazdaság 1848-tól számított tőkés átalakulási folya-



mata lényeges tartalmi különbségeket mutat az egyes földrajzi körzetekben - általában indokolt, már csak terjedelmi okokból is.

A kisebb, jól körülhatárolható egységgel foglalkozó kutató lehetőségei viszont adottak a sajátos, az átlagostól eltérő agrártörténeti előzmények részletesebb elemzésére, azoknak a felszabadulás után is tovább élő hatásainak feltárására. Ezekkel a lehetőségekkel - a helyi folyamatok jobb megértésén túl - éppen az országos munkákban összegezett tények alátámasztása, gazdagítása és árnyaltabbá tétele érdekében lehet és kell a kisebb körzettel foglalkozó történésznek élni.

Szűkebb kutatási területünkön - amely ma is sajátos helyet foglal el az ország gazdasági életében - szerzett tapasztalataink, úgy érezzük, igazolják ezt a megállapítást. 3.

Maga az agrárfejlődés és a felszabadulás után végbement agrárátalakulás jellege is - a lényegi egyezések mellett - jelentős eltéréseket mutatott az ország más területeihez viszonyítva. A földosztás tartalmi és formai jellemzői, a földreform lezárása, valamint a gazdasági konszolidáció üteme, eredményei alaposabb vizsgálódás után olyan kérdések egész sorát vetik fel, amelyekre csak akkor lehet megközelítően pontos választ adni, ha részletesebben megvizsgáljuk

az agrártörténeti előzményeket, a mezőgazdaság tőkés átalakulásának módját, fejlődésének irányát, következményeit.

Az előbbiekben elmondottakból következik, hogy az agrártörténeti előzmények alaposabb felderítését, majd azok felszabadulás után is tovább élő hatásainak folyamatos vizsgálatát munkánk egyik kulcskérdésének tartjuk. A dolgozat, amikor erre vállalkozik, meglehetősen töretlen utakon jár, s ez természetesen tévedési lehetőségeket rejt. Mégis ezt a megoldást választottuk, mert meggyőződésünk, hogy akkor szolgálhatjuk legjobban a területet, ahol élünk, ha alaposabban feltárjuk fő gazdasági ágazata szocialista átalakulásának közvetlen előzményeit jelentő események történelmi fejlődését; segítséget adva ezzel a folyamatok jobb megértéséhez és nem egy esetben a mai életünkre vonatkozó döntések megalapozásához is.

I.

Az "amerikai utas" agrárfejlődés főbb jellegzetességei  
a mai Bács-Kiskun megye területén 1945-ig.

1./ A polgári agrárfejlődés társadalmi alapja és irá-  
nya a Duna-Tisza közén 1918-1919-ig.

Elöljáróban jelezzük, hogy a témakör vizsgál-  
latának kiindulási alapját Leninnek a polgári agrárfej-  
lődés lehetséges utjaira vonatkozó megfogalmazásai ké-  
pezik.<sup>4.</sup> A széles körben ismert lenini téziseknél nem  
kivánunk hosszasan időzni, minthogy azok magyarorszá-  
gi viszonyokra való érvényesítését legelőbb Pach Zsig-  
mond Pál /1958-ban/,<sup>5.</sup> a későbbiekben más kutatók <sup>6.</sup>  
rendre elvégezték.

Felmerül azonban az a probléma, hogy ezek a  
megállapítások - szükségképp - legelőbb az országos  
fejlődés főbb irányaira vetettek fényt. Ebből követke-  
zően az egyes tájak tőkés agrárfejlődésének jellemzői  
leginkább csak annak példaként érvényesültek. Egy a-  
dott konkrét terület vizsgálatánál - így esetünkben is-  
viszont ezzel nem elégedhetünk meg. Azt az alapvető  
megállapítást, hogy Magyarországon - a lenini termino-  
lógia szerint - "porosz utas" volt a polgári agrárfej-  
lődés fő iránya, érdemben nem lehet vitatni. Az "ame-  
rikai utas" agrárfejlődéssel kapcsolatos fejtegetések  
azonban - elsősorban a vizsgált területre vonatkoztat-

va - bizonyos hiányérzetet keltenek. Ennek, vagy törvénszerű megfelelőjének jelentősége - úgy tetszik - lényegesen nagyobb és tartósabb volt, mint ami neki eleve feltehető volt. Igaz, hogy a tőkés mezőgazdaság kialakulása a Duna-Tisza közén sem "tisztá" terméket produkált, hiszen a feudális birtokokat itt sem zuzta maradéktalan szét a polgári forradalom, de a más vidékektől eltérő történelmi előzmények sajátos helyzetet alakítottak ki.

Igy köztudott, hogy a Duna-Tisza közén már a 150 éves török uralom alatt megszakadt a nyugati mintájú feudális gazdasági rend fejlődése, a középkori faluszerkezet - néhány kisebb zárt körzet kivételével - felszámolódott, a területek elnéptelenedtek.

A feudális függőségi viszonyok összekuszálódtak, kötöttségei fellazultak. Kialakultak a nagyhatáru, viszonylag független mezővárosok.

A török kivonulása után a reorganizálódó nagybirtokok a rendkívül alacsony népsűrűség miatt csak telepítésekkel tudták gazdálkodásukat megindítani. A telepesek - mind a külföldiek, mind a hazaiak - viszont csak úgy vállalták az újakezdés nehézségeit, ha a korábbinál jobb körülmények közé kerülhettek. Így tulnyomó többségük telket kapott és egyéb kedvezményt is élvezett.

A Duna-Tisza közén élő kiskunok jórészt meg-



őrizték kiváltságaikat, sőt az 1745-ös megváltakozás során megerősítették azokat.

A megye nyugati szegélyén, a Duna holt ágainak védelmében számos ősi magyar falu megmaradt. Ezek jellegükben a Dunántulhoz álltak közel, de attól lényegesen különböztek is, abban, hogy nemcsak a töröktől szigetelődtek el, hanem földesuraiktól is, ezért fejlődésük igen sok rokonvonást mutatott az alföldi mezővárosokéval. Többségük már 1848 előtt nagyjából megváltotta magát. 7.

A tőkés agrárfejlődés - a mai Bács-Kiskun megye területén - a fentiekből következően tehát úgy ment végbe, hogy egymás mellett voltak megtalálhatók mind a "porosz", mind az "amerikai" típusú fejlődés elemei. Mindemellett nagyobb szerepe inkább az utóbbinak, illetve korszerű megfelelőjének volt. A múlt század második felében betelepült vidékek agrárfejlődése pedig egyenesen a Lenin által kiemelten elemzett "reform" utáni időszakban benépesült Volgán tuli, új-oroszországi és észak-kaukázusi sztyeppékkal mutatott rokonvonásokat. 8.

Ennek megfelelően vessünk most némi fényt a lényegesebb vonásokra településcsoportonként.

#### a/ Mezővárosok.

Történelmi irodalmunkban az "amerikai utas" fejlődés magyarországi változatai közül a nagymultu

mezővárosokban kialakult formák tekinthetők a legismertebbeknek és leginkább feldolgozottaknak. 9. A szemrevételezésre vállalt területen található Kecskemét pedig egyenesen iskolapéldának tekinthető. 10.

A város évszázadok során szerzett kiváltságait - okkal és sikerrel - féltékenyen őrizte, földesuraival vívott harcaiból többnyire győztesen került is ki. 1439-ig a királynék birtoka volt, majd elzálogosítás útján földesurak birtokába került, de közöttük felosztva soha nem volt. Önkormányzati jogait töretlen birtokolta, tisztségviselőit maga választotta, helyi és országos vásártartási joga szüntelen érvényesült. A területéhez tartozó földeket polgárai szabadon birtokolták: adták-vették. A földesuraknak maga a város egyetemlegesen fizette az adót. 11. Ezért írhatta Fényes Elek 1851-ben róla: "A városnak több fő nemzetségekből lévő földesurai lennének, kik közt első helyet foglal h. Coburg, de már 1848 előtt legnagyobbbrészt megvette magát, valamint Szentkirály és Borbásszállás pusztákat is csaknem egészen, továbbá Monostor, Ágasegyháza, Bugacz pusztáknak kisebb-nagyobb részét." 12.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc után tovább önállósodott, 1868-ra "befejezte a földek megváltási eljárását". 13. Problémát jelent természetesen annak vizsgálata, hogy a megváltott területekkel

mi történt, azokon - a már meglévő föld magántulajdon mellett - hogyan alakultak ki az önálló parasztbirtokok.

A város 1801-ben kezdte meg a tulajdonát képező homokos területek parcellázását, amelyekre eleinte csak erdőt, később szőlőt is szabad volt telepíteni. 14.

1836-ig a parcellázások üteme igen lassu volt, mert a város tanácsa nem nézte jó szemmel a szőlőterületek szaporodását, de különösen azt, hogy tulajdonosaik szabad bormérést követeltek, ami veszélyeztette a város jelentékeny jövedelmű regaleját.

A további puszták megváltásához azonban pénzre volt szükség, ezért 1836-tól újra kezdődött a parcellázás, ami 1850 után öltött nagyobb méreteket. 1850-1892. között 3644 kat. hold került értékesítésre. A nagyobb haszon érdekében azonban gondosan ügyelt arra, hogy a földvásárlási kedv mindig meghaladja a kínálatot. Ezzel elérte, hogy az első osztások kat. holdankénti 16 Ft-os értékesítési ára 1888-ra már 410 Ft-ra emelkedjen. 15.

Ezek már újabb minőségi változás, egy új szakasz kezdetét jelezték. Az 1874-ben kezdődött filoxéravész a hegyvidéki szőlőkben hatalmas pusztítást végzett, ami a homoki borok egyfajta "konjunkturáját" eredményezte. Ennek következtében a korábban telepítő gazdák kezében jelentős tőke halmozódott fel, amit újabb

területek vásárlására tudtak fordítani. 16.

A munkaigényes kulturák elterjedése együtt járt a munkáskéz szükségességének növekedésével, így a munkabérek emelkedésével.

A szőlőmunkások napszáma az 1866. évi 30-35 krajcárról 1891-re 70 krajcárra emelkedett. 17.

Ez a körülmény az ország más területeiről nagyarányu bevándorlást indított el, ami viszont meggyorsította a Kecskemét környéki tanyavilág kialakulását. 18. Következésképp meggyorsult a már korábban sem egységes parasztság felbomlása és kialakult a tőkés árutermelő "farmer" típusa, amelynek legjellemzőbb képviselőit éppen itt találjuk.

Az egykori Kecskemét-környéki parasztgazda főbb tulajdonságai a következők szerint körvonalazhatók: családi szükségleteit meghaladó mértékben termelt, bér munkást, vagy "családi" munkaerőt foglalkoztatott, a piaci igényekhez "szervezte" a termelést. Az előállított termékek jelentős részét feldolgozás után értékesítette, szervezte a késztermék tárolását, tehát kilépett a szűk körben mozgó hagyományos paraszti gazdálkodás köréből. 19.

Történelmi jelentőségükben nem vették fel ugyan a versenyt Kecskeméttel, de agrárfejlődésükben azal rokon vonásokat mutattak fel még Dunavecse, Izsák, Jánoshalma és más korabeli mezővárosok is.

Az egész megyét tekintve az agrárfejlődésnek ez a típusa mintegy 300.000 kat. holdat fogott át. Jelentősége azonban ezt a mértéket is meghaladta, éppen a belterjes kulturák magas aránya miatt. 20.

b/ A Duna-Tisza közti nemzetiségi telepességek.

A török hódoltság, valamint az azt követő időszak eseményei már nagyon távol esnek a vizsgált kortól, de mint a Duna-Tisza köze elnéptelenedését előidéző tényezőt, mégis meg kell említenünk, mert a hódoltság utáni évszázadokban - nagyobb arányokban a XVIII. századtól - a különféle nemzetiségi betelepítése igen lényeges hatással volt a későbbi agrárfejlődésre.

A németajku, a szlovák és a különféle délszláv telepesek tulnyomó része állami, vagy földesuri támogatással került elsősorban a dunamelléki és bácskai területekre. Ezek az ország más részein lévő nagybirtokok jobbágyainál viszonylag jobb körülmények közé kerültek. Gazdaságilag gyorsabban erősödtek és - végsősoron - 1848 után, amikor jobbágytelküket tulajdonba kapták, jelentős részük indulhatott a polgári agrárfejlődés ugynevezett "amerikai útjának" kedvezőbb előrehaladást ígérő feltételei között.

A telepes községek földrajzi elhelyezkedésére és birtokviszonyaira Fényes Elek "Geográfiai szótárából" kaphatunk jellemző képet. Bikity /jelenleg Bács-

bokod/ német-magyar-dalmát, 146 urbéri telekkel, 21. Csávoly, német-dalmát, 92 urbéri telek, 22. Gara, német-dalmát 159 urbéri telek, 23. Katymár, dalmát-német 176 urbéri telek, 24. Nádudvar /jelenleg Nemesnádudvar/ 82 urbéri telek, urasági földjei nincsenek, 25. Hajós, német mezőváros, majorsági föld nincs, 26. Kisharta /jelenleg Harta/ német. A község határában kevés az urbéri telek, de 40.000 v.forint haszonbérért használja a "vidékbeli pusztai földeket" és 1846-ban 3.700 kat. holdat "örökösen megvett", 27. Miske, tót eredetű lakosság: 91 1/4 urbéri telek birtokolja, 28. Kiskőrös, tót eredetű lakosság, 70 urbéri telek munkálja, 29. Vadkert /jelenleg Soltvadkert/ német és tót eredetű lakosság, 170 "földes" gazda, 15 urbéri telek, 30. Bátya, elmagyarosodott sokác falu, 31. Dusnok /dalmát eredet/ 60 egész urbéri telekkel, majorsági birtok nincs, 32. Vasút, német-rác falu, 126 urbéri, 4 szabad telek birtokkal, 33. Almás /jelenleg Bácsalmás/ lakói dalmaták és magyarok, 315 egész urbéri telekkel birtak. 34.

A felsorolt telepés községek területileg mintegy 150.000 kat. holdat foglaltak el és az egészbe illeszkedő, azt befolyásoló "külön" világot alkották.

c/ Kun-puszták és mezővárosok.

A polgári agrárfejlődés feltételei kialakulásában fontosnak kell megítélnünk a kunok 1745. évi "meg-



váltakozását", a redemptiót, amikor is területünkön mintegy 450.000 kat. hold felosztását kezdték meg a váltságdíjat összeadó kunok és jászok között, illetve tartották közös használatban. A Kiskunság területén a megváltakozás idején mindössze egy mezőváros és hét község volt - igen alacsony népességgel.

Ezek képtelenek voltak a reájuk eső 236.390 Ft váltságdíjat megfizetni. Ezért segítségükre siettek a sűrűn lakott Jászság községei, amelyek elvállalták "12 és fél pusztát" megváltását. Ezekért fizettek 54.240 Ft-ot/és a területet megtartották maguknak/. 25.

Ezt azért fontos külön említeni, mert a túlnépesegett jászsági falvak a Kiskunságban elterülő pusztákra népességfeleslegük áttelepítését kezdeményezték és ezzel olyan helységek kialakulásának vetették meg az alapját, mint például Kiskunfélegyháza, Lajosmizse, Ke-rekegyháza és Jászszentlászló.

A "redemptió" ezeken a területeken is megindította a parasztság felbomlását, ami a múlt század közepétől egyre gyorsuló folyamatban ment végbe és alakította egyrészt a gazdag parasztok igen tekintélyes számát, másrészt a nincstelen mezőgazdasági proletárok tömegét. Az utóbbiak elsősorban az "idegen" betelepülőkből képződtek, mivel a "kun" gazdák görcsösen ragaszkodtak szerzett előjogaikhoz, sajátos életformát alakítottak ki, elsősorban állattenyésztéssel foglalkoz-

tak, a növénytermelési ágazatban a kezdeményezést átengedték a "jövevényeknek".

A kun-területek parasztsága rétegződésének jól nyomonkövethető példáját mutatják a Kiskunhalas városban végbement folyamatok. Itt a redemptió után 1747-ben osztottak először földet. Ezt követően 1848-ig /tehát egy évszázad alatt/ még nyolc alkalommal került sor földosztásra és tagosításra, mivel a redemptusok soha nem voltak elégedettek a kiosztott területtel. A földfelosztások mértékére és módjára azonban a régi patriarchális szokások nyomták rá bélyegüket. Így a város területének 3/4 része még a szabadságharc idején is közösen használt legelő volt: a hagyományos legeltető állattenyésztés alapját képezte.

Ez a helyzet azonban sértette a nagyobb gazdák érdekeit, akik egyre inkább a szántóföldi gazdálkodásra és a belterjes állattenyésztésre kívántak áttérni és ezért a legelők szétosztását követelték. 36.

A szabadságharc bukása után bevezetett földadórendszer, amely a közlegelőkre is kiterjedt, a végletekig kiélezte a helyzetet, és a városi tanácsban győztek a "mindent felosztani a küszöbig" álláspontot képviselő gazdák.

Az újabb földosztás és tagosítás, amely 1863-ban fejeződött be, véget vetett a hagyományos gazdálkodásnak és alapul szolgált a paraszti uton haladó tő-

kés agrárfejlődés kibontakozására.

A város teljesen felosztott határában nagymértékben megnőtt a szántóterület: 1828-ban még csak 3317 hold, 1854-ben már 12.682, 1863-ban 27.861, 1888-ban 31.734, 1904-ben 43.024, míg végül 1912-ben 45.398 hold terület volt szántóföldi művelés alatt. 37.

A város és a többi "kun"-település tőkés agrárfejlődésének gazdasági és társadalmi jellemzőit jól összegezik a Kiskunhalasról készült monográfia Szerzői: "A feudális gazdasági és társadalmi viszonyokból eredően Kiskunhalason a város életében vezető szerepet játszó volt redemptus birtokosok a korszerű, kapitalista jellegű gazdálkodás útjára lépve is, a közigazgatás terén megtartották társadalmi és osztályhelyzetükből adódó előjogaikat, a birtokviszonyok kedvező alakulása ugyanakkor kiszélesítette, társadalmosította e jogok gyakorlatát. A legtöbb adót fizető birtokosok, az úgynevezett virilisek, tagjai voltak a képviselőtestületnek és befolyást gyakoroltak a város vezetésére, gazdasági életére. Nem volt viszont feudális jellegű nagybirtok, amely a kis- és középparaszti gazdaságok fejlődését gátolta volna." 38.

#### d/ Ósi magyar falvak.

A Duna árterületének és holt ágainak védelmében sok ósi település kevesebb pusztulással vészelte át a török hódoltságot, mint az Alföld többi része.

Baja és Kalocsa városok lakosságát sem nem a török elől menekülők duzzasztották fel, hanem az itt élő kereskedők és mesteremberek leszármazottai élték - nagyjából részben túl, illetve mentették újra - a dunántúli sorstársaikhoz hasonló életüket.

A parasztfalvak és mezővárosok: Dunapataj, Solt, Foktő, Uszód, Dunaszentbenedek, Fajszt, Sükösd, Érsekcsanád, Szeremle lakói a török előtt és után közel azonos területet műveltek. Azonos terheket viseltek és jogaikban sem mutatható ki lényeges különbség.

Erdei Ferenc: Futóhomok c. művében e települések helyzetét jellemezve meglehetősen sötét képet fest az itt élő emberekről. "Szobor szépségű" férfiakról és nőkről beszél, akik egy "megfáradt" társadalmat képviselnek, akik a XVII. századvégi társadalmi és birtokviszonyok között éltek. <sup>39.</sup> Termelési szintjüket így jellemzi: "A paraszti nép végig csak paraszti módra termelt és kapitalista polgári vállalatok híján paraszti kofálkodás útján hozta forgalomba termékeit." <sup>40.</sup> Ez a megállapítás valóban jellemző, noha nyilvánvaló, hogy ezek a települések is a tőkés agrárfejlődés útját járták.

A Kalocsán és a környező községekben található paprikamalmok már a XIX-XX. század fordulóján nagy mennyiségben dolgozták fel a külföldi piacokon is keresett "piros aranyat".

A dunai víziút pedig a megtermelt zöldség - hagyma, petrezselyem, káposzta, cékla, saláta stb.- fogyasztói piacokra történő eljuttatását biztosította. 41.

A birtokviszonyok alakulása is igen sajátos volt e területen. E falvak területének csak kisebb része tartozott a Kalocsai Érsekség tulajdonába, de érezte annak szorítását. Ilyképpen a nagybirtok és a Duna közé "rezervált" területen folytatott paraszti gazdálkodásból azonban csak úgy tudtak megélni, hogy korán rátértek az árutermelő gazdálkodás útjára.

A paraszti utas agrárfejlődés feltételei ilyen módon - az említett településformák keretében - a jelenlegi megye területének 3/4 részén voltak adottak.

#### e/ A paraszti gazdálkodás térhódítása.

Természetszerűleg ez nem okvetlen jelenti azt, hogy a paraszti birtokok már ebben a korai időben is összességükben az említett területi arányt foglalták el, hanem inkább csak azt, hogy a feudális eredetű nagybirtokok az összes területből alig 25 %-ot képviseltek.

Ezt a megállapítást az 1895-ös mezőgazdasági összeírás adataival lehet bizonyítani. /Sajnos ez a bizonyítás csak áttételesen alkalmazható, mert a vizsgált terület északi része Pest-Pilis-Solt-Kiskun

vármegyénél, déli része pedig a nagyobb részt Jugoszláviához tartozó Bács-Bodrog vármegyénél szerepelt. A felmérés községsoros adatai viszont nem adják a szükséges részletességű bontást./

Az indokolhatóan mérlegelt kísérleti közeli-tés azonban statisztikailag sem alaptalan. /Lásd: az 1. és a 2. számú táblázatokat./

## A gazdaságok száma és megoszlása 1895-ben. 42.

| A gazdaságok jellege<br>és nagysága | Pest-Pilis<br>Solt-Kis-<br>kun várme-<br>gye | Kecské-<br>mét thj.<br>város | Bács-Bod-<br>rog vár-<br>megye | Baja<br>thj.<br>város | Együtt           | Magyarország<br>/Horvát-Szla-<br>von országok<br>nélkül/ |
|-------------------------------------|----------------------------------------------|------------------------------|--------------------------------|-----------------------|------------------|----------------------------------------------------------|
| 1 kh alatt szántóföld nélkül        | db<br>%                                      | 495<br>10,96                 | 17.217<br>19,96                | 960<br>47,20          | 36.410<br>18,05  | 294.475<br>12,33                                         |
| 1 kh alatt szántófölddel            | db<br>%                                      | 15.173<br>13,93              | 11.157<br>12,93                | 144<br>7,08           | 26.587<br>13,18  | 268.474<br>11,24                                         |
| 1-5 kat. holdig                     | db<br>%                                      | 34.099<br>31,30              | 19.947<br>23,12                | 580<br>28,52          | 26.202<br>27,85  | 716.769<br>30,01                                         |
| 5-10 "                              | db<br>%                                      | 14.860<br>13,64              | 10.538<br>12,22                | 152<br>7,47           | 26.096<br>12,94  | 458.535<br>19,20                                         |
| 10-20 "                             | db<br>%                                      | 12.902<br>11,83              | 12.350<br>14,32                | 101<br>4,96           | 25.869<br>12,82  | 385.381<br>16,13                                         |
| 20-50 "                             | db<br>%                                      | 9.916<br>9,10                | 10.994<br>12,75                | 64<br>3,14            | 21.653<br>10,74  | 205.181<br>8,59                                          |
| 50-100 "                            | db<br>%                                      | 2.490<br>2,29                | 2.962<br>3,43                  | 18<br>0,88            | 5.858<br>2,90    | 36.032<br>1,51                                           |
| 100-200 "                           | db<br>%                                      | 832<br>0,76                  | 727<br>0,84                    | 5<br>0,25             | 1.704<br>0,84    | 10.275<br>0,43                                           |
| 200-500 "                           | db<br>%                                      | 510<br>0,47                  | 231<br>0,26                    | 4<br>0,20             | 789<br>0,39      | 6.448<br>0,27                                            |
| 500-1000. "                         | db<br>%                                      | 224<br>0,21                  | 72<br>0,08                     | 3<br>0,15             | 312<br>0,15      | 3.144<br>0,13                                            |
| 1000 kat. hold felett               | db<br>%                                      | 205<br>0,19                  | 74<br>0,09                     | 3<br>0,15             | 290<br>0,14      | 3.768<br>0,16                                            |
| Ö s s z e s e n :                   | db<br>%                                      | 108.949<br>100,-             | 86.269<br>100,-                | 2.034<br>100,-        | 201.770<br>100,- | 2.388.482<br>100,-                                       |

A gazdaságok megoszlása területük szerint 1895-ben. 42.

| A gazdaságok jellege<br>és nagysága | Pest-Pilis-<br>Solt-Kiskun<br>vármegye |                  | Kecskemét thj.<br>város |                 | Bács-Bod-<br>rog vár-<br>megye |                     | Baja thj.<br>város |  | Együtt<br>Magyarország<br>/Horvát-Szla-<br>von országok<br>nélkül/ |  |
|-------------------------------------|----------------------------------------|------------------|-------------------------|-----------------|--------------------------------|---------------------|--------------------|--|--------------------------------------------------------------------|--|
|                                     | kh<br>%                                |                  | kh<br>%                 |                 | kh<br>%                        |                     | kh<br>%            |  | kh<br>%                                                            |  |
| 1 kh alatt szántóföld nélkül        | 6.027<br>0,33                          | 262<br>0,18      | 5.238<br>0,40           | 235<br>1,43     | 11.762<br>0,36                 | 92.479<br>0,25      |                    |  |                                                                    |  |
| 1 kh alatt szántófölddel            | 7.867<br>0,43                          | 66<br>0,05       | 5.627<br>0,43           | 87<br>0,53      | 13.647<br>0,42                 | 139.532<br>0,38     |                    |  |                                                                    |  |
| 1-5 kat. holdig                     | 83.785<br>4,62                         | 3.656<br>2,53    | 49.645<br>3,83          | 1.380<br>8,37   | 138.466<br>4,24                | 1.923.157<br>5,21   |                    |  |                                                                    |  |
| 5-10 "                              | 107.447<br>5,93                        | 3.683<br>2,55    | 75.428<br>5,82          | 1.061<br>6,43   | 187.619<br>5,74                | 3.317.079<br>9,00   |                    |  |                                                                    |  |
| 10-20 "                             | 182.706<br>10,08                       | 7.234<br>5,01    | 174.348<br>13,46        | 1.443<br>8,75   | 365.731<br>11,19               | 5.396.130<br>14,64  |                    |  |                                                                    |  |
| 20-50 "                             | 300.163<br>16,56                       | 21.194<br>14,66  | 336.965<br>26,01        | 2.044<br>12,39  | 660.366<br>20,20               | 6.012.080<br>16,31  |                    |  |                                                                    |  |
| 50-100 "                            | 167.898<br>9,26                        | 25.983<br>17,98  | 197.662<br>15,26        | 1.333<br>8,08   | 392.876<br>12,02               | 2.411.657<br>6,55   |                    |  |                                                                    |  |
| 100-200 "                           | 113.834<br>6,28                        | 18.972<br>13,13  | 96.437<br>7,45          | 717<br>4,35     | 229.960<br>7,03                | 1.403.452<br>3,81   |                    |  |                                                                    |  |
| 200-500 "                           | 155.740<br>8,59                        | 12.525<br>8,67   | 66.554<br>5,14          | 1.190<br>7,22   | 236.009<br>7,21                | 2.021.432<br>5,48   |                    |  |                                                                    |  |
| 500-1000 "                          | 158.011<br>8,72                        | 9.329<br>6,44    | 50.747<br>3,92          | 2.355<br>14,28  | 220.442<br>6,74                | 2.238.905<br>6,08   |                    |  |                                                                    |  |
| 1000 kat. hold felett               | 529.413<br>29,20                       | 41.625<br>28,80  | 236.633<br>18,28        | 4.646<br>28,17  | 812.317<br>24,85               | 11.901.380<br>32,29 |                    |  |                                                                    |  |
| Ö s s z e s e n :                   | 1.812.891<br>100,-                     | 144.529<br>100,- | 1.295.284<br>100,-      | 16.491<br>100,- | 3.269.195<br>100,-             | 36.857.283<br>100,- |                    |  |                                                                    |  |



A felsorakoztatott adatok - statisztikai sorok - nyilvánvalóvá teszik, hogy a századfordulón az országban található összes gazdaság 8,44 %-a volt a Duna-Tisza közén, és azok az összes terület 8,87 %-át foglalták el. A gazdaság száma és területe tehát szoros arányt mutatott.

Az egyes birtokkategóriáknál azonban már lényeges eltérések jelentkeztek.

A legmagasabb területi kategóriában - 1.000 kat. hold felett - a gazdaságok részaránya országosan 0,16 %, a Duna-Tisza közén 0,14 %, az általuk elfoglalt terület viszont országosan 32,29 %, a Duna-Tisza közén 24,85 %. /Ez már önmagában is igen figyelemre méltó eltérés, még akkor is, ha a gazdaságok részletesebb vizsgálatát a felmérés nem mindig teszi lehetővé/.

Az 500-1000 kat. hold közötti gazdaságok számának és területének aránya országosan 0,13 %, illetve 6,08 %, a Duna-Tisza közén 0,15, illetve 6,74 %. /Ebben a kategóriában tehát nem mutatkozik lényeges eltérés.

A 200-500 kat. holdas kategóriában a gazdaságok részaránya országosan 0,27, a Duna-Tisza közén 0,39 %, az előbbihez tartozik a földek 3,81 %-a, az utóbbihoz 7,21 %-a. /Itt tehát már jelentkezik szerkezeteltolódás területünk javára/.

A 20-200 kat. hold nagyságu gazdaságok arányainak vizsgálata viszont igazoló eredményt ad: országosan ebbe a csoportba tartozik a gazdaságok 10,53 %-a és birja a földek 26,77 %-át. A Duna-Tisza közén pedig ezek a gazdaságok 14,48 %-ot képviselnek és a földterület 39,25 %-án gazdálkodnak.

A 20 kat. holdnál kisebb gazdaságok számának részaránya országosan 88,9 %, a Duna-Tisza közén 84,4. Területi arányuk országosan 29,5 %, a Duna-Tisza közén 22 %.

Az arányok eltérése nem szélsőséges, de jól érzékelteti, hogy területünkön a parasztbirtokok kialakulása "előbbre" tartott, mint az ország más vidékein. Minként azt is, hogy itt a parasztság felbomlása gyorsabban ment végbe. Egy parasztcsalád a kis területű gazdaságban csak akkor tudott megélni, ha szőlőt- gyümölcsöt telepített. /Nem szólva arról - mivel a feudális nagybirtokok által elfoglalt terület is kisebb volt, a földek megszerzése is könnyebben ment./

A mult század végén már a Duna-Tisza közén volt az ország művelt szőlőterületének jelentős része, mivel a filoxéra a történelmi borvidékeken óriási pusztítást végzett. Ez azért is külön figyelemre érdemes, mert új szőlőt nagyrészt a parasztok telepítettek /kisebb részben pedig a tőkés vállalkozók/. Bizonyos azonban, hogy a hagyományos nagybirtok gazdasági "strukturájába" ez a

kultúra általában nem is illett bele. 44.

A homoki szőlőtelepitéseknek - gazdasági jelentőségük mellett - igen nagy társadalmi hatásuk is volt.

Az a riasztó méretű pusztítás, 45. amit a filoxéra végzett, hathatós intézkedések megtételére ösztönözte az egykori földművelésügyi kormányzatot. A homoki szőlő telepítését külön kormánybiztos irányította, aki jelentős anyagi eszközök felett rendelkezett.

Ez a munka találkozott az alföldi mezővárosok és más települések célkitűzéseivel is, mert komoly anyagi előnyök megszerzési lehetőségét és lakosság-gyárapító törekvéseik megvalósítását segítette elő.

Két évtized alatt közel 100.000 kat. holddal nőtt a homoki szőlők területe, de a felállított kutató telepek és vincellér iskolák munkája eredményeként általában megjavult a homoki bor minősége is. 46.

A homoki szőlőtermelés rendkívüli méretű és ütemű terjedésével együtt járó parcellázások során nagyszámu agrárproletár is földhöz /néhány hold, addig semmire sem használható homokhoz/ jutott. Ezek az "új gazdák" anyagi tőkével általában nem rendelkeztek. Az állami és a magán szőlőbirtokokra jártak napszámba, ahol elsajátították a szőlőtelepítés és művelés ismereteit is. Saját földjüket a napi munka után "megforgatták" és az államtól ingyen kapott szőlővesszővel,

gyümölcsfával néhány év alatt be is telepítették. 47.

Ezt a folyamatot, melynek során a futóhomokból kisparaszti szőlőskertek váltak, leginkább valamiféle "naturális tőkefelhalmozásnak" lehetne nevezni, amely megvetette az alapját a későbbi évtizedek nagyobb ütemű fejlődésének. A szőlő és a gyümölcs jellegzetes árunövény, így már a telepések ültetvényeinek termőrefordulása után a tulajdonosokra rögtön és közvetlenül differenciálón hatottak a piac törvényei. Utódaik közül kerültek ki a jellegzetesen árutermelő, farmer típusu szőlősgazdák.

Mindemellett a Duna-Tisza közti birtokviszonyok általános vizsgálatán túl, további közelítési lehetőséget kínál az 1895-ös Gazdacimtár tételes kigyűjtésével készített adatszerű összeállítás.

Mint ismeretes, a statisztikai kiadvány a birtokokat nem tulajdonosuk, hanem gazdaságok szerint írta össze és közülük is csak a 100 kat. holdnál nagyobb területtel rendelkezőket. Számításaink végeredményei azonban a jelenlegi megye területén végbement "amerikai utas" agrárfejlődés uralkodó vonásait így is igen egyértelműen tükrözik. /L.: 3. sz. táblázat./

3. sz. táblázat.

A jelenlegi Bács-Kiskun megye birtokviszonyainak alakulása az 1895. évi gazdacimtár szerint. 48.

|                     |           | E b b ő l           |             |             |              |                   |
|---------------------|-----------|---------------------|-------------|-------------|--------------|-------------------|
|                     | Összesen  | 100 kh<br>alatti    | 101-<br>200 | 201-<br>500 | 501-<br>1000 | 1000 kh<br>felett |
|                     |           | k a t . h o l d o n |             |             |              |                   |
|                     |           | g a z d a s á g     |             |             |              |                   |
| Gazdaságok száma    | 67.741    | 66.267              | 847         | 386         | 122          | 119               |
| Megoszlási arány %  | 100,-     | 97,82               | 1,25        | 0,57        | 0,18         | 0,18              |
| Gazdaságok területe | 1,435.797 | 818.869             | 115400      | 11522       | 71236        | 315000            |
| Megoszlási arány %  | 100,-     | 57,03               | 8,04        | 8,03        | 4,96         | 21,94             |

A termőhelyi adottságok - gyenge homoktalajok /rét- legelőterületek magas aránya/ - miatt a táblázatban szereplő 386 db 201-500 kat. holdas gazdaságot is egykorulag inkább a jobb "parasztgazdaságok" közé kell sorolnunk, mivel közülük 298-nak a szántóterülete sem érte el a 200 kat. holdat /vagyis a korabeli "középbirtok" alsó területi határát. A korabeli 122 db 501-1000 kat. holdas birtok egy része is inkább parasztgazdaság volt, mint "uri" birtok.

Ennek megfelelően a korábban az egész Duna-Tisza közére megállapított arányok a szorosan vett Bács-Kiskun megyére is jellemzőek, azaz a nagybirtokok itt

is csak az összes terület 1/4-ét foglalták el. A bizonyoságként felhozható "statisztikai" szigorítás is a mezőgazdaság "nem porosz utas" fejlődését igazolja már a századfordulón is. Noha ekkor jószerével még csak a folyamat kezdetéről beszélhetünk. A tőkés agrár-fejlődés kiteljesedése, mint a későbbiekben látni fogjuk, területünkön a századforduló után, sőt a két világháború között ment végbe.

Lényegileg ugyanennek igazolására szolgál a terület népsűrűségi viszonyainak vizsgálata is. 49.

1869-ben a jelenlegi megye területén 323.635 fő azaz négyzetkilométerenként nem egészen 40 ember élt. Számuk 1910-re 482-719 főre nőtt, de a megye még így is az ország legritkábban lakott területei közé tartozott. 50.

A múlt század végén megkezdődött a tanyai "kirajzás". Más összefüggésben: az egyéb helyekről egyenesen a külterületekre áramlás következtében a lakosság 35,6 %-a már ekkor külterületen élt. 51.

A népsűrűség, illetve a külterületi lakosság arányának vizsgálata is az alábbi /különösen jellemző/ sajátosságra hívja fel figyelmünket:

Magyarország /Horvát-Szlavon országok nélkül/ népsűrűsége 1910-ben 1 km<sup>2</sup>-re vetítve 64,6 fő volt. Ezen belül Bács-Bodrog vármegyében - a tulajdon-

képpen Bácskában - 71,6 fő, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 85,2 fő élt 1 km<sup>2</sup>-en. 52. Tehát a két eredeti megye népsűrűsége lényegesen meghaladta az országos átlagot. Következett ez egyrészt a kedvező termőhelyi adottságu Dél-Bácska, másrészt az alakuló budapesti agglomeráció /általában pedig Észak-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye/ nagyobb népsűrűségéből.

A heterogén betelepültségű vizsgálati területünk tulajdonképpen a kettő között helyezkedett el. Tájegységekre bontva pedig a következő képet mutat-  
ta: 53.

|                                |                         |   |
|--------------------------------|-------------------------|---|
| Észak-Bácska /Baja tjv.nélkül/ | 58,9 fő/km <sup>2</sup> |   |
| Baja tjv.                      | 241,7                   | " |
| Dunamellék /Kalocsa v.nélkül/  | 53,4                    | " |
| Kalocsa rtv.                   | 160,6                   | " |
| Kun területek                  | 38,9                    | " |
| Homokhátsági /városok nélkül/  | 51,9                    | " |
| Kecskemét tjv.                 | 76,6                    | " |
| Kiskunfélegyháza rtv.          | 90,9                    | " |
| Kiskunhalas rtv.               | 37,8                    | " |
| Megyei átlag                   | 58,2                    | " |

A fentiekből kitetszik, hogy az észak-bácskai területek lakottsága is alacsonyabb, mint az anya megyéé.

Természetszerűnek kell ezt tekintenünk, hiszen ide még elért a Homokhátság egy-egy nyulványa, így e

területeken /szántóföldi növénytermelést folytatva/ kevesebb ember tud megélni. Az eredeti nemzetiségi betelepülők mind a jobb területekre húzódtak és ezeket a homokfoltokat nem vették művelésbe. A homoki szőlő terjedése viszont még csak az elején tartott./1900-1910. között kezdődtek nagyobb mértékű parcellázások Bácsalmás, Borota, Jánoshalma, Rém, Bácsborsod községekben./

A körzet településviszonyai már a múlt század közepére kialakultak. A lakosság növekedése - a természetes népszaporulaton túl - csak a fenti községekben volt nagyobb arányú a parcellázások hatására történt újabb betelepülések következtében. A körzet lakossága e községek nélkül 1869-ben 71.555 volt, 1910-ben 80.785 fő, a növekedés tehát mindössze 12,9 %-ot tett ki. Ugyanez idő alatt Bácsalmáson 40,3 %-kal, Borotán 23,3-szeresére, Jánoshalmán 60,5 %-kal, Rémen 5,6-szeresére, Bácsborsodon 3-szorosára növekedett a lakosság.<sup>54.</sup>

A dunamelléki körzet lakossága ezen időszak alatt 11,7 %-kal gyarapodott. /Kalocsa város lélekszámának növekedését figyelmen kívül hagyva viszont csak 8,8 %-kal./

Ebben a körzetben találhatók az un. ősi eredetű magyar falvak, amelyekben már korábban kialakult a paraszti gazdálkodás sajátos formája, és a "birtokféltes" következtében egyre nagyobb tért hódított az "egyke".



Dunaszentbenedeken, Fajszon, Géderlakon, Orda-  
son és Miskén a századfordulón már olyan méreteket öltött a népszaporulat visszaesése, hogy egyenesen csökkent a lakosság. Ezt még az is tetézte, hogy a földnélküli szegénység, mezőgazdasági munkások és cselédek egy része is áttelepült azokra a területekre, ahol parcel-lázás útján földhöz juthatott. 55.

Egészen más képet mutat a Kiskunság - a kun területek és a Homokhátság együtt - népességének alakulása. Ezen az 5995 km<sup>2</sup> területen 1859-ben mindössze 195.242 ember élt, ami igen alacsony népsűrűséget képviselt, különösen ha figyelembe vesszük, hogy itt terültek el Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas városok is. 50 év alatt a terület népessége 64,- %-kal nőtt és 1910-ben 320.233 főt tett ki.

Ezt a területet korábban is a paraszti birtokok magas számaránya jellemezte. A vizsgált öt évtized alatt pedig - leszámítva a kis számú tőkés bérgazdaságot - a homoki szőlőtelepítések indította társadalmi mozgás hatására döntően ilyen birtokok kialakítására került sor. A homoki szőlőtermesztés körzetei ebben az időben alakultak ki és a felszabadulásig lényegében nem is változtak. A jellegzetes homokhátsági települések lakosság-növekedésének adatai jól érzékeltetik ezt a folyamatot. /L.: 4. sz. táblázat/.

Tizenhét homokhátsági helység lélekszámának  
változása 1869-1910. között. 56.

| K ö z s é g e k :   | 1869.<br>lakosok | 1910.<br>száma fő: | Növekedés<br>aránya % |
|---------------------|------------------|--------------------|-----------------------|
| Ladánybene          | 150              | 1.785              | 11,9-szeres           |
| Lajosmizse          | 3.131            | 9.891              | 3,2-szeres            |
| Bócsa               | 828              | 3.036              | 3,7-szeres            |
| Kecel               | 4.583            | 8.233              | 179,6 %               |
| Kiskőrös            | 6.510            | 11.555             | 177,5 %               |
| Prónayfalva/Tázlár/ | 570              | 3.023              | 5,3-szeres            |
| Soltvadkert         | 3.777            | 7.835              | 207,4 %               |
| Jászszenktlászló    | 847              | 2.747              | 3,2-szeres            |
| Kiskunmajsa         | 7.838            | 15.936             | 203,3 %               |
| Ujkécske            | 3.957            | 8.354              | 211,1 %               |
| Izsák               | 3.222            | 7.129              | 211,3 %               |
| Kerekegyháza        | 1.898            | 4.445              | 234,2 %               |
| Orgovány            | 500              | 2.963              | 5,9-szeres            |
| Páhi                | 579              | 4.173              | 4,3-szeres            |
| Városok:            |                  |                    |                       |
| Kiskunfélegyháza    | 23.844           | 34.102             | 143,- %               |
| Kiskunhalas         | 13.127           | 24.376             | 185,7 %               |
| Kecskemét           | 41.195           | 65.716             | 159,5 %               |

Az 1848-tól az első világháború kitöréséig eltelt hat évtizedben végbement tőkés agrárfejlődés területünkön tehát meglehetősen ellentmondásos volt. Ennek ellenére egyértelmű és adatszerűen is bizonyítható, hogy a fejlődés fő iránya a természeti adottságok

és a történeti előzmények következtében számottevően eltért az ország más területeitől, az uralkodó forma nem a feudális nagybirtok, hanem a parasztgazdaság volt.

Ebből is következett, hogy területünkön a Tanácsköztársaság agrárpolitikai intézkedései sem eredményeztek lényeges változást. A Forradalmi Kormányzótanács XXXVIII. sz., 1919. április 4-én kiadott rendelete "minden közép- és nagybirtok"-ot köztulajdonba vett. Az egyes birtokkategóriák határait azonban nem határozta meg, hanem azt a helyi viszonyok figyelembevételével a Földmivelésügyi Népbiztosságra bízta.

A megye déli része - Észak-Bácska - Rém, Boro-  
ta és Kisszállás községek kivételével 1921 augusztu-  
sáig szerb megszállás alatt volt. 57. Ezekre a terüle-  
tekre tehát már eleve nem vonatkozhatott a Rendelet.  
A többi területen viszont a parasztbirtokok voltak tul-  
súlyban, amelyekre vagy ténylegesen nem terjedt ki a  
Rendelet hatálya, vagy próbálták úgy értelmezni, hogy  
nem terjed ki.

Termelőszövetkezet alakításáról is csak Kiskun-  
halas esetében van tudomásunk, ahol a város kunfehér-  
tői birtokából 255 napszámos és szegényparaszt hozott  
létre szövetkezetet. Jellemző viszont, hogy a tagok  
névsorán szerepelt a város legnagyobb kereskedőjének  
a neve is. 58.

A Kalocsai Érsekség birtokával kapcsolatban is csak az igénybevétel kezdeti lépéseit tették meg, de nem fogtak hozzá szövetkezetek alakításához. 59.

Az agrárproletárok és szegényparasztok inkább földosztást akartak /és valósítottak meg néhány helyen/. Így Kiskunfélegyházán a direktórium 47 földműn-  
kás és kisparaszt között felosztotta a 240 kh-as Szol-  
nokyi birtokot. 60.

Tulajdonos-polgári mivoltából következően a gaz-  
dag parasztság politikai magatartására viszont a pro-  
letár hatalommal való szembenállás volt a jellemző.  
Ugy is, hogy az állami készletgyűjtési intézkedések  
- rekvirálások - is főként ezt a réteget érintették.  
Ellenforradalmiságuk nem utolsósorban a proletár-szo-  
cializmus polgári-tulajdonosi reakciójaként is érvé-  
nyesült. Nem véletlen tehát, hogy az 1919. június 24-i  
budapesti ellenforradalmi puccskísérlettel egy időben  
- kalocsai központtal - Tass, Szalkszentmárton, Har-  
ta, Dunavecse, Solt, Apostag, Dunapataj, Kecel, Kis-  
kőrös községekben ellenforradalmi lázadás tört ki. 61.

Hasonló, bár kisebb körre kiterjedő megmozdulá-  
sokra került sor Lajosmizse és Ladánybene községekben  
is. 62.

Azokon a helyeken, ahol ugyan nyílt lázadásra  
nem került sor, a gazdag parasztság osztályérdekének  
megfelelően, törekedett nehezíteni a Tanácsköztársaság

helyzetét.

A nagygazdák magatartása erőteljesen befolyásolta a kis- és középparasztok hangulatát is. A Tanácsköztársaság helyi szerveiben történtek ugyan kísérletek - többnyire elég későn és ellentmondásosan - a kis- és középparasztok megnyugtatóására, de ezek már nem érheték el céljukat. Kiskunhalason csak június 7-én hangzott el a felhívás, hogy "akik 100 kat. holdnál nagyobb birtokegységen gazdálkodnak, föltétlenül jelentkezzenek a szocializált gazdaságok városi központjában, mint-hogy a termelés érdekei központi intézkedéseket tettek szükségessé." 63.

A Városi Birtokrendező Bizottság nem tudott egyetérteni abban, hogy a terméketlen területeket beszámítsák-e a 100 kat. holdba. Miközben az Intéző Bizottság május 20-án úgy döntött, hogy "csak a szántó, kert, és szőlő és a belsőségek /például házhely/ számitassanak be, mert a halasi tulajdonviszonyok mellett másképp méltánytalanság lehet." 64. A városi direktórium viszont nem vette figyelembe ezt a méltányosságra törekvő döntést, hanem május 30-án ultimátumszerű felhívást intézett a 75 kat. - azaz 100 magyar - holdon felüli birtokosokhoz, mely szerint 48 órán belül pontos leltárt kell készíteniük gazdaságukról és azt szigorú büntetés terhe mellett leadni tartoznak. 65. Egy hét múlva pedig az előbb idézett felhívást adták ki.

Az ellentmondásos intézkedések csak fokozták az ellenforradalmi propaganda hatékonyságát, felerősítették a kistulajdonosi rétegeknek a proletár-szocializmussal szembeni eleve ösztönös ellenérzéseit, így ezek később, az uralomra jutó nagybirtokos-nagytőkés ellenforradalmi rend segítői lettek.

## 2./ Agrárviszonyok a mai Bács-Kiskun megye területén 1920-1944.

Az I. világháború után - mint ismeretes - Magyarország gazdasági feltételei megváltoztak, de társadalma is - nem kis részben a területi változások következtében - lényeges átalakuláson esett át. Tőkés gazdaságfejlődésének is új irányt szabott a történelmi irodalom által jellemzett ún. "nyitott gazdaság", illetve antant orientáció.

Az ipar nyersanyag igényét a továbbiakban a külső piacokról kellett kielégíteni, ellenértékét pedig keresett cikkek termelésével kellett fedezni. 66.

A magyar társadalom és ezen belül a nemzetgazdaság konszolidálódásának, a nagybirtokos - nagytőkés orientáció stabilizálódásának változatlanul az agrárviszonyok feszültségeinek valamiféle feloldása volt a feltétele. A hatalomra jutott és időszakosan megerősödött uralkodó osztályok politikájában /éppen ezért/

nagy szerepet játszott ugyan a földreform ígérete, amit azonban úgy "valósítottak" meg, hogy az gyakorlatilag konzerválta, újra szilárdította a háboru előtti tulajdoni rendet és birtokstruktúrát. 67.

a/ Az 1920. évi földreform hatása a birtokstruktúrára.

Az 1920. évi XXXVI "A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó" t.c. alapján végrehajtott földreform számszerű eredményei részleteiben máig sem teljesen tisztázottak, a fő tendenciák, illetve a belőlük levonható következtetések azonban így is teljesen egyértelműek. 68.

Nézzük a mai megye területére vonatkozó adatokat. /L.: 5. sz. táblázat/. A kimutatásból helyi vonatkozásban is mindenekelőtt az állapítható meg, hogy a "reform" igazi célkitűzései valóban maradéktalanul érvényesültek. A juttatottak tömegszerűen tulajdoni része teljesen jelentéktelen terjedelmű, megélhetésre alkalmatlan, egyben általában gyenge minőségű földet kapott.

Az 1920-as földreform számszerű eredményei. 69.

|                                         | Községek, városok      |                                         |                | Birtokok<br>összes<br>területe<br>kat.hold | A földhöz jutottak        |                         | A földbirtokok                |                                                 | A jutottak                    |                                                 | A jut-<br>tata-<br>sok<br>átla-<br>gos<br>mér-<br>téke<br>kh |
|-----------------------------------------|------------------------|-----------------------------------------|----------------|--------------------------------------------|---------------------------|-------------------------|-------------------------------|-------------------------------------------------|-------------------------------|-------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|
|                                         | száma<br>össze-<br>sen | száma, ahol<br>nem volt<br>föld házhely | o s z t á s    |                                            | föld-<br>jutta-<br>tottak | s z á m a               | te-<br>rü-<br>le-<br>te<br>kh | aránya<br>a birt.<br>össz.<br>te-<br>r-hez<br>% | te-<br>rü-<br>le-<br>te<br>kh | aránya<br>a birt.<br>össz.<br>te-<br>r-hez<br>% |                                                              |
|                                         |                        |                                         |                |                                            |                           |                         |                               |                                                 |                               |                                                 |                                                              |
| Észak-Bácska<br>Dunamellék<br>Kiskunság | 27<br>25<br>33         | 14<br>7<br>7                            | 10<br>10<br>10 | 322.895<br>264.485<br>844.970              | 4.882<br>6.222<br>4.205   | 3.292<br>1.278<br>2.935 | 7.773<br>10.155<br>17.614     | 2,41<br>3,84<br>2,08                            | 937<br>263<br>678             | 0,29<br>0,10<br>0,08                            | 1,59<br>1,63<br>4,19                                         |
| Bács-Kiskun<br>összesen                 | 85                     | 28                                      | 30             | 1,432.350                                  | 15.309                    | 7.505                   | 35.542                        | 2,48                                            | 1.878                         | 0,13                                            | 2,32                                                         |
| Ország összesen                         | -                      | -                                       | -              | 16,081.844                                 | 389.307                   | 166.754                 | 705.468                       | 4,39                                            | 39178                         | 0,24                                            | 1,81                                                         |
| Fejér vmegye<br>/Székesfehérvárral/     | -                      | -                                       | -              | 713.594                                    | 24.728                    | 8.004                   | 46.125                        | 6,46                                            | 2.272                         | 0,32                                            | 1,87                                                         |
| Békés vmegye                            | -                      | -                                       | -              | 637.052                                    | 21.534                    | 11.366                  | 41,761                        | 6,56                                            | 3.069                         | 0,48                                            | 1,94                                                         |



A jó termőhelyi adottságu Észak-Bácskában és a Dunamelléken a juttatások átlaga 1,59 kh, illetve 1,63 kh volt, ami még az országos 1,81 kh-s átlagtól is elmaradt.

A földreform bácskai "eredményeit" Erdei Ferenc mutatta be meggyőző hitelességgel: "A Bácska nem kiszorult vidék és népe sem kiélégíthetetlen földéhségű. Rengeteg a törpebirtokos és sok parcellázás történt azelőtt is. Itt okos rendszerrel, kevés áldozattal és kicsiny tőkével is szép sikerű akciót lehetett volna végrehajtani a földreform terén." Azonban nem ez történt: "a bácsalmási igénylők Mátételke mellett kaptak földet, a Mátételkiek pedig a bajai határban." Ez azért volt így - mondták az előljáróságoknál - , mert "tájékozatlanok voltak a bírók és nem volt mód felvilágosításukra." A földhözhozjuttatottak szerint pedig azért teték, hogy "menjen el a nép kedve a földosztástól." 70.

A nagyobbbrészt homokos és sziki területeken fekvő Kiskunságban egy juttatás átlaga 4,2 kh-ra rugott, de a "menet" itt is hasonlított a bácskaihoz. Jellemző, hogy a juttatott földterület aránya az összes birtokok területéhez viszonyítva a három körzetből a Kiskunságban volt a legalacsonyabb - 2,08 % -, mivel ezen a területen kevés volt a magánkézben lévő nagybirtok és a mezővárosok, nagyközségek inkább a korábban kialakított parcellázási gyakorlatot követték. Kecskeméten a reform.

keretében csak 1.685 kat. holdat osztottak szét, /aminek közel 1/3-án vitézi telkeket alakítottak/. Ugyanakkor az évszázados hagyományokon nyugvó parcellázási rendszer keretében árverésen 1920-ban 3.231 kat.hold, 1921-22-ben 1.536 kat.hold, 1929-37-ben 4.518 kat.hold, összesen 9.285 kat.hold városi földet értékesítettek. 71.

Jellemző az is, hogy a megye 80 községéből 28-ban egyáltalán nem volt földosztás, és 30-ban házhelyet sem osztottak.

A reform megyei sajátosságait a két szomszédos, Fejér és Békés - ugyancsak agrár jellegű - megyékkel történő egybevetés még élesebben kidomborítja. /L.: 6. sz. táblázat./

6. sz. táblázat.

Az 1920. évi földreform jellemző arányai. 72.

|                                                                           | Ország | Bács-Kiskun | Fejér | Békés |
|---------------------------------------------------------------------------|--------|-------------|-------|-------|
|                                                                           |        | m e g y é k |       |       |
| Az összes birtokok területének részaránya az ország területéből %         | 100,-  | 8,91        | 4,43  | 3,96  |
| A földhözjuttatottak aránya az ország összes juttatottjához viszonyítva % | 100,-  | 3,93        | 6,35  | 5,53  |
| A juttatott területek aránya az összes birtok területéhez %               | 4,39   | 2,48        | 6,46  | 6,56  |
| A juttatott területek átlagos nagysága kh                                 | 1,81   | 2,32        | 1,87  | 1,94  |

Az arányok kialakulásában szerepet játszott a népsűrűség különbözősége és a tőkés agrárfejlődés eltérő utja.

Az 1920-as földreform tehát területünkön nem hozott lényeges változást a birtokviszonyokban. A központi szervezésű földreform mellett, vagy inkább helyette - mint Kecskemétnél láttuk - tovább folytatódott a helyi kezdeményezésű parcellázás, minek következtében elnyerték végső formájukat a Duna-Tisza köz-i paraszti agrárviszonyok. Az 1935. évi mezőgazdasági összeírásból kigyűjtött megyei adatok, egybevetve az országos számokkal, valamint Dunán-, illetve a tiszántuli területek helyzetét jól reprezentáló Fejér és Békés vármegyék arányszámaival, igazolják ezt a megállapítást.

b/ A birtokviszonyok az 1935. évi összeírás tükrében. /L.: 7. sz. táblázat./

7. sz. táblázat.

A földbirtokok száma és aránya birtoknagyság-csoportok szerint 1935. évben 73.

| Birtok-<br>csoport<br>kh | Bács-Kiskun<br>megye |       | Ország<br>össz.               | Fejér<br>vármegye | Békés |
|--------------------------|----------------------|-------|-------------------------------|-------------------|-------|
|                          | db.                  |       | m e g o s z l á s i a r á n y |                   |       |
|                          |                      |       | s z á z a l é k               |                   |       |
| 0-1                      | 41.742               | 31,29 | 40,91                         | 45,17             | 37,71 |
| 1-5                      | 49.246               | 36,91 | 34,99                         | 35,06             | 36,86 |
| 5-50                     | 38.671               | 28,98 | 22,58                         | 18,59             | 24,93 |
| 50-100                   | 2.429                | 1,83  | 0,78                          | 0,48              | 0,93  |
| 100-500                  | 1.152                | 0,86  | 0,56                          | 0,44              | 0,41  |
| 500-1000                 | 103                  | 0,08  | 0,09                          | 0,11              | 0,08  |
| 1000-3000                | 59                   | 0,04  | 0,07                          | 0,12              | 0,07  |
| 3000 felett              | 18                   | 0,01  | 0,02                          | 0,03              | 0,01  |
| Összesen:                | 133.420              | 100,- | 100,-                         | 100,-             | 100,- |

A földbirtokok kategóriánkénti száma és aránya lényeges különbséget mutat mind az országos, mind a szomszédos megyékhez viszonyítva. Feltűnően alacsony az egy kat. holdnál kisebb birtokok aránya, ami a földek gyenge minőségének egyik következménye. A homoki parcellák értéke alacsony volt, ezért a szegényebb paraszt is nagyobb darabot tudott vásárolni. A Kiskunságban az a mondás járta, hogy "egy 2 holdas tolnai kisparaszt nagyobb ur, mint az alföldi homokon egy 20 holdas gazda" /természetesen ez a mondás a szőlősgazdákra már nem áll/. Az 5-500 kat. hold területű birtokok mindhárom kategóriája a legmagasabb volt.

Az egyes birtokcsoportok által elfoglalt területek egybevetése még élesebben emeli ki ezeket a sajátosságokat. /L.: 8. sz. táblázat/

8. sz. táblázat.

A földbirtokok területe és aránya birtoknagyság szerint  
1935. évben, 74.

| Birtok-<br>csoport<br>kh | Bács-Kiskun<br>megye<br>kh | Ország<br>össz. | Fejér Békés<br>vármegye       |       |       |
|--------------------------|----------------------------|-----------------|-------------------------------|-------|-------|
|                          |                            |                 | m e g o s z l á s i a r á n y |       |       |
|                          |                            |                 | s z á z a l é k               |       |       |
| 0-1                      | 19.435                     | 1,36            | 1,94                          | 1,87  | 1,50  |
| 1-5                      | 122.890                    | 8,58            | 10,08                         | 8,89  | 10,96 |
| 5-50                     | 570.025                    | 39,80           | 35,16                         | 25,42 | 42,14 |
| 50-100                   | 163.881                    | 11,44           | 6,27                          | 3,51  | 7,18  |
| 100-500                  | 215.015                    | 15,01           | 14,-                          | 10,73 | 9,46  |
| 500-1000                 | 70.999                     | 4,96            | 7,91                          | 8,30  | 6,24  |
| 1000-3000                | 98.258                     | 6,86            | 12,77                         | 23,43 | 14,25 |
| 3000 felett              | 171.847                    | 11,99           | 11,87                         | 17,85 | 8,27  |
| Összesen:                | 1,432.350                  | 100,-           | 100,-                         | 100,- | 100,- |

Ebből világosan kitetszik, hogy az 1.000 kat. holdnál nagyobb területet elfoglaló birtokok részaránya 1935-ben 18,85 %-ot képviselt. Ez közel 6 %-kal volt alacsonyabb az országosnál, de a Fejér megyei arányszám - 41,38 % - felét sem érte el.

A statisztikai összeírás azonban ebben a formájában nem pontos, mert az egyes birtokokat közigazgatási egységeként mutatja ki, aminek következtében a több tagban fekvő birtokok sokszor alacsonyabb kategóriába kerültek, illetve egy birtok több tagban szerepelt. Így a megyénk mai területén folytatott vizsgálatok szerint az 1.000 kat. holdnál nagyobb birtokok területe nem 270.105 kat. hold, hanem 287.437 kat. hold, illetve számuk nem 77, hanem csak 60 volt 1935-ben.

E ponton szükségesnek látszik ez utóbbi 60 birtok részletesebb vizsgálata, mert tulajdonosi hovatartozásuk, művelési ági összetételük, kataszteri tiszta jövedelmük és bérbeadott területük részaránya jellemző képet ad a "porosz utas" agrárfejlődés megyei helyzetéről. Bizonyítja annak említett viszonylagos gyengeségét és ezáltal is kidomborítja a parasztgazdaságok döntő fölényét. /L.: 9. sz. táblázat./

Bács-Kiskun megye 1.000 kat. holdnál nagyobb területtel rendelkező földtulajdonosai 1935.

évben. 75.

| A földtulajdonosa                                      | A birtok területének megoszlása művelési ágak szerint |        |      |       |       |        |        |       |       |       | kat. tisztajöv. ak/kh | A földbirtokból beadvak/kh. |
|--------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|--------|------|-------|-------|--------|--------|-------|-------|-------|-----------------------|-----------------------------|
|                                                        | összes terület                                        | szántó | kert | rét   | szőlő | legelő | erdő   | nádas | fanet |       |                       |                             |
| 1.                                                     | 2.                                                    | 3.     | 4.   | 5.    | 6.    | 7.     | 8.     | 9.    | 10.   | 11.   |                       | 12.                         |
| Kalocsai rk. Érsekség                                  | 59.242                                                | 18.644 | 96   | 2.918 | 64    | 10.128 | 19.459 | 686   | 7.247 | 6,00  |                       | 12.279                      |
| Kecskeméti tjv.                                        | 43.060                                                | 12.615 | 67   | 3.359 | 273   | 6.395  | 16.516 | 196   | 3.649 | 4,15  |                       | 18.143                      |
| Királyi család uradalma, Peszéradacs                   | 24.642                                                | 5.051  | 41   | 6.800 | 13    | 8.168  | 3.091  | 205   | 1.273 | 2,37  |                       | 8.957                       |
| Boncompagni Józsefné hg. és San Martini gr. Kisszállás | 17.966                                                | 10.084 | 35   | 472   | 100   | 3.036  | 3.689  | 3     | 547   | 5,84  |                       | 17.966                      |
| Kalocsai rk. főkapitány MTA Bács megyei birtokai       | 16.426                                                | 5.819  | 41   | 1.137 | 144   | 2.845  | 4.373  | 247   | 1.820 | 4,74  |                       | 8.800                       |
| Önkormányzati testületek kárpótl. alapja               | 11.301                                                | 5.066  | 24   | 594   | 5     | 2.682  | 1.787  | 14    | 1.129 | 6,87  |                       | 6.701                       |
| Magyar kat. vallásalap Mélykut                         | 9.656                                                 | 1.735  | 123  | 561   | 26    | 869    | 5.520  | 48    | 574   | 5,26  |                       | 1.486                       |
| Baja tjv.                                              | 9.242                                                 | 8.323  | 18   | 1     | 1     | 157    | 509    | -     | 233   | 14,01 |                       | 8.667                       |
| Kiskunmajsa község                                     | 5.489                                                 | 3.586  | 1    | 88    | 1     | 781    | 93     | 64    | 875   | 10,63 |                       | 3.640                       |
| Nemes Albert gr. Solt                                  | 5.086                                                 | 1.510  | 3    | 847   | 4     | 817    | 1.018  | 209   | 678   | 3,70  |                       | 25                          |
| Teleki József gr.                                      | 4.274                                                 | 2.149  | 33   | 777   | 13    | 1.067  | 31     | 9     | 195   | 8,89  |                       | -                           |
| Kiskunhalas mv.                                        | 4.012                                                 | 2.016  | 2    | 121   | 12    | 1.382  | 32     | -     | 447   | 8,67  |                       | -                           |
| Teleki Józsefné gr. Bácsalmás                          | 3.238                                                 | 308    | 12   | 20    | 1     | 323    | 440    | 134   | 2.000 | 2,35  |                       | 438                         |
| Hartai kir. orsz. büntetőintézet                       | 2.965                                                 | 2.066  | 22   | 71    | 87    | 297    | 183    | 56    | 183   | 15,11 |                       | -                           |
| Kiskunfélegyháza mv.                                   | 2.517                                                 | 1.605  | 19   | 85    | 19    | 711    | -      | -     | 78    | 9,99  |                       | -                           |
| Császártöltés község telkes és zsellér gazdái          | 2.428                                                 | 505    | 13   | 117   | 3     | 512    | 169    | 132   | 977   | 4,24  |                       | 912                         |
|                                                        | 2.257                                                 | 2      | -    | -     | -     | 1.728  | 188    | 101   | 238   | 1,84  |                       | -                           |





9. sz. táblázat folytatása

| 1.                               | 2.      | 3.     | 4.  | 5.     | 6.    | 7.     | 8.     | 9.    | 10.   | 11.   | 12.    |
|----------------------------------|---------|--------|-----|--------|-------|--------|--------|-------|-------|-------|--------|
| Madaras község                   | 1.316   | 239    | -   | 4      | -     | 866    | 12     | -     | 195   | 2,57  | 148    |
| Latinovics János,<br>Katymár     | 1.259   | 1.031  | 23  | 64     | -     | 41     | 7      | 7     | 86    | 12,77 | 1.217  |
| Farkas Zoltánné,<br>Kerekegyháza | 1.202   | 397    | -   | 70     | 95    | 74     | 559    | 3     | 4     | 6,49  | -      |
| Váci rómkath. Püspökség<br>Alpár | 1.198   | 510    | -   | 263    | -     | 49     | 36     | 157   | 183   | 7,84  | 1.198  |
| Mikla-bojári leg.társ.<br>Harta  | 1.197   | 3      | -   | -      | -     | 1.115  | -      | -     | 79    | 2,75  | 2      |
| Izsák község                     | 1.177   | 38     | 1   | 141    | -     | 722    | 105    | 2     | 168   | 2,81  | -      |
| Lajosmizse község                | 1.143   | 131    | 2   | 4      | -     | 487    | -      | -     | 519   | 1,48  | -      |
| Kelebia község                   | 1.134   | 373    | 2   | 103    | 10    | 372    | 4      | 17    | 253   | 5,07  | -      |
| Gara község                      | 1.110   | 277    | -   | 27     | -     | 465    | 12     | -     | 329   | 2,71  | 181    |
| Lukanovics Ernőné, Bócsa         | 1.101   | 416    | -   | 127    | -     | 355    | 26     | -     | 177   | 5,98  | 231    |
| Pálmonostora község              | 1.033   | 78     | -   | 41     | -     | 376    | -      | 2     | 536   | 2,42  | -      |
| Törley Bálint, Harta             | 1.022   | 488    | 9   | 4      | 9     | 236    | -      | 1     | 275   | 6,28  | -      |
| Végh József, Tass                | 1.020   | 647    | 3   | 68     | 1     | 254    | 32     | -     | 15    | 10,13 | -      |
| Haffer József                    | 1.007   | 436    | 3   | 218    | 37    | 49     | 207    | 9     | 48    | 6,41  | -      |
| Solt község                      | 1.003   | 424    | -   | -      | -     | 62     | -      | -     | 517   | 5,41  | 424    |
| Ö s s z e s e n :                | 287.437 | 99.075 | 685 | 21.535 | 1.071 | 65.257 | 63.442 | 2.666 | 33706 | -     | 101549 |

A táblázatból az alábbi természetszerű következtetések adódhatnak:

1./ E birtokoknál a művelési ágak összetételé-  
le elsősorban csak alacsony szintű külterjes gazdálko-  
dást tett lehetővé. /L.: 10. sz. táblázat./

10. sz. táblázat.

A művelési ágak arányának alakulása. 76.

| A művelési ágak megoszlása    |                                            |                                          |       |
|-------------------------------|--------------------------------------------|------------------------------------------|-------|
| A megye<br>összes<br>birtokán | Az 1.000 kh<br>feletti bir-<br>tokok nélk. | 1.000 kat.<br>hold felet-<br>ti birtokon |       |
| s z á z a l é k               |                                            |                                          |       |
| Szántó                        | 57,02                                      | 62,68                                    | 34,47 |
| Kert                          | 0,59                                       | 0,68                                     | 0,24  |
| Rét                           | 9,40                                       | 9,88                                     | 7,49  |
| Szőlő                         | 5,60                                       | 6,91                                     | 0,37  |
| Legelő                        | 14,02                                      | 11,85                                    | 22,70 |
| Erdő                          | 6,08                                       | 2,07                                     | 22,07 |
| Nádas                         | 0,93                                       | 0,93                                     | 0,93  |
| Fanet                         | 6,36                                       | 5,00                                     | 11,73 |
| Összesen:                     | 100,-                                      | 100,-                                    | 100,- |

Ez szinte magától értetődő, hiszen a homoki  
szőlőtermesztés kiszélesítésében a nagybirtokok csak  
igen kis mértékben vettek részt. Összes területük 20 %-  
kal részesedett a megye területéből, szőlőterületük pe-

dig csak 1,34 %-kal. Szántóterületük részaránya alig haladta meg az 1.000 kat. hold alattiaknál kimutatható arány felét. Mindebből következett, hogy kevés embert tudtak eltartani és az itt élők helyzete is rosszabb volt, mint a szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkozó mezőgazdasági munkásoké.

2./ A nagy területű birtokok sajátos csoportját képezték a különböző közbirtokosságok, amelyek 116.175 kat. hold területet, az 1.000 kat. holdnál nagyobb birtokok összes területének 40,4 %-át adták. Mindössze 30.572 kat. hold szántóval rendelkeztek, területük tulnyomó részét, a rét-, legelő- és az erdőterületek tették ki. Ezeket semmi esetre sem lehet a "porosz uton" haladó nagybirtokok közé sorolni. Inkább a mult olyan sajátos maradványainak, amelyek a parasztgazdaságok állattenyésztését szolgálták ki, azaz a hazai korlátolt tőkés rend viszonyaihoz idomultak.

3./ Kecskemét város több mint 43.000 kat. holdas birtokán összetettebb volt a helyzet. Ez is kiszolgáltatta a parasztbirtokok rét-legelő igényét, - Bugac stb. - de a város a mezőgazdaságilag művelhető terület nagyobb részét - ebben az időben 18.143 kat. holdat - sajátos formájú kishaszonbérletbe adott át, aminek egy része örökölhető is volt. Az 1945-ös földreform ezeken a területeken annyiban hozott változást, hogy a generációk óta ott élő bérlő tulajdonjogot kapott. /Az adott

történelmi szituációban ez nyilván nagyon lényeges volt, de a birtoklás tényét nem változtatta meg./ A város területén a róm. kath. egyház 1.404 kat.holdas birtokából is bérlet formájában hasznosítottak 1.170 kat.holdat, s így Kecskeméten csak egyetlen 1000 kat.holdat meghaladó "nagybirtok" volt magánkézben, de az teljes egészében rét- és legelőterületből állt.

4./ A tőkés, illetve polgár-paraszti bérlet a megye többi területén található nagybirtokok hasznosítására is jellemző forma volt. A kisszállási Boncompagni Józsefné hg. és San Martino gr. birtoka teljes területét - 17.966 kat.hold - egy tőkés részvénytársaság bérelte. A Kalocsai rk. Érsekség 59.242 kat.holdjából 12.279 kat.holdat hasznosítottak ugyancsak bérlet formájában. A Kalocsai rk. főkáptalan 16.426 kat.holdas területéből 8.800 kat.hold volt bérbe adva megint tőkés vállalkozóknak és kisbérlőknek.

A Magyar Katholikus Vallás Alap 9.242 kat.holdas mélykúti birtokából 8.667 kat.holdat műveltek bérlők. Itt alakult ki a szövetkezeti gazdálkodásnak egy figyelemre méltó formája: 6.080 kat.holdat a Hitelszövetkezet keretében alakult bérlő szövetkezet 750 tagja művelt. Erdei Ferenc így ír erről az egyedülálló kezdeményezésről: "A sok kis bérlő a nagybirtok üzemi formái között munkálja bérletét egészen meglepő eredménnyel. A bérelt terület négy nagy táblára oszlik, s

egy-egy táblát egységesen trágyáznak és vetnek be a szövetkezeti tagok a megállapított üzemterv szerint." 77.

Összegében megállapítható tehát, hogy a megyében található 1.000 kat. holdnál nagyobb birtokok területének közel 2/3 részét rét, legelő, erdő, nádas és földadó alá nem eső terület tette ki, gazdálkodásukra a külterjesség volt a jellemző, területük 1/3-át pedig bérlők használták.

Hogyan értékelhetjük e tények és adatok ismeretében a megye területén található nagybirtokokat? Anélkül, hogy a politikai és társadalmi szerepüket alábecsülnénk, mindenképpen megállapíthatjuk, hogy a tőkés agrárfejlődés magyarországi "porosz útjának" gazdasági vonatkozásokban csak igen gyenge és viszonylagos változatát képviselték. Területük aranykorában kifejezett tiszta jövedelme alacsony volt, a gyenge területeken külterjes gazdálkodást folytattak. Termelési vonatkozásban nem tudták felvenni a versenyt a valójában rendkívül heterogén, de összességében a tőkés piac és ezen keresztül a kapitalista nemzetgazdaság igényeit jobban kielégíteni képes parasztgazdaságokkal. Kivételt csak egy-két tőkés bér gazdaság - Kisszállás, Csalapuszta stb. - jelentett, de ezek súlya is teljesen elenyésző volt.

c/ A művelési ágak és a termelésszerkezet.

A felszabadulás előtti birtokviszonyok értékelése mellett további fontos tanulságok levonására ad alkalmat a megye egész területének művelési ágak szerinti megoszlásának vizsgálata is. /L.: 11. sz. táblázat/.

11.sz. táblázat.

A művelési ágak területe és aránya 1935. évben.<sup>78.</sup>

| Művelési<br>ág meg-<br>nevezése | Bács-Kiskun megye |       | Ország<br>össz.               | Fejér<br>vármegye | Békés |
|---------------------------------|-------------------|-------|-------------------------------|-------------------|-------|
|                                 | kh                |       | m e g o s z l á s i a r á n y |                   |       |
|                                 |                   |       | s z á z a l é k               |                   |       |
| Szántó                          | 816.716           | 57,02 | 60,71                         | 67,70             | 78,49 |
| Kert                            | 8.514             | 0,49  | 1,36                          | 1,45              | 1,41  |
| Rét                             | 134.687           | 9,40  | 6,87                          | 5,29              | 1,60  |
| Szőlő                           | 80.174            | 5,60  | 2,21                          | 1,82              | 0,36  |
| Legelő                          | 200.779           | 14,02 | 10,57                         | 9,81              | 10,33 |
| Erdő                            | 87.118            | 6,08  | 11,95                         | 8,15              | 1,71  |
| Nádas                           | 13.364            | 0,93  | 0,31                          | 0,34              | 0,07  |
| Fanet                           | 90.998            | 6,36  | 6,02                          | 5,44              | 6,03  |
| Összesen:                       | 1432.350          | 100,- | 100,-                         | 100,-             | 100,- |

A fenti adatok azt szemléltetik, hogy a szántóterület aránya mind az országos átlaghoz, mind a szomszédos megyékhez viszonyítva igen alacsony. A szántó minősége pedig a bácskai és a dunamelléki területeket leszámítva igen gyenge. Ezért a dunántuli

és tiszántuli területek szántóföldi növénytermelésben elért eredményeihez csak a két első körzet gazdaságai tudtak tényleg felzárkózni. Az első világháborút követő években a buza és a kukoricatermelés átmenetileg ugyan fellendült, de a gazdasági válság hatására mégis igen nehéz helyzetbe kerültek a termelők.

A szántóföldi növénytermesztést fő üzemágként folytató bácskai parasztság két világháború közötti helyzetét, gondjait találóan összegezi a következő leírás: "A parasztgazdaságok a válság évei alatt még akkor is nehéz helyzetben voltak, ha adóterheiket a bolettával rendezni tudták. Nem nélkülözhatték a válság évei alatt az alapvető ruházati cikket és felszereléseket. Ezeknek az ára azonban a mezőgazdasági termékekhez viszonyítva rendkívül magas volt, a sokat hangoztatott agrárrolló nyílása a válság éveiben volt a legnagyobb. Bácska legfőbb terményének, a buzának az áráért, bár a bolettával bizonyos szinten mesterségesen tartották, feleannyi iparcikket sem lehetett vásárolni, mint az előző világháború előtti utolsó békeévben, 1913-ban". A buza termés hozamait csak műtrágyázással lehetett volna fokozni, de az ráfizetéses lett volna. Az állatok és az állati termékek árai ugyan a válság évei alatt nem estek annyira, mint a gabonaféléké, a kereslet is jó volt, de ennek foko-

zásához meg kellett volna változtatni az egész szántóföldi termelés szerkezetét. 79.

De az állattenyésztés alapját jelentő takarmánytermelő területek dolgában is rosszul állt a megye. Szemestakarmányt megint csak a dunamelléki és bácskai területeken lehetett eredményesen termelni. A homoki szántók csak igen szűkös takarmánybázist tudtak biztosítani. A rét- és legelőterületek együttesen 335.466 kat.holdat foglaltak el, ami több mint kétszerese volt Hajdu vármegye és Debrecen 165.971 kat.hold ilyen területének, 80. de ez sem ért sokat. Nagy része un. "bürgejárás", feltételes juhlegelő volt, ami azt jelentette, hogy még ez az igénytelen állat sem tudott rajta megélni. Mindehhez kiegészítésként hozzá kell tenni, hogy a múlt század végén a mocsarakat lecsapolták, a jobb réteket, legelőket feltörték, ami véget vetett a hagyományos kiskunsági állattenyésztésnek. Kecskemét állattenyésztésére vonatkozó alábbi összeállítás tulajdonképpen az egész Homokhátságra jellemző képet mutatja. /L.: 12. sz. táblázat./



12. sz. táblázat.

Kecskemét város állatállományának alakulása 1911-  
1938. között. 81.

| Állatfaj     | 1911.  | 1925.  | 1930.  | 1937.  | 1938.  |
|--------------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Szarvasmarha | 11.841 | 7.760  | 8.519  | 7.700  | 7.504  |
| Ló           | 9.407  | 8.031  | 8.700  | 7.366  | 7.301  |
| Sertés       | 31.492 | 11.618 | 13.132 | 12.464 | 14.919 |
| Juh          | 12.166 | 8.602  | 7.883  | 6.198  | 6.197  |
| Kecske       | 50     | 79     | 101    | 532    | 818    |
| Összesen:    | 65.456 | 36.080 | 38.335 | 34.260 | 34.739 |

De a Bácskai körzetben is csak a sertés ágazat fejlődött számottevően, a szarvasmarha- és a juh-létszám visszaesett. /L.: 13. sz. táblázat./

13. sz. táblázat.

A bácskai körzet állatállományának alakulása  
1911-1935. között. 82.

|                         | É v   | L ó    | Szarvas-<br>marha | Sertés  | Juh    |
|-------------------------|-------|--------|-------------------|---------|--------|
| Állomány                | 1911. | 15.454 | 25.211            | 61.484  | 24.663 |
|                         | 1935. | 17.119 | 22.148            | 115.355 | 9.873  |
| Változás<br>százalékban |       | + 10,7 | - 12,1            | + 87,6  | -60,00 |

Ilyképpen a két világháború között egyedül a baromfitenyésztés fellendülése volt a megye egész területén töretlen. Kialakultak Kecskeméten és Kiskunhalason a nagy feldolgozó és felvásárló cégek, melyek ügynöki hálózata az egész Duna-Tisza közére kiterjedt. A német, angol, olasz, francia és svéd piac a magyar baromfi előtt a gazdasági válság legmélyebb pontján is nyitva állt. <sup>83.</sup> A kiskunhalasi Schneider cég és néhány kisebb versenytársa évente 1.700 vagon baromfit szállított külföldre. A kecskeméti kereskedők 1937-ben 38.842 mázsa vegyes baromfit és mintegy 10 millió darab tojást exportáltak. <sup>84.</sup> A termelők természetesen szívesen fogadták a baromfitenyésztési lehetőségeket, mert nagyobb beruházás nélkül lehetett vele foglalkozni és a szükséges takarmány beszerzése sem okozott gondot: borért, gyümölcsért cserélték Tiszántulról.

A megyében volt 1935-ben az ország összes szőlőterületének 22,58 %-a, melynek jellemzője a kétszintes - gyümölcsfákkal vegyes - művelés volt. Ebből következően az ország gyümölcsstermelésében és kivitelében is jelentős volt a megye szerepe. A kecskeméti piac adatairól balásfalvi Kissnél a következőket olvashatjuk: "1911-ben az egész gyümölcskivitel - t.i. az egész ország gyümölcskivitelének /K.L./ - 25 %-a", az 1927-34. évek átlagában pedig egyenesen 31 %-a

"származott" Kecskemétről. Az 1932-34. évek átlagában pedig nem kevesebb, mint 41 %-a! 85.

Kecskemét mellett jelentős forgalmat bonyolított le már Jánoshalma, Kiskőrös, Kiskunhalas, Izsák piaca is, bár a meghatározó szerepet az árak kialakításában a kecskeméti és a nagykőrösi cégek játszották.

A mezőgazdaság szerepe tehát a megye életében a két világháború között is döntő volt, ez az ágazat tartotta el a lakosság nagyobb részét. Erre utal, hogy az 1930-as népszámlálás adatai szerint a megye összlakosságának 70,2 %-a a mezőgazdasági népességhez tartozott. Arányuk pedig még a megye öt városában is meghaladta a lakosság felét /52,7 %/ és közülük egyedül Baján volt csak 20 %.

Egyidejűleg a mezővárosok egyéb kategóriákba sorolt keresői jelentős részének élete is szorosan kapcsolódott ehhez az ágazathoz, mert a vasutasok, postások, konzervgyári munkások hozzátartozói, vagy éppen saját maguk idénymunkásként "bedolgoztak" a kertészeti munkákba.

Mindez statisztikailag is körvonalazható.

/L.: 14. sz. táblázat./

14. sz. táblázat.

Az agrár népesség aránya az összes lakosságból. 86.

| Megnevezés                                           | Bács-<br>Kiskun m. | Ország<br>össz. | Fejér<br>vármegye | Békés |
|------------------------------------------------------|--------------------|-----------------|-------------------|-------|
|                                                      | s                  | z               | á                 | z     |
| Mg. népesség aránya<br>az összlakossághoz            | 70,2               | 51,8            | 64,4              | 63,6  |
| Mg.lakosságból:                                      |                    |                 |                   |       |
| - gazdasági cseléd                                   | 8,-                | 13,3            | 23,-              | 11,4  |
| - mg. munkás                                         | 31,9               | 27,8            | 26,4              | 32,5  |
| A földnélküli agrár-<br>proletárok aránya<br>együtt: | 39,9               | 41,1            | 49,4              | 43,9  |

Külön is figyelmet érdemel a földnélküli agrárproletárokból a gazdasági cselédek aránya. Bács-Kiskun megyében 1/5 részt, országosan 1/3, Békésben közel 1/4, Fejérben majdnem 1/2 részt képviseltek. Ez összefügg a nagybirtok által elfoglalt terület nagyságával és intenzitásával.

A Bács-Kiskun megyei mezőgazdasági munkások rétegezettsége ugyanakkor sokkal árnyaltabb volt, mint akár a Dunán-, akár a Tiszántulon. Tegyük még mindehhez, hogy feles zöldségesek, bár saját földdel nem rendelkeztek, de már valóságos vállalkozók voltak. A szőlőkapás, a feleskapás igazi szakmunkás volt, aki nagy hozzáértéssel kezelte a gondjaira bízott szőlőt, gyümölcsöst. A szőlőben dolgozó napszá-

mos is "más" volt, mint szántóföldi sorstársa. Mind-  
emellett: a mezőgazdasági munkásság nagyobb részét a  
megyében is az igazán nehéz sorsu, egyik helyről a  
másikra vándorló alkalmi munkások képezték. 87.

d/ Az állami beavatkozás helyi szervezeté-  
nek két háboru közti tevékenysége.

Az ellenforradalmi rendszer a földreform i-  
géretét - mint jeleztük - fontos eszköznek tartotta  
a parasztság megnyerésére. Emellett azonban arra is  
törekedett, hogy a parasztság állami befolyásolását  
áldemokratikus érdekképviseleti szervek létrehozásá-  
val fokozza. Ezért az 1920. évi XVIII. tc. a mezőgaz-  
dasági érdekképviseletről c. rendelkezéssel életre hiv-  
ták a közigazgatási egységek keretében működő mezőgaz-  
dasági bizottságokat és mezőgazdasági kamarákat. 88.  
E szervezetek jogszabályilag is rögzített feladatai  
nagyon ígéretesek voltak. A mezőgazdasági bizottsá-  
gokról - többek között - a következőket mondja a tc.:  
"működésük területén a mezőgazdaság, mezőgazdasági la-  
kosság és mezőgazdasági munkásság egyetemes érdekei-  
nek képviselésére hivatottak. Ennélfogva jogosítva  
vannak tárgyalás alá venni mindazokat a kérdéseket,  
melyek területükön a mezőgazdasági termelést, a gaz-  
dasági rendet, a mezőgazdasággal kapcsolatos beszer-  
zést, értékesítést, hitelügyet, közlekedést, továbbá  
a gazdák, mezőgazdasági munkások és cselédek helyze-

tét, egymáshoz való viszonyukat, valamint a gazdasági és társadalmi és népjóléti viszonyukat érintik." 89. Ennek a nagyon figyelemre méltó feladatnak - az osztálybéke megteremtésének - az egyértelmű /mármint a hatalom oldaláról egyértelmű/ végrehajtását a tagok választási előírásai biztosították. A választásokat ugyanis - a jogszabály rendelkezésének megfelelően - az illetékes közigazgatási vezető /jegyző, főszolgabíró, alispán/ irányította.

A mezőgazdasági bizottságok tagjaiból választották meg a mezőgazdasági kamara tiszti karát és tagságát. A mezőgazdasági kamarák feladatai ugyancsak lényeges kérdésekre irányultak a tc. megfogalmazása szerint: "A mezőgazdasági kamarák feladata egyfelől az, hogy a mezőgazdaság fejlesztése körül segítségére legyenek a Kormánynak és a Földművelésügyi Igazgatóságnak, másfelől pedig, hogy az ország közgazdaságában és társadalmában előmozdítsák és képviseljék a mezőgazdaság, a birtokosok és mezőgazdasági munkások egyetemes érdekeit. Kötelességük tehát állandóan figyelemmel kíséreni, tanulmányozni és feltárni területükön mindazokat a jelenségeket, amelyek az ottani mezőgazdasági termeléssel és az ott élő mezőgazdasági lakosság helyzetével összefüggnek. Feladatuk továbbá, hogy megfigyeléseik alapján megjelöljék területükön a birtokmeg-

oszlásnak azt az alakulását, a gazdálkodásnak azokat az irányait és módjait, amelyektől a termelésben legtöbb eredmény, s a mezőgazdasági lakosság minden rétegére legkedvezőbb helyzet várható.

A tapasztaltakhoz képest szükség szerint megfelelő társadalmi, közigazgatási, kormányzati és törvényhozási intézkedéseket javasolhatnak, vagy pedig saját hatáskörükben a termelés helyes szervezésére és egyáltalán a gazdálkodás eredményességének emelésére megfelelő intézményeket, berendezéseket létesíthetnek és fenntarthatnak." 20.

A kamarai szervezet feladata tehát átfogni a teljes mezőgazdaságot gazdasági és társadalmi kérdéseivel együtt, de a földmivelésügyi miniszter, valamint az Országos Mezőgazdasági Kamara felügyeletével. A cél világos: a demokratikus látszatintézkedésekkel a mezőgazdaság irányításából kizárni minden "megbízhatatlan elemet", biztosítani a központi beavatkozás szervezeti kereteit.

Területünkön a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara /továbbiakban DTMK./ 1922-ben alakult meg Kecskemét székhellyel, a teljes Duna-Tisza közére kiterjedő hatáskörrel. Tevékenységével kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a törvenycikkben foglalt célokat itt is úgy értelmezték, s hajtották végre, ahogy azt az uralkodó osztályok érdekei megkívánták. Tény

azonban az is, hogy az osztálykorlátai ellenére többet tett az Alföld parasztságáért minden megelőző polgári, gazdasági egyesületnél.

A DTMK. működését elsősorban az teszi számunkra különösen figyelemre méltóvá, hogy a kamarán belül, amelynek célja az uralkodó osztályok által regulázott agrárképviselet megvalósítása volt, ellentmondások jelentkeztek. Vizsgált területünkön, ahol az "amerikai típus" viszonylag erős volt, s eléggé mozgékony, a nagybirtoktól elütő érdekeit kamarai keretek közt is kifejezésre juttatta, sőt nem egyszer érvényesítette. Ebből következett, hogy a DTMK akarva-akaratlanul - mint az alábbi idézet is mutatja - többször szembekerült az elsősorban nagybirtokosok irányítása alatt álló Földmivelésügyi Minisztériummal és a különféle agrár szervezetek véleményével:

A 20 éves fennállását ünneplő Kamara ünnepi közgyűlése elé terjesztett jelentés szerint "Elsősorban maga a Földmivelésügyi Kormány nem akart tudomást venni a kamarák munkájáról, nem vonta be a kamarákat munkatársai közé, ami nekünk nagyon fájt és sok keserű órát szerzett önzetlen és jószándéku munkánk közben. Hatalmas ellenállásra találtunk a különböző és gombamódra szaporodó agrárszervezetek részéről, amelyek tevékenységüket, esetleg kenyerüket féltették a fürge, mozgékony, későbbi idő folya-



mán anyagiakkal is rendelkező mezőgazdasági kamaráktól. Azután a nagyobb birtokos osztály, amely nem nézte jó szemmel a mezőgazdasági kamarákban a 100 holdon aluli birtokosok tulsúlyát." 91.

A DTMK. rendkívül kiterjedt tevékenysége feltétlenül hozzájárult a paraszti birtokokat középpontba állító "Kert-Magyarország" gondolatának gyakorlati népszerűsítéséhez, a paraszti gazdálkodás színvonalának emeléséhez, a falusi és a tanyai lakosság egészségügyi, szociális és kulturális ellátása javításához. Az általa megvalósítani kívánt paraszti egység politikai tarthatatlansága ugyan teljesen egyértelmű volt, de ennek felismerését, vagy éppen azzal ellentétes, határozott, osztályharcos törekvéseket reálisan aligha kérhetünk számon ettől a központilag, a földmivelésügyi kormányzat támogatására létrehozott, helyileg inkább parasztpolgári alakulattól.

Ha sorra vesszük a Kamara egyes fontosabb kezdeményezéseit, pontos képet kapunk a tőkés agrárfejlődés "paraszti útján" járó alföldi mezőgazdaság korabeli helyzetéről.

Az alföldi parasztgazdaságok termelésében legtöbb gondot az előállított termékek gyenge minősége okozta. A nemzetgazdaság létérdekét jelentő export viszont megkövetelte a nemzetközi piacokon is versenyképes mezőgazdasági áruφέleségek minél nagyobb

tömegben történő előállítását. A DTMK. megalakulása első évétől kezdve nagy figyelmet fordított ezekre a kérdésekre. A Kamara 1923-ban indított havi folyóiratának, a Magyar Rónának 1923-25. évi számaiban megjelent szakcikkek jól tükrözik ezt a törekvést. 92.

Ezekben az években 29 különféle tárgyú felmérést is végeztek a kamara területén, amelyek a szorosán vett termelési kérdések mellett ráirányították a figyelmet az Alföld társadalmi állapotára is.

Az adott körülmények között az Alföld helyzetének - elsősorban annak tanyai viszonyai - javítását célul tűző un. "alföldi gondolat" indításának a Magyar Róna 1925. májusi számában megjelent vezércikket tekinthetjük, amiben többek között azt hangoztatják, hogy "előbbre kell vinnünk az Alföld növénytermelését, állattenyésztését, munkálnunk kell annak közlekedésügyi, közigazgatási és közegészségügyi kérdéseit, dolgoznunk kell az alföldi szövetkezeti mozgalom megerősítésén és kiépítésén, a gazdasági egyesületek és gazdakörök talpraállításán és végül az alföldi magyarság, közelebbről a tanyai lakosság kulturális és társadalmi előbbrevitelén." 93.

A kamarán belül 1926-ban megalakított tanyai szakosztály munkáját, amelynek tagjai a tanyai tanítók, gazdaköri vezetők, falusi papok és kisgazdák közül kerültek ki, méltán az 1930-as években magasabb

szinten kialakult "népi mozgalom" előtörténetének tekinthetjük. Különösen a tanyai és falusi tanítók tettek rendkívül sokat.

A tanyai szakosztály egyik tanító tagjának cikke valóságos - noha nyilvánvalóan ellentmondásokat hordozó- programot is ad munkájukhoz: "A tanya népének felkarolását célzó munkálkodásnak két fő irányban kell működnie. E két fő irány egyforma fontossággal bír, s minden tekintetben szoros kapcsolatban van. Egyik, hogy a többtermelésnek mind egyéni, mind nemzeti fontosságáról a tanya népét meggyőzzük, s annak mi-kéntjébe belevezessük, beleneveljük. A másik, hogy igyekezzünk nemes szórakoztató foglalkoztatással a tanyai életet elviselhetőbbé tenni..." "...Hogy a tanyai népet kiemeljük az elmaradottságból, nemcsak anyagi téren, hanem a szellemiek terén is el kell kezdenünk a többtermelést!" "...A tanyai nép - különösen a nagyobb számban lévő törpebirtokosok - nem szereti az iskolát, azért, mert a legnagyobb munkaidőben veszi el tőle a gyermekét. A tanyán nemcsak a 10-12 éves, de már a 6-7 éves gyermeket is odaállítják a disznók, tehenek, ludak mellé, s ez felette fontos állás, mert az a pöttön gyermek ott egy felnőttest helyettesít, aki addig végezheti a súlyosabb mezei munkát..." "... A tanyára küldendő tanítókat külön kell előkészíteni csak azok közül, akik

önként, s kedvvel mennek a tanyára. A tanyára hivatalból, vagy pláne büntetésből helyezett tanító munkájának nagyon silány eredménye lesz. Ha az állam büntetésből helyez egy tanítót a tanyára, akkor saját magát, s azt a népet is megbüntette, melynek az ilyen embert a nyakára küldi!" 94.

De még ezeknek a célkitűzéseknek a megvalósítása is rengeteg nehézségbe ütközött. Nem azért, mert hiányoztak az olyan lelkes tanítók, akik "önként, s kedvvel mentek a tanyára", hanem azért, mert ezek az emberek két tűz között voltak. Egyik oldalról meg kellett szerezniük a parasztok bizalmát, a másik oldalról pedig végre kellett hajtaniuk kinevezőik utasítását.

Jól érzékelteti ezt a helyzetet az egyik kamarai jelentés: "egy tanító és a felesége gyönyörű munkát végeznek a község lakosságának az érdekében a házi szövés-fonás meghonosítására, a népművészet elterjesztése érdekében..." A jelentés a továbbiakban leírja, hogy a tanulók milyen szeretettel vették körül tanítóikat és ezen keresztül szüleik is megszerették őket. Még a kendertermelést is **sikerült** meghonosítaniuk. A tanító házaspár és a falu népe együtt munkálásának összhangja azonban egyszeriben megbomlott, amikor a tanító társadalmi és politikai kötődése, kööttségei, nyilván állásának, hivatalos reputációjá-

nak féltése miatt, összeütköztek. Így történt, hogy - mint az előbbi jelentés írja: "Egyszer csak jön egy képviselőválasztás, amikor a tanító és a felesége a Kormány jelöltje mellett foglal állást. Felborul az egész addigi munka. Gunyolják, észre sem veszik, támadják a tanítót, aki értük dolgozott, el akar távozni onnan, úgy hogy a legmagasabb egyházi főhatósághoz /egyházi tanítóról van szó/ kellett fordulnunk és eljárunk, hogy békét tudjunk biztosítani." 95.

A kamarai szakosztály és a lelkes külső támogatók munkája sem hozhatott azonban döntő változást, nem tudta kiemelni a falu, a tanya népét az évszázados elmaradottságból. Annyit értek el, hogy az ország közvéleménye felfigyelt a tanyán élő száz-  
ezrek nehéz helyzetére. Ennek ellenére az anyagiakban igen vékony hivatalos központi támogatás mellett csak félmegoldások születtek.

Alakítottak közigazgatási kirendeltségeket néhány tanyaközpontban, hogy az ott élőknek ne kelljen 15-20 km-re bemenni például egy járlatlevélért, de ez sem vált általánossá, sőt 1931-ben a földművelésügyi miniszter "takarékoságból" megszüntette a hódmezővásárhelyi "minta" kirendeltséget is.

Eredményesnek bizonyult a tanyai iskolaépítési akció, mert a többszáz megépült iskola nagy haladást jelentett a korábbi állapotokhoz képest, de itt

is maradéktalanul érvényesült a "takarékoság" elve, így ezek az iskolák már megépítésükkor sem feleltek meg a tényleges szükségleteknek.

Hasznos előrelépést jelentett a 160 tanyai posta, távirda és telefon létesítése is - noha a tényleges hiányokat csak részben pótolta.

Ugyanezt mondhatjuk el a közegészségügy területén elért eredményekről is. A szegedi egyetem orvos-professzorai minden kezdeményezésükhöz megkapták a Kamara anyagi támogatását, ami ugyan meglehetősen mérsékelt összegből állt, mégis több volt a központi "seminél". Ebben az időben indult útjára a zöldkereszt mozgalom, jelentek meg az első mentőautók és kezdődött el a gyermektuberkulózis elleni küzdelem. 96.

A szociális-kulturális haladás tehát igen lassu volt, különösen, ha a termelés fejlődéséhez viszonyítjuk. A Kamarának ez utóbbi téren sikerült a legnagyobb eredményeket elérni, nyilván azzal is összefüggően, hogy a gazdaságfejlesztés lényegében összhangban állt az ellenforradalmi rendszer gazdaságpolitikai törekvéseivel - különösen, ha az nagyobb állami tehervállalás nélkül volt megvalósítható. Mindenesetre a parasztság - kezdeti bizalmatlanság után - meglehetősen széles rétege ismerte fel az új eljárások termelésnövelő hatását és a szakmai továbbképzés kézzelfogható eredményeit.

A Kamara által létrehozott intézmények igen sokat tettek a gazdasági haladásért. A DTMK. elsőként - 1924-ben - a Duna-Tisza közti Körzeti Mezőgazdasági Hitelszövetkezetet alakította meg, amelynek célja a 100 kat. holdnál nagyobb területen gazdálkodó birtokosok és a 10 kat. holdon felüli szőlősgazdák hitelellátása volt. A szövetkezet 91 taggal, 11.216 P. üzletrész tőkével alakult, és 1936-ban már 897 tagja és 388.224 P. üzletrész állománya volt. 27.

Ez a szövetkezet - az OKH-val szemben - közép- és nagybirtokosok, illetve gazdagparasztek hitelellátását kívánta biztosítani. Szerepe a homoki szőlő- és gyümölcsstermelés fejlesztésében, nem vitathatóan, igen nagy volt.

A Kamara 1926-ban megalakított Talajtani Intézete talajvizsgálatokkal, talajjavítási, trágyázási kísérletek beállításával és gyakorlati szaktanácsadással segítette a Duna-Tisza közti termelés színvonalának emelését. A 10 év alatt 40.000 kat. holdon elvégzett 6.600 vizsgálat nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a termelők megismerjék a gazdaságuk talajadottságait, szükség esetén a javítás lehetőségét és azon keresztül a termelés növelésének gondját. Jellemző, hogy a gazdasági válság utáni években ugrásszerűen megnőtt az igény a telepítések előtti talajvizsgálatokra. A telepítők felismerék az előzetes vizsgálá-

lat előnyeit, bár ebben igen nagy lehetett a külső - kamarai - rábirás hatása, mert "legtöbbször 2 holdtól 10 holdig terjedő területeket vizsgáltattak meg és itt is költségkimélés szempontjából csak egyetlen mintát." 98.

A DTMK. által 1927-ben létrehozott Állati Bakteriológiai és Kórdiagnosztikai Intézet - amely vidéken az első ilyen létesítmény volt - munkája állategészségügyi téren, de főleg a parasztgazdaságokban hatalmas pusztítást végző fertőző állatbetegségek legyőzésében volt jelentős. Az Intézet mindössze 4 évig - az Országos Állategészségügyi Intézet megalakulásáig - működött önállóan. Az állategészségügy mellett jelentős humánegészségügyi munkásságot is kifejtett, melyből kiemelendő a 826 tanyai és falusi kút ivóvíz, valamint a nagyszámu élelmiszer és a tej tbc-s vizsgálata. 99.

A kamarai intézmények közül kiemelendő jelentőségű volt a minta-gyümölcsös és kertgazdaság, valamint a hozzá kapcsolódó kertmunkásképző intézet.

A Duna-Tisza közti gyümölcstermelés menynyisége már a századforduló óta jelentős súlyt képviselt. A gazdák azonban hagyományos módon, hagyományos fajtákat termeltek, a különféle kártevők ellen nem védekeztek. Ezért termékeik piacképessége - elsősorban külföldön - nem volt megfelelő. A Kamara - felismer-



ve a gyümölcsstermelésben rejlő lehetőségeket - már 1926-ban úgy határozott, hogy bemutató gyümölcsöst telepít, ahol az érdeklődők megismerhetik a korszerű fajtákat és termesztési eljárásokat.

A telep célját, illetve feladatait a következőkben jelölték meg: "1. Az Alföld szélsőséges, száraz éghajlati, rossz és változó talajviszonyai között a legértékesebb és legjobban értékesíthető gyümölcsfélések termesztése. 2. Bemutatni és példaadás-sal tanítani a gyümölcsfák szakszerű kezelését, ápolását és gondozását, a betegségek ellen kipróbált szer-ekkel való védekezést. 3. Bemutatni a gyümölcsszedést, csomagolást, szállítást és az eltartás szakszerű kivitelét. 4. Bemutatni a gyümölcsfák közötti talaj kihasználásának módjait, részint törpefákkal, részint évelő és egyéves zöldségfélékkel és egyéb kapás terményekkel. 5. Célja továbbá a gyümölcsstelepnek kertmunkás-tanulók állandó kiképzése. 6. A gyümölcsstelepen létesített öntözőberendezés, a fák és közteseinek öntözési kísérletei nyújt adatokat. 7. A gyümölcsös vezetője az ott dolgozó kertmunkásokkal idegen gyümölcsösök gondozását, ápolását és karbantartását vállalja. 8. A mintagyümölcsösben egy belterjes kertészeti üzem is létesült, annak mintájául, hogy mi szükséges egy gazdasági kert részére. 9. A gyümölcsfák megterméke-nyítése szempontjából, továbbá oktatási célból is,

méhes van felállítva." 100.

A telep elérte a célját. Eredményeit csak a századforduló körül alakított állami szőlőnemesítő telepek sikereihez hasonlíthatjuk és a korszerű üzemi gyümölcsösök kialakításának kezdetét 1926-os alapításától számíthatjuk. Itt tették meg az üzemi növényvédelem első lépéseit, innen indult útjára a Tiszakécskén gyártott un. "Kiss Bálint"-féle magasnyomású háti permetezőgép, amely évtizedekig a legkorszerűbb eszköze volt a kisüzemi növényvédelemnek.

A mintagyümölcsös telepítésének befejezése után a bemutató tevékenység mellett a szakismeretek nyújtását szélesebb alapokra kívánták helyezni, ezért 1929-ben megnyitották a Kertmunkásképző Iskolát, ahol az akkor korszerű elvek szerint oktatták a kertészeti szakismereteket. A két évfolyamos iskolában az első időben összesen 30 főt tudtak elhelyezni. Az érdeklődésre jellemző, hogy évente a 15 első évfolyamos helyre "több száz kérvény" érkezett. 101. Ezért a Kamara többször tett kísérletet az iskola bővítésére, 1933-ban támogatást kért az FM-től újabb 10 férőhely létesítésére, amelyet a tárcsa - jellemző indoklással - "fedezet hiányában" elutasított. 102. Az Országos Mezőgazdasági Kamarától azt kérték, hogy 2 tanuló folyamatos ellátását vállalja. Az OMK. válasza is meglehetősen stereotip és rutinos volt: "A t. Kamara 415.

számu megkeresésére válaszolva, a legnagyobb sajnálattunkra közölnünk kell, hogy ez idő szerint nem vagyunk abban a helyzetben, hogy akár csak egy kertész-növendék költségeit is magunkra vállalhatnánk." 103. Az iskola a nehézségek ellenére is tovább fejlődött és fennállása alatt - 1929-1944. - kibocsátott 260 végzett kertészt. /1931-ben 10, 1944-ben már 37 főt/. 104.

Az állandó jellegű kertmunkásképző iskola mellett a szakismeretek terjesztésében nagy jelentőségűek voltak a téli gazdasági iskolák, a különféle szakmai tanfolyamok és előadások is. Ezek mind hozzájárultak a parasztság szakmai ismereteinek korszerűsítéséhez.

Az 1929-33-as gazdasági válság a folyamatos kamarai munkát is megszakította.

A Magyar Róna első évfolyamára még az volt a jellemző, hogy rendkívül nagy dinamizmussal vetette magát bele az alföldi gondokba. Magas szinten foglalkozott a tanyakérdéssel, valamint a szakoktatással. 1928-tól kezdődően, mintegy a gazdasági válság előszeleként, a lap lényegesen vékonyabb lett, a társadalmi kérdéseknek egyre kevesebb teret szentelt. Ez egyébként jellemző volt nemcsak 1928-ra, hanem jószerevével az azt követő esztendőkre is. Az egykori dina-

mizmust ekkor már nyilván a kivitelezés sokféle korlátozottsága is lohasztotta.

A gazdasági válság éveiben a Kamara rendkívüli erőfeszítéseket tett elsősorban saját fennmaradásáért, összefüggően azzal, hogy intézményei időközben eladósodtak, miközben az őt tulajdonképpen fenntartó gazdatársadalom helyzete is rendkívüli módon megromlott. Ennek megfelelően az 1930. májustól 1931. május 31-ig terjedő évre tett jelentésben is mindenekelőtt a gondok szaporodását hangsúlyozza: "Sajnos, mostani beszámolónkat is meglehetősen lehangoltsággal kell kezdenünk, amely szerint a mezőgazdaság és gazdatársadalom helyzete az elmúlt esztendő alatt a javulásnak semmi jelét nem mutatta, sőt a mezőgazdasági termények árai soha nem képzelt alacsony színvonalat értek el, különösen az 1930. évi utolsó és az 1931. év első hónapjaiban." <sup>105</sup> A remélt külföldi kölcsön is elapadt, rohamosan süllyedtek a földárak, rendkívüli módon megszorodtak az árverések.

Következésképpen: "Különösen a kisközgazda társadalom szenved ezek miatt a bajok miatt, amelynek egyébként is rendkívül drágák azok a kölcsönök, amelyeket zugbankokból pénzügygyőrök segítségével és fizetett kezesek jóvoltából tud csak fűvenni. Éppen ezzel kapcsolatban kell minél erősebben hangsúlyozni a hitelszövetkezetek kiépítését, ami nélkül a fal-

vak mezőgazdasági lakosságának hitelügyét becsületesen kiszolgálni nem lehet." 106. A válság előtti bizakodásból ekkor már inkább csak gondokat könnyítő javaslatokra futotta - anélkül természetesen, hogy kivitelezésük elé különösebb várakozással nézhettek volna.

A Duna-Tisza közti gazdasági helyzet korabeli szomorú állapotát legjobban a Magyar Rónában közzétett "Gazdák 12 pontja" c. kiáltványból ismerhetjük meg, amelyben felsorolják, hogy melyek azok a "legsürgősebb" intézkedések, amelyek megoldanak a fennálló nehézségeket. A kiáltvány áttekintése is azt bizonyítja, hogy a gazdasági élet teljes átszervezésének szükségessége kamarai körben is égető felismeréssé vált.

A legsürgetőbb teendőket az említett 12.pont az alábbiakban körvonalazza: A földet terhelő és nyomasztó adósságokat a hitel rendezésével kell megoldani. Szükséges az iparcikkek árának letörése is.

Meg kell oldani az arányos közteherviselést, mert "az adófizetők nagy részét ma is az bántja, hogy a becsületes ember sokkal több adót fizet, mint az, aki ravasz furfanggal kibujik az adózás alól".

A mezőgazdasági termelés és az értékesítés egységes megszervezését a mezőgazdasági érdekképviseltek és a szövetkezetek útján kell megoldani, ennek

érdekében a kormányzat támogassa hatásosabban és eredményesen a szövetkezeti mozgalmat.

Megoldásra vár a mezőgazdasági "munkáskérdés" is.

El kell háritani a földbirtokreform "bajait" és az adott viszonyokhoz mért törlesztést kell bevezetni.

Az agrár vonatkozású törvényeket az adott viszonyokhoz kell igazítani, a közigazgatást agrár irányba kell átszervezni.

És végül a 12. pont, amely mintegy keretbe foglalja a teendő intézkedéseket: "A gazdasági élet minden ágára kiterjedő korszerű program kell, aminek kapcsán megoldást nyer a mezőgazdasági munkáskérdés, a szociális földbirtokpolitika, a termelés reformja, az értékesítés szövetkezeti megszervezése és egy tudatos föld- és kisember-politika, amely nélkül az ország jövője el nem képzelhető." 107.

Ezek a követelések csak azért voltak "megalapozatlanok", mert az adott társadalmi és gazdasági viszonyok között realizálásukra semmiképpen sem kerülhetett sor. De így is - nyílt kérdésfelvetésükkel, a "legsürgősebb" teendők világos felvetésével és nyílt propagálásával - a haladást szolgálták. Összességükben is: közvéleményt formáltak, nem utolsósorban a rendszert kritizálták.

A válság éveiben kialakult állami beavatkozási politika hatása területünkön is kimutatható, bár a gazdasági fellendülés üteme rendkívül lassu. 108. A Kamara 1933-34-es jelentését - évek óta először - bizakodó szavakkal kezdi: "már-már bizonyosra vehető, hogy gazdasági életünk túl van a mélyponton." 109. Nagyobb arányu és a mezőgazdaságnak is kedvező irányu fejlődésre azonban csak évekkel később került sor, ami - éppen a hadikonjunktura hatására - a II. világháboru kitörése után érte el csúcspontját, majd következett be a háboru végére - az ország egészén belül - az ágazat rendkívüli mértékű pusztulása.

e/ A mai megye területének társadalmi helyzete a II. világháboru előtt. /Az "amerikai utas" agrárfejlődés ellentmondásossága./

A Duna-Tisza közti mezőgazdaság két világháboru közötti helyzetét eddig az állami beavatkozás helyi szervezete, a DTMK. tevékenységén keresztül vizsgáljuk. Indokolt azonban a "másik fél" szemszögéből is áttekinteni a társadalmi és gazdasági állapotokat. Erre lehetőséget nyújt egy 1934-ben készült kérdőíves felmérés, amit a városok és községek törzslapjainak összeállításához a Kamara végeztetett. A szociográfiai értékű nyilatkozatok feldolgozására azonban akkor nem került sor, talán éppen azért, mert a valóságos helyzetet nagyon is élesen tárta fel.

A Bács-Kiskun megyei Levéltárban a megye akkori 80 községéből 49-nek a kitöltött kérdőíve volt fellelhető, ami több mint 50 %-os reprezentációt jelent. Így a kibontakozó, rendkívül ellentmondásos összképet teljes értékűnek, de legalábbis alapvetően jellemzőnek fogadhatjuk el. 110.

A kérdőíveken szereplő adatok első csoportja alapján áttekintést kapunk a 49 község lélekszámáról, a határához tartozó terület nagyságáról, a népsűrűségéről és a lakásellátottság helyzetéről. /L.: 15-16-17-18-19-20. sz. táblázatok./

15. sz. táblázat.

A vizsgált községek lélekszám szerinti megoszlása:

| Csoportosítás                        | Száma | Megoszlási arány % |
|--------------------------------------|-------|--------------------|
| 1000 fő alatti lélekszámú községek   | 2     | 4,1                |
| 1001-3000 fő közötti " "             | 15    | 30,6               |
| 3001-5000 fő közötti " "             | 18    | 36,7               |
| 5001-7500 fő közötti " "             | 7     | 14,3               |
| 7501-10.000 fő közötti " "           | 4     | 8,2                |
| 10000 fő feletti lélekszámú községek | 3     | 6,1                |
| Ö s s z e s e n :                    | 49    | 100,0              |

A fenti arányok általában jellemzőek a Duna-Tisza közti település-szerkezetre. A községek egymás-



tól nagy távolságra helyezkednek el, egy-egy településen sok ember él, ebből következően kialakulhattak a sajátos, csak arra a területre érvényes szokások, az egymástól elütő életkörülmények.

A dunántúli területek település-hálózatától való eltérés érzékeltetésére szolgálhatnak az ugyancsak mezőgazdasági jellegű Somogy megye 1941. évi adatai, ahol ekkor a 301 községből mindössze 5-ben /1,7 %/ haladta meg a lakosok száma az 5.000 főt és 156-ban /54,5 %/ nem éri el az 1.000 főt. 111.

A vizsgált községek határának területnagyság szerinti megoszlása a Duna-Tisza közti településszerkezet másik fő jellegzetességének, a tanyarendszer kialakulásának szükségességét igazolja.

16. sz. táblázat.

A vizsgált községek megoszlása határuk területnagysága szerint.

| Csoportosítás                               | Száma | Megoszlási arány % |
|---------------------------------------------|-------|--------------------|
| 5000 kh-nál kisebb határu községek          | 6     | 12,2               |
| 5001-10.000 kh közötti területű községek    | 12    | 24,5               |
| 10.001-15.000 kh       "       "       "    | 11    | 22,5               |
| 15.001-20.000 kh       "       "       "    | 10    | 20,4               |
| 20.001 kat. holdnál nagyobb határu községek | 10    | 20,4               |
| Ö s s z e s e n :                           | 49    | 100,0              |

Az 5.000 kat.holdnál kisebb határu községek közül Dunaegyháza, Dunaszentbenedek, Géderlak, Ordas a Dunamelléken fekvő ősi magyar falvak közé tartozott. A Kalocsai Érsekség birtokai és Duna közé szorult határuk a jellegzetes paraszti gazdálkodással együtt már a XVIII. században kialakult, terjeszkedési lehetőségük éppen ezért nem volt. Drágszél az 1920-as években önállósult, azelőtt Kalocsa környéki "szállás"/tanyabokor/ volt.

Ókéske - a hatodik község ebben a csoportban - már ebben az időben gyakorlatilag egybeépült a 16.771 kat. holdas határu Ujkécskével. Ezekre a községekre /Ókéske kivételével/, az általánostól eltérően sem a tanyai településforma, sem a szőlő, gyümölcsstermelés nem jellemző.

A két felső kategóriába eső /a 15.000 kat. holdnál nagyobb határu/ 20 község többsége - Bócsa, Fülöpszállás, Izsák, Kecel, Kiskőrös, Kiskunmajsa, Kunszentmiklós, Orgovány, Peszéradacs, Prónayfalva, Soltvadkert, Szabadszállás, Szalkszentmárton, Szank, Ujkéske - a Kiskunságban volt található. Közös jellemzőjük a kiterjedt tanyavilág, közülük Bócsának és Peszéradacsnak ekkor már egyáltalán nem volt belterülete. 112. A régi kun települések határának nagy részét a szikes legelők foglalták el. A többi ide soroló község a századforduló szőlő-gyümölcsstelepítési hullám

idején nyerte el végleges formáját.

Kivételt képez ebben a csoportban Harta és Solt. Az első dunamelléki telepés sváb község. Határa közel 30.000 kat. holdas, de ebből igen jelentős a nagybirtok által lefoglalt terület és itt található az állampusztai rabgazdaság is. A második régi, nagyhatáru mezőváros, ahol a határ negyedét nagybirtok foglalja el, a többi területen korán kialakult paraszti tanyás-gazdálkodás folyik.

Az előbbiekből, valamint a kiskunsági területek alacsony eltartó képességéből következik az alacsony népsűrűség.

17. sz..táblázat.

A vizsgált községek népsűrűsége.

| Csoportosítás                                 | Községben | Megoszlási arány % |
|-----------------------------------------------|-----------|--------------------|
| 1 km <sup>2</sup> -en 50 embernél kevesebb él | 24        | 49,-               |
| 1 km <sup>2</sup> -en 51-80 ember él          | 14        | 28,6               |
| 1 km <sup>2</sup> -en 81-nél több ember él    | 11        | 22,4               |
| Ö s s z e s e n :                             | 49        | 100,-              |

Tehát a községek felében 1 km<sup>2</sup>-en még 50 ember sem él, de Peszéradacson csak 7,7. Ez elsősorban

a föld rendkívül alacsony eltartó képességéből következik. /A 29.110 kat. holdas határ átlagos kataszteri tiszta jövedelme csak 2,4 aranykorona./ Közrejejtetik az is, hogy a határ 85 %-át a királyi családi uradalom foglalja el, ahol parcellázás nem volt és az 1920-as földreform alapján is csak 254 embernek jutottak összesen 4.359 kat. hold földet, ezek többsége is Szabadszálláson élt. 113.

Az alacsony népsűrűségű községek több mint kétharmadát a Kiskunságban található nagyhatáru települések adták. A Dunamelléken és részben a Bácskában található kis számú ilyen típusu községekre az volt a jellemző, hogy határukból jelentős területet foglalt el a nagybirtok, ahol kevés embert igénylő külterjes gazdálkodás folyt /Öregcsertő, Szakmár/, vagy pedig a paraszti tanyás gazdálkodás a Homokhátságához hasonlóan alakult ki /Solt/.

Jellemző, hogy a "magas" népsűrűségű tizenegy községből nyolc folyóparton feküdt, ahol a mezőgazdaság mellett megélhetést biztosított a halászat, a hajózás és a háziipar is.

A csoportba eső további három település, Kerekegyháza, Kiskőrös és Kiskunmajsa homokhátsági környezetükből magasan kiemelkedő népsűrűsége az intenzív szőlő- és gyümölcskultúrák rohamos fellendüléséből következik.

E községek egyébként tipikus képét mutatják a paraszti gazdaságokra épülő intenzív kertészeti termelés "településfejlesztő" hatásának. Lélekszámuk 1869-től egyenletesen növekedett, amit az első világháború sem tudott megtörni. Különösen figyelemre méltó Kerekegyháza fejlődése, melyet 1860-ban jászok telepítették újra. /L.: 18. sz., táblázat./

18. sz. táblázat.

Három jellemző homokhátsági község lakosságnövekedése  
1869-1935. évek között. 114.

| Év:   | Kerekegyháza     |                       | Kiskőrös         |                       | Kiskunmajsa      |                       |
|-------|------------------|-----------------------|------------------|-----------------------|------------------|-----------------------|
|       | Lakosok száma fő | Fejlődés dinamikája % | Lakosok száma fő | Fejlődés dinamikája % | Lakosok száma fő | Fejlődés dinamikája % |
| 1869. | 1.898            | 100,0                 | 6.510            | 100,0                 | 7.838            | 100,0                 |
| 1880. | 2.395            | 126,2                 | 6.830            | 104,9                 | 10.163           | 129,7                 |
| 1890. | 2.969            | 156,4                 | 7.878            | 121,0                 | 12.221           | 155,9                 |
| 1900. | 3.604            | 189,9                 | 9.263            | 142,3                 | 13.950           | 178,0                 |
| 1910. | 4.445            | 234,2                 | 11.555           | 177,4                 | 15.936           | 203,3                 |
| 1920. | 4.830            | 254,5                 | 12.241           | 188,0                 | 16.954           | 216,3                 |
| 1935. | 5.263            | 277,3                 | 13.000           | 199,7                 | 18.126           | 231,3                 |

A szóbanforgó községek lakóház állományának alakulása is fontos jellemzőkre hívja fel a figyelmet. A következő két táblázat segítségével vessünk most erre egy pillantást.

19. sz. táblázat.

A vizsgált községek megoszlása a külterületen található lakóházak arányában.

| Csoportosítás                          | Községben | Megoszlási arány % |
|----------------------------------------|-----------|--------------------|
| A lakóházakból külterületen található: |           |                    |
| Kevesebb, mint 10 %                    | 17        | 34,7               |
| 11-40 %                                | 18        | 36,7               |
| 41-60 %                                | 7         | 14,3               |
| 61 %-nál több                          | 7         | 14,3               |
| Ö s s z e s e n :                      | 49        | 100,0              |

Azok a helységek, amelyekben a külterületi lakóházak aránya nem éri el a 10 %-ot sem, kevés kivétellel a Dunamelléken helyezkednek el. /Drágszél, Dunaegyháza, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dunavecse, Érsekcsanád, Fajsz, Foktő, Sükösd, Szalkszentmárton stb./ Tehát ez esetben is nyilvánvalóvá válik, hogy ez a terület mennyire elűt a Homokhátságtól. Ezeken a településeken az emberek bent laktak a faluban, a lakóházak mellett még istálló sem található. Állataikat a falu szélén található gazdasági udvarban, az "akol"-ban tartották. <sup>115.</sup> Népsűrűség szempontjából is a legnagysabb kategóriába tartoztak, azaz itt élt 1 km<sup>2</sup>-en már akkor is a legtöbb ember.

A 41 % feletti kategória községei - Solt és

Szakmár kivételével - a Kiskunságban található és szinte teljes mértékben fedik a nagyhatáru, ritkán lakott községek névsorát.

Az egy lakóházban élők átlagos száma és a falu villannyal való ellátottsága is az életkörülményekre utal.

20. sz. táblázat.

Az egy lakóházra jutó lakosok átlagos száma és a vizsgált községekben.

| Csoportosítás       | Községben | Megoszlási arány % |
|---------------------|-----------|--------------------|
| 4 fő alatt          | 11        | 22,4               |
| 4,1 - 4,5 fő között | 16        | 32,7               |
| 4,6 - 5 fő között   | 14        | 28,6               |
| 5,1 fő felett       | 8         | 16,3               |
| Ö s s z e s e n :   | 49        | 100,0              |

Ez az összeállítás mintegy összegezi és alátámasztja a vizsgálat alapján tett korábbi megállapításokat és egyben fényt vet a terület parasztsága polarizáltságára is.

A korán polgáriasult, jómódu, de a fejlődésben megrekedt, paraszti gazdálkodást folytató magyar falvakban alacsony volt a népszaporulat, pusztított az "egyke". A hasonló sorsban élő nemzetiségi telepés köz-

ségekben viszont, ahol a lakóházak mérete, felszereltsége legalább emezekkel azonos szinten áll, /a gazdálkodásról nem is beszélve/ átlagosan sokkal több ember élt egy lakóházban. Így például a magyarlakta Dunapatajon 3,7 fő, a szomszédos sváb lakosságú Hartán 5,1 fő, a jómódu Fajszon 3,9 fő, a német telepések lakta Császártöltésen pedig 5,3 fő volt a viszonyszám értéke.

A 4,6 fő/lakóház feletti kategóriába eső 22 községből a 4 sváb községet /Császártöltést, Hartát, Hajóst és Nemesnádudvart/ leszámítva, valamennyi a Kiskunságon volt található. Itt azonban a ténylegesen magas népszaporulat mellett közrejátszott, hogy egyes gyenge termőhelyi adottságú területeken igen nyomoruságos lakásviszonyok voltak. /Például: Peszéradacs 7,1 fő/lakóház, Szank 6,1 fő/lakóház./

Említésre érdemes még, hogy a vizsgált 80 községből mindössze 14-ben volt villany. A polgáriassult dunamenti mezővárosokban /Dunavecse, Solt és Dunapataj/, a hasonló irányba fejlődött kun településeken /Kunszentmiklós és Szabadszállás/, valamint a Homokhátság dinamikusan fejlődő szőlő- gyümölcstermelő parasztközségeiben /Izsák, Kerekegyháza, Kiskőrös, Kiskunmajsa, Ókéske, Ujkéske stb./. A villany bevezetése egy községbe - még ha többnyire nem terjed is túl a központon - két dolgot is jelez: van egy réteg, a-



mely felismeri hasznosságát és a termelés szintje olyan, hogy megteremtődött az anyagi fedezet is.

A rendelkezésre álló kérdőívek további kérdéseire adott válaszok számszerű összegezéseket nem, vagy csak részben tesznek lehetővé. Az adott terület viszonyaira leszűrhető következtetések azonban így is jellemzőek.

Az első ilyen kérdés: "Általában hány holdból képes egy család megélni." A válaszok nagy szélső értékek között jelölik meg az egy család megélhetését biztosító földterület nagyságát, amit a föld minősége mellett befolyásolnak a "községben termelt különleges növények", valamint a kialakult "értékesítési viszonyok" és az ehhez kapcsolódó szállítási lehetőségek.

1./ Belterjes kulturákat termelő, kedvező fekvésű helységek, ahol 5 kat. hold körüli birtokon megélhet egy család.

Apostagon szőlőből 2 hold, szántóból 5 hold kellett. A község a Duna mellett fekszik, hajóállomása van. Szőlőkulturája fejlett, speciális növénye a korán érő meggy, ami Budapesten mindenkor és minden mennyiségben értékesíthető volt. A Duna közelsége további kiegészítő jövedelem szerzését is lehetővé teszi. /Halászat stb./

Bátya, Dunaszentbenedek, Géderlak és Fajsz

községekben ötholdas birtokon meg lehetett élni. Ezek is a Duna mellett fekszenek. Szántóterületük 15-20 %-án fűszerpaprikát, fokhagymát, vöröshagymát és hajtatott ujburgonyát termeltek. Értékesítési viszonyaik jók voltak. Egyrészt a paprika folyamatos felvásárlása biztosítva volt, másrészt emellett "batyuztak" is, termékeiket döntően a pesti piacokon értékesítették.

Dunavecsén 2-3 holdra teszik a megélhetést biztosító birtok nagyságát. Ez tulzásnak minősíthető, bár ez is dunai község és lakói kiterjedten foglalkoznak spenót, sóska, mák és virágtermeléssel.

Harta, amely rendkívül magas szintű gazdálkodást folytató község a Duna partján, 3 holdas birtokot elégnék tart, ami azonban csak akkor fogadható el, ha beszámítjuk, hogy a környező községek "szabad" földjeit tulnyomó részben a hartaiak bérlik. Ezeken a területeken termelték meg többnyire az intenzív állattenyésztéshez szükséges takarmányt.

Soltvadkert határában "kötött területen 5 hold, szőlőből 2 hold" kellett a megélhetéshez. Reális megállapítás, mert az előállított jó minőségű boroknak, gyümölcsöknek minden időben elfogadható piaca volt. A község szállítási lehetőségei is jók, mert a Belgrád-Budapest nemzetközi vasutvonal mellett fekszik. Ókéske helyzete Soltvadkerthez hasonló képet mutatott, annyi különbséggel, hogy itt a gyümölcsterme-

lést "nagyon fejlett" jelzővel illették.

2./ Községek, ahol 10 kat. hold körülnek jelölük a családi birtok nagyságát.

Dunapataj nagyközség is közel van a Dunához, saját vasutállomással is rendelkezik, mégis 12 kh terület kell egy család megélhetéséhez. Határának nagy része ugyanis szikes és fűszernövények termelését csak 1934-ben kezdték el. Valószínűleg ezért kellett az értékesítési viszonyukat "gyenge" jelzővel illetni.

Kunszentmiklós. Fülöpszállás és Szabadszállás:

A birtokminimumot jelző bejegyzés egyaránt "10 hold". A három község adottságai, termelési strukturája közel azonos, egyazon vasutvonal mellett fekszenek. Az értékesítési lehetőségeket az első kettőben "jó"-nak, az utóbbiban "közepes"-nek minősítik. A 10 holdon valószínűleg szántót kell érteni, mert e községek nagy-kiterjedésű közbirtokossági legelőkkel rendelkeztek, ahol a gazdák állataikat az év nagyobb részében tartották.

Kecelen. Kiskunmajsa. Pálmonostorán. Solt-  
szentimrén ugyancsak "10 hold" a határ, de ezek már az olyan homokhátsági települések helyzetét példáz-  
zák, ahol az ültetvények viszonylag kis területet fog-  
lalnak el, még nem vált hagyománnyá a szőlő- és gyü-  
mölcsstermelés, nem alakultak ki az értékesítés megbiz-  
ható csatornái. Szinte valamennyi gazda rendelkezik a-

zonban már kisebb ültetvénnnyel, de a megélhetésben még jelentős szerepet játszik a szántóföldi növénytermelés és az állattenyésztés.

3./ Kedvezőtlen adottságu helységek, ahol a családi megélhetést biztosító birtok területe jelentősen meghaladja a 10 holdat.

Páhi "középkötött talajon, 10 holdból, homokon 30 holdból lehet megélni, ha nincs rajta szőlő." Ez a megfogalmazás pontos keresztmetszetét adja a Homokhátság nagy részén uralkodó viszonyoknak. A homokon folytatott szántóföldi gazdálkodás nem jövedelmező. Terményeiből rosszak az értékesítési viszonyok, különösen ha a legközelebbi vasutállomás 13 km-re található, mint Páhin. Prónayfalva: "Kötött" területen 10 hold, homokon 30 hold, Bócsa: "10-20 hold"; Szank: "25 hold". Tehát teljesen azonos a kép. A legközelebbi vasutállomás az első kettőben 10-12 km-re van, értékesítési viszonyaik "kedvezőtlenek", illetve "rosszak". Szank helyzetén valamit javít, hogy van saját vasutállomása.

Jakabszálláson legalább "40 hold" tesz ki egy családi birtokot. A szőlő- és gyümölcsstermelési kultúra kialakulása itt még a legelején tartott. Szántóföldi növénytermelést és állattenyésztést folytattak. A község határának átlagos kataszteri tiszta jövedelme 3,0 ak/kh volt, tehát egy 40 holdas gazdaság átlá-

gosan 120 aranykoronát ért, ami a Duna menti községek határában 8-10 holdas birtoknak felelt meg; sőt ha a településszerkezetet /itt 100 % tanyavilág, ott csak belterület/, a szállítási lehetőségeket /itt nincs kövesut, csak egy keskeny nyomközű vasut, ott Duna, kövesut, több helyen vasut/ is figyelembe vesszük, akkor még az sem tűnhet tulzásnak, ha a homoki 40 holdat csak 5 hold körüli dunamelléki családi birtokkal tekintjük egyenértékűnek.

Az egykoru szemléletű felvételek tehát nyilvánvalóan érzékeltetik, hogy az egy családot eltartani képes birtok területe a föld termőképességétől, földrajzi elhelyezkedésétől, a termelés strukturájától, valamint a történelmileg kialakult hagyományoktól függ.

A társadalmi viszonyokra következtethetünk a válaszokból, amelyeket a következő kérdésre adtak: "A gazdaközönség gondolkodása maradi, v. haladó?" Önmagában a válasz szubjektív is lehet, mivel egy ember megítélését tartalmazza, viszont, ha figyelembe vesszük a községben található iskolák és tanítók számát, azt, hogy van-e ismétlő iskola, továbbá azt, hogy kik foglalkoznak a "néppel", valamint a "gazdatársadalmi alakulatok" létét és működését /a felmérésben ezekre ugyancsak találhatók válaszok/, már használható képet kapunk.

Először nézzük meg az egykor "maradi" jelzővel illetett községek helyzetét. Ebbe a csoportba sorolták a Dunamellék csaknem valamennyi vizsgált települését, aminek jogosságát teljes mértékben megerősítik Erdei Ferenc: "Futóhomok" c. munkájában leírt megállapítások.

Dunapatajnak két elemi iskolája volt 9 tanítóval, de gazdasági ismétlő iskolát nem tartottak. Két gazdakör működött, de arra a kérdésre, hogy "van-e, akik a néppel foglalkoznak", a válasz: "Nemigen."

Solt: 7 iskola 21 tanítóval, néppel foglalkozók, példamutatók "nincsenek". Róluk írja Erdei Ferenc: "Pataj és Solt a XVII. század óta mezővárosok és társadalmuk nagyitva tükrözi a megfáradt kis parasztközségek életét." 116.

Drágszél és Szakmár: a "maradinak" jelzettek közül a Kalocsa környéki szállások akkori életét példázza. Kövesutjuk nem volt, termelési kulturájuk alacsony volt, a néppel nem foglalkozott senki. Figyelemre méltó a drágszéli megjegyzés, miszerint a községben nincs olyan ember, aki a néppel foglalkozna és ha volna is, "meghallgatásra nem találna, mert általában nagyon önfejű, maradi a lakosság". Mi lehet ennek az oka? A választ megint Erdei Ferencnél találhatjuk meg, de nemcsak e két községre, hanem az egész vidékre

vonatkozóan: "A papság közvetlen társadalmi uralma sehol nem oly szembetűnő, mint Kalocsa vidékén. Ameddig az érseki uradalom kiterjed, valóságos teokrácia uralkodik, s a papság uralma teljes. Nemcsak arról van itt szó, hogy uradalmaiból jövedelmet huz az érsekség és nagy számu népességet foglal gazdasági érdekkörébe, akiket vagy jól fizetett, vagy nyomorúságos bérű munkásává tesz, hanem arról is, hogy minden ponton irányító befolyást gyakorol az alája tartozó társadalom életére. Nemcsak egyházi fegyelmet és hitéletet ápol, hanem iskola-politikát, sajtópolitikát és társadalompolitikát folytat és oly sikerrel, hogy más szándék nem is érvényesül területén. Kalocsán szemlélhető az egyházi iskola- és sajtópolitika célkitűzése, eszközei és hatása, a szállásokon pedig a gazdaság- és társadalompolitika eredménye." 117.

Az e körzetben található Sükösdön a néppel foglalkozókra vonatkozó kérdésnél nyíltan ki is mondják mindenekelőtt a "papok, tanítók, jegyzők hatása érvényesül".

A kun területek két nagy településének, Kunszentmiklósnak és Fülöpszállásnak a társadalmát is "maradi"-nak minősítették. /Szabadszállást nem ebbe a kategóriába sorolta a válaszadó, de idevehetjük, mert a többi kérdésre adott válasz teljesen egyezik az előzőekkel./ Iskolaellátottságuk jobb az átlagos-

nál, gazdasági ismétlő iskola volt, de "példamutató" gazdák nincsenek, működött viszont a gazdakör, Szabadszálláson 3 is.

A "maradiság" felmérésből hiányzó indoklását Erdei Ferenc így körvonalazza: "Ha mezővárosoknak nem is mondhatók a kunszállások, de nem mondhatók falvaknak sem. Hiányzik belőlük a földművelő falvak elszánt földturó igyekezete, összebuvo meleg közösségi élete, elhagyatottsága, igénytelensége. Fülöpszállás, Szabadszállás és Kunszentmiklós másfajta helyek. Nem jobbágy községek. Kiváltságos parasztok voltak, s az urak és papok tisztelete ismeretlen előttük és soha sem gyakorolták saját paraszti életük alázatos hordozását. Rátartók, igényesek, kényelemszeretők, mint a halasi őslakosok. Reformátusok és ebben pogány ellenállás fejeződik ki a "térdenecsuszó" istenimádással szemben. Nem törik magukat a munkában, szeretnek gazda módra élni benn a "városban" és a földet bérlőre, cselédre, gyermekekre bizzák. Egykéznek, szeretnék biztosítani utódjaiknak a polgári életnivót." 118.

Jakabszállás. Peszéradacs és Prónayfalva gazdáinak "maradisága" más forrásból, a nyomoruságos körülményekből ered. Tulajdonképpen csak a nevük volt község, de belső maggal szinte nem rendelkeztek. Is-



kolaellátottságuk a megnevezés sorrendjében: 4 iskola 4 tanítóval, 3 iskola 3 tanítóval, 8 iskola 9 tanítóval. Gazdasági ismétlő iskolája egyiknek sem volt. A néppel nem foglalkozott senki, illetve Jakabszálláson a "jegyző és a tanító foglalkozik a néppel, de nem sok eredménnyel, mert meghallgatásra nem nagyon talál". A 451 tanyából álló községben ezen nem is lehet csodálkozni.

Nem véletlen, hogy a "haladó" jelzővel minősített települések tulnyomó része a fejlett homoki szőlő- és gyümölcsstermelő falvakból került.

Emeljünk ki közülük is néhányat és példaként vizsgáljuk meg néhány jellemző vonásukat.

Ókércskét az "erősen haladó" jelzővel illeték. A községben magántulajdonban mindössze két 100 kat. holdnál nagyobb birtok volt /egyik 170 kat. hold, a másik 126 kat. hold/, tehát jellegzetesen paraszti község. A mezőgazdaságilag művelhető terület 20 %-án már ekkor szőlő- és gyümölcsstermelést folytattak. A községben 2 iskola működött 6 tanítóval, gazdasági ismétlő iskolájuk és gazdakörük is kettő volt. A Kamara által szervezett szakelőadások rendkívül látogatottak. /Gyümölcsfák ápolása, a korszerű csomagolás, kisközgazdálkodás stb. témák iránt a legnagyobb az érdeklődés./

Izsáknak 11 iskolája volt 17 tanítóval és gazdasági ismétlő iskolát is tartottak fenn. A községben 3 gazdakör működött. Területének közel 2/3-át az 5-200 kat. holdas parasztbirtokok foglalták el. Szőlőkultúrája igen fejlett volt. A 3.263 kat. hold szőlőterület jelentős részén sajátos tájfajtát, a "Sárfehér" szőlőt termelték, amely bár nem kiemelkedő minőségű, jó piacot talált elsősorban Németországban. A rendszeres és biztos árbevétel meglátszott a falu egész képén.

Kiskunmajsa korábban ismertetett adatai is rendkívül dinamikus fejlődést bizonyítottak. 16 iskolájában 38 pedagógus foglalkozott a gyermekekkel, ismétlő iskolája volt. Az iskolán kívüli tanfolyamokat, előadásokat sokan látogatták. A fejlett szőlő- és gyümölcskultúra mellett jelentős volt a baromfi - főleg a jövedelmező májliba - tartás is.

A paraszság állandó földéhségére és a területünk egy részét elfoglaló nagybirtok szorítására kapunk jellemző áttekintést a felmérés "Van-e földéhség /földigény/, ha igen, hogyan lehetne ezen segíteni" c. kérdésére adott válaszokból. Itt különösen figyelemre méltó, hogy azt a közigazgatás helyi emberei adták, akiket aligha lehetett a helyi paraszság érdekképviselőinek tekinteni. A földigény kielégítésének szükségessége és lehetősége viszont annyira egy-

értelműen mutatkozik meg a köztudatban, hogy az alól nem tudták magukat teljesen kivonni. Az adatlap "Milyenek a munkáviszonyok" kérdésére adott válaszok előbbiekkal történő egybevetése világosan igazolja ezt.

Először tekintsük át azokat a helyeket, ahol a földigény jelentkezéséről szólnak a válaszok:

A jól körülhatárolt kérdésre mindjárt Akasz-tón lakonikus a válasz: "Van" - ti. földéhség -, Segíteni lehetne a kalocsai székesfőkáptalan Ács-ökör-di pusztai birtokának, avagy egy részének és a Schmautigel-féle középirtok "átvételével". A jegyzőnek meg kellett jelölnie a megoldás egyetlen lehetséges útját, mivel a községben "munkás van bőven", ellenben - mint írják - munkaalkalomban "nagy a hiány".

Bátyán is "nagy földhiány van". Segíteni ezen - még a jegyző szerint is - csak a szomszédos nagyirtokokból való "szerzéssel lehetne". A megoldás módjának megjelölése ugyan meglehetősen óvatosságot mutat, de így is egyértelműen a Kalocsai Érsekség birtokai igénybevételeének szükségességére utal. Ezt huzza alá a "kiegészítő" észrevétel is: "nagy munkásfeleslegek vannak. Nyáron a helyi és Tolna megyei nagyirtokoknál találunk keresetet, de télen munka nélkül vannak".

Drágszélien ugyancsak szükségét kifejező igen a válasz. De hasonló a javaslat is: "a földhiányon úgy

lehetne segíteni, ha a község határával szomszédos érseki uradalmi birtokból mintegy 100-200 kat. holdat örök bérletbe ki lehetne hasítani és azt az igénylők között közepes évi bérletért kiosztani". /A földosztást itt sem merik kimondani, de megjelölik a konkrét birtokot, amelyből az igényeket ki lehetne elégíteni./ A munkáviszonyokra vonatkozóan azonban mentegőzőnek tetszik a megszigorítás: "nyáron" nincs munkásfelesleg.

Dunaegyházán is szorít a földhiány, amit "egyedül Solt község határában lévő Révbér pusztából történő juttatással lehetne megoldani". /Révbér pusztája a gr. Teleki család uradalma/. A községben törvényszerűen "munkásfelesleg van".

Dunapatajon "a lakosság jelenleg nem képes venni, - mondja a válasz - mert nincs pénze. Földigénye volna." A válaszadó még csak utalni sem mert a földosztásra, de a parasztok földigényét így is megfogalmazta.

Érsekcsanádon világos a beszéd és az utalás is egyértelmű: "Van. A nagybirtok parcellázásával." A község 10.700 kat. holdas határában ugyanis a Kalocsai Érsekség 3.700 kat. holdas birtoka az egyetlen nagybirtok. Ezen kívül magántulajdonban csak egy 100 kat. holdnál nagyobb - 108 kh. - parasztbirtok van.

A foktói meglehetősen keserű válasz talán a

legvilágosabban adja tudtára a kérdezőnek a tényleges helyzetet: "Van földhiány. A jelenlegi rendszerben a segítség lehetetlen. /Parcellázásra csak a kalocsai érseki uradalom volna alkalmas./"

Figyelemre méltó a hajósi válasz, illetve utólagos korrekciója: "Van földhiány, ami részben a kalocsai érseki uradalom helyi birtokának kisbérletek útján való hasznosításával lenne megoldható." Ezt a szöveget utólag lehúzták és idegen kéz fölé írta: "Nincs." Nyilván a "politikailag érettebb" főjegyző kezébe került elküldés előtt a kérdőív, aki nagyon rendjénvalónak találta, hogy a község 19.800 kat. holdas határából a Kalocsai Érsekség tulajdonában 8.955 kat. hold legyen, bár a községben ezt leszámítva egyetlen 100 kat. hold feletti birtok sem volt.

A munkaviszonyok ebben a községben általában kielégítőek voltak, mert a parasztgazdaságok nagy területen termeltek munkaigényes kulturákat. /Szőlő, fűszerpaprika stb./ Sőt még az uradalom is mintegy 100 munkást alkalmazott idegen községből. Ehhez hozzájárult az is, hogy a sváb telepes község lakossága meglehetősen összetartott és segítette egymást.

"Földhiány van, - újabb földreformmal.", lehetne a földéhséget csillapítani - írják Hartáról -, amelynek 29.000 kat. holdas határából a Kalocsai Érsekség és a Teleki család birtoka több mint 10.000

kat. holdat foglalt el. A munkásviszonyokra itt is a Hajósnál elmondottak voltak a jellemzőek, - ez is sváb község - továbbá a Duna közelsége is munkaalkalmat teremt, azaz "a felesleg hajókon és a Budapest környéki gyárakban helyezkedett el."

A kiskőrösiek ugyanarra a nagybirtokra vetettek szemet, amire az akasztóiak. Ők is a "község szomszédságában lévő Áos- és Ökördi puszták felparcellázásával kívánták kielégíteni a földigényt.

A miskeiek is teljesen egyértelmű választ adtak a kérdésre: "Van földhiány, ami megszüntethető - mondják - a közeli érseki uradalomból."

Az Ókércskéről érkezett válasz is földhiányt bizonyít, amit ők a "szomszédos tiszainokai /Tiszán innen eső rész/ nagybirtokok átcsatolása és parcellázása" útján kívántak volna megszüntetni.

A községben egyébként meglehetősen jók a munkásviszonyok, éppen az intenzív szőlő- és gyümölcskultúra következtében. Ez azonban érthetően nem zárta ki, hogy szemet ne vessenek a közeli nagybirtok területére.

A pálmónostoriak is a közeli nagybirtok terhére, mégpedig "Órgróf Pallavichini Alfonz Károly birtokainak kisebb bérletekbe való adásával" oldották volna meg a földkérdést.

Soltszentimrén van földhiány, amit a Dunavecse község tulajdonát képező és a soltszentimrei község te-

rületén fekvő ingatlanokból 500 magyar hold - amely  
ugyis eladó - megvásárlásával, vagy hosszabb időre bér-  
bevételeivel lehetne megszüntetni.

A munkáviszonyok ebben az időben itt kielégi-  
tőek voltak, mivel igen nagymértékű ültetvénytelepítést  
folytattak.

Szakmáron csak addig jutott a válaszadó, hogy  
a földigény létét elismerje, de arra már nem vállal-  
kozott, hogy a kielégítés módját is megjelölje, bár  
kézenfekvő lett volna a válasz: Szakmáron az érsekség-  
nek 2.433 kat. holdas birtoka feküdt.

Az eddig áttekintett válaszokból az állapitha-  
tó meg, hogy a parasztok a Kalocsai Érsekség és a fő-  
káptalan birtokai szorítását érezték legnyomasztóbbnak.  
Ezt tükrözik a közigazgatás helyi vezetőinek óvatos vá-  
laszai is.

Közbirtokossági területre csak Soltszentimrén  
vetettek szemet, az is más község tulajdonát képezte  
és eladás alatt állt. Ez azért figyelemreméltó, mert  
azt bizonyítja, hogy az ilyen területek igazságos -  
már a parasztbirtokosok szerint igazságos - használa-  
ta biztosítva volt.

Nézzük meg azokat a településeket is, ahol  
földigényről nem beszélnek. Először azokból vegyünk sor-  
ra néhány jellemző községet, ahol a tényleges helyzetet

véleményünk szerint nem fedi a válasz:

Császártöltés helyzete egyezik a Hajósnál elmondottakkal, de itt már eredetileg is "nincs"-et válaszoltak a földigényt felvető kérdésre, bár a község 14.000 kat. holdas határából 6.334 kat. hold a főképtalan tulajdona.

Dunaszentbenedek. Géderlak. Ordas. Öregcsertő. Nemesnádudvar. Sükösd községek határában, vagy közvetlen szomszédságukban egyházi nagybirtokok terpeszkednek, ugyanakkor a paraszti gazdálkodásnak is évszázados hagyományai vannak. Nyilvánvaló, hogy az itteni gazdák is szívesen növelték volna földjüket a nagybirtok rovására, az uradalmak cselédségéről nem is szólva. Ennek ellenére a válaszadók nem jeleztek földigényt.

A vizsgált homokhátsági községek esetében a földéhségre vonatkozó kérdésre adott "nem" válaszok már jobban fedik a valóságot.

Talán legjellemzőbbet ezek közül Soltvadkertnél találhatjuk: "A birtokviszonyok aránylag szerencsésen vannak megoszolva, községünkben még mindig sok erdősítésre, vagy szőlőtelepítésre alkalmas futóhomokos terület van, földhiány nemigen van."

Ezt a helyzetet jellemzőnek fogadhatjuk el Bócsa, Csengőd, Fülöpszállás, Gátér, Izsák, Jakabszállás, Jászszentlászló, Kecel, Kerekegyháza, Kiskunmajsa, Kunszentmiklós, Orgovány, Páhi, Prónayfalva, Szank és



Tiszaújfalui községek esetében is. A "munkáviszonyokra" is, e helységekre vonatkozóan Soltvadkert válasza lehet a jellemző: "Igen türhetőek, tekintettel a nagy szőlőkultúrára."

A Duna-Tisza köze mezőgazdasága felszabadulás előtti helyzetének bemutatására felhasznált kamarai összeállítás utolsó kérdése így hangzik: "A mezőgazdasági kamaráról és általában a mezőgazdasági érdekvépviseletről mi a közvélemény, mit várnak tőle, mik a kifogások és melyek a kívánságok?" Az adott válaszok /figyelemre méltó módon/ szinte kritikai összegezést adnak nemcsak a Kamara munkájáról - amit korlátai ellenére is eredményesnek tarthatunk -, hanem még a korszak gazdaságpolitikájáról is.

Mindenképpen jellemző, hogy a homokhátsági szőlő- és gyümölcsstermesztő községek nagyobb részében pozitív a vélemény. Nyilvánvaló, hiszen az itteni parasztgazdák, parasztgazdaságok jobban igényelték a szakértelem terjesztésében jelentős munkát végző kamarai tevékenységet.

Az alpáriak válasza csak annyi, hogy "a közvélemény jó". Az apostagiak ugyancsak ezen a véleményen vannak, de itt már értékelik is a munkát. Szerintük a Kamara tevékenysége igazolja, hogy "a gazdaságközönség érdekeinek hivatott képviselője". Majd még hozzáteszik, hogy ez azóta van így, amióta a helyi

gazdák "többrendbeli kívánsága teljesült".

A csengődiek ekkor még - tűnik ki a válaszból - nem ismerték eléggé a Kamara munkáját, de sokat vártak tőle a "nehezebb gazdasági kérdések megoldása tekintetében".

A mezőgazdasági termények és cikkek árának arányos emelését, az iparcikkek árának leszállítását várják a jakabszállásiak a Kamarától, ami a korabeli helyzet ismeretében mindenképpen tulzó kívánságsornak tűnik.

"A Mezőgazdasági Kamaráról csak a jobb gazdáknak van eddig tudomása, - írják Szankon - ezek a Kamara működésével elégedettek és sok esetben fordulnak hozzá tanácsért a különböző mezőgazdasági kérdésekben". Hasonló a válaszuk a tiszaujfalusiaknak is, bár itt nem teszik hozzá, hogy csak a "jobb" gazdák ismerik a Kamarát, de valószínű, hogy itt is igencsak erről volt szó.

Az ókécskei gazdák az elsők között voltak, akik a Kamarától tanfolyamok szervezését igényelték, azokon rendszeresen részt is vettek és a szerzett ismereteket a szőlő- és gyümölcsstermesztésben kamatoztatták. A feltett kérdésre azonban ekkor már úgy válaszolnak, hogy ez kevés, a Kamarától "erőteljesebb működést várnak, különösen a termények értékesítése és a külföldre irányuló szállítása szervezésében".

Amit kértek, nyilván nem kaphatták meg, hiszen annak teljesítésére a Kamara nyilván képtelen volt.

Nagyon figyelemre méltó és alátámasztja a korábbi kérdések értékelésénél elmondottakat, hogy a kalocsai érseki és káptalani birtokokkal valamilyen vonatkozásban kapcsolatban lévő községekből erre a kérdésre többnyire olyan válasz érkezett, hogy a Kamarát nem is ismerik. Az egyértelműen elmarasztaló vélemények jogosságát nem vitatva, arra lehet gondolni, hogy az Erdei Ferenc által teokráciának nevezett hatalom még a forradalminak egyáltalán nem minősíthető Kamara befolyásától is "óvta" területét.

E települések véleményét talán leginkább az Öregcsertőről adott válasz tükrözi: "Semmit sem várnak, mert eddig itt nincs tudomás arról, hogy a Kamara tett volna valamit a gazdák ügyében ezen a vidéken." Ebbe a csoportba sorol Foktő, Géderlak, Miske, Sükösd, Szakmár és Érsekcsanád. Ez utóbbi községben már ismerték a Kamarát és azt szeretnék, ha a téli időszakban gazdasági előadásokat szervezne és a község határában is létesítene egy mintagazdaságot. Tehát nem nagy dolgokat, gazdaságpolitikai intézkedéseket kértek számon, hanem nagyon is praktikus és jószerével könnyen megoldható gondokat vetettek fel, amelyek megoldásával a Kamara egyébként is a legszivesebben foglalkozott. Mutatja viszont ez azt is, hogy a "teokrácia" még az i-

lyen praktikus és könnyen teljesíthető kérések vonatkozásában sem nézte jó szemmel a Kamara működését.

x x x

A korábbiakban elmondottakból és végül a kamarai kérdésekre adott válaszokból kikerekedő kép keresztmetszetét mutatja területünkön a két világháború közötti társadalmi ellentmondásainak. A múlt században a tőkés fejlődés korszerű útján elindult Duna-Tisza közti parasztság az évszázados elmaradottság, a krónikus tőkehiány és az általában kedvezőtlen társadalmi körülmények között csak részben tudott kibontakozni. Elért eredményei azonban így is rendkívül figyelemre méltóak. A két folyó között elterülő rendkívül heterogén adottságú területen döntően a természetes tőkefelhalmozásra alapozva, intenzív kertészeti kultúrát hozott létre, amely még a gazdasági válság éveiben is folyamatos piaclehetőségeket biztosított.

A paraszti társadalom polarizáltsága azonban az itt élő birtokos parasztokat is megakadályozta, hogy a kisüzemi gazdálkodás szorosan vett határain túl nézve, alapvető társadalmi változások igényével lépjenek fel. A gazdaságilag haladó, az újat /anyagi lehetőségeihez mértén/ szívesen alkalmazott parasztgazdák politikailag képzetlen tömegei érzelmileg szembenálltak ugyan a nagybirtokos - nagytőkés hatalommal, de inkább reformra vártak, mint forradalomra.

A földnélküli agrárproletárok szervezettsége is alacsony szinten állt. Nagyobb részük kiterjedt tan-nyavilágban, egymástól elszigetelve, a gazdák érdekeit képviselő csendőrség jól szervezett és brutális felügyelete alatt élt. Területünkön ebben az időben szinte teljesen hiányzott a nagyipari munkásság, ahonnan forradalmi eszmék juthattak volna az agrárszegénységhez. Az itteni agrárproletárok közül ugyanakkor nagyon kevés járta az országot, így ezen az uton sem terjedhetett szélesebb körben a forradalmi szellem. A Tanácsköztársaság alatt aktivizálódott agrárproletárokkal szemben alkalmazott véres megtorlás következtében, az életbenmaradottak többsége emigrált, vagy Budapestre, illetve más ipari centrumokba költözött. Az itthonmaradottak börtönből szabadulásuk után szoros rendőri, csendőri felügyelet alatt álltak, így nem volt lehetőségük a szélesebb körű mozgalmi tevékenység folytatására. 119.

## II.

### A népi demokratikus agrárátalakulás.

Az előző fejezetben bemutattuk, hogy a II. világháború végéig a tőkés társadalmi rend, az ország nagyobb részére jellemző "porosz út" keretei között, illetve a vizsgált területünkre tulnyomóan jellemző ún. "amerikai út" paraszti típusú agrárfejlődés milyen szintre ért, milyen eredményeket produkált és milyen korlátozottsággal küszködött.

Az ország felszabadulásával azonban gyökeres változás következett be, új politikai, társadalmi és gazdasági feltételek alakultak ki. Ezek - a régi és új birtokoknál egyaránt - új irányt szabtak a paraszti agrárfejlődés menetének is.

A leglényegesebb és már az első pillanatban érzékelhető változás a régi hatalmi rend széthullása volt. A Vörös Hadsereg hadműveletei következtében gyors ütemben szabadultak fel az ország egyes tájai. Ezeken a területeken megtört a fasiszta államhatalom uralma, legexponáltabb képviselői a felelősségrevonástól félve, elmenekültek. Ezzel megnyílt a lehetősége a társadalom demokratizálásának és a népi demokratikus hatalom megalapozásának.

A felszabadult területek addig illegalitásban élő forradalmi erői, a kommunisták, az antifasiszták és vezetésükkel a körülmények hatására minden korábbinál jobban aktivizálódott népi erők ezt érezték és élni is akartak vele. Mivel központi hatalom és irányítás átmenetileg nem létezett, ezek a helyi erők városuk, községük, területük irányítására különböző elnevezéssel hatalmi, igazgatási és termelésirányítási szervezeteket hoztak létre, amelyek az élet normalizálásáért tevékenykedtek.

A legégetőbb operatív feladatok elvégzése mellett, sokszor azokhoz kapcsolódva, nem várva a központi hatalom kiépüléséig, politikai igényeket támasztottak és egyes területeken ki is elégítettek. Ezek közül jelentőségében kiemelkedett a földreform követelése, a földek szétosztásáért folyó harc. Az új központi hatalom kialakulása nem változtatta meg azonban a helyi kezdeményezések fő irányát és egészében keretet biztosított a társadalom népi demokratikus átalakulásához.

Területünkön e folyamat gazdasági hatása és egyben sajátossága legélesebben az agrárviszonyok alakulásában tükröződött. A történetileg is paraszti típusu agrárfejlődés a földreform és az egyéb gazdaságpolitikai intézkedések következményeként kiszabadult a nagybirtok szorításából, a parasztgazdaság "egyedural-

kodóvá" lett és tartalmilag is új töltést kapott. Ez, valamint a demokratizálódott légkör, megváltoztatta, kedvező irányba befolyásolta a parasztság nagy többségének hangulatát, megnövelte termelési kedvét, ami az adott rendkívül nehéz gazdasági körülmények között mint a termelőerő egyik lényeges eleme jelent meg.

A megyére jellemző történelmileg kialakult agrárviszonyok következtében a birtokstruktúrában bekövetkezett változás menyiségi oldalról közelítve elmarad az országos méretektől. Tartalmi vonatkozásban azonban itt is rendkívül lényeges kérdésekről van szó, amelyek a felszínen többnyire áttételesen jelennek meg, ezért csak a folyamatok külső és belső mozgatóinak feltárásával, az események részletesebb vizsgálatával értékelhetők.

1./ A felszabadult megye gazdasági viszonyai a földreform előtt.

A front a megye tulnyomó részén gyorsan vonult keresztül. A szovjet hadsereg egységei 1944. október 9-én léptek először a megye területére és november 14-én már egész területe szabad volt. A tényleges harci cselekmények azonban ennél lényegesen rövidebb ideig, mintegy 2 hétig tartottak és egyetlen helység sem cse-



rélt többször gazdát. 120. Ennek következtében lényegesen kisebb veszteségek keletkeztek a gazdasági életben, mint Budapest térségében és a Dunántulon, ahol hosszú állóharc alakult ki. 121.

A 4 éves háború következményeitől sújtott megyében ennek ellenére rendkívül nehéz volt a helyzet. A férfiak nagy része még nem tért vissza, a frontesemények miatt, az egyébként is gyengén, évek óta többnyire asszonyok által művelt földek termésének betakarítása csak részben történt meg, elmaradtak az őszi vetések, megfogytak az állatállományok. A régi közigazgatás a legtöbb helyen megbénult és több helyen a lakosságot is arra kényszerítették, hogy elhagyja otthonát. Kecskemét kiürítését pl. teljes mértékben végre is hajtották, ami később - a lakosság visszatérése után - rendkívül súlyos ellátási gondokat okozott, mert a városból elszállított készletek már nem kerültek vissza. 122. Kalocsa kiürítését is elrendelték, de végrehajtani már nem tudták, mert a szovjet hadsereg felszabadította a várost. Így az elszállításra összegyűjtött készletek - gabona, őrölt paprika stb. - is a városban maradtak. 123.

A felszabadult területeken az államhatalom széthullása következtében nem volt aki "felülről" mondja meg az alsóbb igazgatási szerveknek, hogy mit kell tenniük. De nem is igényelték. A községek, városok ha-

ladó erői az élre álltak, összefogtak és az élet megindítására mozgósították a lakosságot. 124. A kialakuló új szervezetek létrehozásában, vezetésében a megyében is a kommunisták vállalták a legnagyobb szerepet, ami annál inkább figyelemre méltó, mivel a Duna-Tisza között általában politikailag, munkásmozgalmi vonatkozásokban nem tartották aktív területként számon. 125.

A megalakuló pártszervezetek első tevékenysége a közigazgatás megszervezésére és a közbiztonság megteremtésére irányult. 126. A kezdeti időkben rájuk hárult a gazdasági és szociális kérdések megoldása is. Szervezték az őszi betakarítást és a vetési munkákat, számbavették a legjobban rászoruló családokat, szétosztották közöttük a nyugatra menekültek javait, biztosították téli tüzelőjüket.

Különösen sok gond volt a megye déli, Jugoszláviával határos területein, ahová tömegesen özönlöttek Dél-Bácskából az emberek. Az első hullámban mintegy 6.000 bukovinai székely érkezett. Ezeket még sikerült a különböző falvak gazdáinál elhelyezni. A később érkezők, összesen mintegy 15.000 fő, nagyobb része azonban már nem talált helyet és ideiglenes szállásokon, táborokban húzta meg magát. 127.

Küzdeni kellett a feketézőkkel is, akik a háborútól kevésbé sújtott vidékeket meglepték és - sokszor kétnyelvű papirok birtokában - üzleteltek, kihasználva a rászorulókat. A kecskeméti Nemzeti Bizott-

sághoz küldött jelentés így értékeli a kialakult helyzetet: "Először hátizsákkal és batyuval, majd gebefogattal, legujabban már nyíltan megindult a feketézés Budapest felé." 128.

A kiskunfélegyházi Nemzeti Bizottság a fekete-kereskedelem letörése érdekében megtiltotta, hogy egy személy 3 kg-nál több élelmiszert vigyen ki a városból. A rendelkezés végrehajtásának ellenőrzésére külön "árellenőrző detektív csoportot" szerveztek. 129.

Az új politikai és társadalmi erők munkájához nagy segítséget adtak a szovjet katonai igazgatás területi parancsnokai, akik maguk is keresték a kapcsolatot a helyi szervekkel, szervezetekkel. Az élet mielőbbi normalizálását sürgették, segítették. 130.

A megye agrár jellegéből következően a legfőbb feladat a mezőgazdasági munkák megindítása volt. A front elvonulása után elsősorban a legszükségesebb teendőkre, a termékek betakarítására és az őszi vetések elvégzésére koncentráltak.

A bajai polgármester november 1-én - katonai parancsnokságtól nyert felhatalmazás alapján - hírdetményben közli, hogy "a mai naptól kezdve a város külterületén, valamint a várostól délre és keletre fekvő szomszédos községekbe a szabadforgalom megindult, mindenki kimehet a határba, terményeit leszedheti és hazahozhatja". Egyben felhívta a gazdákat,

hogy az őszi szántást, vetést azonnal kezdjék meg és végezzék el, mert "akik a felhívásnak nem tesznek elegendet, azok földjei másoknak lesznek ingyenes használatra átadva". 131.

A termést mentő intézkedések mellett a háborus károk számbavétele is a legsürgősebb feladatok közé tartozott. Meg kellett állapítani, hogy mit hagyott meg a háboru állatban, felszerelésben, vetőmagban, milyen feltételek állnak rendelkezésre az újjáépítés megkezdéséhez, az ellátás, a termelés szükségleteinek biztosításához.

A front viszonylag gyors átvonulása ellenére is a mezőgazdaság súlyos károkat szenvedett, bár ezek - mint említettük - alatta maradtak a dunántúli veszteségeknek.

A háborus események az állatállományt -ezen belül is az igaerőt - sújtották a legjobban. Különösen nagy veszteségek voltak a városokban és a nagybirtokokon, ahol az állománynak csak kisebb része maradt meg. A kecskeméti Törvényhatóság megállapítása szerint a "közel 10.000 db lóból kb. 1.200 , az 540 db ökörből 64 db maradt meg. Ez is főleg selejtezett és takarmányhiánya miatt leromlott anyag. A megművelendő 60.000 kat. holdnál az igaerő komoly számításba nem jöhet". 132.

Ugyanebben az időben a kecskeméti Mezőgazdasági Kamara a Földmívelésügyi Minisztériumnak ad jelen-

tést a város helyzetéről, miszerint 1943-ban volt 8.651 szarvasmarha, 7.420 ló, 17.440 sertés és 6.410 juh. Az 1945-ös részletes adatfelvételük alapján a következő adatok jellemzik az egykoru /felszabadulás utáni/ állapotokat: megmaradt 5.200 szarvasmarha /ebből növendék 1200/, 1.360 ló /ebből növendék 285/, 4.720 sertés /ebből növendék 2.500 db/, 1.910 juh. 133.

A kiskunfélegyházi állatkárokat a polgármester jelentéséből ismerhetjük meg. /L.: 21. sz. táblázat./

21. sz. táblázat.

A kiskunfélegyházi állatkárok. 134.

| Magnevezés   | 1944.            | 1945. |
|--------------|------------------|-------|
|              | évi összeírás db |       |
| Ló           | 3.763            | 1.997 |
| Szarvasmarha | 5.286            | 2.631 |
| Bivaly       | 27               | 77    |
| Sertés       | 6.425            | 2.638 |
| Juh          | 6.427            | 3.563 |

A nagybirtokok állatállományának csökkenése még nagyobb mértékű volt. A 18.000 holdas kisszállási uradalomban pl. a felszabadulás előtti 500 pár ígás lóból, 200 db-os ménesből, az 1.800 db vegyes

szarvasmarhából, a 2.100 db sertésből és a 3.000 db juhból együtt semmi sem maradt. Összességében is a háborús események következtében a terület állatállományának 80 %-a pusztult /vagy veszett/ el. 135.

Ugyanakkor Jánoshalma községben, ahol a tanya parasztbirtokok tulsulya volt a jellemző, a 16-állománynak "csak" mintegy fele, az egyéb állatoknak 20-30 %-a veszett el. 136.

A kalocsai járás gazdaságait ért állatkárokról az MKP. szervezett felméréséből kapunk képet. Az 1945-ös állatállományt itt az 1938. évi adatokkal vetették egybe, ami még jobban kiemeli a körzet viszonylag kedvező helyzetét. /L.: 22. sz. táblázat./

22. sz. táblázat.

A kalocsai járás 8 községének állatállománya. 137.

| Község           | Állatfaj     | 1938. év 1945. év |     | Index<br>% |
|------------------|--------------|-------------------|-----|------------|
|                  |              | d a r a b         |     |            |
| 1.               | 2.           | 3.                | 4.  | 5.         |
| <u>Bátya:</u>    | szarvasmarha | 627               | 471 | 75,1       |
|                  | ló           | 694               | 618 | 89,-       |
|                  | juh          | -                 | -   | -          |
|                  | sertés       | 778               | 247 | 31,7       |
| <u>Drágszél:</u> | szarvasmarha | 347               | 275 | 79,3       |
|                  | ló           | 152               | 145 | 95,4       |
|                  | juh          | 225               | -   | -          |
|                  | sertés       | 432               | 261 | 60,4       |

22. sz. táblázat folytatása.

| 1.                              | 2.           | 3.     | 4.    | 5.    |
|---------------------------------|--------------|--------|-------|-------|
| <b><u>Dunaszentbenedek:</u></b> |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 446    | 492   | 110,3 |
|                                 | ló           | 294    | 325   | 110,5 |
|                                 | juh          | 228    | 210   | 92,1  |
|                                 | sértés       | 851    | 569   | 66,9  |
| <b><u>Dusnok:</u></b>           |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 740    | 228   | 30,8  |
|                                 | ló           | 510    | 358   | 70,2  |
|                                 | juh          | 600    | 222   | 37,-  |
|                                 | sértés       | 1.480  | 887   | 59,9  |
| <b><u>Fajsz:</u></b>            |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 712    | 497   | 69,8  |
|                                 | ló           | 636    | 521   | 81,9  |
|                                 | juh          | 42     | 6     | 14,3  |
|                                 | sértés       | 4.362  | 717   | 18,7  |
| <b><u>Miske:</u></b>            |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 370    | 190   | 51,4  |
|                                 | ló           | 310    | 220   | 71,-  |
|                                 | juh          | 250    | 10    | 4,-   |
|                                 | sértés       | 380    | 75    | 19,7  |
| <b><u>Öregcsertő:</u></b>       |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 678    | 723   | 106,6 |
|                                 | ló           | 291    | 303   | 104,1 |
|                                 | juh          | 470    | 430   | 91,5  |
|                                 | sértés       | 800    | 824   | 103,- |
| <b><u>Szakmár:</u></b>          |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 1.545  | 1.004 | 65,-  |
|                                 | ló           | 925    | 405   | 43,8  |
|                                 | juh          | 1.027  | 760   | 74,-  |
|                                 | sértés       | 1.522  | 510   | 33,5  |
| <b><u>8 község együtt:</u></b>  |              |        |       |       |
|                                 | szarvasmarha | 5.465  | 3.880 | 71,-  |
|                                 | ló           | 3.812  | 2.895 | 75,9  |
|                                 | juh          | 2.842  | 1.638 | 57,6  |
|                                 | sértés       | 10.605 | 4.090 | 38,7  |

A rendelkezésre álló adatok hiányossága, valamint az egyes területeket ért károk különböző időpontokban történt felmérése igen megnehezíti az összefoglaló megyei áttekintést. Valamelyes összegezésre azonban ennek ellenére kísérletet tehetünk. Az 1935. évi, a felszabadulás utáni, valamint az 1950. évi adatok egybevetése azt is érzékelteti, hogy az évszázados termelési hagyományokkal rendelkező parasztgazdaságok feltételeik javulásával milyen fejlődés elérésére voltak képesek. Az 1950. évi adatok tanulsága szerint a háboru következtében 54-79 %-kal lecsökkent állományt 5 év alatt nemcsak pótolták, de 1935. évhez viszonyítva számottevően növelték is. /L.: 23. sz. táblázat./

23. sz. táblázat.

Bács-Kiskun megye állatállományának alakulása.<sup>138.</sup>

| Megnevezés   | 1935.évben |       | 1945.évben |      | 1950. évben |       |
|--------------|------------|-------|------------|------|-------------|-------|
|              | db         | %     | db         | %    | db          | %     |
| Szarvasmarha | 107.964    | 100,- | 46.405     | 43,- | 113.467     | 105,1 |
| Ló           | 81.807     | 100,- | 35.650     | 43,6 | 78.660      | 96,1  |
| Sertés       | 376.793    | 100,- | 79.001     | 21,- | 475.499     | 126,2 |
| Juh          | 96.946     | 100,- | 24.296     | 25,3 | 148.604     | 152,2 |

Az állatállomány pusztulása országosan a mező-



gazdaságot ért kár legnagyobb tételét - 43,3 % - tette ki. 139. A megyében a károk mértéke kisebb volt ennél, de a helyzet /különösen a fő vonóerőt jelentő lóállomány csökkenése miatt/ rendkívül nehéz volt.

Az igaerő hiányát súlyosbitotta és elsősorban az őszi szántások elvégzését nehezítette a traktorállomány számbeli csökkenése, illetve a megmaradt erőgépek gyenge műszaki állapota is. Az 1935. évi összeírás szerint a megyében 338 kerekes és lánc talpas traktor volt. 140. Ezek nagyobb része a háború alatt tönkrement, illetve elveszett.

A tönkrement gépek kijavításához nem volt alkatrész, de üzemanyag hiányában a műszakilag megfelelő állapotúakkal sem lehetett dolgozni.

Az adott körülmények között a megye felszabadulásától a kemény tél beálltáig a legnagyobb erőfeszítésekkel is csak kis részben sikerült a mezőgazdasági munkákat elvégezni.

A megmaradt traktorok használhatósága is rendkívül alacsony szinten állt. 1945-ben Kecskeméten 40 traktorból üzembe tudtak helyezni 32-t 141., Kiskunhalason a 18-ból 12-t 142., Kiskunfélegyházán a 16-ból 8-at 143., Katymáron a 6-ból 4-et, Tataházáán a 3-ból egyet. 144.

A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara összegzése szerint a megye Pest megyéhez tartozó területein a

szántó mintegy 70 %-a megműveletlenül maradt. Az elvetett 50.000 kat. hold kenyérgabona a szokott terület harmadát sem érte el. 145. Az elmaradt munkákat 1945 tavaszán kellett pótolni, amit országos szinten nehezített, hogy - a nyugati területeken még harcok folytak - a közlekedés, a hírközlés szinte sehol sem működött. A tennivalókat tehát helyileg kellett intézni. Az MKP. szervezetei, a nemzeti bizottságok és - legtöbb helyen - a közigazgatás szervei meg is tették mindent a mezőgazdasági termelés szervezéséért. A néphatalmi és igazgatási szervek azonban a tömegesen jelentkező egyéb feladatok - a közbiztonság megteremtése, az igazgatás megszervezése, a kárfelmérés és helyreállítás, közoktatás beindítása, a lakosság ellátásának biztosítása stb. - miatt nem voltak képesek a mezőgazdasági termelés szervezésével széleskörűen foglalkozni. A gazdaságszervezési feladatok összehangolását számos területen bonyolította, hogy a megye Budapest ostroma és a dunántúli harcok hadtápterületéhez tartozott. A Vörös Hadsereg a nagyobb helységeken hadikórházakat állított fel, amelyek berendezéséhez, felszereléséhez, ellátásához természetesen a lakosság segítségét is igényelte. Ezek szervezése ugyancsak a helyi szervek feladatát képezte. 146.

Felmerül a kérdés: ilyen körülmények között hogyan sikerült mégis elvégezni a megye létalapját jelen-

tő mezőgazdasági termelés 1945 tavaszán jelentkező feladatait.

Kézenfekvő lehetőség volt a felszabadító szovjet hadseregtől segítséget kérni. Ezt meg is tették és meg is kapták. Önmagában azonban ez nem volt, de nem is lehetett elegendő. Be kellett vonni a parasztságot saját dolgai intézésébe, társadalmasítani kellett a termelés irányítását. Ehhez a gyakorlati megvalósítás politikai alapjai a felszabadult országrészekben 1945 elején adottak voltak. Ekkor már széles körben ismerték - elsősorban az MKP. szervezetek agitációs tevékenységén keresztül - az MNFF programját, valamint az Ideiglenes Nemzetgyűlés "Szózat"-át, amelyek az agrárkérdés megoldását, a parasztság nagy többségét kedvezően érintő módon - földreform végrehajtásával - tűzték ki célul. A szervezeti kereteket pedig az 1945. január 23-án kiadott 30.300/1945. FM. sz. rendelet teremtetten meg a községi termelési bizottságok létrehozásával. 147.

A bizottságok a demokratikus pártok és az igazgatási szervek képviselőiből tevődtek össze, így kellő hatékonysággal tudták mozgósítani a parasztság egyes rétegeit. Kalocsán pl. pártközi gazdasági értekezlet döntött a bizottság összetételéről, melynek megalkutását a mezőgazdasági bizottságra bízta. 148. Kecskeméten a Nemzeti Bizottság pártokként 2-2 tagot, a Me-

zőgazdasági Bizottság szintén 2 tagot delegált a Termelési Bizottságba. 149.

A termelési bizottságok gyorsan bekapcsolódtak a szervező munkába és figyelemre méltó határozottsággal léptek fel a termelés megindításához szükséges eszközök hasznosítása, az iga-uzsora megakadályozása érdekében, a kereskedők árfelhajtó törekvései és a munka alól kibujni akarók ellen. A mezőgazdaság talpraállítását csak társadalmi összefogással tartották megoldhatónak, amit pl. a Bajai Bizottság alakuló ülésén úgy fogalmaztak meg, hogy ezekben a nehéz időkben "minden magánérdeket félretéve" kell a közösségért dolgozni. 150. A feladatok megoldását azonban a Vörös Hadsereg segítségével nélkül ők sem tartották lehetségesnek és azt javasolták, hogy "az Ideiglenes Nemzeti Kormány az orosz főparancsnokságtól szolgáltatás ellenében kérje a mezőgazdasági gépek, traktorok üzemanyagszükségletét". 151.

A Bács-Bogdrol vármegyei alispán már a megye összesített igényét juttatja el a körzeti katonai parancsnoksághoz, miszerint 10 vagon benzinre, 100 vagon petróleumra, 40 vagon gázolajra és 5 vagon motorolajra volna szükség a megye erőgépeinek munkába állításához. 152.

A Szovjetunió a körülményekhez képest gyorsan segített. A Bajai Hírlap tudósítása szerint április 25-én megérkezett Bácskába a Szovjetuniótól kapott petróleum, Bácsalmásra 150 q, Bajára 300 mázsa. Ez volt az

első szállítmány, amit rövidesen követett a többi. 153.  
Traktorolaj ebben a szállítmányban nem volt, azt közvetlenül gépkocsival hozatta le Petrovskij őrnagy, a Fegyverszüneti Egyezményt Ellenőrző Bizottság elnöke. 154.

A megye északi területein is hasonló volt a helyzet, sőt a megye gazdasági felügyelőjének jelentéséből az tűnik ki, hogy néhány nappal még előbb érkezett meg a főispán által kért üzemanyag Kecskemétre, Vácra és Gödöllőre. 155.

De nemcsak a városokba, hanem a jobb közlekedésű községekbe is jutott életet jelentő benzin és olaj. Ennek következménye lett - mint 1945. április 18-án Kunszentmiklós is tudatja: "a traktorok részére kiutalt üzemanyag átvétele eddig a legnagyobb részét megtörtént, az üzemképes traktorok már teljes számban működnek". 156.

A Vörös Hadsereg segítsége az üzemanyag-biztosításon túl igaerő juttatásban is megnyilvánult. Igaz, hogy ennek többsége hadiszolgálatra alkalmatlan, ún. kórházi ló volt, de a munkák elvégzését ez is segítette. Kiskunfélegyházán egy 1945. június 7-éig vezetett nyilvántartás szerint 1.470 ilyen lovat osztottak ki. 157.

A háború következtében egyébként is megfogyatkozott termelőeszközök maximális kihasználására irányu-

ló törekvéseket nehezítette, hogy egyes területeken nagy erővel ütötte fel a fejét a spekuláció, amelynek legjellemzőbb megnyilvánulási formája a fekete-kereskedelem és az igazsorsora volt. A termelési bizottságok - ebben az időben még szinte minden esetben - radikális intézkedéseket javasoltak, sőt követeltek a hatalmi, igazgatási szervektől, de maguk is korábban nem ismert mértékben és módon avatkoztak be a termelés irányításába. A Kalocsai Bizottság már az alakuló ülésén felhívja a város vezetőségét, hogy "... a Vörös Hadsereg által kibocsátott pénz elfogadására a piacon kényszerítő eszközt, esetleg áruelemekbázást alkalmazzon", "... hogy a tavaszi állatszamlát okvetlenül tartsa meg, nehogy a járványos állatbetegség elterjedjen", "... hogy a fogatos erő elosztását a város területén mielőbb rendezze, oly módon, hogy azoktól, akiknek a felszabadítás napjáig lovuk nem volt, vétesse el és juttassa azoknak, akik azokat földmivelésre használják. Ugyanigy járjon el a fogatos járművekkel is." "A Légrády-féle vaskereskedésben lévő ekéket zárolják úgy, hogy azok csak a termelési bizottság utalványára és ne uzsoraáron legyenek eladhatók. 158.

A Bajai Termelési Bizottság a város határát körzetekre osztotta, ahová "termelési ellenőröket" állított, akik utasításait és intézkedéseit továbbították. 159.

A szakigazgatás a termelési bizottságok javaslatait hatósági eszközökkel hajtotta végre, amelyek a termelőeszközök és az élő munkaerő szabad mozgását egyaránt korlátozták, a közösség érdekeinek rendelték alá. Kecskemét polgármestere pl. 1945. március 15-én közzétett hirdetményében 10 pontban foglalja össze a tavaszi teendőket és közli, hogy azok végrehajtását a termelési bizottság ellenőrzi. Az egykoru hirdetmény nemcsak a termelés gondjait, az elvégzendő feladat nagyságát érzékelteti, hanem képet ad a társadalmi beavatkozás mértékéről is. Az első pontban "a termelés szolgálatában álló" mezőgazdasági munkásokat, törpe- és kisgazdákat közmunka válság megfizetése esetén május 1-ig mentesítette a kötelező közmunka alól. /Ezzel a termelés kézi munkaerő szükségletét ösztönző lehetőség nyújtásával kívánta biztosítani./ A második és harmadik pontban viszont már a munkát elhanyagoló birtokokkal és a mezőgazdasági munkásokkal szemben is szankciókat helyez kilátásba: "Az a termelő, aki hanyagság, közönyösség miatt a termelést akadályozza, mint szabotáló ellen eljárást indítok és a birtokát a termelési bizottság rendelkezésére fogom bocsátani. Azokkal a mezőgazdasági munkásokkal szemben, akik a Mezőgazdasági Bizottság által megállapított 20 P /el-látással 15 P/ napszám ellenében a munkálatokat megtagadják, visszavonom a közmunka alóli mentesítést és közmunkálatokra rendelem be." <sup>160</sup> Ezt követően a föld-

osztás ígéretével mozgósít: "Azok a gazdasági munkások /cselédek/ és kisparasztok, akik a tavaszi mezőgazdasági munkák során becsületes munkájukkal tanujelét adják gazdasági képességüknek és szorgalmuknak, az előkészületben lévő földreform során előnyben részesülnek!" 161.

A megye területén a termelési bizottságok mellett - már azok megalakulása előtt - a mezőgazdasági munkák szervezésében nagy szerepe volt a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamarának. Munkáját 1944. november 11-én kezdte meg és december közepén már 18 munkatárssal tevékenykedett. December 1-én felhívást adott ki a területéhez tartozó közigazgatási egységek vezetőinek, amelyben a mezőgazdasági munkák folytatására mozgósított, adatokat kért a helyükön dolgozó munkásokról, a mezőgazdasági bizottságok lakóhelyükön tartozkodó tagjairól, az elvégzett őszi vetésekről és igaellátottságról. 162. 10 nappal később a mezőgazdasági munkásokhoz és a gazdákhöz fordult felhívással, amelyben a legnyomatékosabban" felhívta a részes munkásokat és gazdákat, illetve a birtok-kezelőket, hogy haladéktalanul gondoskodjanak a termények felszedéséről és tárolásáról, mert "a termények elpocsékolása szabotálás, amiért szigorú büntetés jár". 163.

December elején a tejbegyűjtés szervezését is megkezdték és megnyitották a kecskeméti tejcsarnokukat.



A tejszállító gazdáknak korpát és olajpogácsát juttattak, de így is csak mintegy - hihetetlen - napi 50 liter tej felvásárlásával számoltak. 164.

A DTMK. kezdeti tevékenységéből megállapítható, hogy a felszabadulást követő hetekben, hónapokban központi szakigazgatás szerepét is igyekezett átvenni, a korábban alkalmazott szervezeti megoldások változtatása nélkül. Elképzeléseikről az Ideiglenes Kormány földmivelésügyi miniszterét 1944. december 21-én tájékoztatják, többek között arról, hogy megkezdték a mezőgazdasági bizottságok átszervezését "a rendszerváltozásnak megfelelően". Különösen a munkásságot és a törpebirtokosságot kívánják a korábbiaknál jobban bevonni a kamarai munkába. 165. Tehát a termelési bizottságok megalakításáról intézkedő FM. rendelet előtt egy hónappal már a helyi szakigazgatás kereteit messze meghaladó szervezet kialakításával foglalkoztak. Tevékenységük kibontakozására mutat jelentésüknek az a része, miszerint: "Munkánk eredményességét szolgálja, hogy a törvényhatóságok területén a gazdasági egyesületeket átszerveztük. Ezek ideiglenesen átvették a földmivelésügyi tárcához tartozó összes ügyintézését Szegeden, Makón, Baján, továbbá Pest vármegye felszabadított területén 9 helyen." 166.

Mi több, még eredeti működési területükön is túl kívántak lépni: "Tájékoztunk a debreceni kamara

működéséről abból a célból, hogy amennyiben nem tevékenykednék, ideiglenesen illetékességi területén is ellátnánk feladatunkat. 167. A kamarai közgyűlést is össze akarták hívni 1945. január végére. Erre ugyan nem került sor, de a községi előljáróságok januárban egymás után küldik a tagokra vonatkozó javaslatokat. 168.

A kunszentmiklósi járás főszolgabírája azt jelentette, "hogy a községi mezőgazdasági bizottságokat" kamarai tag választására és kiküldésére" utasította. 169. Ezek a lépések azt bizonyítják, hogy a közigazgatás vezetői komolyan vették és elfogadták a Kamara jelentkezését.

A termelési bizottságok megalakítására vonatkozó rendelet megjelenése meggyengítette ugyan a Kamara pozícióit, de a termelés megindításában vállalt és teljesített szerepét így pozitívan értékelhetjük. A termelési bizottságok kezdeményező ereje, rugalmassága nagyobb volt, jobban megfelelt a rendkívüli állapotoknak és a népi demokratikus fejlődés szükségleteinek. 170.

A gazdasági konszolidáció végrehajtása így is rendkívüli gondokat jelentett, mivel Budapest térségében és a Dunántúlon ekkor még harcok folytak, a déli határterületek rendezése még nem történt meg.

A legégetőbb mezőgazdasági munkákat többnyire elvégezték. A termelési bizottságok ekkor még legin-

kább egységesen léptek fel a gondok leküzdésére, tagjaik későbbi politikai hovatartozása még nem volt egyértelmű. Különösen az északi, a homokhátsági területeken volt viszonylag kedvezőbb a helyzet. Kecskeméten 1945 tavaszán a föld 95 %-át bevetették. 171. Kiskunfélegyházán 15 db traktor végezte a tavaszi szántást, 172. a bevetett terület általában megegyezett az 1944. évi vetésekkel. 173.

A Kalocsai Érsekség birtokainak nagyobb részét is megművelték és bevetették a cselédek, mégpedig úgy, hogy aratni már maguknak akartak. Az érsekhalmi birtokrészen szövetkezetet is alakítottak a földek megművelésére, ami később - a földosztás után - komoly viták forrása lett, mert nem mindenki azt a területet kapta, amelyet megművelt. A földigénylő bizottságnak jegyzőkönyvileg kellett kimondani, hogy a szövetkezet a tagjai által megmunkált és elvetett területekre igényt tarthat és azokat "csak a termés betakarítása után engedí át az igénylőknek". 174.

A déli - bácskai - területeken nehezebben indult a gazdasági és a politikai élet egyaránt. Ennek eredendő oka - a már említett - a déli határkérdés rendezetlensége és a két nagyobb nemzetiségi csoport magatartása volt. Bizonytalanságot okozott, hogy a jugoszláv partizánok vitatták a határ végleges elhelyezkedését és működési területüket egész Bajáig kiterjesz-

tették. A bácskai némettség fasiszta elemei nagyobb-  
részt a felszabadulás előtt elmenekültek, vagy ille-  
galitásba vonultak, a többiek pedig passzivitásba zár-  
kóztak. 175 Ezek, valamint a férfiak bevonultatása  
következtében súlyos munkaerő gondok is jelentkeztek  
a területen.

A Bajától délre fekvő térség mezőgazdasági hely-  
zetére, a bácsalmási járás megbízott szolgabírójának  
jelentéséből kapunk jellemző képet: a lakosság közmun-  
kára történő igénybevétele miatt mutatkozó munkaerő hi-  
ányt fokozza, hogy "a járás sváb anyanyelvű lakossága  
a hatósági kiűrités alkalmával elmenekült, a férfiak  
nagy része a katonai szolgálatból még nem tért vissza".  
Az igaerő csökkenése is "katasztrófális" volt ezekben  
a községekben, mert a "menekülők lovaikat és szerszámai-  
~~kat~~ is magukkal vitték". A rendkívüli munkaerő hiány  
megemelte a napszámberéket. Egy napra 50-70 Pengőt és  
ellátást kértek. Bácsalmáson csak a szántó 1/3-át,  
Katymáron 10-12 %-át, Kelebián és Tompán 1/4-ét, Máté-  
telkén 1/5-ét sikerült felszántani. 176

A tavaszi mezőgazdasági munkák sikeres elvég-  
zésére irányuló társadalmi összefogás eredményeiben  
már fontos szerep jutott a földreformért folyó küzde-  
lemnek. A demokratikus pártok földreform végrehajtá-  
sát célzó programját a megye parasztsága egyre széle-  
sebb körben ismerte meg. A földosztás reménye - amel-  
lett, hogy politikailag aktivizálta a szegényparaszto-

kat - tényleges gazdasági erőt képviselt területünkön is. 177.

Papp Ádám, aki a felszabadulás előtt Gátéren volt gazdasági cseléd, így emlékezik: "1944 őszén a háborus események közeledtére Gátérről a nagyobb földtulajdonosok mind elmenekültek, az őszi mezőgazdasági munkákat el sem kezdték. Többed magammal én voltam az, aki cselédtársaimat rábeszéltem, hogy mi, volt cselédek fogjunk össze, műveljük meg a földet, végezzük el az őszi munkákat, mert ez a föld már ugyanis a miénk lesz. Sikertült megnyerni a volt cselédeket, majdnem kivétel nélkül. Ennek köszönhető, hogy közösségünkben a front átvonulása ellenére nem állt le a termelés." 178.

Kecskeméten 1944 novemberében tartott nagygyűlésen már a földosztást szorgalmazó röpcédulákat osztottak. 179.

Kiskunhalason 1944. december végén nagygyűlést tartottak, ahol a Debrecenből visszaérkezett nemzetgyűlési képviselők számoltak be utjukról. A szónok - akit az Ideiglenes Kormány az egész Duna-Tisza közze szervezési felügyelőjévé nevezett ki - érzékeltetve a korabeli levegőt, a következőket mondta: "Valóra kell váltani a parasztok álmát, földhöz kell juttatni őket. Olyan reformokat kell hozni amelyek végérvényesen megoldják a nincstelenek problémáit. Keresztül fogjuk vin-

ni azt a földreformot, amit a hitleri fasiszták és bérenceik évek óta ígértek, de be nem tartottak." 180.

A kiskunhalasi MKP. szervezet 1945. február 4-én népgyűlésen ismertette a Nemzeti Paraszt Párt földreform javaslatát. A jelenlévők azt elfogadták és levelet irtak a földművelésügyi miniszternek, amelyben kérték, hogy a javaslatot terjessze a legközelebb összeülő Ideiglenes Nemzetgyűlés elé "érdemleges tárgyalás" végett. A 145 aláírással elküldött levelet így zárják: "A népgyűlés elfogadta a Nemzeti Paraszt Párt földreform javaslatát és követeli annak maradék nélküli és azonnali végrehajtását." 181.

Kecskeméten is az MKP. lépett elsőként nyilvánosság elé a földreform követelésével. A február 18-án tartott nagygyűlésen Dobó István nemzetgyűlési képviselő, a Duna-Tisza közti kerület párttitkára beszédében a földkérdésről szólva hangoztatta: "Szét kell osztani a földet! Nincs szükség arra, hogy az ország fele 12 nagybirtokos uré legyen. Be kell fejezni végre a földmunkások évszázados perét. A föld azé legyen, aki azt megműveli! Nincs szüksége senkinek sem 200 holdnál nagyobb birtokra." 182.

A Nemzeti Paraszt Párt titkára, Szabó Gyula is ugyanilyen határozottságot tanúsított az ugyancsak Kecskeméten március 9-én tartott pártgyűlésen: "A földreform rövid időn belül valóság lesz. Parasztágunk ar-

cán mielőbb látni akarjuk a megelégedés és öröm mosolyát, a juttatott földbirtok nyomán. Ezért a földreform végrehajtásának 1945. október 1-ig meg kell történnie, hogy a földhözjuttatandók az 1945-46. gazdasági év kezdetén már birtokba vehessék földjüket." 183.

Jellemző egyébként, hogy Kecskeméten, ahol más pártok is komoly tömegbázissal rendelkeztek, ebben az időben egyik sem nyilatkozott meg a földreformról. Ebben az is szerepet játszott, hogy ezek - mindekelőtt az FKP. - tagsága nagyrészt a birtokos parasztságból került ki. E réteg vegyes érzelmekkel fogadta a földreformot, szegényparaszti, agrárproletár megoldásának módját pedig inkább féltte. Így a helyzet mielőbbi konszolidálása mellett volt, a kereskedelmi és a hitelviszonyok megjavulását kívánta. Ugyanakkor a gazdák bérmunkásaik elvesztésétől is félttek. Általában nem akarták, hogy a mezőgazdasági munkások földhöz jussanak, önálló gazdává legyenek, mert akkor nem lett volna, aki birtokaikat megműveli. 184. Nyílt ellenállásról azonban nem tudunk.

Kezdetben itt is elsősorban a nagybirtok felosztásának kérdésében jelentkezett éles összeütközés. Természetes, hogy legelőbb erre Kalocsán, az érseki és a káptalani nagybirtokok központjában került sor.

A kalocsai MKP. 1945. január 28-án gyűlést tartott, amelyen megjelent az érseki uradalom jószágkor-

mányzója is. A gyűlés szónoka - a hallgatóság élénk helyeslése közepette - ismertette a Nemzeti Paraszt Párt földreform javaslatát, amit a jószágkormányzó közbekiáltásaival igyekezett zavarni, de keményen rendreutasították. Az előadó szavait - s a gyűlés forró levegőjét - hiven rögzítette az egykoru dokumentum: "követeljük a Kormánytól, hogy haladéktalanul valósítsa meg a földreformot /helyeslés/, követeljük, hogy még ezen a tavaszon kezdődjék meg a földosztás /zajos helyeslés/. Nem a Kommunista Párt követeli ezt, hanem a magyar nép /élénk helyeslés/, a földreform történelmi jóvátétel kell, hogy legyen a kisemmizett magyar parasztság javára." Ezután közfelkiáltással megválasztották a "Földreform Bizottság" tagjait.

Ezzel azonban nem ért véget a gyűlés, mert a jószágkormányzó botrányt provokált. Ellenérzésének alátámasztására kijelentette: "vegyék tudomásul, hogy ennek a kormánynak, ennek a rendszernek rövid élete lesz. Ez a kormány nem illetékes arra, hogy végrehajtsa a földreformot. Majd a szabadon megválasztott kormány." 185.

A korabli jegyzőkönyvből az is kiderül, hogy a gyűlés botrányba fulladt. A tömeg szenvedélyesen védelmezte igazát, kevés híján tettelegességet alkalmazva távolította el a jószágkormányzót.

Ez a kezdeti harcos szellem azonban - elsősor-



ban a rendkívül erős egyházi hatás következtében - Kalocsán lanyhult. Emiatt 1945. március közepén a területi kiküldöttek kemény szavakkal ostorozták a kalocsai pártszervezet ekkor már megalkuvó magatartását is. 186.

Az MKP. felhívása jelent meg a Bajai Hírlap hasábjain is: "Földet a parasztságnak! A Magyar Kommunista Párt követeli, hogy a 100 holdon felüli nagybirtok legkésőbb 1945. október 1-ig parasztkézre jusson! Ha földet akarsz, művelj meg! Vess tavasszal, az aratás a tied lesz! Pusztuljanak, akik el akarják gáncsolni a földreformot!" 187.

Március 8-án a kecskeméti ujság már kész ténynek tekinti a földosztást és emelkedett szavakban hirdeti meg a "Földhözjuttatottak tizparancsolatát", amelyben a nemzedékek harcára emlékezteti és jobb munkára serkenti a földhöz juttatandókat: "neked a termelő munkában az első tavaszi naptól kezdve most még nagyobb igyekezettel kell részt vened, hogy érdemeidről ezzel is bizonytságot tegyél." 188.

Az ország felszabadult részein több hónapig folyó előkészületek után a koalíciós pártok végül az 1945. január közepén nyilvánosságra hozott NPP földreform tervezetet fogadták el, 189. ami 1945. március 15-én 600/1945. ME. sz. rendeletként "A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz-

juttatásáról" címmel jelent meg és adta meg a földreform jogi kereteit. 190.

Ebben az időben - az előbbiekből következően - Bács-Kiskun megye mezőgazdaságának helyzete meglehetősen ellentmondásos képet mutatott. Az igaz, hogy gazdasági vonatkozásban - a korábbiakban elmondottakra alapozva - tulzás nélkül kedvezőbbnek ítéelhetjük a mezőgazdaság, a parasztság helyzetét, mint az ország háborútól jobban sújtott vidékein volt. A politikai ellentétek sem éleződtek ki annyira a parasztság egyes rétegei között, mint a Tiszántúlon és ennek következtében nem is kerültek az országos "nagy politika" fókuszába. 191.

Miben is állt akkor az ellentmondásosság. Az "amerikai utas" agrárfejlődés történelmi fordulópont-hoz érkezett. A gazdasági hogyan tovább kérdésére ekkor még nem volt világos válasz, sőt még a hatalmi harc sem dőlt el véglegesen.

A nagybirtokok szétoosztását célzó politikai törekvések egyértelműen kedveztek a parasztgazdaságoknak és fokozták létbiztonságukat. A pártok, a Kormány együttes akaratát, célját kifejező és végül jogszabály formájában is megerősítő 600-as rendelet egyértelműen döntött a nagybirtok uralmának megszüntetéséről és a földek paraszti kézbe adásáról. A földreform végrehajtását életbevágó nemzeti érdekek és gazdasági szükség-szerűségnek minősítette.

A földreform végső célját úgy fogalmazta meg, hogy azt a Duna-Tisza közti parasztgazdák tulnyomó többsége, sőt parasztpolgárainak egy része sem igen tudta volna szebben megálmodni: "A nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképes kisbirtokokon fog nyugodni, melyek a birtokokos telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik." 192.

A fasizmust kiszolgálók birtokainak elkobzására vonatkozó rendelkezései 193. a homokhátsági és dunamenti gazdáknak csak igen szűk rétegét érintették, s ezek nagyobb arányu riadalmat csak a németlakta községekben váltottak ki, amit később csak fokozott a lakosságcsere keretében végrehajtott kitelepítési akció.

1945. kora tavaszán azonban a Rendelet intézködési módjai még csak lehetőségek, keretek voltak, amelyeket a későbbi napokban, években kellett tényleges tartalommal megtölteni.

Ekkor még az élet minden áron és bármilyen formában történő megindítása volt a közvetlen feladat.

Az azonban már ekkor sem vitatható tény volt, hogy a földreform ígérete, majd a rendelet megjelenésével a tényleges végrehajtás lehetősége feltétlenül kedvezően hatott területükön is. Meggyorsította a legégetőbb mezőgazdasági feladatok végzésének ütemét, de a nagyobb jelentőségű és tényleges politikai változások

kibontakozásához itt hosszabb időre volt szükség, éppen a korábbiakban tárgyalt helyi sajátosságok miatt.

## 2./ A földreform.

A földreform végrehajtásához a politikai helyzet és a 600/1945. ME. rendelet kiadása következtében területünkön is megnyílt a tényleges lehetőség. A végrehajtás menete azonban a történelmileg kialakult birtokviszonyok, az alacsony népsűrűség, a nagy területeket elfoglaló gyenge homokterületek alacsony gazdasági értéke, a lakosság nemzetiségi összetétele következtében jelentősen eltért az ország más területein tapasztaltaktól. 194.

1945 márciusában csak a három nagyobb városban - Kecskemét, Baja, Kiskunhalas - jelent meg ujság, és a kiterjedt tanyavilág egyébként is nehezítette az emberek tájékoztatását, így a falvak, tanyák lakói később értesültek a földosztásról és lassabban is mozgultak, mint a Tiszántulton. 195.

Közelebbről megvizsgálva azt látjuk, hogy a megalakult pártok, - elsősorban az MKP. - a demokratikus helyi szervek /ott, ahol megalakultak és ténylegesen funkcionáltak/ politikai eszközökkel, a szegényes hírközlés lehetőségeinek felhasználásával igyekeztek a paraszti tömegeket mozgósítani és a földigénylő bizottságokat létrehozni. Ezek a törekvések

azonban csak részben voltak eredményesek. Sok helyen csak a közigazgatás tényleges és erőteljes beavatkozása tudta végrehajtani, vagy legalábbis megindítani a földosztás folyamatát.

A Kecskeméti Lapok március 22-i száma már külön mellékletként közli a rendelet teljes szövegét. 196. Ugyanezen a napon - ahogy arról a Bajai Hírlap cikkéből értesülhetünk - Bácskában több gyűlést tartottak a földigénylő bizottságok megválasztása céljából. A cikkíró lelkes szavakkal biztatja a parasztokat, hogy kezdjék meg a földek szétosztását. 197. Spontán helyi kezdeményezésen alapuló földosztásra azonban területünkön sehol nem került sor, mindenütt megvárták az alakuló földosztó bizottságok kezdeményező lépéseit. Ezek megalakulása viszont általában csak a Rendelet megjelenése után kezdődött.

a/ A földigénylő bizottságok megalakulása, a földosztás megkezdése.

Tasson a Nemzeti Bizottság segítségével március 24-én alakult meg a községi FB, 198. Kecskeméten március 25-én a színházban tartott nagygyűlésen választották meg. 199.

A földigénylő bizottságok megalakulásához nagy segítséget adott a Bács-Kiskun megye jelenlegi területén 1945-ben működő két vármegye közigazgatása, személy szerint az alispánok.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye kommunista alispánja külön utasítást adott ki a járási főszolgabíróknak, a megyei városok polgármestereinek, hogy a földreform rendelet végrehajtására kijelölt szerveket, "a Megyei Földbirtokrendező Tanácsot, a községi földigénylő bizottságokat, valamint a földreform lebonyolításában résztvevő minden kiküldöttet járművel és magukat az érdekelt földigénylőket a legmesszebbmenően támogatassa, minden szükséges segítséggel lássa el és az alárendeltjeit hasonló eljárásra utasítsa." 200.

A déli részeken a közigazgatás helyzete különösen nehéz volt. A megyeszékhely a felszabaduláskor került vissza Bajára, ezen a területen magas volt a német nemzetiségiek száma, a háború alatt Bácskába telepített csángók tömegesen jöttek a magyar területekre; a határok visszaállítása csak a békeszerződés megkötése után történt meg, akkor még működtek a partizánok önkormányzati szervei, tehát a konszolidáció üteme sokkal lassabb volt.

Mindezen gondok ellenére érdemes részletesebben is megvizsgálni a Bács-Bodrog vármegyei alispán földreformmal kapcsolatos magatartását, aki munkájával bizonyította, hogy a kialakuló demokratikus Magyarország érdekeit kívánja szolgálni, de a közigazgatás kialakult módszereitől nem tudott elszakadni. Március 24-ig nem tett semmit. A szovjet városparancsnok ezen

a napon tájékozódott nála a földreform előkészületeinek állásáról.

Az érdeklődésre alapos és kimerítő választ adott, közölte, hogy a rendelet hivatalába még nem érkezett meg, így kihirdetve sincs, továbbá kifejtette véleményét a földreform végrehajtásának előrelátható akadályairól is. Szerinte: Az igényjogosultak köre a háboru befejezése előtt igazságosan nem állapítható meg. Az ország nem rendelkezik annyi igás állattal és gazdasági felszereléssel, hogy a juttatottak megfelelő gazdasági felszereléssel is elláthatók legyenek. Ennek következménye pedig az lehet, hogy a juttatottak nem tudnak megfelelően gazdálkodni, eladósodnak és végülis tönkremennek. A túlságosan elaprózódott földterület a birtokok megerősödéséig a hitelképeség csökkenésére vezet. A reformnak abban az ütemben való végrehajtása, amint azt a rendelet előírja, a háboru folytán meggyengült adminisztráció mellett a végrehajtás tökéletességét veszélyezteti. "Egyébként Bács-Bodrog vármegyében más speciális akadálya a földreform végrehajtásának nincsen." 201.

Nyilvánvaló, hogy az alispán aggályait nemcsak a földosztás várható nehézségei - amiben egyébként sok igazság volt - váltották ki, hanem közrejátszott abban a régi közhivatalok társadalmi változásoktól való féltelme is. Ennek ellenére, amikor a városparancsnoktól

megkapta a rendelet néhány példányát, megkezdte a végrehajtás szervezését.

A későbbiekben kelt iratokból megállapítható, hogy igen alaposan intézkedik a miniszterelnök által aláírt jogszabály végrehajtása érdekében.

Március 28-án körrendeletet ad ki valamennyi községi előljáróságnak, amelyben utasítja őket, hogy a földreform végrehajtási munkáiba azonnal kapcsolódjanak be, a gyors és eredményes végrehajtást minden eszközzel segítsék és gondoskodjanak arról, hogy a községi földigénylő bizottságok 24 órán belül megalkuljanak. Napi jelentésben kér tájékoztatást a bizottságok tagjairól, az igénylők számáról, a földosztás megkezdéséről és a felosztott földterület nagyságáról. Az utasítást azzal zárja, hogy "a földek kiosztását még ezen a héten meg kell kezdeni". 202.

A járási főszolgabírákat hasonló szellemben utasítja és közli velük, hogy a földosztás sikeres végrehajtásáért személyesen felelnek. Ezen túlmenően minden községnek kiadat egy távmondatot is, amelyben utasítja a községi előljáróságokat, hogy a földosztást azonnal kezdjék meg, és hogy az "erre vonatkozó munkálatokat a mai naptól kezdve a vm. alispán ur a bajai, illetve a vármegyei katonai parancsnokkal ellenőrizni fogja. 1945. április 1-én ünnepélyes keretek között óhajtják a juttatottakat birtokba helyezni." 203.



Csávolyon az utasítások megérkezése után rögtön ki is dobolták a rendelkezést: "Akik földet akarnak kapni tulajdonul a földreform után, azok jelentkezzenek a községházán március 30-án és 31-én. A ma érkezett rendelet szerint a földet nem bérbe adják, hanem saját tulajdonba kapják." 204.

, A községeket az alispán március 29-én, 30-án és április 1-én személyesen is végigjárta és a szerzett tapasztalatok után április 2-án már erőlyesebb hangu felszólítást ad ki a községi előljáróságoknak, amelyben számonkéri, hogy az általa előírt jelentéseket nem küldték be. Ujabb határidőt ad - április 7-ét - az összeírási ívek beterjesztésére, majd közli, hogy azokat a vezető jegyzőket, akik az utasítást nem hajtják végre, felfüggeszti állásából, mert "a földreform végrehajtási munkálatai alatt minden más munkát félre kell tenni", 205.

A fentiek bizonyítják, hogy a megyei közigazgatás - különösen a két alispán - szerepe jelentős volt a földreform beindításában, majd lebonyolításában, érződik azonban az apparátus tevékenységén az is, hogy ezt elsősorban hivatali kötelességből tette. A közigazgatásban dolgozók tulnyomó részére vonatkozóan megállapítható az is, hogy nemcsak a régi beidegzett bürokratikus gyakorlat, hanem szemléleteti tényezők is közrejátszottak ebben. Az intézkedés lényegét

vagy nem értették, vagy nem is akarták érteni.

Ez következett abból, hogy a tisztviselői kar, - kevés kivétellel - ebben az időben még azokból állt, akik társadalmilag a régi rend vezető rétegéhez tartoztak, vagy annak kiszolgálói voltak. Az adott területen egyébként sem volt elég a "felső", hatósági intézkedés, mindenekelőtt arra volt szükség, hogy maguk az érdekeltek aktivizálódjanak. Ennek bekövetkezéséhez viszont időre volt szükség, ezért a megyei szintű intézkedések határidői "az április 1-i birtokbavételre" a legtöbb helyen irreálisnak bizonyultak, amiről a helyszíni bejárások során az alispán is meggyőződhetett.

A szovjet parancsnok amellet, hogy érdeklődött a földosztás helyzetéről, minden lehető segítséget is megadott. Elhozta Debrecenből és átadta az alispánnak a rendelet példányait, a helyszíni ellenőrzésekhez gépkocsit biztosított. 206.

A földek szétosztását azonban maguknak az érdekelteknek kellett végrehajtani. A régen várt lehetőség valóraváltásához azonban sokanfélve kezdtek hozzá. Az emberek többségében még nagyon elevenen élt a közeli múlt. Sok helyen azt is láthatták, hogy a községi előljáróságokban még mindig ott ülnek a régi tisztviselők.

A földosztással kapcsolatban terjengő ijesztő

rémhírek is lassították a munkálatok indulását. Mészáros Mátyás, a volt bácsalmási járás kommunista párt-szervezetének titkára, így emlékezik ezekre a gondokra: "A járás területén a Pártközpontból Fürtös István elvtárs, egy régi veterán lett a felelős a földosztásért. A szervezési munka elég vontatottan haladt, mert az emberek féltek minden gyűlésre való hívástól. A süttő propaganda napról napra erősödött a községekben: hogy senki se igényeljen földet, mert hamarosan visszajön a régi rendszer és úgy fognak bánni az emberekkel, mint 1919-ben." 207. Beszél Mészáros elvtárs arról is, hogy a közigazgatás egyes képviselői a járás területén nem igen adtak segítséget, amíg az alispán arról külön nem rendelkezett, sőt a jószándéku, újat akaró, de a szervező munkában tapasztalatlan egyszerű embereket igyekeztek lejáratni: "kevés volt az olyan elvtárs, aki önállóan tudott volna intézkedni, mert a községházán a régi jegyző ült, a lassan visszaszivárgó tisztviselők is igyekeztek elfoglalni régi állásukat és a régi hangnemben intézkedni úgy, hogy abban köszönet nem volt." 208.

A Bajai Hírlap munkatársa a földosztás második hetében tett riportköruton szerzett tapasztalatai is hasonló gondokról tanuszkodnak: "Nehezen ébred a szegény nép. Több helyen láttunk csoportot, ahol az emberek vállvonogatva, kábán nézik a plakátokat, ame-

lyek földet ígérnek." 209.

A földigénylő bizottságok megalakítása nemcsak a déli részeken, hanem a megye egész területén ilyen ellentétes hatások egyidejű érvényesülése mellett történt.

Tasson a Nemzeti Bizottság által létrehozott Földigénylő Bizottság úgy határozott, hogy március 25-én népgyűlésen ismerteti a rendeletet és a legfontosabb soronlévő feladatokat. A gyűlés egyik előadója, a rendelet ismertetője, a községi főjegyző volt, aki többek között a következőket mondta: "Körülbelül 1944 novemberére óta igénybe vett minket a Vörös Hadsereg. Ez a háborúval velejáró kellemetlenség." "Ha az oroszoknak tudtunk dolgozni ingyen, akkor saját földünket is meg tudjuk munkálni. Kinek a kára, ha a földje parlagon marad. Ez a saját kára. Álljunk neki az ekével a földnek." Végül a kiosztandó földekre vonatkozóan kijelentette, hogy "az a föld, amelybe belemegy minden gazdaságunk, az nem az övé. Ez ideiglenesen van kiosztva erre az évre." 210.

Az idézetből megállapítható, hogy a főjegyző túllépve a rendelet ismertetésére vonatkozó megbízatását, nem a földek mielőbbi szétosztását sürgette, hanem különféle sirámok hangoztatásával igyekezett hangulatot kelteni az emberekben és azt is hangoztatta, hogy egyelőre nincs szó birtokbaadásról.

Ebben a községben a Földigénylő Bizottság működését egyébként is igyekezett a községi előljáróság kedvezőtlenül befolyásolni, amit a Nemzeti Bizottság április 2-i ülésén határozottan visszautasított és minden érdekelttel nyomatékosan tudatta, hogy "a földosztó bizottság saját hatáskörében teljes joggal rendelkezik az előljárósággal és nem kér tanácsot az előljáróságtól, hanem öntevékenyen dolgozik. Amit a földosztó bizottság elhatároz, vagy kiad, a községi előljáróságnak kötelessége haladéktalanul és pontosan végrehajtani, s amit a földosztó bizottság elhatároz, az megváltoztathatatlan marad, csak igazságos és becsületes legyen." 211.

Kalocsán már - mint említettük - január 28-án alakult /a kommunisták szervezésében/ "Földreform Bizottság", de a Rendelet megjelenése előtti időkben ennek tevékenysége inkább a termelés zavartalanságának biztosítására irányult. Ezért március 21-én /ujra csak az MKP. kezdeményezésére/ megalakították a jogszabály szerint tevékenykedő földigénylő bizottságot 29 taggal, 5 tagu választmánnyal.

Már az alakuló gyűlésen fontos határozatokat hoztak a földek megművelésére és a földigénylők összeírására: "A Bizottság megállapítja, - hangzott az egykorú állásfoglalás - hogy még jelenleg is igen sok megmunkálatlan terület van. Ezért eredeti munkakörén túl

a termelés fenntartásának folyamatossága érdekében folyó gazdasági évre a megmunkálatlan földek mielőbbi bérbeadását látja szükségesnek." 212. Ezt azért tartották elengedhetetlennek, mert szerintük a termelési bizottság nem végzi megfelelően munkáját.

Az alakuló ülés jegyzőkönyvi keltezése március 21, de a kalocsai polgármester még két nappal ez után sem volt hajlandó az FB. működését legálisnak elismerni, így azt kérte a Városi Nemzeti Bizottságtól, hogy koalíciós alapon válasszanak új bizottságot. 213.

Kiskunhalason a városi Nemzeti Bizottság március 16-i ülésén határozott az FB. megalakításáról: "A Földigénylő Bizottság megalakítandó úgy, hogy abba a pártok delegáljanak 2-2 tagot." 214.

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. március 21-én tartott ülésén tárgyalta meg a földreformmal kapcsolatos teendőket. A titkár bejelentette, hogy a rendelet szövegét 20.000 példányban lenyomtatták és abból 6.000 példányt a Kecskeméti Lapok mellékleteként adnak ki. Utasították a városi közigazgatást, hogy minden adminisztratív segítséget adjon meg ehhez a munkához és elhatározták, hogy nagygyűlést hívnak össze, ahol megválasztják a Földigénylő Bizottságot. 215.

Amikorra a rendelet első végrehajtási utasítása, a 33.000/1945. FM. sz. rendelet a földbirtokrende-

ző tanácsok, Országos Földbirtokrendező Tanács megalakításáról és működéséről megjelent 216. és ismertté vált, Bács-Kiskun megye jelenlegi területén a földigénylő bizottságok mintegy fele már megalakult és helyenként ténylegesen is működött. Így volt ez Kecskeméten is.

A Kecskeméti Lapok tudósítása szerint március 25-én a városi Nemzeti Bizottság által a színházban szervezett nagygyűlésen választották meg a 30 tagu Földigénylő Bizottságot. Az eseményről tudósító egykoru hiradás szerint: "Ha minden jól megy és a nép is úgy akarja, 2 héten belül elkezdődik Kecskeméten is a földosztás." 217.

Nem kellett két hét. Hat nap múlva a lap már a földosztás gyakorlati megkezdéséről közölhetett riportot, mert 1945. április 1-én a város minden határ részében egyszerre - Helvécia, Borbás, Belsőballószög, Ágasegyháza, Külsőballószög, Köncsög - megkezdték a földek szétmérését. Az első karót Héjjas Iván 600 holdas birtokán ütötték le. 218.

Kiskunhalason a pártok "delegátusaiból" összeállított bizottság azonnal megkezdte a munkát és március 31-én tartott földigénylő nagygyűlésen, ahol működésüket választással is törvényesítették, 12 igénylőnek átadták a birtoklevelet. A Megyei Földbirtokrendező Tanácshoz küldött jelentésükben így számolnak be az eseményről: "Ezennel bejelentjük a községi Föld-

igénylő Bizottság megalakulását, amelyet a szombaton délelőtt tartott földigénylő nagygyűlés meg is erősített." Ezután felsorolják a Bizottság tagjait, majd tudatják: "Megkezdődött a telekkönyvből a kisajátítandó és a megváltandó birtokok kiírása, amely azonban nagyon hosszadalmas munka, úgy hogy a földosztást egyelőre anélkül is folytatjuk." 219.

A földigénylő bizottságok megalakulásáról felvett jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy azok területünkön is szinte kivétel nélkül igazi népi szervek voltak. A tagokat a jogos földigénylők, az agrárproletárok és kisparasztok közül választották. Biztosították a MNFF egyes pártjainak képviselőit is.

A bizottságok összetételére jellemző a kun-szentmiklósi MKP. szervezet jelentése, miszerint a Földigénylő Bizottságban "7 MKP, 3 NPP, 1 SZDP, 1 FKP és 3 pártonkívüli tag tevékenykedik." 220.

A nemzetiségi községekben pedig arra is gondot fordítottak, hogy az FB összetétele valamennyi nemzetiség és népcsoport érdekét kifejezze. Például Garán a 9 főből álló bizottságban 4 délszláv, 2 magyar és 3 telepese székely tag volt. 221. /Az első időben a német nemzetiségűek is részt vettek a bizottságok munkájában, de később országos intézkedésre kirekesztették őket./

A rendelet megjelenésétől számított 2 hét alatt



tehát a mai Bács-Kiskun megye területén is megkezdődött a földosztás végrehajtása. Olyan ütemben, mint tul a Tiszán, ugyan nem ment, és ekkor még olyan eredményekről sem lehetett beszámolni, mint amilyeneket a Szabad nép április 1-én közölt, miszerint: "Békes megyében pl. március 30-ra 67.500 kat. holdat osztottak ki, de Abaujtonában is mintegy 24.000 hold, Borsodban pedig 15.800 hold felosztását végezték el." 222.

Bács-Kiskun megye jelenlegi területére az egyenlőtlen ütem volt a jellemző. A nagyjából szántóföldi termelést folytató Bács-Bodrog vármegyében az első szakaszban valamivel gyorsabban, a szőlő- és gyümölcsstermelő Kiskunságban, ahol a parasztgazdaságok túlsúlya volt a jellemző, lassabban indult a földosztás. Jelentős különbségek mutatkoztak az egyes községek munkájában is attól függően, hogy milyen volt a lakosság nemzetiségi megoszlása, a tanyavilág szétszórtsága és hogyan segítettek a közigazgatás helyi képviselői. Döntő mértékben befolyásolta a munkák ütemét a helyi MKP. szervezet ereje és aktivitása is.

A földosztás április 1-ig történő befejezését célzó törekvések - mint láttuk - ugyan irreálisnak bizonyultak, de ez a nap azonban már sok helyen igazi ünnep volt. A jánoshalmi járásban is ekkor kezdték meg a földek szétosztását. Glied Károly, aki az MKP. meg-

bizásából Borotán szervezte a munkát, így idézi fel az eseményeket: "Husvét vasárnap délelőttjére nagygyűlést hívtunk össze, ahol az uradalmi cselédség apraja-nagyja megjelent. Feltűnően sok volt az asszony, mert a férfiak még nem tértek vissza a háborúból. Először ismertettem a földosztási rendeletet, utána megalakítottuk a Földigénylő Bizottságot és megállapítottuk a juttatás mértékét. Ez nem volt nehéz, mert föld volt bőven. A jelenlévők kérdezték, hogy azt a részt választhatják-e az uradalom földjeiből, amelyiket akarják, hogy most, rögtön hozzákezdhetnek-e a földosztáshoz. Igen válaszunkra megindultak a határba. Ez olyan jelenet volt, amikor a sok, nyomoruságban meggörnyedt parasztasszony egymással összefogódzkodva előbb lassan, végül majdnem futva ment elfoglalni jogos jussát, hogy az embernek könnyes lett a szeme a meghatottságtól." 223.

Csikérián a március 31-én megalakult FB első tevékenkedése volt, hogy összeírta a földigénylőket, szám szerint 98 főt és felhívta őket, hogy másnap 10 órakor jelenjenek meg a birtokbaadásra. Majd a felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint megállapították, hogy a községben 100 holdon felüli birtok nincs és juttatásra csak a Volksbund tagok birtokai állnak rendelkezésre. Ezek után megtárgyalták a földigénylők névjegyzékét. Másnap kijelölték, hogy melyik igénylő melyik

birtokot kapja és ezt követően "a megjelent földigénylőknek a nekik juttatott birtoktestek - a rendelet szellemének megfelelő és a jövőre buzdító ünnepélyes szavak kíséretében - átadattak és birtokba helyeztetek." 224.

Április első napjaiban a földosztás ütemének felgyorsulása egész Bácskára jellemző volt, amit jól érzékeltet a bajai ujságban április 10-én megjelent hír, amely az április 7-én Bács-Bodrog vármegye összes jegyzői és földigénylő bizottságai elnökének értekezletéről számolt be. A Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke ismertette az április első hetében elért eredményeket. Elismerően nyilatkozott a földigénylő bizottságok működéséről és közölte, hogy az eddigi eredmények nagy meglepetést hoztak, mert "a felosztásra kerülő 60.000 kat. hold földből már több mint 40.000 kat. holdat felosztottak a magyar földigénylők között. A 10.000 igénylő nagy része már megkapta a földet." 225.

b/ Az egyes pártok magatartása.

Már a földosztás politikai előkészületeit vizsgálva is megállapíthattuk, hogy a megyében sem volt egységes a koalíciós pártok magatartása. Az MKP. és az NPP. következetesen kiállt a reform végrehajtásáért, a többi pártok magatartása azonban korántsem volt ilyen egyér-

telmü. Amikor például a volt Bács-Bodrog vármegye területén jelentős mozgás kezdődött, a közigazgatás is bekapcsolódott a földosztásba, a Bajai Hírlap március 29-i számában arról kapunk hírt, hogy a nemzeti front gyűlésén a Kisgazda Párt titkára beszédet mondott. De ebben a hosszú beszédben, amit a helyi ujság teljes terjedelemben leközölt, szó sem esett a földreformról. 226.

A két nap múlva viszont ugyanebben a lapban részletes ismertetést adnak a földigénylő bizottságok feladatairól és közlik az MKP. felhívását, amely arra szólítja fel a földre jogosultakat, hogy jól válasszák meg a földigénylő bizottság tagjait, olyan embereket küldjenek oda, akiket "sem megvásárolni, se levenni a lábáról nem lehet", akik "kiméletlen"-ek lesznek a harcban "a földesurak- és lakájaikkal szemben", de hűséggel képviselik "a földmives nép ügyét". 227.

Kecskeméten, ahol a koalíciós pártok mindegyike jelentős bázissal rendelkezett még, több gond merült fel, és már a földosztás első rohamánál kiütköztek a pártközi ellentétek.

Április 1-én a helyi ujság mindent elsőprő lelkesedésről ír, de Tóth László, a város haladó szellemű polgármestere már április 4-én pártközi értekezletet hív össze, hogy a felmerült vitás kérdéseket tisztázzák. 228. Ezen a Független Kisgazda Párt 4, a Szociáldemokrata Párt 5, a Kommunista Párt, a Nemzeti Paraszt

Párt és a Demokratikus Polgári Párt 2-2 képviselője jelent meg.

A polgármester emlékeztetett arra, hogy a város évszázadok óta élen járt a parcellázásokban. Ezért - szerinte - itt egészséges a földbirtok megosztása, mert egyedüli nagybirtokos a város. A továbbiakban arra utalt, hogy a kecskeméti emberek szorgalmukkal és szakértelmükkel virágzó mezőgazdaságot és szőlőkultúrát teremtettek, remélhető tehát, hogy az újonnan földhözjuttatottak is hasonló szorgalommal dolgoznak. A maga részéről - tette hozzá - teljes erővel biztosítani kívánja a földreform rendelet végrehajtását. 229.

A pártok képviselői is sorban kifejtették véleményüket. Vita azonban nem a városi birtok helyzetéről, felosztásáról folyt, hanem áttolódott a Földigénylő Bizottság munkájának értékelésére és a földreformt megítélésére.

A Nemzeti Paraszt Párt képviselője sikra szállt a rendelet végrehajtásáért és a városi "mintabirtokok" szétoztásáért. "Ismerem már jól a mintagazdaságokat - mondotta -. Ott nőttek fel, ott öregedtek meg benne a kommenciósok és egész életük minden verejtékével sem tudták elérni, hogy egyetlen hold földet vásároljanak maguknak. Ez jellemzi hosszú ideig a város földbirtokpolitikáját is. Így volt ez a város bugaci mintagazda-

ságában is. Most minden szempontot félretéve, azokat a nincsteleneket kell földhöz juttatni, akik anélkül, hogy földet vásároltak, vagy kaptak volna, művelték a földet." 230.

Az MKP. képviselője is védte a földigénylő bizottságot és összefogásra hívott fel: "A földigénylő bizottság munkáját könnyű támadni, kritizálni. Kritizálás helyett az összes pártoknak ki kellene venniük részüket, természetesen erejükhöz mérten, a földigénylő bizottság munkájából." 231. Elfogadta, hogy az FB munkájában előfordultak hibák, de azt lehetetlennek ítélte, hogy az eddigi kiosztásokat vissza lehessen csinálni. Elítélt minden olyan tevékenységet, amely a földosztást lassítja.

A Polgári Demokrata Párt jelenlévő képviselője aggodalmát fejezte ki, hogy a "földreform végrehajtására nincsenek végzett és felvilágosodott" emberek. Sőt - horribile dictu - Leninre hivatkozott. 232. De kiderült, hogy tulajdonképpen a földigénylő bizottság forradalmi lendülete okozta neki a fő gondot, hogy ti. "olyan birtokokat is felosztottak, amely nem lett volna elkobzandó." Sajátos fordulattal később arra intett, hogy "az osztályharcot - mint mondta - egyelőre félre kell tennünk, erre tanít Rákosi Mátyás is." 233.

Ez utóbbi kijelentést a kommunisták képviselője természetesen határozottan visszautasította, sőt egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy "a földreform

igenis osztályharc kérdés." 234.

A Szociáldemokrata Párt képviselőinek véleménye megoszlott. Egy részük az MKP-NPP. álláspontot támogatta, s kiállt keményen a nincstelen parasztok mellett. Más részük az FKP-NPP. szárnyhoz csatlakozott, "rendet és békét" kívánt.

A vélemények, azok megoszlása - megítélésünk szerint - nemcsak a kecskeméti, hanem a megye, az ország egészében kialakult pártközi helyzetet, az egyes pártok magatartását is jól tükrözik.

c/ A földhiány okozta gondok.

Az nem vitatható, hogy a forradalmi lendület és esetenként a hozzá nem értés - következtében sok helyen a rendeletben foglaltakat, az elkobzandó és megváltandó birtokok vonatkozásában túllépték. Noha az is nyilvánvaló, hogy ezt nem lehet úgy kezelni, mint a kommunisták hivatalos álláspontját.

Az ország kommunista vezetőinek álláspontja a földreformot illetően határozott és világos volt. De azt is látták, hogy helyenként a párt tagsága bizonytalankodott. A falusi MKP. szervezetek kommunistáinak tulnyomó többsége jószándéku, becsületes emberekből állt, de még nem volt idejük elsajátítani a marxizmus eszméit, nem mindig találták meg a helyes utat. Felvilágosításukra az országos pártvezetők min-

den alkalmat megragadtak. Ezt tették a Kecskeméti Lapokban leközzölt "Harcba minden erőt a földreformért!" c. vezércikkben is. A kommunisták feladatát kettős cél egyidejű megvalósításában jelölték meg; egyik: minden erővel biztosítani, nehogy a reakció földhöz jusson; másik: be kell tartani a pártok egyetértésével kiadott földreform-rendeletet még ott is, ahol kevés a föld. A cikk befejező sorai így hangzanak: "Végül rá kell mutatnunk még egy hibára, amellyel helyenként a földreform folyamán találkozunk. Egyes községekben, ahol kevés a kisajátításra kerülő nagybirtok, vagy az elkobzásra kerülő nyilas stb. birtok, bizonyos körökben olyan hangok hallatszanak, hogy a rendelettel ellentétben fel kell osztani a 100 holdat meghaladó parasztbirtokokat is. Jóllehet ez az álláspont az első pillanatban tetszetős, mégsem szabad megengedni, hogy a látszat felérevezessen bennünket." 235.

A határozott hangú felhívásra a megyében is - különösen a kiskunsági részeken - nagy szükség volt, mert a felosztható föld több helyen kevésnek bizonyult.

Pálmonostora község 249 földigénylőjéből mindössze 49 kielégítésre nyílt lehetőség, mert az igénybe vehető földterület mindössze 424 kat. holdra rugott. 236. Ezért a földigénylő bizottság már április legelején azt kérte, hogy a szomszédos megyében fekvő Palla-



vichini uradalomból kapjanak földet. A járási főszolgabíró érdekében a következőket írta a Csongrád megyei Földbirtokrendező Tanácsnak: "A kiskunfélegyházi orosz városi katonai parancsnokság kívánságára és Pálmonostora nagyközség földigénylő lakosságának kérelmére aziránt keresem meg a Megyei Földbirtokrendező Tanácsot, hogy lehetőleg postafordultával sziveskedjék közölni, hogy Őrgróf Pallavichini-féle földingatlanból a Pálmonostora község földigénylői, mintegy 120-150 fő, részesülhetne-e megfelelő földjuttatásban. Megjegyzem, hogy Pálmonostora nagyközség az Őrgróf Pallavichini-féle föld északi részével majdnem határos. A község lakossága szorgalmas, munkaszerető, jó magyar emberek, amiért is a magam részéről is tisztelettel felkérem a Megyei Földbirtokrendező Tanácsot, hogy a község kérelmét a lehetőségekhez képest elintézni sziveskedjék." 237.

Az átiratnak valami eredménye - ha igen mérsékelt is - lehetett, ugyanis június 30-án már 98 földhözjuttatottról adnak számot. 238. A kiskunfélegyházi járás több községében volt hasonló gond, ami abból is látszik, hogy amikor a járási főjegyző jelentést kért, hogy a hadifogságból visszatérő katonák részére mennyi földet tartalékoltak, többnyire csak néhány holdat jelentettek. De vannak ilyen jelentések is: "Jászszentlászló községben a Földigénylő Bizottság a visszatérő

honvédek számára földet nem tartalékolt." 239. Ókés-  
kéről ezt adják hírül: "A Földigénylő Bizottság elnö-  
kétől kapott értesítés szerint a németek ellen küzdő  
és hibájukon kívül fogságban lévő honvédek számára  
// az FB. // ez ideig földet nem tartalékolt, mert az  
igénylők igen kis számát tudta csak kielégíteni a  
helyben lévő ingatlanokból. Amennyiben azonban még a  
mai napig is vitás tiszainokai határt meg fogja kapni,  
okvetlen tartalékol cca. 50 holdat." 240.

Kiskunfélegyháza város földigénylői még a szom-  
szédos kecskemétiéknél is sokkal kedvezőtlenebb hely-  
zetben voltak. A polgármester április 30-án kelt je-  
lentése szerint: "Eddig 617 igénylő jelentkezett és  
4.200 kat. holdat igényeltek." Az igénybe vehető bir-  
tokokat és a földosztás állását eképpen jellemzi:  
"Összesen 2.334 hold föld lett igénybe véve és ez ed-  
dig 281 igénylő részére teljes egészében ki is lett  
osztva." 241. A későbbiek során még történtek a város-  
ban igénybevételek, mert a május 12-i jelentés szerint  
az igénybe vett birtokok száma 17-tel nőtt, de ez sem  
sokat jelentett, mert átlagos nagyságuk mindössze 95  
hold volt. Ugyanakkor az igénylők száma 741 főre emel-  
kedett. 242.

Apostag községben 280 földigénylő 2.200 hold  
igénnyel jelentkezett, de ahogy az a községi előljáró-  
ság jelentéséből kitűnik, kielégítésükre lehetőség nem

volt. "Apostag községben - hangzott a jelentés - 2 nyilas és volksbundista 16 kh kiterjedésű ingatlana lett igénybe véve elosztásra. Ez a terület lett kiosztva 4 igénylő között." 243. A községben igen nagy volt az elkeseredés és az igénylők követelték, hogy a 100 holdnál kisebb parasztbirtokokat is osszák szét. Ezt az igényt a községi MKP szervezet is támogatta, amivel a Megyei Földbirtokrendező Tanács nem értett egyet. A községi MKP. szervezet helyzetjelentésében kemény szavakkal marasztalta el a Megyei Földbirtokrendező Tanács álláspontját. 244.

A rendelet hatálya alá nem vonható birtokokból mintegy 1.200 kat. holdat mindezek ellenére szét is osztottak. Az érintett tulajdonosok panaszai eljutottak a járási szovjet katonai parancsnoksághoz is, ahol ugyancsak a Rendelet betartása mellett álltak ki. Az apostagiak ezzel változatlanul nem értettek egyet és az MKP. Országos Központja Közigazgatási Osztályának állásfoglalását kérték. Kérelmükben előadták, hogy a járási szovjet katonai parancsnokság beidézte a községi Földigénylő Bizottságot és a következő rendelkezést adta ki: "A 100 kh-on aluli birtokok szétoosztása törvényellenes, azok további igénybevételét megtiltja és az eddig kiosztottak azonnali hatállyal régi tulajdonosaiknak visszaadandók." 245.

A válasz nem ismert, de az eset jól példázza

a földigény és a Rendelet alapján igénybe vehető földterület elégtelensége közötti ellentmondást, egyben fényt vet a szovjet katonai szervek körültekintő magatartására is: ahol lassan ment a földosztás, az emberek bátorításra szorultak, ott felvilágosítottak, segítettek, de ahol arra volt szükség, a Rendelet előírásait -akár az ezeken túlmenő földigényekkel szemben is - érvényesítették.

A Bácskában is előfordultak földhiány kiváltotta önkényeskedések. A dávodi, a nagybaracscai és a hercegszántói lakosok szemet vetettek a Mohács szigeti földekre, sőt a szomszéd megyei, már felosztott földeken tényleges földfoglalást hajtottak végre. Eljárásukkal szemben a mohácsi kormánybiztos az Országos Földbirtokrendező Tanácstól kért segítséget. Mint tudtul adja: "A dávodi, baracscai földigénylők, bár mi a földet már felosztottuk, egyszerűen átjönnek fegyveres nemzetőrökkel, a mi karóink kidobálják és ők foglalják el a földeket." "Albertpusztán és Dobrinában - tette hozzá - ugyanez a helyzet, ahol a szántóiak járnak el hasonlóképpen jogtalanul. Mi 1.300 holdat leadtunk a dávodiaknak, de ők még 1.200-at követelnek. Nekünk sincs elegendő földünk, így nem adhatunk többet." 246.

A földhiány mértéke a megyében, bár az adott helyeken komoly gondokat okozott, nem volt olyan nagy,

mint a Tiszántulon. Hajduszoboszlón még tüntetésekre is került sor, mert az igénybe vett 100-200 holdas paraszti birtokokat a Megyei Földbirtokrendező Tanács visszaadatta eredeti tulajdonosuknak. 247. Csongrád és Csanád megyékben is hasonló volt a helyzet.

A Rendelet alkotói, számolva a földhiány okozta gondokkal, az intézményes áttelepülés lehetőségének biztosítása érdekében a következőket rögzítették: "Azokat az igényjogosultakat, akik lakhelyükön földhöz nem jutottak, az ország más részén, lehetőleg csoportosan kell földhöz juttatni." 248. A megyén belül csak elvétve fordult elő áttelepítés. A telepítések oka és forrása a megyében másként jelentkezett, amit a későbbiek során részletesebben is megvizsgálunk.

Az egyes szegényparaszti rétegek - falusiak, uradalmi cselédek, nincstelenek, kisbirtokosok, szomszédos községek stb. - közötti viták sem voltak olyan rendkívül élesek, mint az ország más területein. 249. Bárre vonatkozásban is előfordultak nézeteltérések, a már hivatkozott Mohács szigeti példa mellett Ókércskén is, ahol a szomszédos tiszainokai nagybirtokból követelték maguknak felosztható területeket. Jelentésük azonban arra mutat, hogy a kérdés rendezhető, mint írják: "az ügy békés elintézése folyamatban van". 250.

Voltak azonban speciális gondok is, amelyek ezen a tájon korábban és súlyosabban jelentkeztek,

mint a Tiszántulon, jellegükben közelebb álltak a Dunántulon kialakult helyzethez, vagy önmagukban a helyi körülmények miatt okoztak nehézségeket, már a földosztás első szakaszában is.

A megye egyes falvaiban, elsősorban Bácskában, a lakosság nagy százaléka német nemzetiségű volt. A II. világháború alatt sokan közülük beléptek a Volksbundba, illetve a német hadseregbe. Ezek birtokait mindjárt az első időben elkobozták és az igényjogsultak között szétszegték. Azok viszont, akikre nem terjedt ki az elkobzás, összefogták és maguk között próbálták elrendezni a földosztást.

Az akasztóiak panaszának is ez volt a tárgya. Kifogásolták, hogy Hartán is megalakult a Földigénylő Bizottság, de "természetesen svábokból. Az 5 tagú bizottság 3 tagja kereskedő, vagy iparos és ezek mindenkinak földet akarnak juttatni, aki sváb, ha kereskedő, ha iparos, tanító, vagy pap, akkor is, ha van már elég földje, sőt egyeseknek minden érdem nélkül 25 holdat akarnak juttatni, s mindezt csak azért, hogy kellő jogosult igénylő nélkül mégis maguk között oszthassák szét a földet". 251. Ebben a panaszban benne volt az akasztói rossz szikeseken tengődő emberek minden keserősége és vágya is a jó hartai földek után. Az eset a sváb nemzetiségű községek lakóinak befelfordulását, de a szegénység oldaláról feszítő erőket,

igényeket is jól érzékelteti.

A tulnyomórészt német anyanyelvű Vaskut földigénylő bizottsága 1946. év közepi jelentése ugyancsak jellegzetes képet nyújt: "Az első Földigénylő Bizottság nyomban a kiadott földreform rendelet megjelenése után megalakult. Ma a 9. Bizottság működik."<sup>252.</sup> Az első bizottságok a helyi lakosokból alakultak és ennek megfelelő érdekek érvényesítésére törekedtek a végrehajtás során. A telekkönyvi birtokívek "elvesztek", így az elkobzandó területeket bemondás alapján állapították meg. Így történhetett meg, hogy "a bundisták kataszteri hold helyett kisholdban adták át az elkobzott földet, s így a juttatottaknál földhiány mutatkozott, míg a bundistáknál visszamaradt - dugott - föld keletkezett."<sup>253.</sup>

A kun területeken a sajátos természeti adottságok következtében kialakult települési viszonyok is zavarták a földosztás normális menetét. Jól érzékelteti ezt az Északpest megyei Földhivatal jelentése. Eszerint: "A kunszentmiklósi föld minőségének nagymértékű eltérő volta miatt fel kell emelni 25 kh fölé a juttatás mértékét, mert az ottani gazdálkodási viszonyok olyanok, hogy 2-3 hold jó földön épült egy kisebb tanya és ekörül 20-60 hold kopár szik van, amely csak birkalegelőnek használható." Ezért úgy döntöttek, hogy az ilyen tanyás birtokot egészben kell juttatni az ar-

ra igényjogosultaknak, mivel ha - mint írták - a párholdas tanyás földet valamely igénylő külön kapja meg, a körülötte fekvő kopár szik senkinek sem kell. 254. De hasonló volt a helyzet Szabadszállás, Fülöpszállás környékén és Kiskunhalas város határában is.

d/ A megyei földbirtokrendező szervek megalakulása és sajátos helyzete.

A földosztás első rohamát a megyében is a földigénylők szervezetei, a községi, városi földigénylő bizottságok maguk hajtották végre. A földbirtokrendező testületek magasabb szervei, a megyei földbirtokrendező tanácsok és az Országos Földbirtokrendező Tanács megalakulása formálisan ugyanazon jogszabály alapján történt, de a tényleges működés megkezdését illetően időbeni elhuzódás volt tapasztalható.

Bács-Kiskun megye jelenlegi területén e vonatkozásban is sajátos volt a helyzet. A volt Bács-Bodrog vármegye területére önálló megyei tanács alakult, a közigazgatási területnek megfelelő hatáskörrel. A volt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területe azonban olyan nagy kiterjedésű volt, hogy egy budapesti székhellyel működő tanács a felszabadulás után kialakult közlekedési viszonyok és egyéb nehézségek következtében nem tudta volna átfogni. Ebből következett, hogy



a földművelésügyi miniszter a megye területére két tanácsot nevezett ki, az egyiket Budapest, a másikat Kecskemét székhellyel. /Az utóbbi kinevezési okmánya 1945. március 26-án kelt Debrecenben./ 255.

A kecskeméti Tanács valamennyi tagja helyi ember volt, ami a budapesti székhellyel működő Tanácstól való elkülönítését bizonyítja, de működési területe körülhatárolva nem volt. Erre csak a 71.800/1945. FM. sz. rendelet intézkedett 1945. júliusában.

A Kecskeméti Tárgyaló Tanácsot ekkor alakították át teljes jogi Megyei Földbirtokrendező Tanácscsá, egyben működési területét is megszabták. Hozzá tartozott az abonyi, a dunavecsei, a kalocsai, a kiskőrösi, a kiskunfélegyházi, a kunszentmiklósi járás. Az alsódabasi járásból Ladánybene és Lajosmizse községek. Továbbá Cegléd, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Nagykőrös megyei városok és Kecskemét törvényhatósági város. 256. Ezzel egyidejűleg alakult meg az ugyancsak Kecskemét székhelyű Dél-Pest megyei Földhivatal is.

Tekintettel arra, hogy Kecskemét korábban nem volt megyeszékhely, a Tanács és a Földhivatal működésének személyi és technikai feltételei csak igen nehezen voltak biztosíthatók, ami az első időben működésükre is rányomta bélyegét. Fekete Sándor, a Tanács

volt tagja, emlékezésében elmondja, hogy 1945. március utolsó napjaiban, vagy április elején Kecskeméten az akkori Kápolna utcában, majd a Jókai utcában kezdte meg a Tanács működését. A szervezési nehézségek miatt azonban 1945 első felében lényegében csak szervezeti és általános elvi problémákkal foglalkoztak.<sup>257.</sup>

Hasonlóan emlékezik a volt Dél-Pest megyei Földhivatal egyik dolgozója is. A visszaemlékezése egyébként jól érzékelteti azt a lelkesedést, ami minden haladó szellemű embert magával ragadott és bürokráciamentes tevékenységre ösztönzött: "Az akkori viszonyok között az utazás igen körülményes volt. 1945. elején még a vonatközlekedés is hézagos volt, hivatali gépkocsiról pedig még álmodni sem mertünk. Egyik alkalommal például a Földhivatal erre a célra tartott kétlovas széles kocsiján 7 tagú Megyei Földbirtokrendező Tanács elnökkel, referáló ügyintézőkkel, írógéppel és gépiróval indult el kiszállásra. Hétfő reggel indultunk, Solttól kezdve a Duna mentén Érsekcsanádig bezárólag minden községet meglátogattunk. Mindenütt egy napot töltöttünk és ott a Földigénylő Bizottsággal együtt letárgyaltunk minden függő kérdést. A határozatokat ott helyben el is készítettük és kiadtuk."<sup>258.</sup>

Az új szervezeteknek a nehézségek mellett volt azonban egy helyzeti előnyük is. Kecskeméten ez időben

kizárólag a Megyei Földbirtokrendező Tanács és a Földhivatal működött megyei hatáskörrel, így alá- és fölérendeltségi viszonyban egyetlen más helyi szervezettel sem állt, tehát önállósága maradéktalanul biztosítva volt.

A Bács-Bodrog megyei Földbirtokrendező Tanácsnak és a megyei Földhivatalnak a helyzete valamivel kedvezőbbnek tekinthető, mert működési területe kisebb és jól körülhatárolt volt. Az első időben működésük ennek ellenére ugyancsak sok formális elemet tartalmazott.

Ez az időtolódás a földosztás alsóbb szintű, minden ellentmondásossága mellett forradalmibb, valamint a közép- és felsőszintű, inkább hivatali típusu szervezetei között már a kezdeti időkben ellentéteket alakított ki. Nem kis mértékben függött ez össze az-  
zal, hogy a felsőbb szerveket legtöbb esetben már kész tények - nem is mindig a jogszabályokban rögzített formában - fogadták, ez természetes, mert a földosztás első szakasza tulajdonképpen közreműködésük nélkül zajlott le. A földek területenként változó ütemű, de egészében mégis gyors szétesztása 1945 tavaszán nem vitathatóan elodázhatatlan forradalmi aktus volt, de az is tény, hogy a végrehajtás első szakaszának lendülete és maga a közvetlen kivitelezés egy sor tulajdoni, jogi ellentmondás kialakulásának a forrása lett,

amit a radikális földreform ellenzéke igyekezett is a maga javára fordítani.

A megyei földbirtokrendező tanácsok, hivatalok tevékenységének eredményessége a kezdeti nehézségek után tovább romlott. Felülről kapták az utasításokat a jogszabályok egyértelmű végrehajtására, a községi földigénylő bizottságok munkája szabályozására, esetleges tulkapásaik felszámolására. Alulról az FB-ok ugyanakkor nem fogadták el kritika nélkül intézkedéseiket, sőt ha a döntés számukra kedvezőtlen volt, nem hajtották végre, vagy egyszerűen visszautasították. Különösen ott élesedtek ki a viták, ahol a földhiány miatt nem tartották meg a rendelet paraszti birtokokra vonatkozó szakaszait. Ugyanakkor az érdekelt parasztbirtokosok és nem egyszer az uri birtokosok is sorra jelentkeztek a maguk valódi, vagy vélt sérelmeivel.

A földbirtokrendező szervek akkori helyzetét jól érzékeltetik Veres Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke által az NPP. április 22-i kecskeméti nagygyűlésén elmondottak: "A Tiszántul nagy részében már általában befejeződött a földreform és csak apróbb hibáink vannak. Mindenütt kijavítják a hibákat. Soha nem volt még földreform, nincs hát gyakorlatunk, mérnökeink alig vannak, a községi földigénylő bizottságokkal sem tudunk állandó érintkezésben lenni. Ha

a régi rendszerre bíztuk volna, az sem csinálta volna jobban, sőt sehogy sem csinálta volna meg." 259.

A Megyei Földbirtokrendező Tanácsnak különösen sok gondot jelentettek azok a birtokosok, akik minden lehetőséget megragadtak a rendelkezések kijáratására. A kecskeméti FB volt elnöke idézte fel, hogy a városhoz tartozó helvéciai 530 holdas Grüssner-féle szőlőbirtok felosztását az első időben nem tudták végrehajtani, mivel a tulajdonosok a háboru előtt kíváncoroltak, angol állampolgárságot szereztek és erre való hivatkozással az angol követség fegyveres őrizetet biztosított birtokukra. A birtok végleges felosztására ezért csak 1945 végén kerülhetett sor, a Megyei Földbirtokrendező Tanács közreműködésével. A Tanács ülésén történetekre a volt elnök így emlékezik: "Az úgy azért került elénk, mert az angol állampolgár tulajdonostárs azzal védekezett, külföldi állampolgárságára tekintettel ingatlanát felosztani nem lehet, őrá és ingatlanára a magyar törvények nem vonatkoznak. Emlékezetes volt ez a tárgyalás azért is, mert azon a tulajdonossal együtt megjelent a budapesti angol követség egyik vezető beosztású munkatársa is. Ez még olyan kijelentést is megengedett magának, hogy az igénybevételt elrendelő intézkedés, mint barátságatlan döntés, a megkötendő békeszerződésben is éreztetni fogja a hatását. Nagyon felháborodtam ezen a maga-

tartáson és a tolmács útján kioktattam arra, hogy mi a saját hazánk törvényei szerint járunk el, a külföldi állampolgárookra eltérő rendelkezés nincs." 260.

A bácskai térségben működő megyei földbirtokrendező szervek helyzetét bonyolították a nemzetiségi problémák, majd a ki- és betelepítések. A nemzetiségi ellentétek felizzása sok esetben ténylegesen önkényeskedéshez vezetett a földek és a gazdasági felszerelések igénybevételénél, elosztásánál. Ezt azonban nehéz lenne számonkérni a sváb gazdánál szolgáló magyar, vagy bunyevác cselédétől, a déli vidékről ide menekült székely emberektől. A földosztás megkezdésekor a háború még folyt. És ezt a háborút a német fasiszmus robbantotta ki, a Magyarországon élő németek egy része pedig a Volksbundon keresztül támogatta. Az is igaz, hogy nem mindig tették patikamérlegre egy-egy német anyanyelvű gazda korábbi magatartását, hanem sommásan ítélték meg az egész népcsoportot.

Az Országos Földbirtokrendező Tanács 1946 végén vizsgálatot tartott Bács-Bodrog vármegyében, melynek során áttekintették a földreform megkezdésétől végzett munkát. A felvett jegyzőkönyvekből és a reálizáló levelekből kibontakozó kép egyáltalán nem megnyugtató. Eszerint a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnak nem volt jogásza és műszaki szakembere. Fennállása óta 4578 ügyben hozott határozatot, de 1946. au-

gusztus 31-én még így is 1255 ügy várt elintézésre.<sup>261.</sup>

A megye 27 községében 28 földigénylő bizottság működött, amelyből 17 már egyszer, vagy többször feloszlott és ujjaalakult. A jelentés szerint a községi FB-ok közül csak 4-5 hajtotta végre a felsőbb rendelkezéseket. A legnagyobb vitákat kiváltó körülményekre jól fényt vetnek az egykorú megfogalmazások: "A földigénylő bizottságok minden jogalapot nélkülözően elvették, igazolt és nem volksbundista svábok ingatlanait, gazdasági felszereléseit." <sup>262.</sup> "A tanács többszöri felhívásának ellenére sem készítették el - ti. a földigénylő bizottságok - az élő- és holtfelszerelés juttatási tervezetét." <sup>263.</sup> De felrótta a vizsgálat azt is, hogy a műszaki felmérési munkálatokat a kiküldött mérnökök nem tudták megfelelő ütemben végezni, mert a földigénylő bizottságoknál a juttatási jegyzőkönyveken kívül semmiféle adat nem állt rendelkezésre. Kifogásolták azt is, hogy a megyében gyakoriak az ismételt birtokfelosztások.

Ezek az észrevételek az adott körülmények között nyilván nem voltak alaptalanok, de az, ahogy a Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke a községi földigénylő bizottságok munkáját értékelte, az már inkább az 1946 végére kialakult politikai helyzetből és a felelősség áthárítására irányuló törekvésekből fakadt, mint a tényleges gondokból. "A Tanács véleménye sze-

rint - hangzott az állásfoglalás - a földigénylő bizottságok tulnyomó része nem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeket és a szeszélyeskedéseikkel, pártoskodásaikkal, törvényellenes magatartásukkal szakértelem hiányában nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a földreform sikeres befejezésétől mind ez ideig távol vagyunk." 264.

A reform befejezése - különösen ebben a szakaszban - már legalább annyira függött a megyei földbirtokrendező szervek munkájától, mint a kemény szavakkal elmarasztalt földigénylő bizottságok tevékenységétől. Ugyanis a vizsgálat műszaki és telekkönyvezési munkálatokkal kapcsolatos melléklete megállapítja, hogy 4 községben még előkészületeket sem tettek a telekkönyvezés megindítására, 8 községben már megkezdtek, de a határidő után 3-6 hónappal sem fejezték be, 6 községben elkészült a munka, "azonban a Megyei Tanács 3 községre nézve a benyújtástól számított 3 és 6 hónapon belül, 3 községre nézve pedig 6 hónap eltelte után sem vizsgálta felül a munkarészeket, s intézkedéseket sem tett aziránt, hogy az esetleg felmerült akadályokat elhárítsa. 265.

e/ A földosztás befejezése.

1945 májusában területünkön is lezárult a föld-



reform első szakasza, megtörtént a földek szétosztása. A kiskunfélegyházi járás főjegyzője már április 18-án a végleges eredményt tükröző jelentést ad a földosztás állásáról. /L.: 24. sz. táblázat./

A földosztás állása a kiskunfélegyházi járásban

1945. április 18-án, 266.

| S<br>o<br>r<br>s<br>z<br>á<br>m | A község<br>megnevezése | A föld-<br>igény-<br>lők<br>száma | Ebből:<br>ez ide-<br>ig ki-<br>elégi-<br>tést<br>nyert | A még<br>kiele-<br>giten-<br>dők<br>száma | Elkobzott és<br>igénybe vett<br>terület<br>hold | n.öl  | hold   | n.öl  | hold | Marad<br>kiosz-<br>tandó | Jegyzet                                          |
|---------------------------------|-------------------------|-----------------------------------|--------------------------------------------------------|-------------------------------------------|-------------------------------------------------|-------|--------|-------|------|--------------------------|--------------------------------------------------|
| 1.                              | Alpár                   | 296                               | 154                                                    | 142                                       | 1.346                                           | 367   | 1.176  | 367   | 170  |                          | A még kiosztható<br>170 hold viz a-<br>latt áll. |
| 2.                              | Gátér                   | 143                               | 143                                                    | -                                         | 1.344                                           | -     | 1.344  | -     | -    |                          |                                                  |
| 3.                              | Jakabszállás            | 239                               | 239                                                    | -                                         | 1.504                                           | -     | 1.504  | -     | -    |                          |                                                  |
| 4.                              | Jászszentlászló         | 359                               | 359                                                    | -                                         | 1.515                                           | 1.560 | 1.515  | 1.560 | -    |                          |                                                  |
| 5.                              | Kiskunmajsa             | 824                               | 571                                                    | 253                                       | 3.377                                           | 1.418 | 3.377  | 1.418 | -    |                          |                                                  |
| 6.                              | Ókéske                  | 146                               | 146                                                    | -                                         | 448                                             | 800   | 448    | 800   | -    |                          |                                                  |
| 7.                              | Pálmonostora            | 249                               | 49                                                     | 200                                       | 424                                             | -     | 424    | -     | -    |                          |                                                  |
| 8.                              | Szank                   | 142                               | 142                                                    | -                                         | 600                                             | -     | 600    | -     | -    |                          |                                                  |
| 9.                              | Tiszaújfalú             | 224                               | 158                                                    | 66                                        | 1.498                                           | 220   | 1.209  | 220   | 289  |                          | - " -                                            |
| 10.                             | Ujkéske                 | 384                               | 384                                                    | -                                         | 2.089                                           | -     | 2.089  | -     | -    |                          |                                                  |
| Ö s s z e s e n :               |                         | 3.006                             | 2.345                                                  | 661                                       | 14.147                                          | 1.165 | 13.688 | 1.165 | 459  |                          |                                                  |

A kimutatás realitását bizonyítják a jakab-szállási községi előljáróság április 30-i jelentésében szereplő adatok is. 267. Az összeállítás végeredmény jellegét alátámasztja, hogy a főjegyző egy hónappal későbbi jelentése mindössze 228 kat. holddal tér el az itt közölt adatoktól. 268.

A dunavecsei községi jegyző 1945. április 27-én kelt jelentése ugyancsak végeredményt tartalmaz: "Dunavecsén 281 földigénylő jelentkezett, akik 2.767 kat. holdra jelentettek be igényt. Jelenleg a földhözjuttatottak száma 225. A Földigénylő Bizottság 6 gazdaság területét 2.889 kat. hold 13 n.öl területtel vette igénybe és osztotta szét." 269.

A Bács-Bodrog megyei alispán április 30-án kelt jelentése is minden részletre kiterjedő összeállítást tartalmaz a földosztás helyzetéről. Ezt érdemes áttekinteni még akkor is, ha a később ki- és betelepítések következtében a földreform végleges eredményei attól lényegesen eltérnek. Ugyanis az előbbiekkal együtt ez is a földosztás első rohamának elsőprő erejét bizonyítja. 9390 személynek 54.547 kat. holdat osztottak szét. 200 holdnál nagyobb birtokot senkinek nem hagytak meg. Hét 1000 holdon felüli gazdaságot számoltak fel. 19 volksbundista birtokot koboztak el. Fasiszták, a községi földigénylő bizottságok szerint, földet nem kaptak. A földreform vég-

rehajtásában aktívan részt vettek az egyes községekben megalakított községi földigénylő bizottságok, melyek tagjai majdnem kivétel nélkül földművelők. A községi földigénylő bizottságok munkáját elsősorban a Kommunista Párt, valamint a többi pártok és a Nemzeti Bizottság irányította. 270.

Ugyanezen a napon a Bács-Bodrog megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke is beszámolt a földosztás helyzetéről. Ez a jelentés is azt bizonyítja, hogy a földosztás gyakorlatilag befejeződött, sőt már az egyes községekben végzett munkát is értékeli: "A legjobb földosztást végezték Dávod, Hercegszántó, Rém és Tompa községek, a legrosszabb munkát: Vaskut, Csávoly, Bácsalmás, Kunbaja és Baja." 271. Jellemző, hogy a megdicsért községek lakossága tulnyomórészt magyar, egyes esetekben bunyevác kisebbséggel. Ugyanakkor az elmarasztalt községekben nagyobbbrészt jómódú németajkuak éltek. 272.

A birtoklevelek kiosztásával is jól álltak: "A birtoklevelek kiosztása megtörtént, de mindenkinek még nem jutott, mert csak 8.000 db érkezett és 9.390 db-ot kellett volna kiosztani. A hiányzó mennyiséget távízati úton kérte Budapestről az alispáni hivatal." 273.

A földosztás sikeres végrehajtásában nem vitathatóan nagy szerepe volt a felszabadulás után meg-

alakult MKP. szervezeteknek. Az élet megindítására irányuló tevékenységük mellett március második felétől a földosztás mielőbbi végrehajtását tekintették fő feladatuknak. A kiskunhalasi pártszervezet jelentése - megítélésünk szerint - az egész megyére jellemző módon fogalmazza meg a kommunisták ekkori tevékenységét: "Elvtársaink nagy része földmunkás és a földreformmal kapcsolatos munkákból nagyon szépen kivették részüket. Első időben éjjel-nappal munkában álltak, amíg minden föld ki nem lett osztva. A földigénylő bizottság elnöke kommunista, és elvtársaink képviselik minden szempontból a földigénylők érdekeit a legteljesebben." 274.

A peszéradacsi MKP. titkár pedig egyenesen azt jelenti, hogy "a pártszervezet kiosztott 8.200 kh földet, személyenként 12 holdat." 275.

A segítségre és bátorításra nagy szükség volt, mert - mint a korabeli iratokból megállapítottuk - a megyei közigazgatás - a maga módján - segítette a földosztást. A járási főszolgabírók, községi főjegyzők azonban sok helyen nem adták meg a szükséges segítséget a földigénylő bizottság munkájához.

A gátéri vezető jegyző például április 8-án azt jelentette, hogy a "községben semmiféle adat rendelkezésre nem áll arranzve, hogy a rendelkezéseknek eleget tudjunk tenni, mivel sem birtokiv nincsen,

sem pedig a gazdasági cselédekről, vagy munkásokról kimutatás felfektetve nincsen."

Papp Ádám emlékei is a gátéri vezetők teljes passzivitását bizonyítják: "Említésre méltó, hogy a földosztást kezdeményező gyűlésen az akkori főjegyző még csak meg sem jelent. A közigazgatás vezetői és a földigénylő bizottság kapcsolata egyébként is hosszú ideig elég laza volt. A sűrűn cserélődő főjegyzőktől a földigénylő bizottság nem sok segítséget kapott, pedig arra irodahelyiség és adminisztrációs feltételek vonatkozásában igen nagy szükségünk lett volna." 277. Az 1945. április 24-i jelentésből az tűnik ki, hogy ez a főjegyző már nem dolgozott a községben. E naptól május 11-ig - valószínűleg külön előírásra - naponta kellett jelenteniök a földosztás eredményeit. Jellemző azonban, hogy az első jelentéstől végig a következő azonos szöveg és adatok találhatóak: "Gátér község területén a földreform alá kerülő földterület 1.367 kat. hold. Eddigi földigénylők száma 144. Ezek összisége 949 kat. hold és 418 kat. hold községi és közbirtokos legelő, amit kiosztottak a földigénylők között." 278. Tehát a földosztás a főjegyző "tájékozatlansága" ellenére április 24-ére már itt is megtörtént.

Az apostagi főjegyző magatartása sem volt külön, ahogy ez a pártszervezet helyzetjelentéséből ki-

tűnik; "Szabados Józsefet, a községi Földigény-  
lő Bizottság alelnökét - amikor a hivatalos lapot  
kérte - // a főjegyző // barátságos beszélgetés köz-  
ben igyekezett lebeszélni erről a haszontalan mun-  
káról és jóakarattal figyelmeztette, hogy hagyja  
ott az egészséget és vállaljon érdemes munkát, mert  
különben csavargónak nyilvánítják és megvonják tő-  
le a fejadagot." 279.

A Bács-Bodrog megyei alispán április 21-én  
kemény hangú leiratban vonta felelősségre a jános-  
halmi járás főszolgabíráját, mert hanyagul tett ele-  
get a földreformmal kapcsolatos jelentési kötelezett-  
ségének: "A legnyomatékosabban figyelmeztetem, hogy  
a jövőben a kapott adatok helyességét ellenőrizze,  
mert ha azok helytelenségéről ismételten meggyőző-  
dést szerzek, súlyos kötelességmulasztás miatt fő-  
szolgabíró ur ellen fegyelmi úton fogok eljárni." 280.

A gazdag parasztok - ha nyíltan nem is lép-  
tek fel ahol letetett, "jóindulatu" tanácsokat adtak  
és igyekeztek "lebeszélni" az igénylőket a földek  
elfogadásáról. Helyenként nemis sikertelenül.

Nagybaracskán pl. az agitáció hatására töb-  
ben lemondtak az igényelt földről, vagy - elsősorban  
a hadiözvegyek és az egyedülálló katonafeleségek -

nem is mertek földet igényelni. Horváth Mátyás visszaemlékezései is ezt erősítik meg: "Tassi nagyságos ur birtokát is szétosztottuk." "Gajdács András, az akkori cselédje nem igényelt földet. Megkérdeztük, hogy miért nem és ő azt válaszolta, hogy Tassi nagyságos ur azt mondta, ne merjen földet igényelni, mert ha kimennek az oroszok, a földet ugys visszaveszik és akkor baja származhat belőle." 281.

Az "érvek" tehát lényegileg ugyanazok voltak, mint országosan. A politikai küzdelmek ettől más vonatkozásban is országos hatásokat mutattak, bár a földreform elleni támadások a megyében sehol sem vezettek nyílt összecsapáshoz.

f/ Nemzetiségi áttelepitések hatása a földreform végrehajtására.

A felszabadulást közvetlenül követő események feltárása során több alkalommal hivatkoztunk a nemzetiségi községekben kialakult nehézségekre. A ki- és betelepítési akciók hatására további gondok merültek fel, amelyek a gazdasági, társadalmi és politikai eseményekre jelentős befolyást gyakoroltak.

Bács-Kiskun megye jelenlegi területén több jelentős számú nemzetiségi népcsoport él. A köztük lévő viszony, egymás megítélése, vagy esetenkénti szembefordulásuk értékelése nem lehet feladatunk. 282.



Helyzetüket, annak megváltoztatását egyetlen szempontból, a földreformra gyakorolt hatás vonatkozásában vizsgáljuk. Erre, úgy ítéljük, feltétlenül szükség van, mivel a lakosságcsere a földreform arculatát, jellegét is lényeges helyi vonásokkal gazdagította. A probléma lényege abban állt, hogy a föld az érintett területeken állandó mozgásban volt, többször került felosztásra. Ebből következően zavarok jelentkeztek a termelésben is, ami nem vitathatóan nehezítette az ujjaépítés munkáját.

A legnagyobb mozgás számban és arányban a német nemzetiségűeknél következett be. Az 1941-es népszámlálás szerint a megye jelenlegi területén 42.671 német anyanyelvű lakost irtak össze, akik közül 29.660 vallotta magát német nemzetiségűnek. 283. 1941-ben a délszláv - szerb, horvát, bunyevác stb. - anyanyelvűek száma 9.927 volt, ebből nemzetiségileg is idetartozónak 1.662 fő vallotta magát. 284.

Az 1949-es összeírás adatai szerint viszont mindössze 359 német és 2.675 délszláv anyanyelvű lakosa volt a megyének. 285. Ezek az adatok nyilvánvalóan jelentősen eltérnek a tényleges helyzettől mind 1941-re, mind pedig 1949-re vonatkozóan. Az előző időpontban kedvező volt a német anyanyelv bevallása, /bár közülük csak 69,5 % vállalta a német nemzetiséget is/, a délszláv már kevésbé, ami különösen a nemzetiség

vállalása - 16,7 % - vonatkozásában mutatkozott meg.

1949-ben a németek részleges kitelepítése és a magyar-jugoszláv viszony megromlása után viszont mindkét népcsoport a ténylegesnél kisebb arányt mutatott ki. A két időpont adatai önmagukban tehát nem alkalmasak az egybevetésre. Legfeljebb azt a nagyon általános következtetést lehet felhasználásukkal megfogalmazni, hogy a földreform végrehajtása éveiben az érintett területeken jelentős nemzetiségi átrendeződés történt, amely feltétlenül befolyásolta a reform alakulását.

A német anyanyelvűek 95,1 %-a 14 községben és Baja városban élt; a 181.111 kh területet - Baja nélkül - elfoglaló községek összlakosságának 61,5 %-át tették ki. 286.

A földosztás első rohama idején - mint már utaltunk rá - csak a nyilvánvalóan népellenes volksbundisták birtoka került elkobzásra és nagyrészt a déli Bácskából áttelepült székelyek között kiosztásra. A földosztást ezekben a községekben általában egymás között - a nemzetiségi körön belül - intézték el. Az Országos Földbirtokrendező Tanács amikor megismerte ezt a gyakorlatot, körrendeletben közölte a megyei földbirtokrendező szervekkel, hogy azokban a községekben, ahol a lakosság nagyobb része német nemzetiségű, "a földigénylő bizottságok működé-

sét az egész országra nézve felfüggeszti". Egyidejűleg hatályon kívül helyezte azokat az ingatlan-szétosztásokat, amelyeket a községi földigénylő bizottságok a megyei szervek jóváhagyása nélkül hajtottak végre. A rendelkezést "a magyar földhözjuttatottakra, illetve a telepesekre" nem terjesztette ki. 287. Az új földigénylő bizottságok meg is alakultak, de többnyire ezek is csak mérsékelt eredményeket tudtak felmutatni.

A sorrendben 9. vaskuti FB jelentése szerint az első elkobzási lista 1945 áprilisában készült és 3.372 kat. hold területet érintett. Ez képezte az első földosztás alapját, amelyből "a helybéli igénylők, a székelyek és csángók, továbbá néhány kiutasított részesült". 288.

1945 augusztusában összeállították a második elkobzási listát, amely érintett eredetileg földosztásban részesített helybeli lakosokat is. Az így felszabadult földet délvidékiek, megyei és tiszántúli telepesek kapták.

1945. október 1-től 1946. február közepéig az u.n. "megyei hármas igazoló bizottság" összeállította a harmadik elkobzási listát, amelynek alapján az FB újabb földosztást végzett. A pontatlan adatszolgáltatás miatt azonban újabb zavarok keletkeztek és a "juttatottak egymás után hozták vissza kiutalási

lapjukat, mert a kiirt földek már ki voltak osztva".  
289.

A megye és az ország más területein földhiány miatt sok jogos igénylő nem volt kielégíthető. Ezen áttelepítéssel igyekezett az Országos Földbirtokrendező Tanács segíteni. A bácskai sváb falvakba is számos tiszántuli és a megye 13 helységéből összesen 168 családot telepítettek át Csávoly, Kunbaja, Katymár és Vaskút községekbe. 290.

A Szabolcs megyei Kemezséről az OFT. 36. családot telepített Bácsalmásra. A községi földigénylő bizottságnak küldött leiratban világosan megfogalmazták a kielégítés módját is: "Juttasson részükre az elkobzott volksbundista, illetőleg a kitelepített németek által visszahagyott egyéb ingatlanokból a családtagok számának figyelembevételével megfelelő házat és megélhetést biztosító földterületet." 291.  
De jöttek Rakamazról, Szirmabesnyőről, Dorozsmáról, Szentesről, Büdsszentmihályról, Gyomáról, Tiszabercelről, Vencsellőről és más községekből is. 292.

A telepítések nagy része 1946 elején történt a német nemzetiségűek kitelepítésére hozott 12.330/1945. M.E. sz. rendelet, 293. illetve az ugyanezen tárgyban alkotott 1946. évi IX. t.c. 294. végrehajtása után felszabaduló ingatlanokra alapozva. A kitelepítés ekkor még nem kezdődött meg, így a telepesek

kielégítése csak részben és felemás módon történhetett. Ezért igen sokan közülük elvesztették a kedvüket, lemondtak a kapott földről és hazatelepítésüket kérték.

A vaskuti FB. 1946. november 4-én jelentette, hogy az előző hónapban "19 telepes hagyta el önként" a községet. Az általuk "visszahagyott földet és házat - mint írják - nyomban azoknak juttattuk, akik egyáltalán nem részesültek juttatásban." 295.

A kunbajai telepfelügyelő 1946 szeptemberében 10 szirmabesnyői család visszatelepítéséhez kér vagonokat. 296. Ugyan ebben a hónapban az Országos Földbirtokrendező Tanács 5 vencsellői és 7 büdszentmihályi család visszatelepülését engedélyezte. 297.

A gondokat tovább nehezítette, hogy az őslakosság és a telepesek ellentéte mellett a telepesek sem mindig értettek egyet. Vitatták a juttatások igazságosságát, cserélgették egymás között a területeket és az épületeket. Emiatt a földigénylő bizottságok gyakorlatilag képtelenek voltak nyomonkövetni és regisztrálni a tényleges helyzetet. 298.

Vitára adott okot az is, hogy a telepesek milyen vagyonnal - földdel és házzal - rendelkeztek eredeti lakhelyükön, arról lemondtak-e, átadták-e felosztásra a helyi földigénylő bizottságnak. A csátaljai földigénylő bizottság gyomai partnerének küldött

átirata jól példázza, hogy milyen valós gondok voltak ezek. 18 áttelepült családból 10 aláírta /egynél a feleség nem/ a gyomai vagyon lemondására vonatkozó nyilatkozatot, 7 nem, 1 pedig inkább bejelentette visszatelepülési szándékát. A 17 család - a kimutatás szerint - kivétel nélkül rendelkezett otthon házzal, vagy földdel. 299. Azok, akik nem voltak hajlandók aláírni a lemondási nyilatkozatot, többnyire visszatelepítésre kerültek és az így felszabadult ingatlanokat megint mások kapták.

Igy teljesen érthető, hogy a katymári FB. 1946. október 3-án azt jelentette, hogy "jelenleg kb. 6.200 kh föld van kiosztás alatt". 300.

Az 1946 végére a telepítésekkel érintett közösségekben a földosztásban kialakult bizonytalan helyzet 1947-ben tovább romlott. Megkezdődött a Magyarország és Csehszlovákia közti lakosságcsere végrehajtása. 301. és először a német anyanyelvűek össztelepítése, majd tényleges kitelepítése. Az év elején - április 11-én - a bácsalmási pártok és szervezetek memorandumot nyújtottak be a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság 4. sz. bajai kirendeltségéhez, amelyben kérték, hogy a telepítéseknel mellőzze szükségüket, mert "minden hely foglalt, és Jugoszláviából naponta tucat számra érkeznek legális és illegális menekülők". 302.

Az események felgyorsulása - a Szlovákiából áttelepített magyarokat fogadni kellett - azonban olyan helyzetet teremtett, amely újabb változásokat okozott a még le sem zárt földreformban. A MÁK. 4. sz. bajai kirendeltsége 1947 szeptemberében összesítő jelentést adott a Dél-Pest megyei és a Bács-Bodrog megyei telepítési helyzetről, ami egyértelműen alátámasztja ezt a megállapítást. Ezek szerint: Az I. betelepítéskor /1947. április 12- május 30./ a svábok összetelepítése után felszabadult 770 ház és 6.876 kh föld. Ebből: felvidéki telepeseknek 515, a belföldi telepeseknek 34, a helybelieknek 18 házat juttattak.

Nem osztottak el 203 házat. A földből 5.722 kat. holdat a felvidéki és más igényjogosultaknak adtak, 1.154 kat. holdat bérbeadással hasznosítottak.

A II. betelepítéskor /1947. augusztus második felében/ a svábok kitelepítése után igénybe vettek további 836 házat és 12.110 hold földet. A házakat a felvidéki és belföldi telepesek, valamint a helybeli igényjogosultak között kiosztották, de a földek szétosztását a jelentés időpontjában még nem fejezték be. 303.

Ez a jelentés még messze nem a végeredményt mutatja. Amikor 1947. november - december hónapban a földhivatal átvette a MÁK. kirendeltséget, részle-

tes jegyzőkönyvet készítettek az érintett községek helyzetéről, már egészen más volt a helyzet. A 10 községben felvett és fellelhető jegyzőkönyvek néhány számszerű adatának összesítése ezt világosan bizonyítja. /L.: 25. sz. táblázat./



Tíz német nemzetiségű község földosztási helyzete.

1947. XII. 304.

| S<br>o<br>r<br>s<br>z<br>á<br>m | Község        | Áttelepített fel-<br>vidékiek |     | Németek ki-<br>telepítésé-<br>vel felsza-<br>badult föld | kh    | Ebből:<br>1947 vé-<br>géig ki-<br>osztott | kh | Megjegyzés                                    |
|---------------------------------|---------------|-------------------------------|-----|----------------------------------------------------------|-------|-------------------------------------------|----|-----------------------------------------------|
|                                 |               | család                        | fő  |                                                          |       |                                           |    |                                               |
| 1.                              | Császártöltés | 139                           | 599 | 3.536                                                    | 2.237 |                                           |    |                                               |
| 2.                              | Hajós         | 248                           | 914 | 9.000                                                    | 4.301 |                                           |    | A többi föld kiosztása<br>folyamatban.        |
| 3.                              | Harta         | 260                           | -   | 3.395                                                    | 2.275 |                                           |    | - " -                                         |
| 4.                              | Nemesnádudvar | 91                            | 203 | 5.910                                                    | 2.005 |                                           |    | - " -                                         |
| 5.                              | Bácsalmás     | 32                            | 145 | 2.001                                                    | 573   |                                           |    | - " -                                         |
| 6.                              | Bácsbokod     | 25                            | 98  | 1.193                                                    | 946   |                                           |    | - " -                                         |
| 7.                              | Csátalja      | 30                            | 122 | 1.100                                                    | -     |                                           |    | Nem tudták megállapítani.                     |
| 8.                              | Csávoly       | 52                            | 247 | 615                                                      | -     |                                           |    | - " -                                         |
| 9.                              | Gara          | 30                            | 100 | 1.200                                                    | -     |                                           |    | Még a táblákat sem sike-<br>rült azonosítani. |
| 10.                             | Vaskút        | 119                           | 480 | 2.975                                                    | -     |                                           |    |                                               |
| Ö s s z e s e n:                |               | 1.026                         | -   | 30.925                                                   | -     |                                           |    |                                               |

A szeptemberi teljes körű adatokat bemutató jelentés szerint 18.986 kat. hold föld újbóli igénybevétele történt meg, a részletes, 10 községre vonatkozó adatok pedig negyedévvel később már 30.925 kat. holdat mutatnak. De ez sem tekinthető véglegesnek, mert az évekkel később történt tételes felmérés, amelyből a földterületek mozgása, az időközben megkezdődött tsz-szervezés miatt ugyan nem, de az egyes községekbe került felvidéki telepések száma megállapítható, megint más képet mutat. 305.

|               | Áttelepített családok |                      |
|---------------|-----------------------|----------------------|
|               | 1947. végi kimutatás  | 1957-es összeírásban |
| Gara          | 30                    | 43                   |
| Nemesnádudvar | 91                    | 139                  |
| Vaskut        | 119                   | 151                  |
| Csávoly       | 52                    | 129                  |
| Csátalja      | 30                    | 34                   |
| Harta         | 260                   | 274                  |

Kisebb arányu és hatásában sem meghatározó jelentőségű mozgást okozott a szlovák anyanyelvűek kitelepülése Kiskőrös és Dunaegyháza térségéből. Kiskőrösről például 379 család települt át, helyükre felvidékiek jöttek, de ez mindössze 954 hold föld újraosztását eredményezte. 306.

Az 1945-48. években történt telepítési mozgások tehát összességükben területünkön jelentős hatást gyakoroltak a földreform alakulására. Ezekben az években több ezer parasztbirtok cserélt egyszer, vagy többször gazdát, ami a birtok- és tulajdonviszonyok alakulását alapvetően nem változtatta meg, de a földreform számszerűségének követhetőségét és nem utolsósorban a termelés alakulását kedvezőtlenül befolyásolta.

g/ A földreform számszerű eredményei.

A földosztás első szakaszában igen sok jelentés, statisztikai összeállítás készült, de ezeknek általános fogyatékosága, - a körülményekből eredő pontatlanság mellett - hogy még nem a végleges helyzetet tükrözik. A későbbi összeállítások viszont már a népi demokratikus forradalom során bekövetkezett társadalmi mozgások hatását is tartalmazzák, ezért a földreform következményeit csak közvetve mutatják. A német nemzetiségűek kitelepítése, a Magyarország és Csehszlovákia között végrehajtott lakosságcsere következtében a gyakorlatilag lezártnak tekinthető földreform számszerű eredményei többszörösen átrendeződtek.

Országosan mindezek ellenére meglehetősen pontosan állnak rendelkezésre alapos, elemzésre alkalmas számszerű eredmények. 307. Nem így Bács-Kis-

kun megyében, amely ebben az időben még nem létezett, és a földosztás eredményeit a Baján, illetve Kecskeméten működő megyei földhivatalok regisztrálták. A bajai Földhivatal körzetében - mint láttuk - igen magas volt a kitelepítésre kerülő németek száma, ami maga után vonta a betelepítéseket, így szinte egyetlen kimutatás adatai sem fogadhatók el teljes értékűnek. A megye északi területeit átfogó Dél-Pest megyei Földhivatal működési körzetébe viszont olyan városok és községek is tartoztak, amelyek jelenleg Pest, illetve Szolnok megyében vannak.

A teljes körű adatok vonatkozásában ezért a jelenlegi megye területére el kellett fogadnunk azokat a számszerűségeket, amelyek az új közigazgatási terület kialakulásával egy időben, vagy azt követően kerültek összeállításra. Adott esetekben azonban ezek nem elégségesek, ezért ezeken túl kellett lépünk és a különböző források felhasználásával új csoportosítást végezni az összehasonlíthatóság megteremtése érdekében.

Ezért a társadalmi, politikai következmények vizsgálata mellett - azokat megelőzve - nagyobb terjedelemben kell foglalkoznunk a földreform megyére vonatkozó adatainak összegezésével is.

A megye létrejötte után készített első jelentésből kiderül, hogy a megyében igénybe vett földbir-

tok területe mintegy 310.000 kat. holdat tett ki. Ebből a juttatott 40.500 családnak /köztük a telepések/ kiosztottak kb. 237.000 kat. holdat. Az egyéni kiosztásra nem került terület nagy része erdő és legelő, valamint kb. 29.000 kat. hold tartaléktérület. Az egyéni juttatások 90 %-át telekkönyvezték. A 310.000 kat. holdat kb. 50 1000 holdon felüli és mintegy 800 100 holdon felüli birtokostól vették igénybe. Ezen kívül - írják a jelentésben - vannak még az érintett sváb birtokosok, akikre vonatkozóan azonban részletes adatok nincsenek. Jelentették egyben, hogy "a Bács-Kiskun megyére vonatkozóan a statisztikai adatok megállapítása nagy nehézségekbe ütközik, mivel a területrendezéssel kapcsolatosan, a Pest megyei községeket illetően, az adatok különválasztva még nem lettek". 308.

A Megyei Pártbizottság ezt a jelentést nem fogadta el, hanem elrendelte, hogy az Országos Földhivatalnál található részletes adatokból végezzenek pontosabb kigyűjtést. Ez megtörtént és 1950. május 5-én már a következő pontosított kimutatást adta a Földhivatal: "1./ A földreform során igénybe vett terület kerekén 305.000 kat. hold. 2./ Természetes személyek /helyi földhözjuttatottak, telepések/ részére kiosztott terület 215.000 kat. hold. 3./ A juttatásban részesült természetes személyek száma 45.000 személy. 4./ A fennmaradó 90.000 kat. holdnyi terület közüle-

ti célokra használtatott fel, és pedig: egyházi, javadalmi, minta-, tan- és kísérleti gazdaságok céljára, közlegelők alakítására, illetve kiegészítésére, állami tőgazdaság és nádüzemek, valamint házhe-lyek céljára. Ezen kívül a községi és közbirtokos-sági erdők és a jelenleg még fennálló tartalékterü-let is bennfoglaltatik. 5./ A juttatásban részesült természetes személyek közül a telepesek száma mint-egy 7.000 család. 6./ A telepesek részére juttatott terület mintegy 44.000 kat. hold." 309.

Ezek az adatok némi korrekcióval és más for-rásokkal történő kiegészítés után, elsősorban a te-rületek vonatkozásában, viszonylag elfogadhatók, míg a juttatottak számára vonatkozó részletesebb adatok az 1949-es népszámlálás alapján állapíthatók meg. Az egyéb statisztikai összeállítások, jelentések, a me-netközben lezajló mozgások nyomonkövethetőségét biz-tosítják. Így a telepítések földreformra gyakorolt hatása jól tükröződik a bajai Földhivatal 1946 áp-rilisában és 1949 elején készült jelentései egybe-vetéséből. /L.: 26. sz. táblázat/.

26. sz. táblázat.

A megváltásra kijelölt és az elkobzott terület  
Bács-Bodrog vármegyében.

| Magnevezés                   |    | 1945. <u>310.</u> | 1949. <u>311.</u> |
|------------------------------|----|-------------------|-------------------|
|                              |    | é v e k b e n     |                   |
| Elkobzott terület            | kh | 33.338            | 65.880            |
| Megváltásra kijelölt terület | kh | 78.028            | 31.328            |
| E g y ü t t:                 |    | 111.366           | 97.208            |
| A földhözjuttatottak száma   | fő | 17.266            | 15.162            |

Az elkobzott és megváltott területek aránya szembetűnően megváltozott, bár ez csak tendenciájában fogadható el, mert a jelentés "A kitelepitett német lakosság után visszamaradt ingatlanok" c. sora az 1948-1949-es kimutatásokon mindenütt kitöltetlen. A földhözjuttatottak számának változása is igen nagymértékű. 1945. év végén 17.266 fő, a kitelepitések megkezdése után, 1947 elején 14.880 főre 312. csökken, majd 1949 elejére a ki- és betelepítések egyenlegeként 15.162 főre növekszik. Ugyanakkor a Mezőgazdasági Adattárban a Bács-Bodrog vármegyei juttatottak száma 12.334 főben van jelölve. 313. Ugyanitt az igénybe vett ingatlanok területe a következő: 314.

|                       |            |
|-----------------------|------------|
| Elkobzott ingatlanok  | 33.746 kh  |
| Megváltott ingatlanok | 83.784 kh  |
| Egyéb igénybevétel    | 1.940 kh   |
| <hr/>                 |            |
| Ö s s z e s e n :     | 119.470 kh |
| <hr/>                 |            |

A megye északi területeire, a volt Dél-Pest megyére vonatkozó jelentések már nem mutatnak ilyen változékonyságot. Ezeken valamennyi sort kitöltöttek és annak ellenére is érdemes idézni belőlük, hogy nem fedik a megye jelenlegi területét, mert az igénybevételre vonatkozóan fontos megállapítások megtételére alkalmasak.

Az 1949. év elején készült jelentésben az összes igénybe vett terület 246.268 kh, amiből 21.761 fő 131.486 kh juttatásban részesült. 315. A közel negyedmillió hold területet 3.157 tulajdonostól, míg a bácskai részeken az alig 120.000 holdat 5.326 tulajdonostól 316. vették igénybe. Ebből az elkobzott birtokok száma Bács-Bodrog vármegyében 4.776 volt. 317. Ez nyilvánvaló, mert a Homokhátságon a magyar tulajdonosok kezében lévő parasztbirtokok domináltak, amelyeket a földreform kisebb mértékben érintett.

Az 1945-ös földreform számszerű eredményei Bács-Kiskun megyére vonatkozóan, az előbbiekben elmondottak figyelembevételével a következők szerint összegezhetők:



Az igénybe vett terület:

Az MDP. MB-nek készült jelentés szerint: 305.000 kh. 318.

Bács-Bodrog vm-ben 119.470 kh. 319.

Dél-Pest megyében 246.268 kh. 320.

Ebből: le a jelenleg  
Pest, ill. Szolnok  
megyéhez tartozó  
igénybe vett terület 56.693 kh 321.

Marad Bács megyére 189.575 kh

A Bács-Bodrog vm-i és a korrigált Dél-  
Pest megyei igénybevételek együtt:

/119.470+189.575/ 309.045 kh

Az igénybe vett birtokok területe a közeli-  
tő számítások szerint 4.000 kat. holddal magasabb,  
mint amit az MDP. részére készített összeállításon  
kimutatnak, de ez alig több, mint 1 %-os eltérés,  
ezért figyelmen kívül hagyható.

A juttatásban részesült személyek:

MDP. MB-nek készült jelentés szerint 45.000 fő

Ebből: telepes 7.000 fő

Eredetileg földhöz juttatottak száma: 38.000 fő 322.

Az 1949. évi népszámlálás szerint: 36.979 fő 323.

Tehát a két forrás adata itt is közel áll, de  
elemzések céljára a népszámlálás adatát indokolt el-  
fogadni, mivel ennek részletezése teljesebb.

A természetes személyeknek kiosztott földte-  
rület:

|                                          |            |             |
|------------------------------------------|------------|-------------|
| Az MDP. MB-nek készült jelentés szerint: | 215.000 kh |             |
| Ebből: telepéseknek kiosztva             | 44.000 kh  |             |
| Eredetileg földhöz juttatottak részére:  | 171.000 kh | <u>324.</u> |
| Az 1949. évi népszámlálás szerint:       | 174.473 kh | <u>325.</u> |

Az 1950. évi jelentéstől a népszámlálás adatai alapján számított kiosztásra került terület eltérése mintegy 3.500 kh. Megítélésünk szerint ebben az esetben is a népszámlálási adatokat indokolt elfogadni, mivel ez a tendenciák pontosabb kiszűrését teszi lehetővé.

A fenti adatok kontrolljaként felhasználtuk az 1957. évi 11. sz. tvr. 326. alapján a pénzügyi szervek által összeállított, a juttatott ingatlanok megváltási ár elszámolására vonatkozó felméréseket. Eszerint 33.666 természetes személy összesen 154.036 kat. hold föld juttatásban részesült. 327.

Az előző adatoktól jelentős a mutatkozó eltérés, de figyelembe kell venni, hogy 1949-1952. években a tsz szervezésben alkalmazott módszerek és a kulák korlátozások hatására a megyében 5.794 fő ajánlotta fel az államnak 114.403 kat. holdat kitevő ingatlanát. 328. Ezek nagyobb része nyilván nem a földhözjuttatottakból került ki - átlagos terület 20 kh -, de feltétlenül jelentős számot képviseltek azok az új gazdák is, akik földjüket felajánlották.

Az adatok kellő kritikai pontositása után immár közelebbről is megvizsgálhatók az 1945-ös agrárátalakulássorán Bács-Kiskun megyében bekövetkezett változások.

h/ Az új birtok- és osztályviszonyok.

A földreform következtében az ország összes területének 34,6 %-a mozdult meg, azaz ennyit vettek igénybe megváltást kilátásba helyezve, illetve koboztak el. Az egyes területeken a történelmileg kialakult birtokviszonyok következtében ettől jelentősen eltérő arányok alakultak ki, így az igénybevétel mértékének aránya az egyes megyék között 55,5 % és 21,4 % közötti szóródást mutat. /L.: 27. sz. táblázat/.

27. sz. táblázat.

Az igénybe vett területek mértéke és aránya

| Megnevezés                    | Összes terület | Igénybe vett ter. | Az igénybevétel aránya % |
|-------------------------------|----------------|-------------------|--------------------------|
|                               | k a t .        | h o l d           |                          |
| Bács-Kiskun megye <u>329.</u> | 1,432.350      | 305.000           | 21,3                     |
| Ország                        | 16,173.443     | 5599.645          | 34,6                     |
| Fejér vm. <u>330.</u>         | 717.243        | 397.980           | 55,5                     |
| Békés vm.                     | 659.658        | 172.103           | 26,9                     |

A táblázat adatai szerint tehát amíg Bács megye részesedése az ország összes területéből közel 9 %-ot tett ki, az itt igénybe vett terület aránya mindössze 5,4 % volt. Jellemző bizonyítéka a megye sajátos birtokviszonyainak, hogy a területileg feleakkora Fejér megyében az igénybe vett birtokok területe majd 100.000 holddal magasabb volt.

Az alacsony igénybevételi arány kialakulása elsősorban a homokhátsági parasztgazdaságok rendkívül magas számából adódik. Ugyanis a jelenlegi megye területéből kisebb részt képviselő bácskai részeken az összterület 36,7 %-át 331. érintette a földreform, míg a volt Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területein mindössze 15-17 % 332. volt az igénybevétel aránya.

A bácskai területeken kimutatható igénybevételi arány elsődleges oka sem a nagybirtokok magas száma, hanem a németajkuak földjeinek elkobzása. Ezt bizonyítja, hogy a Bács-Bodrog megyében igénybe vett birtokok átlagos területe mindössze 22,3 kat. holdat 333. tett ki. A megye északi részein is jelentős számú birtokelkobzás történt, egyrészt az ezen a területen található nemzetiségi közösségekben, - Harta, Hajós, Császártöltés - másrészt a mezővárosokban, ahol a gazdagparasztok egy része politikai tényezőként lépett fel és ezért birtokát a Rendelet szerint elkobozták. Kiskunfélegyháza városban például 32 birto-

kot vettek igénybe, ebből a 200 kh-at - nem számítva a református egyház 700 kat. holdas birtokát - mind-össze három haladta meg, 135,10, illetve 3 kat. holddal. 334. A többi elkobzás alá esett, tulajdonosaik politikai magatartása miatt.

A földigénybevételek tehát Bács-Kiskun megyében is megtörték az adott területeken található nagybirtokok hatalmát, megfosztották birtokaiktól a reakciós rendszer és a hitleri fasizmus kiszolgálóit.

A megyében igénybe vett terület 56,8 %-át, 174.473 kat. holdat az igényjogosult parasztok között osztottak szét, a többiit közcélokra juttatták. Ez az arány alatta marad az országos 58,3 %-nak, 335. ami érthető, mert a nagybirtokok területében igen nagy részt foglaltak el a gyenge minőségű területek, amelyek egyénileg nem voltak hasznosíthatók.

A juttatások vizsgálata is azt bizonyítja, hogy a megye viszonyai jelentősen eltértek mind a tiszántuli, mind a dunántuli megyék helyzetétől.  
/L.: 28. sz. táblázat./

A táblázatból megállapítható, hogy a juttatásban részesült 36.979 fő, a megye összlakosságá-nak 6,3 %-át tette ki, ami alacsonyabb, mind az or-szágos 6,6 %-os, mind a Fejér megyei 10,8 %-os és a Békés megyei 8,4 %-os aránynál.

Jellemző az is, hogy mindössze 2,800 fő volt

Az 1945. évi földreform során földjuttatásban részesültek száma a  
juttatott földterület nagysága szerint. 336.

| Földjuttatás                      |                                                       | A földjuttatásban részesültek közül    |        |         |         |        |        |        |        |        |        |      |
|-----------------------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------|--------|---------|---------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|------|
| Megnevezés                        | A juttatásban részesültek aránya az összlakossághoz % | 0-1                                    | 1-2    | 2-3     | 3-4     | 4-5    | 5-6    | 6-8    | 8-10   | 10-15  | 15 f   |      |
|                                   |                                                       | k a t. h o l d f ö l d e t k a p o t t |        |         |         |        |        |        |        |        |        |      |
| Bács megye                        | 36.979                                                | 6,3                                    | 2.911  | 5.212   | 6.050   | 3.887  | 5.401  | 3.291  | 4.422  | 2.876  | 2.683  | 246  |
| Ország                            | 607.762                                               | 6,6                                    | 92.760 | 109.870 | 104.440 | 68.583 | 69.480 | 44.360 | 55.553 | 34.451 | 26.392 | 1873 |
| Fejér megye                       | 31.905                                                | 10,8                                   | 1.386  | 3.162   | 3.600   | 2.560  | 5.500  | 3.430  | 5.169  | 4.236  | 2.813  | 49   |
| Békés megye                       | 39.220                                                | 8,4                                    | 2.731  | 5.457   | 8.173   | 5.943  | 6.420  | 3.409  | 4.055  | 2.031  | 947    | 54   |
| Juttatottak százalékos megoszlása |                                                       |                                        |        |         |         |        |        |        |        |        |        |      |
| Bács megye                        | 100,-                                                 | -                                      | 7,9    | 14,1    | 16,4    | 10,5   | 14,6   | 8,9    | 12,0   | 7,8    | 7,2    | 0,6  |
| Ország                            | 100,-                                                 | -                                      | 15,-   | 18,1    | 17,2    | 11,3   | 11,4   | 7,3    | 9,1    | 5,7    | 4,3    | 0,3  |
| Fejér megye                       | 100,-                                                 | -                                      | 4,3    | 9,9     | 11,3    | 8,0    | 17,2   | 10,8   | 16,2   | 13,3   | 8,8    | 0,2  |
| Békés megye                       | 100,-                                                 | -                                      | 7,0    | 13,9    | 20,8    | 15,2   | 16,4   | 8,7    | 10,3   | 5,2    | 2,4    | 0,1  |

azoknak a juttatottaknak a száma, akik korábban nem rendelkeztek földtulajdonnal. 337.

Ez következett egyrészt abból, hogy a mezőgazdasági munkások és cselédek száma korábban is alacsonyabb volt, mint az ország más részein, másrészt a meglévő parasztbirtokok alacsony használati értékéből.

A juttatás mértéke is sajátosan alakult, amit indokolt részletesebben áttekinteni. 5 holdnál nagyobb területet kapott az összjuttatottak 36,5 %-a. Országosan ez az arány csak 26,7 % volt, Békésben ugyanennyi, míg Fejérben 51,3 %. Csak amíg a kialakult arányt Fejér megyében a földnélküli szegénység magas száma indokolta, addig Bács megyében a kiosztásra kerülő területek gyenge minősége.

Ebből következett, hogy a 15 kh feletti juttatásban részesültek aránya a legmagasabbak közé tartozott. Dolgozatunk első fejezeteiben bemutattuk a kiskun területek sajátos viszonyait, aminek következtében /vagyis mindenekelőtt a tanyák körül elterülő földek rendkívül gyenge minősége miatt/ a juttatás mértékét a Rendeletben meghatározott szint fölé kellett emelni.

A meglévő elaprózott törpebirtokok kiegészítését is égető szükségként indokolta a föld gyenge minősége. A megyében ugyan a statisztikai adatok sze-

rint magas volt a földtulajdonnal rendelkezők száma, de ezek a birtokok nagy része nem biztosította a család megélhetését, azt napszámba járással kellett pótolni.

A felosztható föld viszont a megye nagyobb részén kevés volt, ezért az életképes parasztgazdaságok kialakítására irányuló törekvések csak részben voltak megvalósíthatók. Ahol elég föld volt, ott betartották azt a célkitűzést, hogy az egész családot eltartó gazdaságokat alakítsanak ki, de ahol erre nem nyílt lehetőség, ott jelentős elaprózódási folyamat ment végbe. Ami természetesen csak félmegoldást jelenthetett, mert az így kialakult birtokok műveléséből egy átlagos parasztcsalád megélni nem tudott. A kétirányú, ellentétes tendenciát mutatja a következő összeállítás, amely szerint a földnélküli juttatottak 58,5 %-a, a 0-5 kat. holddal rendelkező juttatottak 66,8 %-a 3 kh-nál kevesebb földet kapott, míg az 5-10 kat. holdas igénylőknél ez az arány 15,6 %, a 10-25 kat. holdasoknál csak 9,2 %. /L.: 29. sz. táblázat./



**A földjuttatásban részesült személyek gazdaság nagyság-csoportok szerinti megoszlása Bács-Kiskun megyében. 338.**

| Gazdaság nagyság-<br>csoport                    | Földjuttatásban részesültek száma | E b b b b l                            |        |       |       |       |             |
|-------------------------------------------------|-----------------------------------|----------------------------------------|--------|-------|-------|-------|-------------|
|                                                 |                                   | 0-1                                    | 1-3    | 3-5   | 5-8   | 8-15  | 15-nél több |
|                                                 |                                   | k a t. h o l d f ö l d e t k a p o t t |        |       |       |       |             |
| 0-5 kh-s gazdasággal rendelkezők száma          | fő 14.837                         | 2.249                                  | 7.663  | 4.826 | 67    | 29    | 3           |
| Megoszlási aránya                               | % 100,-                           | 15,2                                   | 51,6   | 32,5  | 0,5   | 0,2   | 0,0         |
| 5-10 kh-s gazdasággal rendelkezők száma         | fő 13.277                         | 223                                    | 1.838  | 2.968 | 6.211 | 2.034 | 3           |
| Megoszlási aránya                               | % 100,-                           | 1,7                                    | 13,9   | 22,4  | 46,7  | 15,3  | 0,0         |
| 10-25 kh-s gazdasággal rendelkezők száma        | fő 5.653                          | 76                                     | 444    | 686   | 1.032 | 3.214 | 201         |
| Megoszlási aránya                               | % 100,-                           | 1,3                                    | 7,9    | 12,1  | 18,2  | 56,9  | 3,6         |
| 25 kh-nál nagyobb gazdasággal rendelkezők száma | fő 412                            | 7                                      | 35     | 64    | 104   | 166   | 36          |
| Megoszlási aránya                               | % 100,-                           | 1,7                                    | 8,5    | 15,6  | 25,2  | 40,3  | 8,7         |
| Gazdaság nélküliek száma                        | fő 2.800                          | 356                                    | 1.282  | 744   | 299   | 116   | 3           |
| Megoszlási aránya                               | % 100,-                           | 12,7                                   | 45,8   | 26,6  | 10,7  | 4,1   | 0,1         |
| Ö s s z e s e n :                               | fő 36.979                         | 2.911                                  | 11.262 | 9.288 | 7.713 | 5.559 | 246         |
| Megoszlási arány                                | % 100,-                           | 7,9                                    | 30,4   | 25,2  | 20,8  | 15,1  | 0,6         |

A közelítés további finomítása érdekében az egész megyére vonatkozó adatokat szükséges az egyes területek vonatkozásában is megvizsgálni. Ugyanis a területek kataszteri tiszta jövedelme meghatározza, hogy melyik vidéken milyen nagyságu birtok életképes.

A juttatások átlagos nagysága a megyében 4,7 kh/fő volt, ami elmaradt az országos egy juttatotttr eső 5,1 kh-tól. 339.

A megye fő termelési körzeteit tekintve, az átlagos juttatás mértéke a következők szerint alakult: 340.

|                     |           |
|---------------------|-----------|
| Bácskai körzet      | 5,1 kh/fő |
| Dunamenti körzet    | 4,- kh/fő |
| Homokhátsági körzet | 4,8 kh/fő |

A fenti, egymástól lényegesen nem eltérő körzet-átlagokat a kataszteri tiszta jövedelem arányában kifejezett értéke a juttatott területek eltarthatóképességét jelentősen széthuzza. 341.

|                                               |          |
|-----------------------------------------------|----------|
| Bácskai körzetben egy átlagos juttatás értéke | 73,2 ak. |
| Dunamenti - " - - " -                         | 40,8 "   |
| Homokhátsági - " - - " -                      | 29,3 "   |

Tehát a bácskai öt kat. holdas juttatás egyenértékűnek tekinthető a 15 kat. holdas homokhátsági juttatással.

Ezek ismeretében már természetesnek fogható fel, hogy a megyében a kataszteri holdak alapján már

középparaszti kategóriákba sorolható gazdák viszonylag nagy száma kapott földet

A kevés szétosztható földnek a következménye az is, hogy az 1949-es népszámlálás szerint a megye összes keresőképes koru mezőgazdasági lakosságából 16,4 %-ot tettek ki a földnélküli mezőgazdasági munkások. Kedvezőbb volt a helyzet még Fejér megyében is, ahol ez az arány csak 10,8 % volt, sőt még a magasabb népsűrűségű Békés is jobb arányt mutat, mert a mezőgazdasági keresőkből csak 13,3 % volt földnélküli.<sup>342.</sup> Nem vitás, hogy a földnélküliek helyzetét is javította - ha csak közvetve is - a földreform, mert a mezőgazdasági munkaerő keresetté vált, megnőtt a becsületük, emelkedett munkabérük.

A földreform következtében átrétegeződött birtokviszonyok vizsgálata is a megye sajátos helyzetének bizonyosságát adja. Az 1949. évi adatok ugyan nem teszik lehetővé a birtokok területének kimutatását, de a földtulajdonnal rendelkezők arányváltozása is kifejező képet ad a földreform által előidézett változásokról - még úgy is, hogy 1945-1948. években a megyében 7.530 fő <sup>343.</sup> vétel, ajándék, öröklés, cserére útján jutott földhöz. /L.: 30. sz. táblázat./

A földtulajdonnal rendelkezők számának arányváltozása  
gazdaság nagyság-csoportonként %-ban. 344.

| Megnevezés | Bács-Kiskun<br>megye |       | Ország |       | Fejér<br>m e g y é k |       |       | Békés |
|------------|----------------------|-------|--------|-------|----------------------|-------|-------|-------|
|            | 1935.                | 1949. | 1935.  | 1949. | 1935.                | 1949. | 1935. | 1949. |
| 0-1 kh     | 31,3                 | 12,8  | 40,9   | 13,8  | 45,2                 | 9,6   | 37,7  | 9,-   |
| 1-5 "      | 36,9                 | 41,1  | 35,-   | 42,7  | 35,-                 | 34,-  | 35,9  | 46,6  |
| 5-50 "     | 29,-                 | 44,6  | 22,6   | 42,9  | 18,6                 | 56,-  | 24,9  | 43,8  |
| 50-100 "   | 1,8                  | 1,2   | 0,8    | 0,5   | 0,5                  | 0,3   | 0,9   | 0,5   |
| 100 felett | 1,-                  | 0,3   | 0,7    | 0,1   | 0,7                  | 0,1   | 0,6   | 0,1   |

A táblázatból megállapítható, hogy amíg az 1-5 holdas birtokkal rendelkezők aránya jelentősen csökkent, az 5-50 kat. holdasok arányának növekedése volt a legnagyobb. Ez az átfogó kategória ugyan nem kedvező, mert a kisparasztot és a kulákot együtt mutatja ki, de a tendenciák leszűrésére feltétlenül alkalmas és a birtokelaprózódási folyamat mellett a kiegyenlítődés folyamatát is bizonyítja. 345.

Ez a kiegyenlítődés azonban nemcsak megyén belül történt meg, hanem országosan is végbement, mégpedig úgy, hogy - történeti tendenciák a földreform során találkozván - az országos arányok közelítettek a megyéhez, a Duna-Tisza közének történelmileg kialakult birtokszerkezetéhez. Lényeges tartalmi különbség van azonban mind a fejlődés időtartamát, mind indítékait és szintjét illetően.

A Duna-Tisza közén 100 év alatt ment végbe egy sok ellentmondással terhelt "amerikai utas" agrárfejlődés, amely végeredményeként kialakultak a piacra termelő parasztgazdaságok. Ezek többségének mérete hagyományos termelés szerkezet mellett nem biztosította a család megélhetését. Ezért generációk alatt a megélhetésért folyó harc eredményeként az intenzív - munkaigényes - kertészeti kultúrák elterjesztésével új, sajátos termelés szerkezetű körzetek alakultak ki. A parasztgazdák maguk szervezték és irá-

nyitották a termelést, ami jelentős feladatot jelentett a növénytermesztéssel - ezen belül kertészettel - és állattenyésztéssel egyaránt foglalkozó gazdaságok esetében.

A földreform végrehajtása is kevésbé érintette ezeket a birtokokat, így a népi demokratikus átalakulás éveiben helyzetük egyértelműen kedvező volt, - mint azt a következő fejezetben látni fogjuk - az ismert begyűjtési rendszer, az ár- és hitelkondíciók mellett is.

A földosztás végrehajtása után viszont néhány hét leforgása alatt a nagybirtokok helyét az egész országban a parasztgazdaságok foglalták el. Ez mennyiségi értelemben jelentett tényleges kiegyenlítődést, hiszen minden területen ezután a földek 85-90 %-án a kis- és középbirtokok helyezkedtek el.

Az ujjonnan földhözjuttatottak nagy többsége azonban korábban nem gazdálkodott önállóan, sem felszereléssel, sem tőkével nem rendelkezett, így helyzete lényegesen nehezebb volt a régi birtokosokénál.

Tartalmai vonatkozásokban is lényeges a különbség. A Duna-Tisza közti agrárfejlődés a magyar tőkés gazdasági rend terméke volt, a kapitalizmus gazdasági törvényei szerint fejlődött, vagy stagnált. Az 1945. évi földreform viszont a népi demokratikus átalakulás első gazdasági lépéseként jelent meg, sajátosságaival együtt viselte magán annak minden történelmi jelleg-

zetességét.

### 3./ A termelés az átalakult kisparaszti gazdálkodás keretében.

A földosztás, a földek birtokbavételének döntő fázisa 1945 májusára lényegében az egész országban lezárult. Új parasztgazdaságok tíz-, illetve százazei alakultak ki, amelyek gazdasági megszilárdítása, vagy legalábbis termelésük mielőbbi megindítása egyik alapvető kérdése lett az ország újjáépítésének, a társadalmi és politikai helyzet stabilizálásának.

Az új birtokosok anyagi helyzete, gazdálkodási felkészültsége azonban nem nyújtott kellő alapot a gyors fellendüléshez. Ez mindenekelőtt abból adódott, hogy 1945 tavaszán elsősorban földet kaptak és csak igen kismértékben igaerőt, gazdasági felszerelést. A talpraállás legfőbb akadályja az volt, hogy a háború megtizedelte az állatállományt, aminek pótlása - főként a lassan fejlődő nagytestű igás állatok esetében - hosszú évek munkáját igényelte; a kisüzemhez szükséges felszerelések, berendezések elegendő mennyiségben történő gyártására pedig a háborus károkat még ki nem hevert ipar nem volt képes. 346.

A mezőgazdaság helyzete területünkön sem volt könnyű, de összességében mégis kedvezőbben alakult, mint az ország más vidékein. Ez következett mindenek-

előtt abból, hogy itt magas volt a földosztás által nem érintett parasztgazdaságok száma, így alacsony volt az olyan új gazdák aránya, akiket nagyüzemi eszközökkel felszerelt birtokokból elégitettek ki. A ki- és betelepítésekkel érintett területeken rendelkezésre álltak ugyan a kisüzemhez szükséges felszerelések, de itt meg egyéb gondok nehezítették a termelés gyors-  
ütemű fejlődését.

A Duna-Tisza közti parasztgazdaságok - beleértve az új birtokokat is - viszonylag gyors talpraállását, gazdasági megerősödését megítélésünk szerint éppen az tette lehetővé, hogy az évszázados agrárfejlődés meglehetősen nagy területen azonos, "amerikai utas" volt. 347.

E megyei sajátosság következménye, hogy a birtokosok "bele születtek" a parasztgazdaságba. ismerték mozgástörvényeit, megtanulták kezelni termelőeszközeit. Lényeges és végsősoron gazdasági hatása volt annak is, hogy az itt élő emberek tudatilag is azonosultak a parasztgazdaság létjogosultságával, vagy méginkább magasabbrendűségével.

Erre az adott helyzetben minden okuk meg is volt. Innen indult már a 30-as években "Kert-Magyarország" gondolata és a felszabadulás után a koalíciós pártok politikája, maga a földreform sem látszott el-  
lentmondani ennek.



A népi demokratikus forradalom éveinek tényleges helyzetét azonban egy-egy területre vonatkozóan meglehetősen nehéz körvonalazni, mert az adatszerzéseket, de főleg a sajtó és egyéb megnyilvánulásokat a politikai, hatalmi harc pillanatnyi állásának befolyásolására használták, ahhoz igazították. A valóság feltárása éppen ezért ezuttal is többoldalu megközelítést igényel, bár nem egyszer így is csak a főbb tendenciák feltárására nyílik lehetőség. Kiindulási alapként a gazdasággal és földbirtokkal rendelkezők számát és arányát kívánatos mindenekelőtt áttekinteni a megyére, az országra és az összehasonlításra választott szomszéd megyékre vonatkozóan.

/L.: 31. sz. táblázat./

## A gazdasággal és földbérlettel rendelkezők száma és aránya 1949-ben. 348.

| Gazdaságnagyság-<br>csoport | Gazdasággal rendelkezők |                                 |       |                                          | Földbérlettel rendelkezők |                                          |       |                                          |      |      |
|-----------------------------|-------------------------|---------------------------------|-------|------------------------------------------|---------------------------|------------------------------------------|-------|------------------------------------------|------|------|
|                             | Bács-<br>Kiskun         | Ország                          | Békés | Fejér                                    | Bács-<br>Kiskun           | Ország                                   | Békés | Fejér                                    |      |      |
|                             | száma                   | gazdaságnagyság<br>megoszlása % | száma | aránya a gazdasággal<br>rendelkezőkhöz % | száma                     | aránya a gazdasággal<br>rendelkezőkhöz % | száma | aránya a gazdasággal<br>rendelkezőkhöz % |      |      |
| 0-1 kat.holdas gazd.        | 13.926                  | 11,7                            | 13,2  | 8,3                                      | 9,3                       | 734                                      | 5,3   | 5,2                                      | 5,6  | 3,8  |
| 1-3        "        "       | 26.065                  | 21,9                            | 21,8  | 22,3                                     | 17,1                      | 2.825                                    | 10,8  | 9,4                                      | 12,6 | 9,4  |
| 3-5        "        "       | 21.120                  | 17,7                            | 18,3  | 22,0                                     | 15,5                      | 3.265                                    | 15,5  | 13,8                                     | 14,3 | 10,7 |
| 5-10      "        "        | 30.737                  | 25,8                            | 27,6  | 27,5                                     | 35,7                      | 5.823                                    | 18,9  | 21,1                                     | 19,5 | 14,1 |
| 10-15     "        "        | 12.598                  | 10,6                            | 10,7  | 10,0                                     | 15,3                      | 3.058                                    | 24,3  | 30,0                                     | 37,9 | 26,6 |
| 15-20     "        "        | 5.297                   | 4,5                             | 3,8   | 4,3                                      | 3,6                       | 1.632                                    | 30,8  | 33,2                                     | 47,6 | 35,8 |
| 20-25     "        "        | 3.367                   | 2,8                             | 1,9   | 2,5                                      | 1,5                       | 1.376                                    | 40,9  | 36,5                                     | 51,8 | 32,8 |
| 25-35     "        "        | 3.045                   | 2,6                             | 1,5   | 1,9                                      | 1,2                       | 1.089                                    | 35,8  | 31,1                                     | 42,2 | 30,6 |
| 35-50     "        "        | 1.556                   | 1,3                             | 0,7   | 0,8                                      | 0,5                       | 339                                      | 21,8  | 20,8                                     | 26,6 | 22,6 |
| 50-100    "        "        | 1.095                   | 0,9                             | 0,4   | 0,4                                      | 0,3                       | 124                                      | 11,3  | 11,2                                     | 14,7 | 10,1 |
| 100 kat. holdnál nagyobb    | 211                     | 0,2                             | 0,1   | 0,0                                      | 0,0                       | 33                                       | 15,6  | 14,2                                     | 21,1 | 5,0  |
| Ö s s z e s e n :           | 119,017                 | 100,-                           | 100,- | 100,-                                    | 100,-                     | 20.298                                   | 17,1  | 16,9                                     | 20,0 | 15,0 |

A táblázat adataiból első pillantásra kitetszik, hogy a gazdálkodás - mind az országban, mind a vizsgált megyékben - nagyjából azonos birtokstruktúra keretei között történt, akár a saját gazdasággal, akár a földbérlettel rendelkezők arányát vizsgáljuk.

Az 1949. évi népszámlálás további adatai azonban, amelyek tulajdonképpen már a népi demokratikus agrárátalakulás végső eredményeit jelentik, az mutatják, hogy a jobb termőhelyi adottságu Békés és Fejér megyei, többnyire új parasztgazdaságok 4 év alatt sem tudták utolérni, vagy lényegesen megelőzni a kedvezőtlenebb természeti körülmények között működő Duna-Tisza közti, többnyire régi gazdaságokat.

/L.: 32. sz. táblázat./

32. sz. táblázat.

A parasztgazdaságok ellátottsági mutatói 1949. évben.

349.

| Megnevezés: | Ösz-  | E b b ő l      |      |       |        |      |      |   |
|-------------|-------|----------------|------|-------|--------|------|------|---|
|             | szes  | Szőleje, gyüm. | lo-  | igás- | egyéb  | ser- |      |   |
|             | gaz-  | kertje van     | vat  | ök-   | sz.    | tést |      |   |
|             | da-   | 1 kh-nál       |      | röt   | marhát |      |      |   |
|             | ság   | keve-          | több | t     | a      | r    | t    |   |
|             | sebb  |                |      |       |        |      |      |   |
|             | s     | z              | á    | z     | a      | l    | é    | k |
| Bács m.     | 100,- | 33,8           | 17,2 | 30,3  | 6,3    | 38,- | 45,5 |   |
| Ország      | 100,- | 29,5           | 5,8  | 21,5  | 10,1   | 49,8 | 43,1 |   |
| Békés m.    | 100,- | 14,3           | 1,2  | 27,1  | 3,2    | 43,9 | 44,7 |   |
| Fejér m.    | 100,- | 29,8           | 2,9  | 25,-  | 11,7   | 49,2 | 45,9 |   |

Természetesen ezt az egybevetést sem lehet abszolút értékűnek elfogadni, de azt mindenesetre bizonyítja, hogy a megyében lévő parasztgazdaságok nagyobb hányadában volt intenzív szőlő- és gyümölcs-kultúra, valamint állat - a szarvasmarhát kivéve - mint az országban és a kontroll megyékben. Figyelemre méltó, hogy a 3 kat. holdnál kisebb 39.991 Bács-Kiskun megyei gazdaságból 20.788 rendelkezik szőlővel, ezek 81 %-a több mint 500 □-öllel. 350.

a/ A mezőgazdaság ujjaépítésének feltételei.

1945 kora nyarán tehát már adott volt az új birtokstruktúra, melynek keretében végre kellett hajtani a mezőgazdaság ujjaépítését és az elért eredményekből hozzá kellett járulni a más népgazdasági ágak talpraállításához is. A korabeli központi intézkedések, az ár, az adó, a beszolgáltatás, a hitelrendszer és más eseti elvonó rendelkezések is, összességükben hátrányosan érintették a mezőgazdaság termelői hatékonyságának gyorsabb érvényesülését. 351.

A megyében a mezőgazdaság ennek ellenére gyorsabban regenerálódott és fejlődött, mint az ország más területein. A korábbi gazdaságsszervező és érdekképviselői szerv, a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara is - mint jeleztük - az első időben szinte tö-

retlenül folytatta munkáját, bár a termelési bizottságokkal nem mindig sikerült megtalálnia a közös hangot.

A felszabadulástól a stabilizációig a legnagyobb gondot az ár- és forgalmi viszonyok alakulása, mindenekelőtt a pénz gyors elértéktelenedése okozta. Következtében nem, vagy csak nagy nehézségek árán volt lehetséges a felesleges eszközök, illetve készletek kicserélése, a munkások alkalmazása. 1945 végétől gyakorlatilag semmit sem lehetett pénzért kapni. Ez nyilvánvalóan kevésbé érintette a régi birtokosokat, mert ők rendelkeztek a cseréhez szükséges naturáliákkal. A földdel nem rendelkező mezőgazdasági munkások is csak természetbeni térítés ellenében voltak hajlandók dolgozni, így ebben a nehéz szakaszban is hozzájutottak a legszükségesebb létfenntartási cikkekhez. Az új gazdák helyzete volt ebben a periódusban nem vitathatóan a legkedvezőtlenebb. Földjük már volt, de a műveléshez szükséges eszközök, vagy azok természetbeni csereértéke nem állt rendelkezésükre. A kölcsön kapott igaerőért és felszerelésért csak munkaerejükkel /sokszor uzsoraáron/ tudtak fizetni.

A kalocsai állatvásáron is nyilván csak a régi gazdák tudtak 1 lóért 2 tinót, 1 fejőstehénért 1 lovat, 1 választott malacért 2 q, 1 süldőért 6 q búzát adni. 352.

A mezőgazdasági munkások a szőlős vidékeken egy napszámot 8-15 liter borért vállaltak, erdőki-termelésnél az összes tuskót és rőzsét, valamint az őlfa egyötödét kérték. 353. Szankon a férfi napszám 20 kg rozs, vagy napraforgó, Kalocsán a kukoricatörés napszámbére 5.000 pengő és 60-65 kg csöveskukorica, 354. a paprikában végzett munka napszámbére 2 kg fűszerpaprika volt. 355.

Az igaerővel nem rendelkezőknek - elsősorban új birtokosoknak - egynapi igáért 2-6 napi gyalogmunkával kellett fizetni. 356. A termelési bizottságok igyekeztek az igauszorát letörni, bár az etéren elért eredményeik igen mérsékeltek voltak. 357.

A termelőeszközök beszerzése is kizárólag cse-re útján történhetett és itt megint csak az új gazdák voltak hátrányban. A kisszállási Termelési Bizottság 1945 júliusában jelentette, hogy "a volt uradalmi cselédsége között szétosztott földek megműveléséhez elegendő fogatos eke nem áll rendelkezésre". Ezért a Kamara közbenjárását kérte, hogy "a gyenge gabonatermésre tekintettel" a gyárak ne csak terményért, hanem készpénzért is adjanak mezőgazdasági felszerelést. 358.

A kecskeméti Termelési Bizottság 1945 nyarán nagyszabású akciót indított, hogy a jó gyümölcsstermést kedvezően tudják a gazdák értékesíteni. Vas Zol-

tán budapesti polgármesterrel megegyeztek, hogy a főváros minden mennyiséget fogad és nagyrészt iparcikkkel fizet. 359.

A MÁV. 250 vagonot biztosított a szállításhoz és július elejétől kezdve minden éjjel gyűjtőkocsikat indított Budapestre. 360.

A növényvédőszer ellátás is rendkívül nehezen volt biztosítható. 1946 elején a kecskeméti kereskedők 1 kg rézgálicért 8-10 liter bort kértek azonnali fizetésre. Akinek nem volt bora, könnyen abba a helyzetbe került, hogy nem jutott védekezőszerhez és tönkrement a termése. A földművelésügyi kormányzat - az 1946 elején alakult hegyközségek bevonásával - akciót indított és letörte a fekete piacot, mert az azonnal fizetőknak 5 liter, a betakarítás után fizetőknak 6 liter borért adott 1 kg rézgálicot. Az I.sz. kecskeméti hegyközség például 1005 tagjának 150 g rézgálicot szerzett ilyen feltételekkel. 361.

Az állategészségügy a járványok megfékezéséhez szükséges oltóanyagot is csak csere útján tudta megszerezni. A kecskeméti törvényhatósági állatorvos 1945. július 17-i jelentése szerint megkezdték az állatok oltását, de a szérumszükségletnek csak egyharmad része áll rendelkezésre. A Philaxia 35 liter sertéspestis elleni oltóanyagot ajánlott fel, de

azért élő sertéssel kellett volna fizetni. A jelentés időpontjáig azonban "mindössze 5 liter árának megfelelő sertést sikerült összegyűjteni". 362.

Az 1946. augusztus 1-én végrehajtott stabilizáció hatása a mezőgazdasági termelésre ismert és alaposan feldolgozott. Egyértelműen megállapított, hogy a kedvezőtlen ipari-agrár árarányok megint csak az új gazdákat érintették elsősorban kedvezőtlenül, mert náluk hiányoztak az ipari eredetű felszerelések leginkább. A most már megnyílt beszerzési lehetőségekkel sem tudtak élni, mert a termelőeszközökért és anyagokért gyakorlatilag el nem viselhető terményértéket kellett volna fizetniök. A régi gazdaságok helyzete sem volt könnyű, de tekintettel arra, hogy nagy részük szőlő-, gyümölcs-, zöldségtermeléssel és apróállat-tartással is foglalkozott, könnyebben és gyakorlatilag az év minden szakában pénzhez tudott jutni. A gondot inkább az jelentette, hogy a kertészeti cikkek többsége ún. "lággy" cikk, azaz árát a mindenkori piaci helyzet határozza meg, mivel tárolásukra kisüzemi körülmények között csak mérsékelt lehetőség van.

A stabilizáció után fellépett pénzszüke például egybeesett az 1946. évi szőlőszürettel. A kereskedők alaposan kihasználva ezt a helyzetet, 1 liter mustért csak 30-50 fillért voltak hajlandók fizetni.



Az igaz, hogy amikor a Gazdasági Főtanács 20 millió Ft. keretet biztosított intervenciós borvásárláshoz, a must literenkénti ára rögtön 70-80 fillérre emelkedett, de azok a gazdák, akik nem tudták a mustot tárolni, már előbb eladták termésüket, a kereskedő diktálta áron. 363. 1947-ben már nem volt szükség intervenciós vásárlásra, mert a borárak a kereslet-kínálat következtében lényegesen kedvezőbben alakultak. 364.

A zöldségtermelők helyzete is hasonló volt és nem véletlen, hogy a Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács 1947. március 10-i ülésén már a Kecskeméti Platter Konzervgyár állami ellenőrzés alá vételét javasolta és azt, hogy "a termelői érdekeltségek vonassanak be az áralkulációba". 365. Mészöly Gyula kertészeti felügyelő az ülésen elmondotta, hogy ezen a vidéken 1 kg paradicsom önköltségi ára 28 fillér. A gazdák először 52, majd 40 filléres árat kértek, de a gyár csak 25 fillért hajlandó adni, mert Kocsérról 20 fillér/kg-os árajánlatot kapott és 11 kecskeméti gazda pedig állítólag 12 fillér/kg ajánlatot tett. 366. A friss fogyasztásra felvásárolt paradicsom ármegállapítása is a termelőknek volt kedvezőtlen. A kecskeméti Benedek telepen 21 fillért fizettek 1 kg paradicsomért, amit minden újabb ráfordítás felmerülése nélkül 33 fillérért adtak tovább a budapesti kereskedőknek. 367.

Sokat javított volna a helyzeten, ha az adott körülmények között elérhető 60 q/kh paradicsom átlagtermését növelni tudják. Ehhez viszont - és nyilván a kertészet más ágaihoz is - több trágyára lett volna szükség. A megye homokhátsági területeire mindig a Tiszántulról és a Bácskából vették a trágyát, egyedül a kecskeméti gazdák évi többezer vagonos nagyságrendben. A háboru előtt 1 vagon trágya - kiszállítva a földre - 76-80 P., 1947-ben ugyanez - a megnövekedett szállítási költségek miatt - több mint 400 Ft-ba került. A műtrágyánál pedig - ha éppen be lehetett szerezni - még rosszabb volt a pengő és forint átváltási aránya. Így például a szuperfoszfát 9,50 P/q beszerzési ára 70 Ft/q-ára növekedett. 368. Ezt a költségnövekedést nem fedezték a felvásárlási árak, ezért a hagyományos termelési szint nem emelkedett, azt így is csak a családi munkaerő maximális igénybevétele mellett lehetett elérni.

A stabilizáció után gyorsan megélénkült az állatforgalom is. Kecskeméten a felszabadulás után az első országos állatvásárt 1946. szeptember 23-án, a másodikat, a "Katalin napi" vásárt november végén tartották. A felhajtás és a forgalom adatai 2 hónap alatt jelentős változást mutatnak. /L.: 33. sz. táblázat./

33. sz. táblázat.

Az 1946. szeptember és novemberi kecskeméti állat-  
vásár forgalma. 369.

| Megnevezés   | A felhajtott állatok |                    |
|--------------|----------------------|--------------------|
|              | a szeptember<br>22-i | a november<br>végi |
|              | v á s á r o n        |                    |
| Szarvasmarha | 400 db               | 866 db             |
| Ló           | 400 "                | 532 "              |
| Sertés       | 300 "                | 566 "              |
| Juh          | 250 "                | 65 "               |
| Kecske       | 18 "                 | 24 "               |

Az első vásáron, melynek időpontjában még kevés volt a forgalomban lévő pénz és a szőlősgazdák sem értékesítették termékeiket, csak "lanyha érdeklődés" mutatkozott, pedig az árak sem voltak magasak. Egy anyadisznót 400 Ft-ért, egy 4 évesnél idősebb lovat 3.500-3.800 Ft-ért, egy tehenet 1000-3.500 Ft-ért lehetett kapni. 370. A novemberi vásáron viszont már a felhajtott állatok több mint a fele gazdát cserélt. 371. Egy évvel később az 1947. novemberi vásárforgalom viszont már megközelítette a háboru előtti szintet. /L.: 34. sz. táblázat./

34. sz. táblázat.

Az 1938. évi átlagos állatvásár és az 1947. novemberi állatvásár forgalmának egybevetése. 372.

| Megnevezés   | Egy 1938. évi átlagos vásárra |            |                             | Az 1947. novemberi vásárra |            |                             |
|--------------|-------------------------------|------------|-----------------------------|----------------------------|------------|-----------------------------|
|              | felhajtott állatok száma      | eladott db | az eladott állatok aránya % | felhajtott állatok száma   | eladott db | az eladott állatok aránya % |
| Szarvasmarha | 525                           | 255        | 48,6                        | 1.511                      | 747        | 49,4                        |
| Ló           | 1.481                         | 340        | 23,-                        | 819                        | 308        | 37,6                        |
| Sertés       | 485                           | 179        | 36,9                        | 396                        | 177        | 44,5                        |
| Juh          | 466                           | 196        | 42,1                        | 172                        | 89         | 51,7                        |

A baromfifelvásárlás is ugrásszerűen emelkedett a jó pénz megjelenése után, amikor a kecskeméti cégek újra megkezdték exporttevékenységüket. 1946. novemberében Angliába 7 vagon vágottpulykát, Svájcba 1,5 vagon vágott csirkét és 0,5 vagon nyulat szállítottak. 373. Két évvel később már egyedül a "karácsonyi" vágottbaromfi-export megközelítette az 50 vagon. 374.

A kedvezőtlen időjárású években a beszolgáltatás és az adó területükön is súlyos terheket jelentett a gazdáknak, - itt is kiemelve - de főleg az ujonnan földhöz juttatottaknak. Egy 5 kh juttatásban részesített gazda példája jól érzékelteti ezt a nehéz hely-

zetet. Földjén csak gabonát termelt, mert sem állata, sem felszerelése nem volt. Az adott körzetben 5 kh-n legjobb esetben 3.000 kg gabona termett, amit a következők szerint használt fel: 375.

|                                            |          |
|--------------------------------------------|----------|
| Vetőmagkölcson törlesztésre:               | 500 kg   |
| Beszolgáltatás: gabonából rendelet szerint | 300 "    |
| 300 kg burgonya helyett gabonában          | 150 "    |
| 100 kg olajos mag helyett gabonában        | 150 "    |
| 35 kg élőállat helyett gabonában           | 100 "    |
| Vetőmagnak jövő évre:                      | 500 "    |
| Szántásra iga hiányában:                   | 400 "    |
| Szántásra jövő gazdasági évre:             | 400 "    |
| Cséplésért:                                | 350 "    |
| <hr/>                                      |          |
| E g y ü t t:                               | 2.850 kg |
| Marad a 4 tagu családnak:                  | 150 "    |
| <hr/>                                      |          |
| Összes termés:                             | 3.000 kg |

Ez a levezetés nyilván egy szélsőséges esetet mutat be, de ha tulzó is, az új gazdák keserves helyzetét jól érezteti.

A régi gazdákat is súlyosan terhelte a besolgáltatás és az adó, de a legfőbb gondot náluk mégis csak az jelentette, hogy csak természetben - az első időben csak gabonában - lehetett teljesíteni. Később mód nyílt a borral való törlesztésre, de

itt meg az okozott gondot, hogy a fizetés határidejét kedvezőtlenül állapították meg. A Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács a fizetési határidő kedvezőbb - november 15-i - megállapítását javasolta a Pénzügyi Igazgatóságnak, ahonnan egyértelműen elutasító választ kapott: "A borban teljesítő gazdálkodók az idézett Kormányrendelet alapján amúgy is kedvezményt élveznek, mivel a földadó fizetési kötelezettségeiknek nem kenyérgabonával tesznek eleget, mégis a késedelmi kamatot nem az adóév január hó 1. napjától, hanem csak az adóév július 1. napjától tartoznak fizetni." 376. A választ tartalmilag nem tesszük elemzés tárgyává, csak azt a fontosnak tartott következtetést vonjuk le, hogy a szőlősgazdák panaszának nem a fizetés mértéke, hanem a kedvezőtlen időpont volt a tárgya.

Az adó és beszolgáltatás tényleges - akár természetbeni, akár pénzbeni - terhei csak ott váltak elviselhetetlenné, ahol természeti csapás érte a határ valamely részét. A kelebiai hegyközség 1946. szeptemberében a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara segítségét kérte azon gazdák adója elengedéséhez, akik szőlőjét 100 %-os jég, majd aszálykár sújtotta. A Kamara válaszában közölte, hogy az adóelengedés ügyében nem tud semmit tenni, majd javasolta, hogy a hegyközség se tegyen további kísérleteket, mert "az

adóelengedés kérelmezése csak egy csomó költséget eredményezne minden siker nélkül". Ezt a kecskeméti jégkárosult gazdák példájával indokolta, akik a Pénzügyminisztériumig elmentek, de csak azt érték el, hogy a PM. utasította a Pénzügyi Igazgatóságot az adók "végrehajtás útján történő" behajtására.<sup>377.</sup>

A kunszentmiklósiak kérelme sem a természetbeni adó elengedésére, vagy mérséklésére irányul, hanem csak azt kéri, hogy a földadót a rétek és legelők után pénzben fizethessék, mert a "nagyközség kiterjedése kb. 33.000 kh, s ebből több mint 23.000 hold rossz, majdnem értékesíthetetlen birkalegelő, 1-2.000 hold nádas, szőlő és erdő, alig 8.000 hold középminőségű, erősen szikes, szántóföldi művelésre alkalmas terület".<sup>378.</sup> Ezt a kérelmet az alapozta meg, hogy Kunszentmiklóson a kun gazdákat alig érintette a reform, folytatták hagyományos állattenyésztésüket, így pénzük volt, de gabonát legfeljebb - úgy, mint korábban - csak az önellátás mértékéig tudtak termelni.

1947-től, de főleg 1948-tól az aszályos évek kedvezőtlen termései következtében bekövetkezett közellátási gondok enyhítésére tett központi szigorító intézkedések, a gazdákkal - gazdagparasztokkal - szemben kialakulóban lévő diszkriminációs gyakorlat

sokkal nehezebb helyzetet teremtett. Ekkor már a régi gazdáknak is csak egyre kisebb része tudta elviselni a fokozódó és előre meg nem tervezhetően jelentkező terheket. 379.

A jánoshalmi községi előljáróság, a Nemzeti Bizottság, a Termelési Bizottság és a demokratikus pártok 1947 májusában, amikor a közellátási miniszter - központi készletek hiányában - a helyi kenyérellátás biztosítását községi hatáskörbe adta, azonnali és rendkívüli gabona-, illetve lisztbeszolgáltatást irtak elő: minden három holdon felüli birtokosnak holdanként 1 kg. 500 □-ölön felüli szőlőbirtokosoknak holdanként 4 kg. iparosoknak, kereskedőknek adjuk 8-15 %-át kitevő kenyérgabona mennyiségben. 380.

Egy évvel később már a rendes beszolgáltatás teljesítésének a cséplés elvégzésétől számított 8 napos késése után 5 %-os, 15 napos késedelem esetén 10 %-os büntetést kellett fizetni. Az is igaz, hogy aki a beszolgáltatást július 20-ig teljesítette, q-ként 20 Ft, augusztus 15-ig pedig 5 Ft jutalomban részesül. 381.

Az állam különféle hitelakciók szervezésével segítséget is adott a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez. Ezek országos összegei, különféle mértékei pontosan ismertek. Területünkre vonatkozóan azon-



ban csak mozaikszerűen tárhatók fel, de így is jellemző képet adnak mérsékelt hatásukról.

Madarason 1946-ban az őszi szántásra 69-en, összesen 6.000 Ft hitelt vettek igénybe /átlag 87 Ft/fő/, 1947-48-as gazdasági évben 119 személy 40.000 Ft vetőmaghitelt vett fel /átlag 336 Ft/fő/. Zöldhitelként 160 gazda kapott 51.000 Ft-os /átlag 319 Ft/fő/. Az egyéni mezőgazdasági hitelakcióban 157 személy vett részt 41.000 Ft hitelösszeggel. /Átlag 261 Ft/fő/. 382.

A jánoshalmi ujság 1947. március 3-án arról ad hírt, hogy az új gazdák beruházási kölcsönéből Jánoshalma részére 19.000 Ft-ot engedélyeztek, amit az OKH. az UFOSZ. helyi csoportjának véleményezése alapján folyósít. 383. Ez azt jelentette, hogy az egyéneknek szétosztott terület minden kat. holdjára 5,62 Ft beruházási hitel jutott. 384.

Május végén a jánoshalmi takaré- és hitelszövetkezet közleményt ad ki, mely szerint 50-100.000 Ft zöldhitelt bocsát a helybeli új és régi gazdák rendelkezésére, de ebből csak azok kaphatnak, akik abban az évben más hitelt nem vettek igénybe. 385. A Kécskeméti Gazdasági Felügyelőség 1948. májusi jelentése szerint az új gazdák 40.000 Ft szántási hitelt kaptak. 386.

Az ország 12 törvényhatósági jogú és a 46 me-

gyei városa 1947. VIII. - 1948. III. között mezőgazdasági beruházásokra összesen 4.446,6 m/Ft hitelt vett igénybe, ebből az 5 Bács-Kiskun megyei városra jutott összesen 152,2 m/Ft, a teljes összeg 3,4 %-a. 387. E városokban a mezőgazdaság tulnyomó területét a régi parasztgazdaságok foglalták el.

A nemzetiségi ki- és betelepítésekről érintett területeken a mezőgazdaság ujjaépítése és a termelés fejlesztése különlegesen nehéz feladatot jelentett. A termésben időről időre olyan objektív és szubjektív bizonytalansági tényezők jelentkeztek, amely - bár az egyértelmű, hogy az adott időszakban nem voltak kikerülhetők - súlyos gazdasági károkat okoztak.

A csátaljai községi Termelési Bizottság 1945. szeptemberi ülésén megállapították, hogy az igaerő megfogyasztkozása és más gondok mellett "a lakosság munkakedvhiánya is hozzájárul a munkák elhuzódásához", amit azzal magyaráztak, hogy a telepítések miatt bizonytalanságban érezték magukat. A svábok igazolásukat várták, a délvidékről jött telepesek pedig azt, hogy valaki megerősítse őket a kapott földek tulajdonában. 388.

A telepítés okozta termelési zavarokra az Országos Földbirtokrendező Tanács is felfigyelt és 1946. júniusában arra hívta fel a Bács-Bodrog vármegyei

Földhivatal figyelmét, hogy Bácsalmás, Kunbaja és Csikéria volt sváb-szőlő birtokainak megóvása érdekében "ezen községekbe szőlőműveléshez értő telepeseket telepítsen és azok gazdálkodását fokozottan ellenőrizze". 389. Tekintettel arra, hogy a telepések túlnyomó többsége olyan vidékekről került a szőlős sváb községekbe, ahol ezt a kultúrát nem ismerték, sajnos az ültetvények nagy része a szakszerű kezelés hiányában leromlott. 390. De nemcsak a szőlők művelésében keletkeztek zavarok, a szántók megmunkálása is rendkívül vontatottan haladt és sok volt az elhagyott terület is a kibetelepítés éveiben. A bácsborsodi határban 1946 tavaszán a parlagon heverő szántókat csak a szomszédos magyarlakta községek lakóival tudták megműveltetni. A megyei gazdasági felügyelő jelentése szerint 1946 őszén sem lehetett javulással számolni és szerinte továbbra is "fenn kell tartani a kényszerhasznosítást". 391.

Bácsalmáson az 1946. október 28-i ellenőrzés szerint a 25.000 holdas határban "alig 450 kat. hold vetés volt és a szántás sem haladta meg a 3.000 holdat". A katymári, a kunbajai helyzetet is hasonlóan rossznak minősítették. 392. Kérték a megyei termelési biztos közbeavatkozását, aki válaszában közölte, hogy az ellenőrzést követő 10 nap alatt javult a helyzet, mert november 9-ére Bácsalmáson 2014 kat. holdra nőtt

a vetés és a többi községeket is ideszámítva, 45 %-ra álltak. A lemaradás okául a rossz időjárást és a "népmozgalmi viszonyokat" jelölte meg. 393.

Az év első felében az FM-nek küldött heti jelentések jól érzékeltetik azt a folyamatot, amely végső következményeként az őszi helyzet kialakult.  
/L.: 35. sz. táblázat./

35. sz. táblázat.

A szántási munkák állása Bács-Bodrog vármegyében  
1946 tavaszán. 394.

| Időpont       | Elvég-     | Elvég-  | A felszántott terület aránya % |
|---------------|------------|---------|--------------------------------|
|               | zendő      | zett    |                                |
|               | szántás kh |         |                                |
| Április 6-án  | 145.543    | 55.000  | 37,8                           |
| Április 20-án | 145.543    | 85.000  | 58,4                           |
| Május 10-én   | 145.543    | 130.000 | 89,3                           |
| Május 18-án   | 145.543    | 135.500 | 93,1                           |
| Junius 1-én   | 145.543    | 139.059 | 95,5                           |

Mindebből nyilvánvalóan kiderül, hogy a szántási és a vetési munkák igen vontatottan haladtak. Az egykoru jelentések a lemaradást a következőkkel indokolják: "A németlakta községekben a föld kiosztása körül vannak bajok és legalább 5.000 hold földnek nincs gazdája." 395. Egy május 18-i jelentés sze-

rint: "a most megindult sváb kitelepítésekkel kapcsolatosan nehéz helyzet előtt állunk, mert a kitelepítettek helyett nincs elég betelepülő, és így az eddig megmunkált sváb földek sorsa egyáltalán nincs biztosítva." 396.

A munkálatok üteme a későbbiekben sem javult, mert - amint azt a miniszteri biztos 1948. év végi zárójelentése pl. kimutatta - 178.000 kh-t kellett volna ősszel felszántani, végül azonban mindössze 79.139 kat. holdon sikerült elvégezni a szántást. 397.

A telepesek helyzete morálisan tényleg rendkívül nehéz volt, hiszen idegen környezetben, más gazdálkodási formákkal, új növényekkel kellett megismerkedniük úgy, hogy sokszor az anyagi feltételek sem voltak biztosítva. A hajósi telepfelügyelő 1947. januári jelentésében arról panaszkodik, hogy a "telepesek nagy része nem találja a helyét", kaptak 122 db lovat, 110 db igásökröt, 87 db tehenet, 80 db növendékmarhát, 182 db sertést és 4 db ökröt, de ebből a jelentés időpontjáig takarmány hiányában 34 ló, 4 ökör és 2 tehén elhullott, az apróbb állatokat pedig levágták. A megmaradt állomány 40 %-át "valószínűleg nem tudják átteleltetni". 398.

A Bács-Bodrog vármegyei Földbirtokrendező Tanács 1946. augusztusában a bácsbokodi községi Földigénylő Bizottságnak írott levelében "súlyosan eli-

téli azokat, akik a kitelepítendő sváboktól kaptt jószágot levágták és ezzel az ország közellátását megkárosították". Egyben utasította a Földigénylő Bizottságot, hogy a telepfelügyelővel közösen ellenőrizték a juttatott állatok meglétét és szükség esetén "tegyenek javaslatot a juttatásból való kizárásra". <sup>399.</sup> A ki- és betelepítések hulláma 1948-ban már csitult, megkezdődött a gazdasági stabilizálódás ezeken a területeken is, úgy, hogy amikor a megyét a népi demokratikus átalakulás egész időszakára - az egykoru adatbázis hiánya miatt esetenként 1950-ig - vizsgáljuk, az érintett körzetek termelési színvonala is közelített a háboru előtti sinthez.

A kiskunsági területeken a mezőgazdaság uj-  
jáépítésének, illetve fejlesztésének fontos részét képezte a szőlő- és gyümölcsültetvények rekonstrukciója, valamint területi növelése. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei alispán valamennyi községnek 1946-47. évekre vonatkozó ujjáépítési terv elkészítését írta elő. <sup>400.</sup> A kiskőrösi járás községei által készített tervekből, illetve a negyedéves teljesítésről szóló jelentésekből megállapíthatjuk, hogy egyikből sem hiányzik az ültetvények telepítése, valamint a kertészeti termékek feldolgozásának segítése. Kecelen pél-

dául 10-12.000 db "jó fajtájú" gyümölcsfa-csemete kiadását tervezték 1946. évben. 401. A tavaszi szakasz teljesítéséről már azt jelentik, hogy a lakosság a községi faiskolából "3.800 db fát ültetett ki szőléjébe". Rendbehozták a gyümölcs-csomagolót, beszereztek 350 q rézgálicot, amiből kat. holdanként 20 kg-t osztottak ki. 402. A soltvadkertiek 86 kat. hold földet forgattak meg szőlőtelepítés alá és eltelepítettek 22 kh gyümölcsöst. Rendbehozták a községi szeszőzdét. 403. Páhin 10 kh szőlőt, 2 kh gyümölcsöst és 12 kh földiepret telepítettek. 404. Császártöltésen elültettek 4.000 db gyümölcsfát. 405.

A Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács is központi kérdésként kezelte az ültetvénytelepítések fokozását. A meglévő régiók helyreállítása mellett 11 új faiskola létesítését tervezték. Az 1937-től épült 42 gyümölcs-csomagolót hegyközségi kezelésbe adták a "jobb kihasználás érdekében". Elhatározták az újkécskei és a soltvadkert-i hűtőtárolók rendbehozását. 406. Az 1947. év elején szervezett "pajzsteti akció" a gyümölcsstermesztés minőségi fejlesztését szolgálta és összességében sikerrel zárult. 407.

A mezőgazdaság ujjaépítése - a rendkívül kedvezőtlen időjárás ellenére - az 1948-49. évekre befejeződött. A felszabadulást követő első évek sokszor elkeseredettséget árasztó jelentéseit 408. felváltot-

ták az eredményeket és a sikeres munkavégzést közlő híradások. 409.

A népi demokratikus agrárátalakulás gazdasági hatásait az előbbiekben mozaikszerűen vázolt események - ha csak tendencia jelleggel is - éreztetik. Ezek azonban csak az egyik - inkább mozgalmi - oldalát mutatják a változásoknak. A számszerű adatokkal alátámasztott megközelítés, ami önmagában ugyancsak nem lenne elégséges, jól kiegészítheti, pontosabbá teheti a változások összképét, további bizonyítékot adhat a Duna-Tisza közti parasztgazdaságok hagyományokon alapuló egykoru életképességéről.

b/ A termelési struktúra /művelési ágak/ változása.

1935-50. között eltelt 15 esztendő alatt részben a folyamatos fejlődés, de méginkább a földreform következtében jelentősen megváltozott a megye mezőgazdasági területének összetétele. /L.: 36. sz. táblázat./



## A művelési ágak alakulása Bács-Kiskun megyében, 410.

| Megnevezés:         | 1935.         | 1946.     | 1950.     | 1946-hoz viszonyítva<br>1950-ben |        |
|---------------------|---------------|-----------|-----------|----------------------------------|--------|
|                     | é v e k b e n | t .       | h o l d   | +                                | -      |
| Szántó              | 816.716       | 822.066   | 789.311   |                                  | 32.755 |
| A változás aránya % | 100,-         | 100,7     | 96,6      |                                  |        |
| Kert                | 8.514         | 8.105     | 10.157    | 2.052                            |        |
| A változás aránya % | 100,-         | 95,2      | 119,3     |                                  |        |
| Rét                 | 134.687       | 135.277   | 125.353   |                                  | 9.924  |
| A változás aránya % | 100,-         | 100,4     | 93,1      |                                  |        |
| Szőlő               | 80.174        | 86.112    | 103.892   | 17.780                           |        |
| A változás aránya % | 100,-         | 107,4     | 129,6     |                                  |        |
| Legelő              | 200.779       | 194.478   | 181.109   |                                  | 13.369 |
| A változás aránya % | 100,-         | 96,9      | 90,2      |                                  |        |
| Erdő                | 87.118        | 88.676    | 101.906   | 13.230                           |        |
| A változás aránya % | 100,-         | 101,8     | 117,-     |                                  |        |
| Nádas és fanet      | 104.362       | 111.801   | 133.830   | 22.029                           |        |
| A változás aránya % | 100,-         | 107,1     | 128,2     |                                  |        |
| Ö s s z e s e n :   | 1,432.350     | 1,446.515 | 1,445.558 |                                  | 957    |

Az első 10 év mérsékelt ütemű változásaiból a szőlőterület 6.000 holdas és a földadó alá nem eső terület 7.000 holdas növekedése méltó a figyelemre, mert azt a felgyorsuló paraszti fejlődést jelzi, ami az ültetvénytelepitések töretlen ütemében és a falvak belterületi növekedésében nyilvánult meg. Mindkettő belterjes tendenciát hordoz, amit a második esetben az ONCSA és más - mezőgazdasági területet csökkentő - akciók motiválnak.

A földreform és a népi demokratikus agrárátalakulás éveiben végbement szerkezeti változások kiváltó okai - bár tágabb értelemben nem teljesen idegenek a megelőző évtized gazdasági mozgásaitól - mennyiségi és minőségi értelemben is nagyobb jelentőségűek voltak.

1946-50-es években a megye összterülete gyakorlatilag nem változott, a szántó, a rét, a legelő több mint 56.000 kat. holddal csökkent. A megnövekedett művelési ágak egybevetése önmagában is jelentős bizonyítéknak tekinthető a paraszti gazdálkodás fejlődésének, illetve a parasztság életkörülményei változásának felgyorsulásához. A földadó alá nem eső területek 22.000 kat. holddal növekedtek, Ez a tény inkább az életkörülmények változását jelzi. A földosztáskor 3.500-an kaptak házhelyet. A földhözjutottak nagy része is - a táj hagyományos tanyás gaz-

dálkodása folytatásként - kihasított földjéből tan-  
nyatelket. amire építkezett. 411.

Felgyorsult a korábbi tanyabokrok, külterületi lakotthelyek kiépülése is. Ezekben az években alakult ki az a 21 település, amely 1950-ben önálló községi rangot kapott.

A városokban, falvakban is megnövekedett az építési kedv, ami sorozatos parcellázásokat eredményezett.

Megépült a Kecskemét-Kiskőrös közötti vasut, utépítések kezdődtek, területet igényelt a fejlődő ipar is.

A gyenge homokterületek hasznosítását és a környezetvédelmet - ami itt mint korábban, ez időben is mindig egyet jelentett a homok megállításaival - szolgálta a több mint 13.000 kat. hold erdő eltelepítése.

A művelési ág változások leglényegesebb eleme a közel 18.000 kat. holdas szőlőterület növekedés, ami nyilván ennél nagyobb területű telepítést tételez fel, hiszen a statisztikában csak a kivágások, kipusztulások és új telepítések egyenlegét mutatják ki. 412.

Ezt a növekedést azért tartjuk fontos érvnek a Duna-Tisza közti parasztgazdaságok adott korszakban átlagosnál nagyobb életképessége mellett, mert

ugyanezen években az ország összes szőlőterülete a pusztulások és telepítések egyenlegeként mindössze 23.438 kat. holddal növekedett, úgy, hogy a dunántúli és az északi megyékben 522, illetve 503 kh abszolút területcsökkenés következett be. 413.

A szőlőterület - a kétszintes telepítési mód következtében - valamint a "kert" 2.000 holdas növekedése a gyümölcsfa-állomány növekedését is maga után vonta.

A részletesebb termelési, gazdasági hatások feltárására a későbbiekben még vissza kell térnünk, de azok alapját a művelési ágak változása adja.

c/ A növénytermelés szerkezetének és hozamainak alakulása.

Az egykoru, technikailag fejletlen kisüzemi mezőgazdaság növénytermesztésének legfőbb befolyásoló tényezője az időjárás, a felszabadulást követő években rendkívül kedvezőtlen volt az egész országban. Az aszályos nyarak különösen sok gondot okoztak a Duna-Tisza közti homoki területeken, ahol a gyenge talajokon a szántóföldi növénytermelés színvonala egyébként sem volt magas. A Kecskeméti Meteorológiai Állomáson 50 év átlagában 506 mm csapadékot mértek, amiből a tenyészidőszakra 289 mm jutott. 1946-ban viszont április-szeptember hónapokban csak 152 mm - az 50 év

alatt mért legkevesebb - csapadék hullott. 414. 1947-ben sem volt jobb a helyzet, ugyanis az 50 évi átlagos csapadéknak Budapesten 71 %-a, Kalocsán 80 %-a, Szegeden 73 %-a hullott, az is kedvezőtlen eloszlásban. 415. Az aszályos évek után 1948-ban végre kedvező volt az időjárás, ami a terméshozamok gyors emelkedését is maga után vonta.

Az 1945-46-47-es kritikus időjárású évekre nem áll rendelkezésre megbízható megyei adatsor, ezért összehasonlításként csak az 50-es év adatait tudtuk venni, ami ugyan már magában foglalja a szocialista átszervezés kezdeteit is, és a kapásnövények hozamát újra csökkentette az aszály, de tendenciájában így is mutatja a gazdasági talpraállás és felledülés egyes területek közötti ütemeltolódását a Duna-Tisza közti parasztgazdaságok javára.

A növénytermelés eredményeinek vizsgálatánál feltétlenül figyelemmel kell lenni a földek aranykorában kifejezett kataszteri tiszta jövedelmének alakulására, ami összességében jól mutatja az egyes területek földminőségében meglévő különbségeket. Számkra ez különösen fontos mutató, mert - mint korábban is érintettük - a megye termőhelyi adottságai lényegesen kedvezőtlenebbek, mint a két szomszédos megyében, de alatta maradnak az országos átlagnak is.  
/L.: 37. sz. táblázat./

37. sz. táblázat.

A vizsgált területek átlagos kataszteri tiszta jövedelmének egybevetése. 416.

| Terület     | Átlagos kataszteri tiszta jövedelem ak. | Pontérték |
|-------------|-----------------------------------------|-----------|
| Bács-Kiskun | 7,9                                     | 100       |
| Ország      | 9,-                                     | 114       |
| Fejér       | 11,6                                    | 129       |
| Békés       | 14,4                                    | 160       |

A megye parasztgazdaságaiban elért növénytermelési eredmények tehát olyan területen születtek, amely a békési földeknél 60, a Fejér megyei földeknél 29 pontértékkel alacsonyabb minőségűek, de 14 ponttal még az országos átlagtól is elmaradnak.

A szántóföldi növénytermesztés szerkezetének, átlagtermésének és összes hozamának vizsgálata - ha csaktendenciaszerűen is - azt bizonyítja, hogy a megye parasztgazdaságai gyorsabban heverték ki a háborus károkat, könnyebben viselték el az aszályos éveket és a központi elvonásokat, mint a Tiszántul és a Dunántul nagyobb részt új gazdaságai. /L.: 38. sz. táblázat./

A szántóföldi növénytermelés szerkezetének alakulása. 417.

| Megnevezés:   | Bács-Kiskun |         | Ország   |          | Békés                         |          | Fejér         |  |
|---------------|-------------|---------|----------|----------|-------------------------------|----------|---------------|--|
|               | 1931-40.    |         | 1950.    |          | A v á l t o z á s a r á n y a |          | 1931-40 = 100 |  |
|               | években kh  |         |          |          |                               |          |               |  |
| Összes szántó | 816.716     | 789.311 | 96,4     | 98,3     | 102,4                         | 96,8     | 96,8          |  |
| Ebből: buza   | 170.504     | 155.262 | 91,1     | 85,6     | 90,5                          | 98,5     | 98,5          |  |
| rozs          | 174.015     | 199.544 | 91,7     | 94,2     | 110,-                         | 74,7     | 74,7          |  |
| árpa          | 60.179      | 47.581  | 79,1     | 103,2    | 124,8                         | 82,-     | 82,-          |  |
| zab           | 23.832      | 21.647  | 90,8     | 81,-     | 102,3                         | 58,8     | 58,8          |  |
| kukorica      | 222.592     | 212.107 | 95,3     | 98,7     | 93,2                          | 103,7    | 103,7         |  |
| cukorrépa     | 2.261       | 6.732   | 297,7    | 236,7    | 255,1                         | 216,3    | 216,3         |  |
| rostkender    | 528         | 2.317   | 438,8    | 209,5    | 164,3                         | 187,9    | 187,9         |  |
| dohány        | 486         | 1.327   | 273,-    | 126,5    | 103,-                         | 83,8     | 83,8          |  |
| mák           | 831         | 998     | 120,1    | 96,4     | 73,4                          | 47,-     | 47,-          |  |
| burgonya      | 45.152      | 34.226  | 75,8     | 96,2     | 146,5                         | 75,2     | 75,2          |  |
| takarmányrépa | 22.367      | 17.367  | 77,6     | 65,7     | 71,2                          | 50,4     | 50,4          |  |
| napraforgó    | 200         | 45.720  | 229 sz.+ | 459 sz.+ | 169 sz.+                      | 923 sz.+ | 923 sz.+      |  |
| lucerna       | 11.385      | 21.682  | 190,4    | 145,1    | 138,5                         | 109,6    | 109,6         |  |

+ sz = szeres

A táblázat adatsoraiból a legszembetűnőbb az ipari, az un. "pénzes" növények nagyarányu növekedése. A cukorrépa területe háromszorosára, a rostken- der több mint négyszeresére, a dohány közel háromszorosára emelkedett, de a mák területe is több mint 20 %-kal nőtt. E növényeket korábban elsősorban a nagygazdaságok termelték, a kisgazdaságok a háboru alatt kezdtek velük megismerkedni. A felosztott tiszántu- li és dunántuli nagybirtokon alakult kisüzemek gaz- dai tehát örökölték az ipari növények termelési hagyomán- yait, míg a Duna-Tisza közti gazdaságokban legin- kább új kulturaként jelentek meg. Külön figyelemre méltó - de nem jellemző - a napraforgó terület ala- kulása, amit a háboru kitöréséig az 1931-1940-es é- vekben összesen 10.535 kh-n termeltek az egész ország- ban, ebből is 70 %-ot Szabolcs-Szatmárban. 418. A há- boru alatt és után a zsir pótlására feltétlenül szük- ség volt erre a növényre és termelését kényszerintéz- kedésekkel is biztosították. 419.

A kalászosok területi arányai megközelítően az országos átlag körül alakultak és esetenként el- érték, vagy meghaladták a szomszédos megyék aránya- it, bár ezek a növények elsősorban a megye kisebb ré- szét elfoglaló bácskai körzetre jellemzőek.

Figyelemre méltó a megye lucernaterületének közel megháromszorozódása, mert ez az állatállomány



minőségi takarmánnyal való ellátását alapozta meg.

Az egységnyi területre eső hozamok egybevetése különösen a kalászosok esetében tesz lehetővé figyelemre méltó megállapításokat. /L.: 39. sz. táblázat./

39. sz. táblázat.

A főbb szántóföldi növények termésátlagának alakulása.<sup>420.</sup>

| Megnevezés:   | Bács- Kiskun |              | Ország Békés Fejér |       |       |       |
|---------------|--------------|--------------|--------------------|-------|-------|-------|
|               | 1931.        | 1950.        | A változás aránya  |       |       |       |
|               | 40.          | években q/kh | 1931-40 = 100      |       |       |       |
| Buza          | 7,5          | 8,3          | 110,7              | 110,1 | 106,- | 94,4  |
| Rozs          | 5,4          | 6,4          | 118,5              | 113,8 | 114,3 | 114,9 |
| Árpa          | 7,1          | 7,6          | 107,-              | 93,6  | 79,3  | 83,5  |
| Zab           | 6,8          | 3,8          | 55,9               | 73,2  | 46,2  | 58,3  |
| Kukorica      | 10,9         | 8,-          | 73,4               | 83,3  | 62,5  | 120,2 |
| 1951-ben      | -            | 14,5         | 133,-              | 130,6 | 142,9 | 131,6 |
| Cukorrépa     | 122,6        | 73,-         | 59,5               | 71,3  | 44,5  | 71,-  |
| 1951-ben      | -            | 132,-        | 107,7              | 112,7 | 124,1 | 104,4 |
| Rostkender    | 28,1         | 20,2         | 71,9               | 74,6  | 75,4  | 74,6  |
| 1951-ben      | -            | 24,2         | 86,1               | 100,4 | 107,1 | 101,5 |
| Dohány        | 7,4          | 6,6          | 89,2               | 70,5  | 65,6  | 63,5  |
| 1951-ben      | -            | 6,-          | 81,1               | 87,2  | 135,9 | 69,4  |
| Mák           | 3,2          | 1,-          | 31,2               | 65,5  | 103,4 | 103,4 |
| 1951-ben      | -            | 3,5          | 109,4              | 96,6  | 137,9 | 103,4 |
| Burgonya      | 34,2         | 12,-         | 35,1               | 70,4  | 42,2  | 77,1  |
| 1951-ben      | -            | 57,9         | 169,3              | 147,1 | 180,5 | 131,9 |
| Takarmányrépa | 132,8        | 95,1         | 71,6               | 82,3  | 47,7  | 76,3  |
| 1951-ben      | -            | 164,6        | 123,9              | 140,3 | 168,4 | 131,6 |
| Lucerna       | 26,4         | 15,4         | 58,3               | 77,3  | 70,6  | 125,4 |
| 1951-ben      | -            | 21,4         | 81,1               | 94,4  | 104,8 | 98,7  |

A buza, a rozs és az árpa átlagtermése a Bács megyei gazdaságokban nagyobb arányban növekedett, mint országosan és a két kontroll megyében. A régi nagybirtokok géppel, vagy más nagyüzemi módon készítették elő a talajt, jó vetőmagot használtak, és így magasabb termést is értek el, amit az új kisparaszti gazdaságok gyengébb felszereltségükkel kisebb mértékben tudtak csak emelni. A Duna-Tisza közti régi parasztgazdaságok dinamikusabb termelésnövekedésre voltak képesek, mert rendelkeztek a kistermeléshez szükséges felszerelésekkel és gyakorlatuk volt azok használatában.

A kapás kulturák átlagtermésénél, ahol a kézi munkaerő szerepe lényegesebb, már nagyobb az egyes növények között mutatkozó szóráskép, különösen azért, mert az 1950-es aszály az ország nem minden területét egyformán érintette. Az viszont mindenképpen megállapítható, hogy a két összehasonlításul választott megye közül a tiszántúli Békés gyorsabban állt talpra, mint a dunántúli Fejér, amelyet a kapásnövények esetében megelőz, vagy közelít a gyengébb adottságu Duna-Tisza közti Bács-Kiskun.

A főbb szántóföldi növényekből megtermelt összes mennyiség alakulásában együttesen jelenik meg a terület és az átlagtermés változása mutatkozik meg itt is a változatlan üzemi szerkezet, a termelési tapaszt-

talatok folyamatossága, a régi parasztgazdaság fölénye, vagy amit akkor ez jelentett még a jobb természeti adottságu területeken gazdálkodó új birtokosokkal szemben is. /L.: 40. sz. táblázat./

A szőlőtermelés szerepéről, jelentőségéről és a megyében végbement gyors ütemű területnövekedéséről már szoltunk. A felszabadulást követő aszályos évek azonban a szőlőtermelésnek sem kedveztek. A Magyar Állami Szőlészeti és Borászati Kerületi Felügyelőség 1947-ben azt jelentette, hogy "a szőlők állapota rossz, a két aszályos év a partosabb helyeken 20-30 %-os tőkehiányt okozott". 422. A terméseredményeket a kerületben lévő 97.000 kat. hold szőlő átlagában 5-6 hl must és 1-1,5 q törkölyben jelölték meg. 423. 1948-ban valamit javult az átlagtermés és az egész homoki borvidék átlagában meghaladta a 10 q/kh mennyiséget. 424. A családi alapon művelt szőlők esetében, ahol számításba kell venni a köztes gyümölcsfák hozamát is, ilyen termések mellett csak úgy jövedelmező a termelés, ha a családi munkaerő költségét nem számítják. A Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács Kertészeti Szakosztálya által a kecskeméti szőlőkre vonatkozóan 1947-ben elvégzett számítások jól mutatják nemcsak a város, hanem az egész borvidék helyzetét is. 425.

## Néhány főbb szántóföldi növény termésmennyiségének alakulása. 421.

| Megnevezés   | Ország   |                   | Bács     |        | Békés   |        | Fejér   |        |           |
|--------------|----------|-------------------|----------|--------|---------|--------|---------|--------|-----------|
|              | vagon    | 1931-40.<br>= 100 | vagon    | %      | vagon   | %      | vagon   | %      |           |
| Kenyérgabona | 1931-40. | 290.747           | 100,-    | 22.221 | 100,-   | 24.855 | 100,-   | 15.124 | 100,-     |
|              | 1949.    | 260.281           | 89,5     | 19.719 | 88,7    | 24.275 | 97,7    | 10.831 | 71,6      |
|              | 1950.    | 285.378           | 98,2     | 23.171 | 104,3   | 23.769 | 95,6    | 14.212 | 93,7      |
| Kukorica     | 1931-40. | 218.500           | 100,-    | 24.269 | 100,-   | 23.080 | 100,-   | 15.801 | 100,-     |
|              | 1949.    | 166.832           | 76,4     | 14.973 | 61,7    | 20.742 | 89,9    | 8.247  | 52,2      |
|              | 1950.    | 180.516           | 82,6     | 16.969 | 67,9    | 13.539 | 58,7    | 19.676 | 124,5     |
| Árpa         | 1931-40. | 62.795            | 100,-    | 4.256  | 100,-   | 4.932  | 100,-   | 3.737  | 100,-     |
|              | 1949.    | 68.387            | 108,9    | 3.988  | 93,7    | 6.438  | 130,5   | 2.837  | 75,9      |
|              | 1950.    | 60.428            | 96,2     | 3.638  | 85,6    | 4.882  | 98,9    | 2.586  | 69,2      |
| Cukorrépa    | 1931-40. | 96.490            | 100,-    | 2.772  | 100,-   | 15.526 | 100,-   | 7.107  | 100,-     |
|              | 1949.    | 123.371           | 127,9    | 4.450  | 160,5   | 22.112 | 142,4   | 6.221  | 87,5      |
|              | 1950.    | 163.961           | 169,9    | 4.914  | 177,3   | 17.629 | 113,5   | 10.905 | 153,5     |
| Napraforgó   | 1931-40. | 570               | 100,-    | 11     | 100,-   | 14     | 100,-   | 2      | 100,-     |
|              | 1949.    | 24.161            | 42,4 sz. | 2.406  | 219 sz. | 2.566  | 183 sz. | 1.410  | 705 sz.   |
|              | 1950.    | 23.697            | 41,6 sz. | 1.285  | 117 sz. | 2.370  | 169 sz. | 2.014  | 1.007 sz. |
| Dohány       | 1931-40. | 2.290             | 100,-    | 36     | 100,-   | 68     | 100,-   | 46     | 100,-     |
|              | 1949.    | 2.519             | 110,-    | 66     | 183,3   | 43     | 63,2    | 29     | 63,-      |
|              | 1950.    | 2.050             | 89,5     | 88     | 244,4   | 45     | 66,2    | 25     | 54,3      |
| Burgonya     | 1931-40. | 199.310           | 100,-    | 15.420 | 100,-   | 1.911  | 100,-   | 9.651  | 100,-     |
|              | 1949.    | 188.523           | 99,9     | 10.576 | 68,6    | 5.640  | 295,1   | 4.228  | 43,8      |
|              | 1950.    | 135.008           | 67,7     | 4.107  | 26,6    | 1.180  | 61,7    | 5.593  | 58,-      |

sz = szerez

|                                                                                          |             |
|------------------------------------------------------------------------------------------|-------------|
| Összes szőlőterület:                                                                     | 19.000 kh   |
| Átlagos borhozam 6 hl/kh                                                                 | 114.000 hl  |
| Köztes gyümölcs 1000 kg/kh                                                               | 1.900 vagon |
| Összes művelési költség<br>- védekezőszer, idegen munka-<br>bér, adók stb. - 3.200 Ft/kh | 60.800 m/Ft |
| 1 liter bor, vagy 1 kg gyümölcs<br>önköltsége                                            | 2 Ft        |

Ezt a számítást más forrásokra támaszkodva teljesebbé lehet tenni és ezzel közelebb lehet kerülni a valós helyzethez:

Ebben az évben 1 liter új bor ára:

3 Ft volt, tehát a megtermelt

összes bor értéke: 426.

34.200 m/Ft

1 kg gyümölcs átlagos értékesítési árát 2,20 Ft-ban számoltuk, 427.

tehát az összes gyümölcs értéke:

41.800 m/Ft

A szőlő és gyümölcs árbevétele

e g y ü t t :

76.000 m/Ft

Ebből le a költség :

60.800 m/Ft

N y e r e s é g :

15.200 m/Ft

A nyereségből tehát 1 kh szőlőre 800 Ft jut. Azaz ez azt jelenti, hogy a gazda egy hold szőlő után mindössze 800 Ft-ot használhatott fel új beruházásokra, vagy családjá ellátására, vagy ennél annyival többet, amennyivel kevesebb idegen munkaerőt alkalmazott.

Teljesen családi munkára alapozott termelés esetén az ily módon elérhető "nyereség" - természetesen a munkaráfordítás értékével együtt - megközelíthette az 1.800-2.000 Ft/kh szintet is. 428.

A gyümölcstermelés szőlőtől elválasztott vizsgálata az 1940-es évek második felére vonatkozóan, az Alföldön kialakult kétszintes termesztési mód miatt nem indokolt, de nem is lehetséges. 1935-59. között nem volt tételes gyümölcsfaszámlálás Magyarországon. 1935-ben a megyében 10,018.342 db gyümölcsfát, az ország összes állományának 11,4 %-át írták össze. 429. A Kertészeti Főiskola Gyümölcsstermesztési Tanszéke az 50-es évek elején megkísérelte felmérni az akkori gyümölcsfa-állományt. A szerzők a különféle tényezők egybevetése után arra a megállapításra jutottak, hogy a faállomány termőfelülete megközelítően azonos az 1935. évben összeírtakkal, az egyes fajok között is csak kisebb mértékű arányeltolódások tapasztalhatók. Növekedett például a téli alma, a kajszi, csökkent az őszibarack. /Tönkrementek a Buda-környéki ültetvények/. Kedvezett a gyümölcstermelésnek, hogy a felszabadulástól az 50-es évek elejéig egyetlen kemény tél sem volt, így a faállományból csak minimális mennyiség pusztult el. 430.

d/ Az állattenyésztés.

Az ágazat háborus kárait korábban megvizsgáltuk. Megállapíthattuk, hogy a ritkán lakott, kiterjedt tanyavilággal rendelkező parasztbirtokok által uralt területünkön kisebb volt a hadi cselekmények állománycsökkentő hatása, mint a nagybirtokokon, vagy Budapest térségében. Ebből következően az itteni gazdaságok kedvezőbb feltételekkel kezdhették meg az ujjaépítést és gyorsabb ütemű fejlődést tudtak felmutatni, mint a szétosztott nagybirtokok új gazdái.

A szarvasmarha a megye nagyobb részében - a Homokhátságon - nem volt jellemző állat, mert hiányzott a megfelelő mennyiségű és minőségű takarmány.

/L.: 41. sz. táblázat./

41. sz. táblázat.

Szarvasmarhaállomány 431.

| Időpont                           | Bács-Kiskun megye |         | Ország |       | Békés | Fejér |
|-----------------------------------|-------------------|---------|--------|-------|-------|-------|
|                                   | db.               | 1 9 3 5 | =      | 1 0 0 | %     |       |
| 1935. II. 28.                     | 107.964           | 100,-   | 100,-  | 100,- | 100,- |       |
| 1942. II. 28.                     | 133.555           | 123,7   | 123,6  | 125,3 | 118,9 |       |
| 1945. XI. 30.                     | 46.405            | 43,-    | 55,4   | 47,5  | 27,-  |       |
| 1946. XI. 30.                     | 77.580            | 71,8    | 63,9   | 68,9  | 41,-  |       |
| 1947. V. 31.                      | 101.828           | 94,3    | 96,2   | 105,3 | 65,1  |       |
| 1948. V. 31.                      | 110.404           | 102,2   | 104,2  | 107,3 | 76,5  |       |
| 1949. X. 15.                      | 109.612           | 101,5   | 101,6  | 101,9 | 73,7  |       |
| 1950. II. 20.                     | 113.467           | 105,-   | 116,2  | 131,1 | 86,9  |       |
| <u>Tehénállomány.</u> <u>432.</u> |                   |         |        |       |       |       |
| 1935. II. 28.                     | 56.849            | 100,-   | 100,-  | 100,- | 100,- |       |
| 1942. II. 28.                     | 63.566            | 111,8   | 105,6  | 117,4 | 104,5 |       |
| 1950. II. 20.                     | 57.246            | 100,7   | 111,0  | 139,3 | 94,8  |       |

A felszabadulás után a felénél is kevesebbre csökkent állomány 1948-ra - az ország egészével egy időben - elérte az 1935. évi szintet. 433. A Fejér megyei új gazdaságok erre még két évvel később sem voltak képesek.

A tenyésztői munkát a termelési bizottságok már a felszabadulást közvetlenül követően megkezték. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara Állattenyésztési Szakosztálya 1945. októberében 6, november-decemberben további 17 tenyészmarhát cserélt meddő állatokért a Vörös Hadsereg Kecskeméten, Kiskunhalason és Baján működő élelmezési központjaival. Az év utolsó negyedében 50 db tenyészbikát vásárolt a szakosztály Tiszántulton, amelyet elsősorban Észak-Pest megyébe szállítottak. 434.

Kecskemét város gazdasági felügyelősége 1945 novemberében Tolna megyében vásárolt 3 db vöröstarকা bikát és felhívta a gazdák figyelmét, hogy a tenyésztés érdekében nőivarú állatokat igyekezzenek beszerezni. 435. Kecel község 1946 elején vásárolt 2 db tenyészbikát. 436. Soltvadkerten 1946 első negyedében 102 db-bal "szaporították" - elsősorban tiszántuli felvásárlásból - a tehenek és az üszők számát. 437. Páhi községben ugyanezen idő alatt 51 db-bal nőtt a tehenek száma. 438.

A felszabadulást követő években a lótartás



jelentősége rendkívül megnőtt. Akinek lova volt, megtudta művelni saját földjét, de időközönként bérművelést is tudott vállalni, ami további jövedelmek forrását jelentette. /L.: 42. sz. táblázat./

42. sz. táblázat.

Lóállomány. 439.

| Időpont:      | Bács-Kiskun |         | Ország |       | Békés | Fejér |
|---------------|-------------|---------|--------|-------|-------|-------|
|               | db.         | 1 9 3 5 | =      | 1 0 0 | %     |       |
| 1935. II. 28. | 81.807      | 100,-   | 100,-  | 100,- | 100,- |       |
| 1942. II. 28. | 83.033      | 101,5   | 101,6  | 112,4 | 104,9 |       |
| 1945. XI. 30. | 35.650      | 43,6    | 37,1   | 38,5  | 29,6  |       |
| 1946. XI. 30. | 53.321      | 65,2    | 47,9   | 52,4  | 41,7  |       |
| 1947. V. 31.  | 68.256      | 83,4    | 64,9   | 73,4  | 56,8  |       |
| 1948. V. 31.  | 74.702      | 91,3    | 73,5   | 85,4  | 66,3  |       |
| 1949. X. 15.  | ..          | ..      | 67,8   | ..    | ..    |       |
| 1950. II. 20. | 78.660      | 96,1    | 80,1   | 95,9  | 85,-  |       |

Kancaállomány. 440.

|               |        |       |       |       |       |  |
|---------------|--------|-------|-------|-------|-------|--|
| 1935. II. 28. | 42.750 | 100,- | 100,- | 100,- | 100,- |  |
| 1942. II. 28. | 38.680 | 90,5  | 90,9  | 96,-  | 92,9  |  |
| 1950. II. 20. | 30.771 | 72,-  | 64,3  | 70,2  | 65,2  |  |

A táblázatból megállapítható, hogy az 1935. évi állományt alapnak tekintve területünkön maradt meg a lóállomány legnagyobb hányada - 43,6 %. Tehát már az indulás kedvezőbb volt, mint az ország más te-

rületein, vagy éppen Fejér megyében, ahol az 1935-ös állománynak harmada sem maradt meg. Az ezt követő évek létszámnövekedési üteme - annak ellenére, hogy az 1945-ös bázis Bács-Kiskunban volt a legmagasabb - igen gyors volt. /L.: 43. sz. táblázat./

43. sz. táblázat.

A lóállomány fejlődési üteme. <sup>441.</sup>

| Terület:    | 1945.<br>s | 1946.<br>z á z | 1947.<br>a l | 1948.<br>é k |
|-------------|------------|----------------|--------------|--------------|
| Bács-Kiskun | 100,-      | 149,6          | 191,5        | 209,5        |
| Ország      | 100,-      | 129,-          | 174,9        | 197,9        |
| Békés       | 100,-      | 136,2          | 190,8        | 222,-        |
| Fejér       | 100,-      | 140,8          | 191,7        | 223,6        |

Ez azt jelenti, hogy 1948-ban a megyében mintegy 26.000 kettős lófogattal rendelkeztek a gazdaságok, ami a magántulajdonban lévő 3.500 pár igás ökörrel és a 618 db különféle típusu traktorral együtt már lehetővé tette a földek kisparaszti körülmények között történő jó minőségű megművelését. <sup>442.</sup>

A lovak száma a felszabadulás után többé sehol sem érte el az 1935. évi szintet, mivel időközben megkezdődött a gépállomások szervezése, egyre több traktor került a mezőgazdaságba és az 1948-tól megkezdett szocialista átszervezés során létrejött szövetkezetek egyre inkább ezeket vették igénybe. 1949-ben

azonban a Bács megyei gazdaságok 30,3 %-a egy, vagy több lovat tartott, míg ez az arány országosan csak 21,5 %, Békésben 27,1 % és Fejérben 25,- % volt. 443.

A sertés kedvelt állatfaj volt a megyében már a háboru előtt is és az 1935-ös összeírás szerint Békés megye után itt tartottak belőle a legtöbbet. /L.: 44. sz. táblázat./

44. sz. táblázat.

Sertésállomány. 444.

| Időpont:      | Bács-Kiskun |       |   |   |   | Ország | Békés |   | Fejér |       |
|---------------|-------------|-------|---|---|---|--------|-------|---|-------|-------|
|               | db          | 1     | 9 | 3 | 5 | =      | 1     | 0 | 0     | %     |
| 1935. II. 28. | 376.793     | 100,- |   |   |   | 100,-  | 100,- |   |       | 100,- |
| 1942. II. 28. | 387.722     | 102,9 |   |   |   | 111,1  | 95,3  |   |       | 112,1 |
| 1945. XI. 30. | 79.001      | 21,-  |   |   |   | 23,8   | 20,5  |   |       | 12,-  |
| 1946. XI. 30. | 186.592     | 49,5  |   |   |   | 36,7   | 35,8  |   |       | 21,7  |
| 1947. V. 31.  | 258.454     | 68,6  |   |   |   | 59,7   | 64,7  |   |       | 36,9  |
| 1948. V. 31.  | 259.228     | 68,8  |   |   |   | 59,2   | 57,2  |   |       | 41,7  |
| 1949. X. 15.  | 575.758     | 152,8 |   |   |   | 120,1  | 118,9 |   |       | 95,-  |
| 1950. II. 20. | 475.499     | 126,2 |   |   |   | 118,6  | 139,8 |   |       | 88,5  |

Koca 445.

|               |        |       |  |  |  |       |       |  |  |       |
|---------------|--------|-------|--|--|--|-------|-------|--|--|-------|
| 1935. II. 22. | 43.732 | 100,- |  |  |  | 100,- | 100,- |  |  | 100,- |
| 1942. II. 28. | 48.671 | 11,3  |  |  |  | 101,8 | 101,8 |  |  | 111,- |
| 1950. II. 20. | 52.330 | 119,7 |  |  |  | 106,- | 114,5 |  |  | 84,9  |

A háboru következtében az állomány egyötödére csökkent, de így is kedvezőbb volt a helyzet, mint a kontroll megyékben. Az állománynövekedésnek az aszályos években termelt kevés takarmány nem kedvezett, ezért a létszám 1948-ig csak lassan emelkedett. Az 1948-as jó kukoricatermés következtében az állomány ugrásszerűen nőtt, bár ebben közrejátszott a statisztikai összeírás időpontjának megváltoztatása is. 446. Ennél az állatfajnál megítélésünk szerint az 1950. februári adat egybevetése a háborut megelőző összeírás azonos időpontu adataival, reálisabb képet ad, bár ekkorra Békés visszaszerezte a magas szintű kukoricatermelési háttérrel fedezett országos elsőségét. A fejlődés dinamikája - a kisparaszti gazdálkodás éveiben - azonban nem vitathatóan Bács megyében volt a legerőteljesebb. Fejér megye új birtokosai - bár a kukoricatermesztés adottságai itt is igen kedvezőek - nem voltak képesek az állomány létszámát sem a háboru előtti szintre emelni.

A juhtenyésztésben a háboru előtt - az 1935-ös összeírás szerint - Hajdu-Bihar, Somogy és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék után a 4. helyet foglalta el a megye. /L.: 45. sz. táblázat./

45. sz. táblázat.

Juhállomány. 447.

| Időpont:      | Bács-Kiskun<br>megye |       | Ország |   |       |   | Békés |   | Fejér |       |
|---------------|----------------------|-------|--------|---|-------|---|-------|---|-------|-------|
|               | db                   | 1     | 9      | 3 | 5     | = | 1     | 0 | 0     | %     |
| 1935. V. 31.  | 96.946               | 100,- |        |   | 100,- |   | 100,- |   |       | 100,- |
| 1942. II. 28. | 161.197              | 166,3 |        |   | 117,8 |   | 139,6 |   |       | 79,4  |
| 1945. XI. 30. | 24.296               | 25,3  |        |   | 22,6  |   | 21,7  |   |       | 2,7   |
| 1946. XI. 30. | 35.984               | 37,1  |        |   | 27,4  |   | 28,1  |   |       | 7,7   |
| 1947. V. 31.  | 44.847               | 46,3  |        |   | 39,3  |   | 43,6  |   |       | 11,3  |
| 1948. V. 31.  | 46.469               | 47,9  |        |   | 39,9  |   | 46,-  |   |       | 13,8  |
| 1949. X. 15.  | 86.736               | 89,5  |        |   | 62,7  |   | 69,8  |   |       | 22,-  |
| 1950. II. 20. | 148.604              | 153,3 |        |   | 72,3  |   | 73,-  |   |       | 28,1  |

Anyajuh-állomány. 448.

|               |         |       |  |  |       |  |       |  |  |       |
|---------------|---------|-------|--|--|-------|--|-------|--|--|-------|
| 1935. V. 31.  | 45.815  | 100,- |  |  | 100,- |  | 100,- |  |  | 100,- |
| 1942. II. 28. | 100.931 | 220,3 |  |  | 162,6 |  | 189,9 |  |  | 108,5 |
| 1950. II. 20. | 91.807  | 200,4 |  |  | 99,7  |  | 97,9  |  |  | 39,2  |

A háboru átvonulása után a megyében megmaradt a juhállomány egynegyed része, ami több mint az országos és a Békés megyei arány, nem is beszélve Fejér megyéről, ahol gyakorlatilag elpusztult a teljes állomány /2,7 % maradt meg/.

A fejlődés üteme ennél az állatfajnál is meggyénkben volt a legerőteljesebb, ami azt eredményezte, hogy 1949-ben már csak Hajdu-Bihar részesedése

volt magasabb az ország állományából. 449.

Különösen figyelemre méltó, hogy 1950. évi összeírás szerint az anyaállomány több mint a kétszerese a háboru előttinek, ami egyértelműen bizonyítja a tenyésztési kedv fellendülését is. A juh - igénytelensége miatt - mindig kedvelt állata volt az alföldi, homoki parasztgazdaságnak. A háboru után az aszályos, takarmányhiányos években az állatfaj még nagyobb megbecsülést vívott ki magának, ami végül az összeírások számszerű eredményeiben tükröződött.

Az állattenyésztés eredményeiben számottevő szerepe volt az állategészségügy munkájának is. A kecskeméti törvényhatósági állatorvos jelentéseiből nyomonkövethető a járványos megbetegedések visszaszorításának folyamata, amit egyébként a megye más területeire is jellemzőnek fogadhatunk el.

A város területe 7 állategészségügyi kerületre volt osztva, amiből 1945. június 30-án: 6 kerületben száj- és körömfájás, 7 kerületben rühesség, 1 kerületben sertéspestis és baromfipestis volt. 450.

1946. június 31-én: 7 kerületben fertőző tenyészbénaság és rühesség, 2 kerületben sertéspestis volt. 451.

1947. november 30-án: 6 kerületben fertőző tenyészbénaság és rühesség volt, de az állatorvos azt jelentette, hogy "az év végére ezek megszüntet-

hetők". 452.

1949. december 31-én "az állategészségügyi helyzet jó, bejelentés alá eső betegség nincs". 453.

A megye parasztgazdaságainak gazdasági fejlődése - az elemi csapások, aszálykárók ellenére - egészében, a népi demokratikus forradalom éveiben lendületes volt, ami következett abból, hogy a háboru után - helyzetükből adódóan - könnyebben álltak talpra, nagy többségüknek nem volt szüksége új gazdasági szervezet kialakítására, mert generációk óta a parasztgazdaság keretei között dolgoztak. Az adott körülmények között, amikor a mezőgazdasági termelésnek konjunktúrája volt, minden terméke piacra talált, olyan eredmények produkálására voltak képesek, amelyek - ha rövid időre is - a kis paraszti gazdálkodás korábban elfojtott tartalékainak, más vonatkozásban pedig a termelőerők hatékonyságának szinte példátlan gyors kibontakozását mutatták.

#### 4./ A szocialista gazdasági szervezetek kialakulásának kezdetei.

A földosztást követően a paraszti típusu fejlődés rövid időn belül országosan is a virágzás nyilvánvaló jeleit mutatta. E kibontakozó szakasszal nagyjából egyidejűleg már megkezdődött a különféle szoci-

alista gazdasági szervezetek kialakulása is. Tehát együtt, egyidejűleg alakult ki a parasztgazdaságok tömege és jelentek meg a szocializálás csirái.

A megye területén - a dolgok lényegét tekintve - ugyanez a folyamat játszódott le, de mégis más volt a helyzet, mivel olyan sajátosságok jelentkeztek, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. A paraszti üzemi rendszer itt a forradalomnak nem ujkeletü vivmánya volt csupán, hanem évszázados valóság, amely generációkon keresztül formálta, alakította az itt élő emberek életmódját és tudatát. A földreform, a népi demokratikus forradalom előtt a nagyüzemi termelésnek itt nem voltak hagyományai. A nagybirtokok - egy-két elenyésző kivételtől eltekintve - csak nagy-kiterjedésűek voltak, de sem szervezettségben, sem felszereltségben nem merítették ki a nagyüzem fogalmát.

Igy az alakuló új, szocialista típusú üzemek sem anyagi-technikai bázist, sem korszerű üzemszervezési megoldásokat nem örököltek. Ebből következően - legalábbis az első években - nem tudták lényegesen befolyásolni a paraszti gazdálkodás alakulását.

A szocialista szervezetek kialakulásának kezdeti folyamata bemutatásánál ezuttal sem törekedhünk a teljességre, hanem elsősorban annak néhány, országotól eltérő sajátosságát kívánjuk felvillantani, az országos egészbe beilleszteni.



a/ Állami gazdaságok.

A megye területén a felszabadulást megelőzően 14.654. kat. holdat kitevő kincstári birtok volt, - amiből a szántó mindössze 3.775 kat. holdat foglalt el - az ország összes ilyen birtokának 5,5 %-a. 454. Önálló gazdálkodást mindössze a Hartai Büntető Intézet folytatott 2.517 kat. hold területtel, de ezt - speciális jellegéből eredően - nem indokolt figyelembe venni. 455.

Az országban 1947. október 1-én - a Földművelésügyi Minisztérium kimutatása szerint - 3 kerületi főfelügyelőség, 8 jószágigazgatóság irányítása alatt 92 állami gazdaság működött 61.399 kh saját, 3.336 kh bérelt, összesen 64.735 kh területen. A megyében volt található ezekből mindössze három: a Hildpusztai 1.449 kh, a Mátételki 473 kh és az Ágasegyházi 314 kh területtel. 456.

Tulajdonképpen ezek ekkor még csak igen fejletlen gazdasági alakulatok voltak. Termelőeszközök hiányában a gazdálkodásuk színvonala rendkívül alacsony volt.

A mátételki gazdaság majorjában 21 földhözjutatott család lakott. Ők használták az állami tulajdonban lévő 30 férőhelyes istállót, a gazdaság kovácsműhelyét és gépműhelyét is. Ehhez a gazdasághoz tar-

tozott a vaskuti gazdaság /kerület/ is, amelyet teljes egészében bérbeadással hasznosítottak. Összes felszerelése 1 db használhatatlan 18 soros vetőgép és 1 u-  
gyancsak használhatatlan eke volt. 457. A hildpusztai gazdaság majorjában is földhözjuttatottak - 24 család - laktak, akik gyakorlatilag minden állatférőhelyet, dohánypajztát és más gazdasági épületet lefoglaltak. 458. Ebből következően a gazdaság működésében sok nehézség jelentkezett, eredményei igen mérsékeltek voltak. Az 1948. évre vonatkozó működési jelentéséből többek között arról értesülhetünk, hogy "a gazdaságnak 100 db ludja van. Ez év tavaszán 800 db tojást raktak, de a kedvezőtlen istállózási és elhelyezési viszonyok következtében csak 70 db kisliba kelt ki és ebből csak 17 db-ot sikerült felnevelni". 459.

Az állami gazdaságok nagyobb arányu és ütemű szervezése a megye területén 1949-ben kezdődött. 460. A hildpusztai gazdaságot 1949-ben megbízták, hogy a Duna-Tisza közén állami gazdaságokat szervezzen azokon a területeken, ahol állami célokra juttatott nagybirtok és más tartalékterület volt található. A megbízás alapján 1949-ben állami gazdaságot szerveztek volt nagybirtokokból: Bugac-pusztán, Bácsalmáson, Katymáron, Bácsborsodon, Kincse-pusztán, Tiszakécskén, Kallócsán; állami tartalékterületekből: Kunfehértón, Balotán, Tajón, Császártöltésen, Garán, Csátalján, Bács-

bokodon, Nemesnádudvaron és Tompán. A szervezés eredményeként az év végére a megyében az állami gazdaságok száma elérte a huszat és területük is jelentősen növekedett. /L.: 46. sz. táblázat./

46.sz. táblázat.

A Bács-Kiskun megyei állami gazdaságok vagyoni helyzete 1949-ben. 461.

| M e g n e v e z é s         | Mennyiség |
|-----------------------------|-----------|
| Állami gazdaságok száma     | 20        |
| Összes területük            | 40.511 kh |
| Ebből:szántó                | 32.840 "  |
| szőlő                       | 2.015 "   |
| rét- legelő                 | 2.799 "   |
| Állatállomány: szarvasmarha | 664 db    |
| ló                          | 536 "     |
| sertés                      | 3.300 "   |
| juh                         | 450 "     |
| Erő- és munkagép-állomány:  |           |
| traktor                     | 45 db     |
| cséplőgép                   | 41 "      |
| aratógép                    | 15 "      |

Induláskor az állami gazdaságok termelési színvonala nem haladta meg a parasztgazdaságokét. Kenyérgabonából 8-12 q-át, takarmánygabonából és kukoricából 10-12 q-át takarítottak be holdanként. Téli időszakban 4-5.000, nyári időszakban 8-10.000

embert foglalkoztattak. 462.

Tehát területünkön a szocialista mezőgazdaság később legerősebb szektora - az állami gazdaság - a kisparaszti gazdálkodás éveiben nem játszott gazdasági szempontból érdemleges szerepet és kevésbé gyakorolt vonzó, vagy példaadó hatást a parasztságra. Az állami gazdaságok a fordulat éve előtt jelentéktelen területet foglaltak el és az 1949-es nagyobb arányu szervezésük is inkább a földek kényszerhasznosítása egy sajátos, állami keretekben szerveződő formájának volt tekinthető. Bizonyítja ezt, hogy az év végén meglévő 20 állami gazdaságból 11 nemzetiségi ki- és betelepítéssel érintett községben, vagy határrészen alakult. 463.

b/ A földművesszövetkezeti mozgalom.

A felszabadulást megelőzően a megyében a szövetkezeti életet a különféle országos központok itt szervezett "fiókjai" - hitelszövetkezet, "Hangya", tejszövetkezet stb. - képviselték. A paraszti gazdálkodástól korábban sem volt idegen a szövetkezés gondolata és a különféle célok megvalósítására nagyszámu és változatos elnevezésű szövetkezetet működtettek.

A felszabadulás után ezek egy része hosszabb-rövidebb ideig tovább élt, de többségük gyorsan be-

olvadt a központilag szervezett és támogatott földművesszövetkezeti mozgalomba. A megyében működő 3 cégbiróságnál 343 különféle szövetkezetet tartottak nyilván, amelyek többsége a felszabadulás után ujonnan alakult, kisebb részük a háboru előtti szövetkezetek újjászervezéséből jött létre. 464.

A földművesszövetkezetek alakulása a 131.000/1945. FM. sz. rendelet megjelenése után már 1945-ben megkezdődött. Ebben az évben 22, 1946-ban 60, 1947-ben 12, 1948-ban 9, 1949-ben 12 és 1950-ben 7 szövetkezet alakult a megyében. Tekintettel arra, hogy ez a szövetkezeti forma teljes kialakultságában széles tevékenységi kört ölelt fel - gyakorlatilag az összes korábbi szövetkezeti formáció funkcióját átvette - , indokoltnak tartjuk annak megszürését.

Ezért tevékenységüket kizárólag abból a szempontból vizsgáljuk, hogy milyen módon, milyen eszközökkel járultak hozzá a paraszti gazdálkodás eredményességéhez, a mezőgazdasági újjáépítéshez.

A földművesszövetkezeteket alapítók többnyire az új gazdák soraiból kerültek ki, ami érthetővé teszi, hogy a megyében - ahol a régi birtokosok száma és aránya meghatározó volt - 1948-ban a 103 fmsz-nek mindössze 19.051 tagja volt. 465. Ugyanebben az időben az országban összesen 2.584 földművesszövetkezet működött 425.744 taggal. 466. /Tehát az ország

egythesizedét elfoglaló agrár megyében volt az ország összes szövetkezetének 3,9 %,a illetve fmsz-tagjának 4,5 %-a./

Az 1945-1946. években a megyében megalakult földművesszövetkezetek gazdasági tevékenysége nem volt számottevő és többnyire nem terjedt túl a mozgalmi keretek megteremtésén. 467. Ez is ellentmondásos folyamat volt a vezetés helyenkénti és időszakonkénti változó összetétele miatt.

E gondok átfogó összegezése - mint jeleztük - nem célunk, de a ténylegesen kialakult helyzet reálisabb megvilágítása érdekében indokolt néhány korabeli jellemző megnyilatkozást felidézni. A bácsbokodi fmsz igazgatósága az 1949. évi közgyűlésen például azt jelentette, hogy "a földművesszövetkezet valódi szövetkezeti életet csak 1948-ban kezdett élni. A megalakult terményüzemág biztosította az anyagi alapokat, azonban baj volt, hogy mozgalmi vonalon nem történt semmi új. Ennek oka az volt, hogy az igazgatóság kulákokból állt, vagy azok befolyása alatt volt." 468. Nagybaracskán nem tartották ennyire súlyosnak a helyzetet: "A akkori pártok egyes vezetői és a nagyobb gazdák, bár nem akadályozták a szövetkezet megindulását és működését, azonban nem is támogatták" - emlékezik vissza az egyik alapító tag. 469. A Kecskemét-Helvéciai szövetkezet megkísérelt a termelés szakmai

irányításába is bekapcsolódni, de "ennek különösebb jelentősége nem volt" - mondja az igazgatóság 1947. évi jelentése. 470. Ez nyilvánvaló, hiszen az itt gazdálkodó emberek egyrészt kellő szakmai ismeretekkel rendelkeztek, így nem igényeltek segítséget, másrészt pedig továbbképzésüket valóban magas szinten oldotta a Kamara, majd a Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács.

Az fmsz-ek egy része közvetlen termelési tevékenységet is folytatott, traktorokat, cséplőgépeket üzemeltetett. A bajai szövetkezet 1947-ben 40 kh saját területet művelt és emellett 195 kh bérszántást végzett, valamint 3.112 q gabonát csépelte el. 471. A hajósiak 30 taggal 32 kh területen rizstermelésbe kezdtek. 472. Az izsákiak 220 kh legelőt hasznosítottak bérbeadással. 473. A bácsalmási szövetkezetnek 2 traktora volt, amivel bérszántást és cséplést végzett. Ezt a tevékenységét 1948-ig folytatta, amikor a még meglévő erőgépét át kellett adnia a gépállomásnak. 474. A csávolyi szövetkezeti traktorok és munkagépek szerepe még jelentősebb volt, mert 1947-ben a község határában a gabona 70 %-át ezekkel vetették el és el is csépeltek 2.762 q-át. 475. Ez a tevékenység /amit a legjobb példák felvázolásával mutattunk be/ meglehetősen esetleges volt és gazdasági hatásában nem meghatározó.

A leglényegesebb ténykedést ezekben az években a földművesszövetkezetek, a felvásárlásban és a termelési felszerelések beszerzésében és árusításában végezték. A bajaiak 1948-ban felvásároltak 143 vagon terményt és 45 vagon gyapjút. Értékesítettek 292 q rézgálicot és 22 vagon lisztet. 476. A dumapatajaiak 1947 őszétől a Termelési Bizottságtól átvették és sikerrel bonyolították a vetőmag-ellátást, gondoskodtak a csávázásról, ellátták a község gazdait növényvédőszerrel és műtrágyával. Felvásároltak 1947-ben 36, 1948-ban 60 és 1949-ben 180 vagon gabonát. Megkezdtek a naposbaromfi-ellátás szervezését és a felnőtt árubaromfi felvásárlását. 477. A császártöltésiek 1948-ban 5.600 hl bort és 100 vagon gyümölcsöt vásároltak fel. 478. A miskeiek 1947-ben megszerezték a paprika-nagykereskedési engedélyt. 479.

A megyében a felszabadulás után megalakult földművesszövetkezetek tevékenységéről mozaikszerűen felvillantott képek egyértelműen azt bizonyítják, hogy gazdasági ellátó, szervező tevékenységük területünkön csak 1949-től volt jelentős. Az ezt megelőző években a mozgalmi, politikai jelentőségük sokkal nagyobb volt, mint a gazdasági erejük.

Az 1948-ban a megyében működő 103 földművesszövetkezetnek 19.051 fő tagja, 297 m/Ft részjegy alapja, 16.866 m/Ft összes vagyona, 1.916 m/Ft saját



vagyona, 12.901 m/Ft felvásárlási árbevétele és 782 m/Ft ipari szolgáltatási árbevétele volt. 480.

A földművesszövetkezeti mozgalom a paraszti gazdálkodás éveiben krónikus tőkehiánnyal is küszködött, alapítói - az új gazdák - maguk sem rendelkeztek megfelelő anyagi alapokkal, így nem tudták szövetkezetüket támogatni. A többséget képező régi gazdák igényeit az általuk alapított nagy számu, változatos elnevezésű és jobb anyagi körülmények között működő szövetkezet jobban kielégítette, annál is inkább, mert ezekben a követett politikai irányvonalat is a maguk igénye szerint alakíthatták. 481. Ezeket természetesen nem minősíthetjük kialakuló szocialista szervezeteknek, mert ezek egyértelműen a paraszti gazdálkodás talaján álltak, annak fejlődését szolgálták.

#### c/ Termelőszövetkezeti csoportok.

Az első termelőszövetkezeti csoportok a megyében 1948 őszén alakultak, Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án Kecskeméten elmondott beszéde után. Az átszervezés kezdeti eredményei azonban igen mérsékeltek voltak.

Az 1949. évi statisztikai adatok szerint az országban már 1367 különböző típusu tszcs működött, 36.405 taggal, 316.448 kh földterületen. 482. Ugyanakkor a megyében mindössze 93 tszcs volt 1950 taggal, 18.720 kh földterülettel. 483.

Az országos adatok részletesebb vizsgálata magyarázatát adja ennek a szükségszerű lemaradásnak. A tszcs-ok kezelésében lévő 316.448 kat. holdból a gyümölcsös 2.587 kat. holdat, a szőlő mindössze 3.124 kat. holdat foglalt el. 484. Tehát ebben az első időben a szőlővel rendelkező gazdák még "tartották magukat", anyagilag is birták, ezért nem léptek be a tszcs-be. A gyümölcssterületen más a helyzet, azok nagyobb része a felosztott nagybirtokok telepítéseiből jutott az új gazdák birtokába, akik közül a csoportok alapító tagjai kikerültek. A tagok összetételére vonatkozó adatok is arról tanuskodnak, hogy a középparaszt, vagy éppen a gazdagparaszt nehezebben mozdult, amíg csak anyagilag birta, távolmaradt a szövetkezettől. /L.: 47. sz. táblázat./

47. sz. táblázat.

A termelőszövetkezeti csoportok tagjainak száma és  
szociális összetétele. 485.

| Szociális<br>összetétel  | Tagok<br>száma<br>1949.VI. | Az össz.<br>tagság<br>%-ában | Tagok<br>száma<br>1949.XII. | Az össz.<br>tagság<br>%-ában |
|--------------------------|----------------------------|------------------------------|-----------------------------|------------------------------|
| Agrárproletár            | 7.173                      | 55,6                         | 9.939                       | 27,3                         |
| Szegényparaszt           | 5.338                      | 41,4                         | 20.496                      | 56,3                         |
| Középparaszt             | 200                        | 1,5                          | 4.987                       | 13,7                         |
| Egyéb foglalko-<br>zású  | 196                        | 1,5                          | 983                         | 2,7                          |
| Tagok száma<br>összesen: | 12.907                     | 100,0                        | 36.405                      | 100,0                        |

A fél év során végrehajtott szervezés a leg-  
eredményesebb a szegényparasztok - joggal feltételez-  
zük, hogy nagyobb része új gazda - körében volt.  
/L.: 48. sz. táblázat./

48. sz. táblázat.

Az 1949. második félévében belépett tszcs-tagok szo-  
ciális összetétele. 486.

| Megnevezés           | Belépettek<br>száma<br>fő | Megoszlási<br>aránya<br>% |
|----------------------|---------------------------|---------------------------|
| Új belépő összesen:  | 23.498                    | 100,-                     |
| Ebből: agrárproletár | 2.766                     | 11,8                      |
| szegényparaszt       | 15.158                    | 64,5                      |
| középparaszt         | 4.787                     | 20,4                      |
| egyéb                | 787                       | 3,3                       |

Az összeállításból megállapítható, hogy ekkor már csökkent a belépők között az agrárproletárok aránya, mert ők a korábbi szervezések során voltak az élenjárók, ugyanakkor már megmozdultak a középparasztok is, bár az ország mezőgazdaságában elfoglalt helyük, szerepük arányától még messze elmaradtak.

Megyéinkre vonatkozóan nem áll rendelkezésre ilyen részletes szociális összetétel szerinti megoszlás a belépettekre vonatkozóan. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy amíg 1949 végén az országban egy mezőgazdasági szövetkezet átlagos területe 300 kh volt, addig a megyében csak 201 kh.

Ez megint csak abból következett, hogy itt a régi parasztgazdák görcsösebben ragaszkodtak a földhöz, igyekeztek minél nagyobb darabot megművelni, a sajátjuk mellé bérleteket váltani. 1948-49-ben a szövetkezetek nagyobb része ún. "állami tartalékterületen" alakult a megyében, így első megközelítésben olyan képet mutatnak az 1 tagra jutó földterület nagysága alapján, mintha parasztgazdaságokból álltak volna össze. /L.: 49. sz. táblázat./

Az 1948-1949. években megalakult 40 mezőgazdasági szövetkezet induló adatai. 487.

| Sor-<br>szám | A tsz neve     | Alakulás<br>idő-<br>pontja      | Tagok<br>száma<br>fő | Terü-<br>let<br>ha | Egy tag-<br>ra jut<br>átl. kh |
|--------------|----------------|---------------------------------|----------------------|--------------------|-------------------------------|
| 1.           | 2.             | 3.                              | 4.                   | 5.                 | 6.                            |
| 1.           | Bácsalmási     | Lenin<br>1949. VIII. 25.        | 25                   | 231                | 9,2                           |
| 2.           | Bácsalmási     | Petőfi<br>1948. X. 8.           | 13                   | 170                | 13,1                          |
| 3.           | Bácsalmási     | Táncsics<br>1949. II. 1.        | 65                   | 754                | 11,6                          |
| 4.           | Bácsbokodi     | Szalvai<br>1949. IX.            | 19                   | 130                | 6,8                           |
| 5.           | Bácsbokodi     | Vörös Zászló<br>1949. X. 20.    | 48                   | 360                | 7,5                           |
| 6.           | Csávolyi       | Zalka Máté<br>1949. VIII. 20.   | 21                   | 450                | 21,4                          |
| 7.           | Érsekcsanádi   | Buzakalász<br>1949. X.          | 72                   | 600                | 8,3                           |
| 8.           | Katymári       | Sztahanov<br>1949. VIII. 20.    | 19                   | 445                | 23,4                          |
| 9.           | Madarasi       | Kossuth<br>1949. VIII. 20.      | 28                   | 360                | 12,9                          |
| 10.          | Mátételki      | Tőrekvés<br>1949. X. 1.         | 10                   | 283                | 28,3                          |
| 11.          | Nemesnádudvari | Kossuth<br>1949. VIII. 20.      | 62                   | 360                | 5,8                           |
| 12.          | Sükösd         | Vörös Zászló<br>1949. X.        | 36                   | 340                | 9,4                           |
| 13.          | Tataházi       | Petőfi<br>1949. VIII. 20.       | 30                   | 263                | 8,8                           |
| 14.          | Vaskuti        | Dózsa<br>1949. XI.              | 184                  | 708                | 3,8                           |
| 15.          | Dunaegyházi    | Táncsics<br>1949. X. 18.        | 10                   | 100                | 10,-                          |
| 16.          | Dusnoki        | Munkás-Pa-<br>raszt<br>1949. X. | 29                   | 280                | 9,7                           |
| 17.          | Poktói         | Béke<br>1948. XII.              | 13                   | 96                 | 7,4                           |
| 18.          | Hartai         | Lenin<br>1949. XI. 19.          | 37                   | 116                | 3,1                           |

49. sz. táblázat folytatása.

| 1.  | 2.               | 3.            | 4.              | 5.  | 6.   |
|-----|------------------|---------------|-----------------|-----|------|
| 19. | Miskei           | Táncsics      | 1949. X.        | 550 | 18,3 |
| 20. | Szalkszentmárton | Békéért       | 1949. IX. 20.   | 885 | 18,1 |
| 21. | Tassi            | Petőfi        | 1948. X. 1.     | 50  | 6,3  |
| 22. | Pülöpházi        | Petőfi        | 1949. III. 15.  | 72  | 9,-  |
| 23. | Kecskeméti       | Petőfi        | 1948. XII.      | 126 | 7,-  |
| 24. | Kerekegyházi     | Dózsa         | 1949. II. 8.    | 48  | 6,-  |
| 25. | Kiskunfélegyházi | Lenin         | 1949. I. 12.    | 866 | 5,6  |
| 26. | Kiskunfélegyházi | Vörös Csillag | 1949. XI. 7.    | 150 | 7,5  |
| 27. | Ladánybenei      | Petőfi        | 1949. X.        | 52  | 4,3  |
| 28. | Orgoványi        | Sallai        | 1948. IX.       | 120 | 10,9 |
| 29. | Pálmonostori     | Rákóczi       | 1949. X.        | 52  | 4,3  |
| 30. | Városléldi       | Dózsa         | 1948. X. 1.     | 110 | 11,- |
| 31. | Balotaszállási   | Kossuth       | 1948. VIII. 11. | 110 | 7,3  |
| 32. | Bócsai           | Szabadság     | 1948. XII. 10.  | 120 | 13,3 |
| 33. | Császárteleltési | Felszabadulás | 1949. XI. 18.   | 250 | 5,7  |
| 34. | Csikériai        | Uj Barázda    | 1949. IX. 14.   | 160 | 10,- |
| 35. | Pülöpszállási    | Kiskuntség    | 1949. VIII. 20. | 20  | 1,8  |
| 36. | Jánoshalmi       | Szabadság     | 1949. IX. 17.   | 40  | 2,4  |
| 37. | Kiskőrösi        | Kossuth       | 1949. VI. 9.    | 72  | 4,2  |
| 38. | Keceli           | Vörös Zászló  | 1949. XII.      | 340 | 7,1  |
| 39. | Kiskunhalasi     | Vörös Szikra  | 1948.           | 80  | 8,9  |
| 40. | Kisszállási      | Petőfi        | 1948. X.        | 154 | 7,-  |

A táblázatból megállapíthatjuk, hogy az alakuláskor 1 tagra eső földterület nagysága 1,8 kat. holdtól 28,3 kh-ig terjedt, de úgy, hogy például a fülöpszállási Kiskunságot 11 tag egy elhagyott szőlőbirtokon alapította; többek között az érsekcsanádi Buzakalász 600 és a balotaszállási Kossuth 110 holdja teljes egészében állami tartalék volt.

A tataházi Petőfi 263 kat. holdja 5 község határában szétszórt 116 tagból tevődött össze, ami a terület használhatóságát nagymértékben csökkentette. A foktői Békét alapító 13 tag mind új gazda volt. Az orgoványi Sallait a nagy bérletek felszámolásakor alakították helyi agrárproletárok. A vaskuti Dózsát zömmel telepesek alapították, de ebben a községben még 13 első típusú tszcs is működött, amit ugyanannyi helyről idekerült telepesek alapítottak. A felszereltségük is rendkívül alacsony volt. A termelőeszközt 1-2 ló, vagy ökör és némi, leginkább használhatatlan állapotú gazdasági felszerelés jelentette.

Ez is azt bizonyítja, hogy a szövetkezeti átszervezés kezdetei a paraszti gazdálkodás egészét gyakorlatilag nem érintették. A mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez területünkön lassabban nyílt meg az út. Az önálló, megfelelő gazdasági bázissal rendelkező parasztgazdaságok tulajdonosai nehezen ismerték fel a közös gazdálkodás előnyeit, nem szívesen adták fel önál-

lóságukat. Ez következett abból is, hogy az évszázados agrárfejlődés során kialakult sajátos paraszti termelési struktúra keretei között ebben a kezdeti időben még eredményesebb volt a termelés.



### III.

#### A fejlődés jellemzői és fő tendenciái.

Az előző fejezetekben végig követtük - ha csak vázlatosan is - az ország egy meghatározott területén végbement "amerikai utas" egyfajta paraszti-polgári jellegű agrárfejlődést és a népi demokratikus agrárátalakulás fő jellemzőit és tendenciáit. Megvizsgáltuk, hogy a lezajlott folyamatok mennyiben estek egybe az ország egészére jellemző fejlődés főbb irányjaival, milyen jellegűek voltak attól eltérő sajátosságai, amelyek meghatározták az itt élők gazdasági-társadalmi viszonyait és törekvéseit.

Áttekintettük, hogy a II. világháború előestéjén itt már kialakult formákat mutatott a mezőgazdaság tőkés átalakulásának egy sajátos paraszti/"amerikai utas"/ típusu irányzata.

Az egykoru statisztikai adatokból kiviláglik, hogy az országostól eltérő fejlődési irány már az 1895-ös összeírás adatai alapján is érzékelhető. Ekkor az ország /Horváth-Szlavon országok nélkül/ területének 56,2 %-át foglalták el a 200 kat. hold alatti gazdaságok, a Duna-Tisza közén /Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegyékben/ pedig 61,2 %-ot tett ki arányuk.

Az 1935-ös összeírás szerint 100 kat. holdnál kisebb birtokok foglalták el a megye területének 61,2 %-át; ugyanez az arány országosan 50,2 % volt. Számításba véve a 100-200 kh közötti birtokok /külön kigyűjtéssel megállapított/ 106.634 kat. hold területét, megállapíthatjuk, hogy a megye összes területéből 68,6 %-on 200 kh-nál kisebb birtokok helyezkedtek el. Az 1000 kat. holdnál nagyobb birtokok 287.437 kh területéből 101.549 kat. holdat bérbeadással /nagyobbrészt kishaszonbérben/ hasznosítottak. Mindezek együtt a paraszti gazdálkodás további erősödését érzékeltetik.

A parasztgazdaságokra megkülönböztetett módon jellemző intenzív kertészeti kultúrák aránya is messze meghaladta az országos szintet. Az ország területének a szőlőültetvények mindössze 2,2 %-át, a megye területén 5,6 %-át /ezen belül az 1.000 kh-nál kisebb birtokok területének 6,9 %-át/ foglalták el. A megyében volt ez időben az ország szőlőterületének 22,6 %-a. A háborús konjunktúra hatására pedig felgyorsult az állattenyésztés fejlődése is.

Mindemellett külön sajátosságként jelentkezett az alacsony népsűrűség, valamint a külterületen -tan-nyán - élők rendkívül magas aránya.

Nyilvánvaló, hogy a felszabadulásig, a földreformig /bizonyos vonatkozásokban még később is/ ezek a körülmények meghatározottságukban lényegében változat-

lanul fennálltak.

A háboru okozta károk itt is súlyosak voltak, de a szétszórt tanyavilágban a parasztgazdaságok elaprózott magtáraiban, istállóiban viszonylag több termény és állat maradt meg, mint a jellegzetesen nagybirtokos területeken. A front viszonylag gyors /helyileg legfeljebb néhány napot igénylő/ áthaladása következtében lehetőség volt a kisebb területű őszi növények családi alapon történő betakarítására is.

Az 1945-ös földreform végrehajtása a magyar történelem során első alkalommal a parasztbirtokot tette a mezőgazdasági üzem fő formájává országos vonatkozásban is. Nyilvánvaló, hogy területünkön - a történelmi előzményből következően - a reform menete és hatása más volt, nem változtatta meg döntő módon és mértékben a megye birtokstrukturáját, s így szinte - bármily furcsán hangzik - az országot tette ahhoz hasonlóvá.

A földreform következtében az ország összes területének 34,6 %-a mozdult meg, ennyit vettek igénybe. A Bács-Kiskun megye mai területén a történelmileg kialakult birtokstrukturából eredően - ez az arány az összes megyét figyelembe véve - a legkisebb /21,3 %/ volt. Ezen belül a Homokhátságon csak 15-17 %-ot, a Bácskában 36,7 %-ot tett ki az igénybe vett földterületek aránya. Ez utóbbi magasabb arány is a sváb tulajdonu parasztbirtokok igénybevétele következtében

alakult ki. /Egy igénybe vett birtok átlagos területe - annak ellenére, hogy a nagybirtokok területe itt jelentősebb volt - Bács-Bodrog vármegyében 22,5 kh./ Tehát a struktúra változása - az előbbiekből következően - gazdasági vonatkozásban nem volt meghatározó mértékű és arányu.

Sajátosan alakult a juttatásban részesültek száma és aránya is a megyében. Itt a lakosság 6,3 %-a, országosan 6,6 %-a kapott földet, ami közel egyező arány, de a megye 36.979 fő juttatottjából mindössze 2.800 nem rendelkezett korábban földtulajdonnal. Itt volt a legmagasabb a 15 kh-nál nagyobb juttatást kaptak száma és aránya is, ami az itt található és felosztott nagybirtokok földjének alacsony termőképességéből következett. /Egy átlagos család csak nagyobb területű földterületen tudott megélni./

Lényeges minőségi különbség mutatkozott tehát összességében a megye javára abban, hogy a reform után itt többségükben régi, nagy termelési tapasztalattal és megfelelő felszereltséggel rendelkező parasztgazdaságok folytatták termelő tevékenységüket. Az ország különböző részein felosztott nagybirtokok helyén új, a kisüzemi termelésben kevésbé jártas tulajdonosok rosszul, vagy gyengén felszerelt kisgazdaságokban kezdték a munkát. Egészen nyilvánvaló, hogy a reform lehetővé tette mindkét csoportban - ha nem is azonos módon -

a paraszti kezdeményező erő felszabadítását, amely az ország ujjaépítésének egyik döntő tényezőjévé vált.

Jelentős szerepe volt ennek abban, hogy a rendkívül kedvezőtlen időjárásu aszályos évek után a mezőgazdaság termelése országosan megközelítette a háboru előtti szintet. a megyében pedig - éppen a kisparaszti gazdálkodás előtörténetileg meghatározott fejlettségi szintje és hagyományos termelési szintje és termelési szerkezete következtében - több fontos termelési mutató vonatkozásában meg is haladta.

A kisparaszti gazdálkodás történelmi adottságai következtében viszont területünkön súlyosabb gondot és nagyobb nehézséget jelentett a mezőgazdaság szocialista átszervezésének megkezdése. Ugyancsak az említett adottságokkal függött össze, hogy a megyében végülis hiányoztak, illetve rendkívül gyengék voltak a szocialista gazdálkodás kezdeti formáit magukban hordó alakulatok.

Az állami gazdaságok tulajdonképpen még csak a szerveződés kezdeti stádiumában voltak. Ezekben az években nem jutottak gazdasági szempontból számottevő szerephez. Hasonló volt a helyzet a földművesszövetkezeteket és a termelőszövetkezeti csoportokat illetően is.

A megyére vonatkozóan feltárt, országotól eltérő vonások és sajátosságok ellenére természetesen a népi demokratikus agrárátalakulás fő iránya végülis itt sem volt más, mint az ország többi területein. A nagybirtokosok osztálya a földek szétosztásával megszűnt. birtokaik tulnyomó része paraszti tulajdonná vált. Ennek szabad tőkés fejlődéséhez azonban nem voltak meg a szükséges feltételek.

A paraszti gazdálkodás éveit kitöltötte a gazdasági újjáépítésért folyó harc, a birtokok esetleges polarizálódását pedig megakadályozták az állami szabályozó eszközök.

Az 1945 után kibontakozó nagy történelmi változásokban azonban természetesen benne rejlett, hogy a népi demokratikus forradalom sikeres megvívása után megnyílt a szocialista agrárátalakulás lehetősége az országnak ezen a területén is.

### Kitekintés.

Bács-Kiskun megyében az évszázados fejlődés során kialakult sajátos paraszti agrárstruktúrát - beleértve a földreformmal, a népi demokrácia születésével kezdődő új szakaszt - a mezőgazdaság szocialista átszervezése kezdetéig tekintettük át. A vizsgálati eredmények egyértelműen azt mutatták, hogy a paraszti gazdálkodásnak, az egykorú intenzív szőlő- és gyümölcskulturának nagyon mély gazdasági, társadalmi és politikai gyökerei voltak a megyében. Önként adódik tehát a kérdés: hogyan érvényesültek a történeti sajátosságok a megye mezőgazdaságának szocialista átszervezése során. Hogyan sikerült a döntően intenzív kézi munkára alapozott kertkulturát átmenteni a szocialista nagyüzem keretei közé.

Természetesen - a disszertáció vállalt időkeretei miatt - nem lehet célunk, hogy az 1949-1962.között a megyében is végbement szocialista agrárátalakulás, illetve a napjainkban is tartó dinamikus fejlődést tudományos igényvel és alapos-sággal feldolgozzuk. Mindenképpen indokoltnak tartjuk viszont kitekintésszerűen bemutatni - mintegy a további kutató munka irányait is jelezve - a folyamat néhány jellemző sajátosságát. Ezek során természetesen érintenünk kell a szövetkezeti fejlődésnek az országgal egyező fő formái mellett, azokat a jellegzetességeket is, ame-

lyek bizonyos szervezeti különbségek mellett tet-  
tek bizonyosságot életképességükről, dinamikus fejlődé-  
sükről, fontos hivatásukról a mezőgazdaság szocialis-  
ta fejlődésében.

Az 1949-től 1958-ig eltelt évtized alatt a  
mezőgazdaság szocialista átszervezése az ismert ellent-  
mondásos körülmények között zajlott, nem egyszer ezek  
hatása érvényesült Bács-Kiskun megyében is. A mezőgaz-  
dasági szövetkezetek legnagyobb területi kiterjedésü-  
ket ebben az évtizedben 1956 közepére érték el. /L.:  
50. sz. táblázat./

50. sz. táblázat.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös föld-  
területe az összes földterülethez viszonyítva.<sup>488.</sup>

| É v   | Bács-Kiskun<br>megye | Ország |   |   | Békés | Fejér | Szolnok |     |
|-------|----------------------|--------|---|---|-------|-------|---------|-----|
|       |                      | s      | z | á | z     | a     | l       | é k |
| 1955. | 8,7                  | 9,9    |   |   | 15,6  | 9,3   | 22,3    |     |
| 1956. | 10,6                 | 13,6   |   |   | 18,9  | 14,7  | 28,4    |     |
| 1957. | 7,4                  | 7,2    |   |   | 12,5  | 7,4   | 21,-    |     |
| 1958. | 7,7                  | 7,9    |   |   | 14,4  | 9,1   | 22,-    |     |

A táblázat érzékletesen bizonyítja, hogy mind  
az ország, mind az összehasonlításul választott megyék  
összes területéhez viszonyítva a tsz-ek közös területé-  
nek aránya Bács-Kiskun megyében volt a legalacsonyabb.



Nyilvánvaló, hogy ez a megyei sajátosságokkal /gazdaság-, termelés-, településszerkezet stb./ szoros összefüggésben állt.

Tény azonban az is, hogy az ellenforradalom hatására ebben a megyében esett vissza a legkisebb mértékben - 3,2 %-kal - a szövetkezeti közös terület aránya. /Az ország és Békés 6,4 %, Fejér 7,3 % és Szolnok 7,4 %./ 489. Ez nyilvánvalóan a létrehozott szövetkezetek nagyobb szilárdságát mutatta, más vonatkozásban pedig azt jelzi, hogy már ekkor mutatkoztak helyi adottságokból eredő szervezési sajátosságok.

Az átszervezésnek ebben az első szakaszában szerzett tapasztalatokat, valamint azt, hogy az ellenforradalom hatására bekövetkezett 30,3 %-os közös terület csökkenésen belül a szőlőterület 41,5 %-kal esett vissza, 490. a teljes átszervezés során is hasznosítani tudta a megye párt- és állami vezetése.

Az átszervezés feltételei természetesen a megyén belül is bizonyos eltéréseket mutattak, melyek kisebb-nagyobb eltérésekkel tükröztek további táji-körzeti jegyeket is. Így pl. a kedvező termőhelyi adottságu bácskai és dunamelléki körzetekben az átszervezés menete nem tért el lényegesen az országotól, sőt ütemében meg is haladta azt. 491. Ez következett abból, hogy ezekben a körzetekben a szántóföldi növénytermelés és az állattenyésztés volt a gazdaságok

fő ágazata, hasonlóan a többi alföldi megyéhez.

A Homokhátságon viszont, ahol a parasztgazdaságok jelentős részében a szőlő- és gyümölcsstermelés meghatározó ágazat volt és az itt előállított termelvényeket nemcsak a megye, hanem az ország gazdasága sem tudta nélkülözni, 492. nem lett volna helyes a mezőgazdasági termelőszövetkezeti formához való merev ragaszkodás. Tovább bonyolította a körzet helyzetét, hogy nemcsak az intenzív kultúrák aránya volt magas, hanem a gyenge termőképességű homoki szántók is jelentős területeket foglaltak el, és itt volt található a megye összes tanyaállományának közel 90,0 %-a is.

Mindezeket, így az említett táji-történeti adottságokat is mérlegelve - az MSZMP. KB. egyetértésével - a Megyei Pártbizottság 1960. novemberi határozatában differenciálva jelölte meg a mezőgazdaság szocialista átszervezésének feladatait.

A dunamelléki és a bácskai területken a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szervezésének folytatását tartotta indokoltnak továbbra is. Ugyanakkor viszont a hagyományos intenzív, elsősorban szőlő- és gyümölcsstermelő körzetekben sajátos formájú szakszövetkezetek, a nagyüzemi művelésre kevésbé alkalmas homoki szántóföldi körzetekben pedig elsősorban termelőszövetkezeti csoportok létrehozását jelölte meg célként. Az ilyen körzetekben alakuló mezőgazdasági termelőszövetke-

zeteknél lehetséges megoldásnak tartotta a belépő tagok által művelt szőlőterületek "átmenetileg" területi korlátozások nélkül a háztájiban hagyását is.

1960/61 telétől már e határozat alapján folyt, majd fejeződött be 1962-ben - az országban az utolsók között - a mezőgazdaság szocialista átszervezése a megyében. 493. /L.: 51. sz. táblázat./

51. sz. táblázat.

A szövetkezeti szektor összetétele Bács-Kiskun megyében 1963. áprilisában. 494.

|                                                 | Mg.<br>Tsz-ek | Tszcs-<br>ok | Szakszö-<br>vetkeze-<br>tek | Össze-<br>sen |
|-------------------------------------------------|---------------|--------------|-----------------------------|---------------|
| Szövetkezetek száma                             | 259           | 96           | 31                          | 386           |
| Családok száma                                  | 74.026        | 20.105       | 15.634                      | 109.765       |
| Tagok száma                                     | 79.620        | 21.280       | 17.811                      | 118.711       |
| Összes terület kh                               | 619.288       | 149.158      | 61.213                      | 829.659       |
| megoszl.arány %                                 | 74,6          | 18,-         | 7,4                         | 100,-         |
| Ebből: szőlő                                    | 26.517        | 14.046       | 18.401                      | 58.964        |
| megoszl.arány %                                 | 45,-          | 23,8         | 31,2                        | 100,-         |
| A szőlőterület aránya<br>az összes területhez % | 4,3           | 9,4          | 30,1                        | 7,1           |

Eredményeként a tagok 2/3-a és a föld 3/4-e a mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe szerveződött, míg a szőlőterület 65 %-át az akkor még "alacsonyabb típusúnak" nevezett két szövetkezeti forma fogta egybe. Ez utóbbiak azonban akkor még nemcsak gazdasági profiljukat il-

letően, hanem szervezetiileg is eltértek egymástól.

Az anyagilag kezdettől fogva jobban megalapozott szakszövetkezetek, a SZÖVOSZ és ezen belül közvetlenül a MESZÖV irányítása alá tartoztak és a földművelő szövetkezeti mozgalom szerves részét képezték. Ez vitathatatlanul kedvező pozíciót jelentett, mert a számottevő anyagi támogatás mellett szakmai és szervezési segítséget is a szükséges mértékben kaptak. Így fejlődésük üteme, anyagi gyarapodásuk már az első időtől fogva töretlen volt.

A termelőszövetkezeti csoportok az FM tárcához tartoztak, közvetlen felügyeletüket a járási, városi tanácsok látták el. Tekintettel azonban arra, hogy országosan ez a forma nem foglalt el jelentős területet, az első időben az FM. és a tanácsok egyaránt mellékesen kezelték, mivel figyelmüket, erejüket teljesen leköötötte az újonnan alakult mezőgazdasági termelőszövetkezetek gondjainak megoldása.

Jellemző a két szövetkezeti forma anyagi helyzetére, hogy amíg a 150.000 kat. holdon gazdálkodó termelőszövetkezeti csoportok az 1962. évi 22 millió Ft-ot kitevő beruházási vagyonukat 1966-ra csak 166 millió Ft-ra tudták növelni /ebből tehermentes 38,1 %/, addig a 61.000 kat. holdon gazdálkodó szakszövetkezetek 27 millió Ft-ról 172 millió Ft-ra növelték beruházott vagyonukat. /Ebből tehermentes 87,8 %/. 495.

A megyei vezetés már az 1960-as évek közepétől állást foglalt és kinyilvánította, hogy nem indokolt az egyes szövetkezeti típusok elválasztása, így a termelőszövetkezeti csoportok és a szakszövetkezetek "alacsonyabb tipussá" minősítése. További ösztönző segítségként kérte a központi szabályozások kiterjesztését ezek közösen művelt területére. 496.

Az FM. 1966 szeptemberében végül is megvizsgáltatta a megye termelőszövetkezeti csoportjainak helyzetét. A zárójelentésben megállapították, hogy adott területeken mezőgazdasági termelőszövetkezetek helyett, illetve mellett csoportok, szakszövetkezetek létrehozása mind politikai, mind gazdasági szempontból megalapozott intézkedés volt. A tapasztaltak alapján a vizsgálatot végző brigád jelentésében javasolta a csoportokat sujtó hátrányos megkülönböztetések megszüntetését és kimondta, hogy "mindenképpen elhibázott dolog lenne a termelőszövetkezeti csoportok szerkezeti formáját adminisztratív eszközökkel megbontani, mert a jelenlegi megoldások továbbfejlesztésével és finomításával is biztosítottak látszik a közös gazdaságra jellemző formák kialakítása." 497.

A sajátos szövetkezeti formák helyzetét azonban csak az 50/1968. /XII.31./ Korm. sz. rendelet és az ennek végrehajtására kiadott 48/1968. /XII.31./ MÉM. sz. rendelet tisztázta. Végrehajtásuk során valamennyi érin-

tett szövetkezet felülvizsgálatra, jogi helyzete rendezésre került. Megszűnt a korábbi két szervezeti -jogi forma /a tszcs. és a szakszövetkezet/ és ettől kezdve "mezőgazdasági szakszövetkezet" elnevezéssel azonos szövetkezeti tipusként került egységes irányítás alá. Egyben megkezdődött a hátrányos megkülönböztetések felszámolása. Ettől számítva jelentősen meggyorsult a szakszövetkezetek közös tevékenységének fejlődése és szocialista vonásainak erősödése.

A szakszövetkezetek fejlődésének ezt a szakaszát a 2034/1973. /X.21./ MT. sz. határozat zárta, melynek alapján az ország valamennyi szakszövetkezetét külön bizottságok vizsgálták, és politikai, gazdasági helyzetüket megnyugtató módon rendezték. Ennek alapján lehetőség volt az életképtelen szakszövetkezetek felosztatására, az eladósodottak anyagi helyzetének rendezésére, egyszóval minden hátrányos megkülönböztetés eltüntetésére. A felülvizsgálat záró összegezését a MÉM. és a TOT. az 1974. évi zárszámadás adatainak birtokában végezte el. Ezek az adatok országosan mutatják, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezettől eltérő formájú szövetkezetek az ország mely területein, milyen sullyal és eredménnyel vannak jelen. /L.: 52. és 53. sz. táblázat./

1974. december 31-én zárszámadást készített szakszövetkezetek adatai. 498.

| M e g y e :     | Szám | Alkalmazot- |       |           |       | F ö l d t e r ü l e t |                       |         |        |        |       |              |       |    |   |
|-----------------|------|-------------|-------|-----------|-------|-----------------------|-----------------------|---------|--------|--------|-------|--------------|-------|----|---|
|                 |      | Tagok száma |       | tak száma |       | Összes                | Ebből közösen művelve |         |        |        |       | Szőlő, gyüm. |       |    |   |
|                 |      | fő          | %     | fő        | %     |                       | Összesen              |         | Szántó |        | ha    | Szőlő, gyüm. |       | ha | % |
|                 |      |             |       |           |       |                       | ha                    | %       | ha     | %      |       | ha           | %     |    |   |
| Baranya         | 1    | 2.477       | 3,6   | 251       | 2,5   | 3                     | 0,0                   | -       | -      | -      | -     | -            | -     | -  | - |
| Bács-Kiskun     | 51   | 34.149      | 49,5  | 3.912     | 39,0  | 139.712               | 52,5                  | 51.827  | 50,1   | 25.445 | 47,5  | 5.147        | 57,3  |    |   |
| Békés           | 2    | 101         | 0,1   | -         | -     | 574                   | 0,2                   | 252     | 0,2    | 252    | 0,5   | -            | -     |    |   |
| Borsod-Abaúj-Z. | 14   | 4.912       | 7,1   | 714       | 7,1   | 11.059                | 4,2                   | 6.277   | 6,1    | 834    | 1,6   | 552          | 6,2   |    |   |
| Csongrád        | 18   | 6.731       | 9,7   | 112       | 1,1   | 26.462                | 9,9                   | 7.740   | 7,5    | 5.411  | 10,1  | 1.055        | 11,8  |    |   |
| Győr            | 1    | 374         | 0,5   | 6         | 0,1   | 7                     | 0,0                   | 7       | 0,0    | -      | -     | -            | -     |    |   |
| Hajdu-Bihar     | 7    | 1.637       | 2,4   | 133       | 1,3   | 7.076                 | 2,7                   | 2.458   | 2,4    | 1.742  | 3,2   | 100          | 1,1   |    |   |
| Pest            | 18   | 6.790       | 9,8   | 3.463     | 34,6  | 27.534                | 10,3                  | 18.304  | 17,6   | 10.619 | 19,8  | 979          | 10,9  |    |   |
| Szabolcs-Szatm. | 29   | 8.319       | 12,0  | 817       | 8,2   | 39.664                | 14,9                  | 12.405  | 12,0   | 7.798  | 14,6  | 1.074        | 12,0  |    |   |
| Tolna           | 1    | 300         | 0,4   | 58        | 0,6   | -                     | -                     | -       | -      | -      | -     | -            | -     |    |   |
| Vas             | 2    | 672         | 1,0   | 213       | 2,1   | 6.479                 | 2,4                   | 2.574   | 2,5    | 1.210  | 2,3   | -            | -     |    |   |
| Veszprém        | 2    | 800         | 1,2   | 256       | 2,6   | 685                   | 0,3                   | 66      | 0,1    | 18     | 0,0   | 38           | 0,4   |    |   |
| Zala            | 20   | 1.856       | 2,7   | 83        | 0,8   | 6.778                 | 2,6                   | 1.598   | 1,5    | 222    | 0,4   | 30           | 0,3   |    |   |
| Összesen:       | 166  | 69.118      | 100,0 | 10.018    | 100,0 | 266.033               | 100,0                 | 103.508 | 100,0  | 53.551 | 100,0 | 8.975        | 100,0 |    |   |

1974. december 31-én zárszámadást készített szakszövetkezetek gazdálkodási adatai. 499.

| M e g y e :      | Közös vagyon |       | Összes árbevétel |       | Összes halmozatlan term. érték |       | Alaptev. halmozott term.ért. |       | Összes bruttó jövedelem |       |
|------------------|--------------|-------|------------------|-------|--------------------------------|-------|------------------------------|-------|-------------------------|-------|
|                  | 1000 Ft      | %     | 1000 Ft          | %     | 1000 Ft                        | %     | 1000 Ft                      | %     | 1000 Ft                 | %     |
| Baranya          | 4.867        | 0,3   | 150.085          | 4,1   | 18.710                         | 0,9   | 1.709                        | 0,1   | 9.645                   | 1,3   |
| Bács-Kiskun      | 1.012.334    | 54,2  | 1.782.962        | 48,8  | 935.855                        | 47,3  | 723.855                      | 57,1  | 349.077                 | 46,8  |
| Békés            | 2.014        | 0,1   | 4.892            | 0,1   | 2.104                          | 0,1   | 1.715                        | 0,1   | 1.090                   | 0,1   |
| Borsod           | 148.332      | 7,9   | 111.635          | 3,1   | 65.602                         | 3,3   | 54.573                       | 4,3   | 23.181                  | 3,1   |
| Csongrád         | 135.872      | 7,3   | 261.860          | 7,2   | 101.861                        | 5,1   | 78.549                       | 6,2   | 46.084                  | 6,2   |
| Győr-Sopron      | 839          | 0,0   | 33.358           | 0,9   | 1.916                          | 0,1   | 683                          | 0,0   | 1.101                   | 0,1   |
| Hajdu-Bihar      | 9.978        | 0,5   | 51.313           | 1,4   | 21.043                         | 1,1   | 9.146                        | 0,7   | 9.499                   | 1,3   |
| Pest             | 356.807      | 19,1  | 746.705          | 20,4  | 570.956                        | 28,9  | 175.971                      | 13,9  | 218.961                 | 29,4  |
| Szabolcs-Szatmár | 134.119      | 7,2   | 180.713          | 4,9   | 99.141                         | 5,0   | 86.131                       | 6,8   | 51.187                  | 6,8   |
| Tolna            | 3.167        | 0,2   | 55.715           | 1,5   | 5.512                          | 0,3   | -                            | -     | 2.822                   | 0,4   |
| Vas              | 14.341       | 0,8   | 71.695           | 2,0   | 23.147                         | 1,2   | 9.820                        | 0,8   | 11.961                  | 1,6   |
| Veszprém         | 39.839       | 2,1   | 190.897          | 5,2   | 125.797                        | 6,4   | 121.199                      | 9,6   | 17.619                  | 2,4   |
| Zala             | 6.407        | 0,3   | 14.360           | 0,4   | 6.909                          | 0,3   | 4.455                        | 0,4   | 3.543                   | 0,5   |
| Összesen:        | 1.868.916    | 100,0 | 3.656.190        | 100,0 | 1.978.553                      | 100,0 | 1.267.338                    | 100,0 | 745.770                 | 100,0 |



Bács-Kiskun, Csongrád és Szabolcs megyékben közel azonosak voltak a szakszövetkezetek szervezését indokló adottságok. Részben így van ez Pest megyében is, de ott már jelentős hányadot képvisel az "alaptevékenységen kívüli - ipari és egyéb - tevékenység" aránya. 500. A többi jelentőségében kisebb, döntően kedvezőtlen hegyvidéki területen gazdálkodik és közös tevékenysége sokszor formális. 501.

Bács-Kiskun megyében az elvégzett vizsgálatok alapján az MT.VB. határozatban rögzítette a szakszövetkezetekkel kapcsolatosan követendő gyakorlatot. Kimondta, hogy "a mezőgazdasági szakszövetkezeteket Bács-Kiskun megyében hosszabb távon is támogatni kell. Ez a szakszövetkezeti forma életképes és népgazdaságilag hasznos. Ennek megfelelően a VB. a 2034/1973. /X.21./ MT. sz. határozatban biztosított jogával élni nem kíván, s egyetlen mezőgazdasági szakszövetkezet vonatkozásában sem tartja indokoltnak a feloszlítás kezdeményezését." 502.

Egyidejűleg a szocialista vonások tovább erősítése érdekében egy sor intézkedés megtételét rendelte el, a földek használata, a szőlőrekonstrukció végrehajtása, az alkalmazottak munkája, a vezetés erősítése vonatkozásában.

Az MT határozat alapján végrehajtott vizsgálat bizonyító erővel igazolta a megyében alkalmazott év-

tizedes szövetkezetpolitikai eredményesség is. Minimális külső - állami - anyagi segítséggel korszerű nagyüzemi központok jöttek létre, 503. több mint 1 milliárd Ft értékű közös vagyon képződött, fennmaradt, illetve csak lassu ütemben csökken a hagyományos kisüzemi szőlő- és gyümölcsstermelés szintje, több mint 5.000 ha korszerű, új nagyüzemi szőlő- és gyümölcstüvelvény 32.000 parasztcsalád élete, termelő munkája kapott új, dinamikus fejlődési keretet, javult tagjaik szociális, kulturális ellátottsága.

Ilyképpen váltak a mezőgazdasági szövetkezetek nagy családjának egyenjogú tagjaivá a mezőgazdasági szakszövetkezetek is. 504.

A Bács-Kiskun megyében kialakított és követett, 1958-tól már mind tudatosabban differenciálódó átszervezési gyakorlat, illetve integrált fejlesztés eredményei idő-közben a szűkebb határokon túl is érdeklődést keltettek. Ezt mutatja, hogy az elmúlt években a nyugat európai testvérpártok delegációinak sora látogatta meg a megye közös gazdaságait, - ezen belül is külön figyelemmel szakszövetkezeti körzeteit - általános tapasztalatszerzés, illetve adottságuknak megfelelő, tervszerű gyakorlati hasznosítás céljából. Említésre külön is érdemes, hogy legutóbb a francia Kommunista Párt fő-

titkára kérésére lépett testvérmegyei kapcsolatra Bács-Kiskun megye és az őt megválasztó francia agrármegye.

Eredmények és sikerek arra utalnak, hogy az osztatlan egészét képező szövetkezetpolitika helyi adottságokat hasznosító érvényesítésére is jó példa a Bács-Kiskun megyei gyakorlat. Ez azonban azt is mutatja, hogy a történelmi adottságok /előzmények/ figyelembevétele a kivitelező alhatározások - sikerekben, eredményekben elválaszthatatlan - fontos részét képezi.

J E G Y Z E T E K

- 1./ Így mindenekelőtt: Berend T. Iván: Ujjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945-1948. Bp. 1962. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-1947. Bp. 1969. Akadémia Kiadó. Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon /Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945-1961./ Bp. 1972. Akadémia Kiadó. Somlyai Magda M.: Szabadulás és magvetés /az 1945-ös földreform történetéből/. Bp. 1961. /A Magyar Történeti Társulat és a Hazafias Népfront Könyvtára 4./ Szakács Sándor: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában 1945-48. Bp. 1964. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdeti Magyarországa 1945-1948. Bp. 1971. Akadémia Kiadó.
- 2./ Így elsősorban: Benke József: Demokratikus és szocialista agrárátalakulás Somogyban. /Kandidátusi értekezés. 1972. kézirat./ Faludi Gábor: Földosztás és szövetkezés. /Fejezetek a bajai járás felszabadulás utáni agrártörténetéből./ Baja. 1970. Járási Tanács VB. Iványi Anna: Az 1945. évi földosztás Mezőhegyesen. /Agrártörténetészeti Szemle. 1963/64. /526-537./ Kanyar József: Elsikkasztott földreform, megvalósult földosztás Somogyban. /1920-1945./ Bp. 1964. Akadémia Kiadó. Kopasz Gábor: Az 1945. évi földbirtokreform végrehajtása Pécssett és Baranya megyében. /Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960./ Pécs. 1961. Városi Tanács. Kóti János: A földért folytatott harc Pest megyében. 1945-1946. /Pest megye multjából. Tanulmányok./ Bp. 1965. Pest megye Tanácsa. Lencsés Ferenc: Földosztás Martonvásáron

1945-ben. /Agrártörténeti Szemle. 1965/1. /86-97./  
Molnár Lászlóné: A mezőgazdaság fejlődése és az agrárnépesség társadalmi átrétegződése Hajdu-Bihar megyében. 1945-1963. /Kandidátusi értekezés. 1967. Kézirat./ Nagy József: Az 1945-ös földreform Heves megyében. Eger 1961. /Külön lenyomat az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyvének 7. kötetéből./ Szabó István: Földreform a Viharsarokban. /Kandidátusi értekezés. 1972. Kézirat./

- 3./ Gazdaságára ma is többszektoruság a jellemző. Az állami gazdaságok és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek mellett közel 140.000 ha területen mezőgazdasági szakszövetkezetek gazdálkodnak. Itt található az ország szőlőterületének 27,2 %-a, gyümölcssterületének 11 %-a. A 100 ha mezőgazdasági területre vetített zöldségértékesítés másfélszerese az országos átlagnak.

A népsűrűségi mutatók szerint - 68,5 fő/km<sup>2</sup> - Somogy megye után a legritkábban lakott területe az országnak. Az összlakosságból külterületen és tanyán élők aránya itt a legmagasabb, 28,7 %. Az aktív keresőkből a mezőgazdaságban dolgozók aránya - 43,3 % - kétszerese az országos arányszámnak és itt a legmagasabb ma is. A mezőgazdaságában előállított termelési érték 40 %-át ma is a háztáji és kisüzemi gazdaságok produkálják.

- 4./ Lenin: Az agrárkérdésről I. kötet 459. o. /Bp. 1950. Szikra./

- 5./ Pach Zsigmond Pál: A magyarországi és az oroszországi porosz utas agrárfejlődés egyező és eltérő vonásairól a XIX. század második felében. /Közgazdasági Szemle V. évf. 1958. 1. szám. 56-78./

- 6./ Hivatkozhatunk itt elsősorban a Berend T. Iván - Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság történeti Magyarországa 1848-1944. /1973. Kossuth - Közgazdasági és Jogi Kiadó/ c. összefoglaló munkára, amelyben a szerzők a korábbi megállapításokat szintetizálva, újabb kutatásokkal kiegészítve dolgozzák fel a témát.
- 7./ V. ö.: Katona Imre: Sárköz. /Bp. 1962. Gondolat/ és Nagy Béla: Adatok Solt község történetéhez. /Solt, 1964. Szerző kiadása./
- 8./ Lenin: i. mű 460-461. o.
- 9./ Pach Zsigmond Pál is kiemeli idézett tanulmányában, hogy az alföldi mezővárosok parasztsága "viszonylag kedvezőbb helyzetben volt", mert a városhoz tartozó puszták határáig "szabadon" terjesztelkedhetett. A paraszti kezdeményező erő következménye, hogy ezen "az **amerikai**as módon fejlődő vidékeken volt a leglendületesebb a mezőgazdaság termelőerőinek fejlődése". Hornyik Jánostól tudjuk, hogy Kecskemét saját és bérelt pusztái a XVI-XVIII. században Alsónémeditől Szeged határáig terjedtek. Később - az önálló községek kialakulásával - ugyan csökkent a város határa, de a későbbi - sajátos - agrárfejlődés csirái már ekkor megvoltak.
- 10./ A "város" alatt még a múlt század közepére vonatkozóan is azt a 30-40 km-es sugaru kört kell érteni, amely magában foglalt 15, ma már önálló, nagyhatáru községet.
- 11./ V.ö.: Hornyik János: Kecskemét város története, oklevéltárral I-II. kötet. /Kecskemét 1862./ és Bende László: Kecskemét közgazdasági viszonyai. 1916. /Kecskemét, 1929./ c. művekkel.

- 12./ Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára./Pest. 1851./ I. 192. o.
- 13./ Bende László: A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. /Kecskemét. 1929./ 8. o.
- 14./ U. o. 14. o.
- 15./ U. o. 16. o. Ez később még nagyobb arányu értékesítésekre ösztönözte a várost.
- 16./ 1850-1892. között eltelt 42 év alatt - mint jeleztük - 3.644 kat. holdat adtak el összesen. 1892-1913. között eltelt 21 év alatt ugyanakkor már 5.000 kat. holdat.
- 17./ Bende i. mű. 18. o.
- 18./ V. ö.: Lettrich Edit dr.: Kecskemét és tanyavilága. /Bp. 1968. Akadémiai Kiadó/ c.munkájával.
- 19./ V. ö.: Erdei Ferenc: Futóhomok. /Budapest, 1957. Gondolat Kiadó./
- 20./ Egyedül Kecskeméten 1895-ben 7.045 kh területet foglalt el a szőlő és a kert; ezekben és részben más területeken 562.208 db termő gyümölcsfa volt. /Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Negyedik kötet. Bp. 1900. KSH. II. táblás kimutatások 44. oldal./
- 21./ Fényes Elek i. munkája 132. o.
- 22./ U. o. I. 203. o.
- 23./ U. o. II. 37. o.
- 24./ U. o. II. 187. o.
- 25./ U. o. II. 126. o.
- 26./ U. o. II. 81. o.
- 27./ U. o. II. 93. o.

- 28./ U. o. III. 92. o.  
29./ U. o. II. 264. o.  
30./ U. o. IV. 251. o.  
31./ U. o. I. 102. o.  
32./ U. o. I. 287. o.  
33./ U. o. IV. 280. o.  
34./ U. o. I. 20. o.  
35./ A megváltozott terület kataszteri hold nagyságának kiszámítása: Hornyik János: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. /Kecskemét, 1927./ c. munkájában közli, hogy a Kiskunság megváltott területe 44 négyszög-mérőöld volt, amit a rajta fekvő helységek és a Jászság váltott meg. A Hajas-Rázsó: Mezőgazdaság számokban c. kiadvány 15. oldalon megadja, hogy 1 magyar mérőöld = 8353,6 m. Ebből számítással megállapítva 1 négyszög-mérőöld =  $69,79 \text{ km}^2$ , tehát 44 négyszög-mérőöld =  $3071 \text{ km}^2$ , ez egyenlő 533.725 kh-val. A megváltott pusztákból nem a megye jelenlegi területén fekszik Kiskunlacháza, Kiskundorozsma, Kocsér és Jászkarajenő község mintegy 80.000 kat. hold területtel, tehát a megváltott Bács-Kiskun megyei területek 450.000 holdra tehetők.  
36./ V. ö.: Kiskunhalas. Helytörténeti Monográfia I.  
/Szerk.: Janó Ákos./ Kiskunhalas 1965. Városi Tanács.  
37./ U. o. 103. o.  
38./ U. o. 105. o.  
39./ Erdei Ferenc: Futóhomok. i. mű. 222-238. o.  
40./ U. o. 231. o.  
41./ U. o. 233. o.  
42./ A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Negyedik kötet. A gazdaságok megoszlása jelleg és nagyság szerint. /Budapest. 1900. A Magyar Kir.



Közp. Stat. Hiv./ II. táblás kimutatások c. részből  
kigyűjtve. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 42. o.,  
Kecskemét tjv. 44. o., Bács-Bodrog vm. 34. o., Baja  
tjv. 33. o.

43./ U. o.

44./ V. ö.: Szőlőtermesztés homokon. Szerk.: Dr. Bognár  
Károly./Budapest, 1961. Mezőgazdasági Kiadó/ c. mun-  
kával.

45./ U. o. Az ország 622.488 kat. hold szőlőterületéből  
alig 20 év alatt, 1902 végéig, csak 178.158 kat.  
hold maradt meg, ebből is 78.000 kat. hold a homo-  
ki területeken.

46./ U. o.

47./ Így jött létre 1903-ban Kecskemét város határában  
Hetényegyháza és Kadafalva. A Miklóstelepi Állami  
Szőlőtelepnek nem volt elegendő munkása, ezért kér-  
te a várost, hogy telepítéssel segítsen. Kecskemét  
városa 50-50 mindszenti és szegvári kubikus család-  
nak biztosított 600 Ft-ért házat és 45-100 Ft-ért két  
hold homokföldet, amit 30 év alatt kellett letörlesz-  
teni. A tulajdonosoknak kötelességük volt, hogy a  
földeket ingyen kapott szőlővesszővel és gyümölcsfá-  
val betelepítsék. /Dr. Bodócs Gyula: Hetényegyháza  
multja és jelene. Kecskemét. 1956. Bács-Kiskun me-  
gyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya./ 1891-ben  
Wéber Ede 2.000 kh homokterületet vett meg Kecskemét  
városától, amelyre a filoxéra által tönkretett ba-  
latonfüredi szőlősgazdákat telepített. A város ezek  
esetében is vigyázott a telepesek érdekeire és az  
adásvételi szerződésben kikötötte: "A vevő kötelezi  
magát, hogy 1.600 holdon 6-8 holdas parcellákat fog

kimérni és azt telepes családoknak adja művelés céljából. Ezeken a parcellákon a vezetőség 1894-ig lakást köteles építeni. Letelepédési díj nem szedhető. A telepesek külön községet nem alapíthatnak, minden ügyükben Kecskeméthez tartoznak." A területet az ide-települtek meg is kapták, de nekik sokkal nehezebb dolguk volt, mint a hetényegyháziaknak, mert Wéber nem tartotta meg ígéretét. /Szendrei József: Koldusok paradicsoma. Budapest. 1961. Kossuth./

48./ A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Második kötet. Gazdacimtár. /Bp. 1897. Magy. Kir. Közp. Stat. Hiv./ Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyék község-, ill. gazdaságsoros adataiból készített összeállítás. A statisztikai összeírás jellegéből következően a bérbe nem adott közbirtokossági területeket is a "gazdaságok területe" sorban kellett szerepeltetnünk, ami az árnyokat esetenként kismértékben torzíthatja.

49./ A népességre vonatkozó adatok forrása: A Magyar Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész: A népesség főbb adatai. /Bp. 1912. Magy. Kir. Közp. Stat. Hiv./ A Bács-Bodrog vármegye 534-540. és 800-802., ill. a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 552-566. és 804-806. oldalakon található községsoros adataiból a jelenlegi megye területére vonatkozó adatok tételes kigyűjtéséből.  
1920. évi adatok: Az 1920. évi népszámlálás. Második rész. Budapest. /1925. Magy. Kir. Közp. Stat. Hiv./ A Bács-Bodrog vármegye 80-82. és a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. 88-98. oldalakon található községsoros adataiból a jelenlegi megye területére vonatkozó

adatok tételes kigyűjtéséből.

- 50./ U. o.
- 51./ U. o.
- 52./ U. o.
- 53./ U. o. található adatokból számolva.
- 54./ U. o. található adatokból számolva.
- 55./ U. o. található adatokból számolva.
- 56./ U. o. található adatokból számolva.
- 57./ Gergely Ferenc - Kőhegyi Mihály: A Pécs - Baranya - Baja háromszög történelmi problémái 1918-21. között. /Proletártavasz. 1919. Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi multjáról. Kecskemét, 1969. Megyei Tanács. 151. o./
- 58./ Szabó Miklós: Az 1919-es proletárdiktatura és előzményei Kiskunhalason. /U. o. 67. o./
- 59./ Az 1969-ben kiadott "Kalocsa és vidéke 1918-1919." /Benke Ferenc - Németh Gábor/ c. teljességre törekvő forrásgyűjtemény 33 agrár- és gazdasági intézkedéssel foglalkozó dokumentumában mindössze egyetlen utalás, egy ujságcikk található a szövetkezetek alakításával kapcsolatban.
- 60./ Rácz János: Kiskunfélegyháza 1917-1919-ben. /Proletártavasz i. kiadvány 33. o./
- 61./ Proletár Hadsereg. 1919. I. évf. 25. szám. /Közli: Kalocsa és vidéke 1918-1919. i. mű./
- 62./ Sági Vilmos dr.: Tanácsköztársaság és előzményei Lajosmizsén. /Proletártavasz i. kiadvány 196. o./
- 63./ Halasi Munkás 1919. június 7. /Közli: Szabó Miklós u. o. 66. o./

- 64./ Bács-Kiskun megyei Levéltár /a továbbiakban BKML./  
kiskunfélegyházi részlege /a továbbiakban kkfházi  
részleg/. Intézőbizottsági jegyzőkönyv 1919. május  
20. /U. o./
- 65./ Halasi Munkás 1919. május 30. /U. o./
- 66./ V. ö.: Berend T. Iván - Ránki György: Magyarország  
gazdasága az első világháború után 1919-1929. és  
Berend T. Iván - Szuhay Miklós i. munkákkal.
- 67./ Az 1920-as magyar földreformmal lényegében egyide-  
jűleg Közép- és Kelet-Európa több államában - Lettor-  
szág, Észtország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlá-  
via, Görögország - földreformot hajtottak végre, a-  
melyek kivétel nélkül nagyobb arányúak voltak, mint  
a magyarországi. Ezeket rendkívül alaposan értékeli  
Dolmányos István: A Kelet-Európai földreformok néhány  
problémája c. cikksorozatában. Agrártörténeti Szem-  
le 1962-63-64-65. évfolyamai.
- 68./ Így pl.: A Magyarország Története I-II. /Gondolat  
1971./ c. összefoglaló mű II. fejezetének 375. olda-  
lán az áll, hogy az ország 16,6 millió kat. hold  
területéből 948.000 kat. holdat vettek igénybe.  
411.000 juttatás történt, ebből 301.000 volt a sze-  
gényparaszt, akik azonban csak az igénybe vett te-  
rület 1/3-át, 305.000 kat. holdat kaptak 1-1,5 hol-  
das parcellákban. A Berend T. Iván - Szuhay Miklós  
i.mű 205. oldalán viszont 1,27 millió hold felhasz-  
nálásáról beszélnek a Szerzők és ebből vezetik le  
a felhasználásokat. Ugyanakkor a Magyar Statiszti-  
kai Közlemények új sorozata 99. kötetében az 1935-ös  
állapotokra vonatkozóan "A földbirtokrendezés fő kér-

dései" c. rovatban közigazgatási bontásban 389.307 földhöz, és 166.754 házhelyhez juttatott személyt mutatnak ki, akik 705.468 kat. hold földet, illetve 39.178 kh házhelyet kaptak. Ez utóbbi adatok a 15 évre elhuzódott végrehajtás végső eredményeit mutatják, tehát nem tartalmazzák az időközben tönkrement juttatott parasztok adatait. Tekintve, hogy községsoros adatokhoz, amelyek alapján területünket vizsgálni tudjuk, csak innen juthattunk, ezt használtuk fel.

- 69./ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99. kötet. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Az ország, Fejér és Békés megyék adatait kiírással, Bács-Kiskun megye jelenlegi területére vonatkozó adatokat Bács-Bodrog vm. és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., valamint Kecskemét és Baja városok járási, illetve községsoros adataiból kigyűjtéssel állapítottuk meg.
- 70./ Erdei Ferenc: Futóhomok i. mű 216. o.
- 71./ Dr. Balásfalvi Kiss Barnabás: Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban. /Kecskemét, 1939./ 57. o.
- 72./ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99. kötet, Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Az ország, Fejér és Békés vármegyék adatait kiírással, Bács-Kiskun megye jelenlegi területére vonatkozó adatokat Bács-Bodrog vm. és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm, valamint Kecskemét és Baja városok járási, ill. községsoros adataiból kigyűjtéssel állapítottuk meg.

73./ U. o.

74./ U. o.

75./ Magyarország földbirtokosai és földbérlői. /Gazdascimtár/ A Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal kiadása 1937. c. kiadvány alapján készült saját összeállítás.

76./ A megye művelési ág arányait a 11. sz. kimutatás, az 1000 kh-nál nagyobb birtokok művelési ág arányait pedig a 9. sz. kimutatáson található adatokból számoltuk.

77./ Erdei Ferenc: Futóhomok, i. mű 218. o.

78./ A Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 99. kötet, Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Az ország, Fejér és Békés vármegyék adatait kiírással, Bács-Kiskun megye jelenlegi területére vonatkozó adatokat Bács-Bodrog vm. és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., valamint Kecskemét és Baja városok járási, ill. községsoros adataiból kigyűjtéssel állapítottuk meg.

79./ Észak-Bácska. Monográfia. Szerk.: Dr. Gyenes Antal. /Budapest, 1972. Mezőgazdasági Kiadó./

80./ A Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 99. kötet, Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben.

81./ Dr. Balásfalvi Kiss i. munkája 60. oldaláról átvéve.

82./ Észak-Bácska i. mű. 105. o.

- 83./ V. ö.: Szuhay Miklós: Az állami beavatkozás és a magyar mezőgazdaság az 1930-as években /Bp. 1962. Akadémia Kiadó./ 234-244. o.
- 84./ Kiskunhalas i. mű 107. o. és dr. Balásfalvi Kiss i. mű 67. o.
- 85./ U. o.
- 86./ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 94. kötet. A népesség foglalkozása részletesebben és a vállalati statisztika.  
Az ország, Fejér és Békés vármegyék adatait kiírással, Bács-Kiskun megye jelenlegi területére vonatkozó adatokat Bács-Bodrog vm. és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., valamint Kecskemét és Baja városok járási, ill. községsoros adataiból kigyűjtéssel állapítottuk meg.
- 87./ Az agrárnépesség tagoltságát Erdei Ferenc: Futóhomok c. i. munkájában igen alaposan, bár kissé idealizálva mutatja be. Megjegyzendő azonban, hogy ez a tagoltság még a mezőgazdaság szocialista átszervezésének első éveiben is erősen éreztette hatását és sok gondot okozott, hogy még az 1945. évben földet kapott agrárproletárok sem érettek egyet a megalakuló szövetkezeteken belül.
- 88./ Magyar Törvénytár 1920. évi törvénycikkek 62. o.
- 89./ U. o. 16. §.
- 90./ U. o. 34. §.
- 91./ "Küzdelmek és eredmények." Beszámoló a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 20 esztendő munkájáról.

/1922-1942./ 11. o. Kecskeméti Katona József Könyvtár 34.423 lsz.

92./ A Magyar Róna 1923-1925. évi számaiban jelent meg pl.: "Mi a kiindulási alap az alföldi állattenyésztés javítása terén?" "Gyümölcskultúra az Alföld homokján." "Az alföldi gyümölcstermelés válsága." "Az alföldi burgonyatermelés hanyatlásának okai." "Az Alföld állattenyésztése." stb.

93./ Magyar Róna, 3. évf. 5. szám, 1925. május.

94./ Magyar Róna, 3. évf. 8. szám, 1925. augusztus.

95./ "Küzdelmek és eredmények..." i. beszámoló 37. o.

96./ "Beszámoló a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 15 esztendő munkájáról." /1922-1942./ Kecskeméti Katona József Könyvtár 34.379 lsz.

97./ U. o. 72. o.

98./ U. o. 73. o.

99./ U. o. 86. o.

100./ U. o. 90-91. o.

101./ BKML., Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara /a továbbiakban DTMK./ 1933-415.

102./ BKML., DTMK. 1933-FM. 50.231.

103./ BKML., DTMK. 1933-693.

104./ BKML., DTMK. 1943-44. évi beszámoló jelentés.

105./ BKML., DTMK. 1930-31. évi beszámoló jelentés.

106./ U. o.

107./ Magyar Róna. 10. évf. 7. szám. 1932. május.



- 108./ V. ö.: Szuhay Miklós: Az állami beavatkozás c.i. munkájával.
- 109./ BKML., DTMK. 1933-34. évi beszámoló jelentés.
- 110./ BKML., DTMK. "Városok és községek törzslapjai és statisztikai lapjai 1934-1948." Megjegyzendő, hogy a kérdőíveket a községi jegyző töltötte ki 5 P. díjazás ellenében. Ez a körülmény még figyelemre méltóbbá teszi a benne található megállapításokat. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a jegyző nem tudott osztálykorlátain túllépni, de a tények így is valósággal átsütnek a feltett kérdésekre adott válaszokon. A fejezetben található adatok forrása - ha külön nem jelöljük - a kérdőíves felmérés. Így a 15, 16, 17, 19, 20. számú táblázatok is a felmérés adataiból állítottuk össze.
- 111./ Az 1941. évi népszámlálás adatai.
- 112./ Bócsa 797, Peszéradacs 179 és a még idesoroló Jakabszállás 451 szétszórt tanyából állt. A "központot" egy-egy - egymáshoz viszonylag közelfekvő - templom, iskola, községháza és kocsmá jelentette.
- 113./ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99. kötet i. kiadvány 185. o.
- 114./ Az 1869., 1880., 1890., 1900. és 1910. évi adatok az 1910. évi népszámlálás adataiból kigyűjtve. Az 1920. évi adat az 1920. évi népszámlálásból kigyűjtve. Az 1935. évi adatok a kamarai összeírásból számolva.

115./ Erdei Ferenc: Futóhomok c. i. művében rendkívül szemléletesen írja le ezt a gazdálkodási formát.

116./ U. o. 224. o.

117./ U. o. 245. o.

118./ U. o. 161. o.

119./ A két világháború közötti időszakban a hatalmas kiterjedésű területen csak néhány nagyobb helységben fordult elő munkásmozgalmi megmozdulás. Ezek közé tartozott elsősorban Kiskunfélegyháza, ahol az agrárproletárok között jelentős számot képviseltek a kubikusok. 1930 tavaszán az általuk tervezett népgyűlésen jelentős tömegek követeltek a polgármestertől munkát és kenyeret. A KMP. II. kongresszusa után a falusi szervezkedés segítségével megalakult a Tiszamenti Területi Bizottságnak is csak itt működött kerületi szervezete. Eredményes működését az 1930. szeptember 1-i 700 fős és az 1932 elején lezajlott nagyobb megmozdulás fémjelzi. A KMP. 1932. év végére 43 vidéki helységben alakított ki kapcsolatokat. Nálunk csak Kecskeméten, Kiskunfélegyházán és Kalocsa környékén sikerült, de lényeges eredményeket ezek sem tudtak elérni, mert az illegális munkában, a konspirációban járatlan földmunkások nem tudtak megbirkózni az ellenük felvonultatott ellenforradalmi apparátussal. A II. világháború hatására is elsősorban ezekben a helységekben fordultak elő tüntetések, megmozdulások. 1938-ban Kiskunfélegyházán a cselédek léptek sztrájkba, 1941 márciusában Kecskeméten

220 szőlőmunkás hagyta abba a munkát az alacsony bérek miatt. 1943-ban Kiskunfélegyházán 1000 termelőt állítottak bíróság elé a beszolgáltatási előírások nemteljesítése miatt. Ez utóbbi megmozdulás azt is bizonyítja, hogy ahol az agrárproletárok szervezettebbek voltak, hatást tudtak gyakorolni a kisárutermelőkre is. /V. ö.: Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848-1948. II. kötet. Szerkesztette: Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. Kiadta: a Mezőgazdasági és Erdészeti Dolgozók Szakszervezete, Budapest. 1962./

120./ V. ö.: Bársony Ferenc: Felszabadító harcok a Duna-Tisza közén /Negyedszázad, Szerk. Csáky Lajos. Kecskemét, 1970./ 21-37. o.

121./ Benke József i. munkájában kiemeli, hogy Bács megyével szemben, ahol a front gyorsan végigfutott, Somogyban 3 hónapig tartottak a harcok. Ennek következtében a gazdasági élet nemcsak átmenetileg, hanem hosszabb időre megbénult. Farkas Gábor: Az élet megindulása, a demokratikus átalakulás kezdete Fejér megyében. /1944. december - 1945. június./ /Közli: Fejér megyei Történeti Évkönyv. 4. Székesfehérvár, 1970./ 203-251 o. c. munkájában olvashatjuk: "A felszabadító hadműveletek e térségben 1944. december 2. 1945. március 22-ig tartottak." A községek 85 %-a egyszer, vagy többször gazdát cserélt.

122./ Kecskeméten 1944. október 23-án rendelték el a város kiürítését és azt kegyetlenül végre is haj-

tották, bár a baloldali érzelmi vezetőkől - döntően az SZDP. tagjaiból - alakult bizottság megkísérelte azt megakadályozni, de az akkori főispán nem volt hajlandó méltányolni a lakosok érdekében tett lépéseket. A város kiürítésének történetét részletesen ismerteti: db. Welther Dániel: A felszabadulás előestéje Kecskeméten c. tanulmányában. /MHSZ. kiadás é.n./

123./ V. B.: Bársony F. i. mű. 28. o.

124./ A felszabadulás után létrejött néphatalmi szervezetek kérdéseivel, jellegével Balázs Béla: Népmozgalmi és nemzeti bizottságok 1945-1946. /Kossuth Kiadó, Budapest, 1961./, valamint Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-1947. /Akadémia Kiadó, Budapest, 1969./ c. munkájában foglalkozik részletesen.

125./ Bács-Kiskun megye jelenlegi területén 1944. október végén kezdődött a kommunista pártszervezetek megalakulása, amit a november 4-én Szegeden létrejött MKP. Ideiglenes Központi Vezetőség, a lehetőségek megteremtésével egyre szervezettebbé tett. Bársony Ferenc kutatásai szerint az első pártszervezetek Alpár, Bátmonostor, Érsekcsanád, Gara, Izsák, Lajosmizse, Madaras, Szeremle községekben és Kalocsán közvetlenül a felszabadulást követő napokban - hetekben öntevékenyen megalakultak. Kiskunfélegyházán már október 27-én megkezdték a kommunisták a szervező munkát, amikor a front mindössze néhány kilométerrel haladt túl a városon és november 3-án pártszervezetüket is megalakították. A Kiskunhalasi szervezet november 7-én, a jánoshal-

mi november 12-én, a bajai november 26-án, a kecskeméti december 13-án alakult meg. /Bársony Ferenc: Az első szervezett erő. Petőfi Népe 1969. november 2./ Dunaegyházán a 2. Ukrán fronttal a községbe került Kunczer nevű elvtárs alakította az MKP. szervezetet 1945. február 2-án. /Dunaegyháza község története. 1967. Dunaegyháza, KTVB. 48. o./

126./ Dr. Glied Károly, a Bács-Kiskun megyei Tanács elnökhelyettese, aki 1945-ben a jánoshalmi MKP. szervezet egyik alakító tagja volt, visszaemlékezésében elmondja: "Még hallatszott az ágyudörgés, amikor néhányan kommunisták és más jószándéku emberek összefogtunk, hogy rendet teremtsünk. Legfontosabbnak tartottuk a közigazgatás és a közbiztonság megteremtését, ami elemi feltétele volt a gazdasági tevékenység megindításának." /s.gy./

127./ Észak-Bácska i. mű 143. o.

128./ Így kezdődött... Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944-1945. évi történetéhez. /Összeállította és bevezetővel ellátta Bálintné Mikes Katalin és Szabó Sándor./ A Bács-Kiskun megyei Levéltár kiadványai I. 175. sz. irat.

129./ Így kezdődött... 37. sz. irat.

130./ Baja október 20-án szabadult fel, már mánap a szovjet parancsnokság megbízásából a város polgári vezetősége a következőkről tudatja a lakosságot: "...mindenki az utcán szabadon közlekedhet, senkinek bántódása nem lesz. Mindenki azonnal szolgáltassa

be fegyverét, vagy lőszert a városháza kapuja előtti téren. A városi alkalmazottak és tisztviselők azonnal foglalják el helyeiket." /Igy kezdődött... 17. sz. irat./ November 1-én már a temetőlátogatást is engedélyezték, csak a "tömeges csoportosulás elkerülésére" hívták fel a lakosság figyelmét. /U.o. 26. sz. irat./ Kiskunhalas október 23-án szabadult fel. Két nappal később a szovjet parancsnokság falragaszokon közölte rendelkezését: "A gyáraknak, üzemeknek, hivataloknak, templomoknak és a szórakozó helyeknek ki kell nyitni. Köztisztviselőknek, polgári alkalmazottaknak 26-án feltétlenül meg kell jelenni hivatalukban." /Kiskunhalas, i.mű 214. o./

- 131./ BKML. Baja tjv. polgármester iratai 1944-1945-091/1.
- 132./ BKML. Kecskemét th. biz. jkv. 1944-1945. 9-15.o.
- 133./ BKML., DTMK. 1945-136. - A lóállománynál a két adat lényegesen különbözik. /A kamara jelentésében csak 1.075 db felnőtt ló szerepel./ Lát-szik, hogy a földmivelésügyi miniszternek sötétebb képet festettek, mint a városi testületnek, amely saját használatra rögzítette a helyzetet. Az viszont mindenképpen igaz, hogy az igaerő nem állt arányban az elvégzendő feladatokkal.
- 134./ Igy kezdődött... II/44. sz. irat.
- 135./ Dr. Bartossik Lajos, a Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztályának

nyugalmazott szakfelügyelője, a kisszállási uradalom volt jószág-felügyelőjének visszaemlékezése. /s. gy./

- 136./ Glied Károly i. visszaemlékezéséből.
- 137./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága Archivuma 26. fond. A községi pártszervezetek jelentései. - A baromfiállományra vonatkozóan nem rendelkezünk pontos számszerű adatokkal. A dokumentumok azonban esetenként erre is tesznek utalást. Így Dunaszentbenedeken az 1938-asnak megfelelő állományt jeleznek. Dusnokról lakonikus tömörséggel jelentik: "kacsa nőtt, csirke és liba fogyott".
- 138./ Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés. II. Megyei adatok. 1, 2, 3, 4. köteteiből kigyűjtéssel megállapított adatok. A felmérés 1945. november 30-i állapotot tünteti fel, így csak tendenciájában fogadható el, mert a megye egy évvel korábban szabadult fel, így a felszabaduláskori állomány lényegesen megváltozhatott egyes területeken, ami végösszegeben a megye állományát is befolyásolta.
- 139./ Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után, /Bp. 1967. Mezőgazdasági Kiadó/ 39. o.
- 140./ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 100. kötet. Magyarország állatállománya, gazdasági gép-felszerelése és gyümölcsfa állománya az 1935. évben c. kiadvány 222. és a 254-288. oldalain található adatokból kigyűjtve.

- 141./ BKML. Kecskemét th. biz. jkv. 1944-1945. 9-15. o.
- 142./ Így kezdődött... 147. sz. irat.
- 143./ Így kezdődött... II/44. sz. irat.
- 144./ Így kezdődött... 163. sz. irat.
- 145./ BKML., DTMK. 1945-220.
- 146./ Így kezdődött... 58., 105., 118., 123/a-b-c-d-e-f-g-h., 132., 152/c., 177., 191., 207/a-b. sz. iratok.
- 147./ Magyar Közlöny 1945. február 17.
- 148./ Így kezdődött... 148. sz. irat.
- 149./ BKML. Kecskemét th. biz. jkv. 1944-1945. 9-15.o.
- 150./ BKML. Bács-Bodrog vármegyei alispán iratai /a továbbiakban BB. vm. alisp. ir./ 1945-sz.n.
- 151./ U.o.
- 152./ BKML. Bács-Bodrog vm. gazdasági felügyelőség 1945-7.
- 153./ Bajai Hírlap 1945. április 28.
- 154./ U. o.
- 155./ OL. FM. elnöki 1945-4939 Közli: Káposztás István:  
Iratok a magyar mezőgazdaság 1945. évi helyzetéről  
c. tanulmánya. /Agrártörténeti Szemle VII. évf.  
1965. 1. szám 99. o./
- 156./ BKML. kunszentmiklósi j. főszolgabírói ir. 1945-295.
- 157./ Így kezdődött... II/10. sz. irat.
- 158./ BKML. Kalocsa polgármesteri iratok /a továbbiakban polgm. ir./ 1945-838.



- 159./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945. sz. n.
- 160./ BKML. Kecskemét polgm. ir. eredeti plakát.
- 161./ U. o.
- 162./ Így kezdődött... 42. sz. irat.
- 163./ U. o.
- 164./ Így kezdődött... 43. sz. irat.
- 165./ Így kezdődött... 62/b. sz. irat.
- 166./ U. o.
- 167./ U. o.
- 168./ BKML., DTMK. 1945-331. Kunszentmiklós; BKML.,  
DTMK. 1945-367. Ujkécske.
- 169./ BKML., DTMK. 1945-58.
- 170./ A Kamarával szemben különösen a szegényparasztok voltak bizalmatlanok, mivel a felszabadulás előtti tevékenységi köre elsősorban a gazdákra és a birtokosokra terjedt ki. A DTMK. működésének megítéléséhez érdekes adalék lehet a volt kamarai elnök /akinek 22 kh földje volt/ pere, melyre 1946 végén került sor. A vád szerint a "Magyar Róna" hasábjain háborúra uszított és mint képviselő, részt vett a soproni országgyűlésen. A perben vallomást tett három háborús bűnös is, akik közül az egyik kijelentette, hogy az elnök "jelentéktelen vidéki képviselő volt, nem politikus, hanem gazdasági szakember" Az elnök - a bíróság megállapítása szerint - több mint 3000 könyvet és cikket írt, melyekből 3-4 volt a kifogásolható. /Kecskemét, 1946. október 11./
- 171./ Így kezdődött... 191. sz. irat.

- 172./ U. o. II/36.sz. irat.
- 173./ U. o. II/40. sz. irat.
- 174./ U. o. 170. sz. irat.
- 175./ V. ö.: Észak-Bácska. i.mű 123-126.o.
- 176./ Így kezdődött... 163. sz. irat.
- 177./ A földosztás politikai előkészületeivel részletesen foglalkoznak mindenekelőtt: Donáth Ferenc, Somlyai Magda, Szakács Sándor idézett munkái.
- 178./ Papp Ádám nyugalmazott községi tanácselnök, jásszentlászlói lakos, a volt gátéri Földigénylő Bizottság elnöke visszaemlékezéséből. /s.gy./
- 179./ Tormási László nyugdíjas, kecskeméti lakos, a volt kecskeméti városi FB. elnökének visszaemlékezéséből. /s.gy./
- 180./ Halasi Hírek 1944. december 29.
- 181./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. Kiskunhalasi Bizottságának iratanyaga 1945-46.
- 182./ Kecskeméti Lapok 1945. február 22.
- 183./ Kecskeméti Lapok 1945. március 11.
- 184./ Kecskemét város történelmileg kialakult birtokviszonyai egyértelműen a parasztgazdaságoknak kedveztek. Itt nem volt nagybirtok, így átmenetileg sem lettek érdekeltek azok felosztásában. Ez a magatartás jól tükröződik a Kecskeméti Lapok c. újság felszabadulástól a földreform rendelet kiadásáig megjelent számaiban. A lapot a kecskeméti Nemzeti Bizottság adta ki: "A Nemzeti Függetlenségi

Front Demokratikus Lapja" szalagcimmal, tehát a koalíciós pártok közös érdekelttségében. Az MKP. már 1945 közepén egy helvéciai gyűlésen szól a földosztásról. /1945. január 18-i szám/ Az 1945. február közepén tartott MKP. nagygyűlés helyi szónokai határozottan és egyértelműen kiálltak a föld szétesztása mellett /február 22-i szám/, ugyanez történik a márciusi nagygyűlésen is /március 15-i szám/. A Független Kisgazda Párt ugyanezen időszak alatt "folytatólagos megbeszéléseket" tartott a gazdasági élet megindításának kérdéseiről. /Január 18, 25, 28., február 4. stb./ Ezeket természetesen fontos és nagy jelentőségű gazdasági, gazdaságpolitikai tevékenységnek kell minősítenünk, de ugyanakkor a nagybirtoktól korábban sem közvetlenül függő parasztgazda jellemző korabeli politikai megnyilvánulásának is.

185./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. Kalocsa Városi Bizottságának iratanyaga, 1945-49-589.

186./ U. o.

187./ Bajai Hírlap 1945. február 27. - Jellemző az MKP. gyors reagálására és a minden alkalmat megragadó szervező tevékenységére, hogy ez volt az ujság második száma.

188./ Kecskeméti Lapok 1945. március 8.

189./ Debreceni Néplap 1945. január 14.

190./ Magyar Közlöny 1945. március 15.

- 191./ Jellemző lehet erre, hogy Donáth Ferenc: Demokratikus földreform c. munkájának Helymutatójában 253 helysége utal 419 alkalommal. Ebből az ország 1/10-ét kitevő területünkre jut 8 helység 11 alkalommal. Nyilván ez nem az anyaggyűjtés esetlegességéből, hanem a földreform meghatározó eseményeinek földrajzi elhelyezkedéséből adódik.
- 192./ 600/1945. ME. sz. rendelet 1. §.
- 193./ U. o. II. fejezet.
- 194./ A földosztás menetét, jellemzőit az ország más területeire vonatkoztatva Donáth Ferenc, Somlyai Magda, Szakács Sándor, Benke József, Kopasz Gábor, Kóti János, Molnár Lászlóné, Nagy József idézett munkáiból ismerhetjük meg részletesebben. Ezért az általános viszonyok jellemzésétől eleve eltekintünk. Figyelmünket mindenekelőtt a helyi sajátosságokra irányítjuk.
- 195./ A tiszántuli területek parasztsága több vonatkozásban is kedvezőbb helyzetben volt, mint a Duna-Tisza köziek, vagy a még fel nem szabadult dunántuliak. A Tiszántul elsőként szabadult fel, így a parasztság eszmélésére értékes hónapok álltak rendelkezésre. Ebben az időben Debrecen volt az ország központja, itt ülésezett az Ideiglenes Nemzetgyűlés, itt működött az Ideiglenes Kormány, Szegeden és itt szerveződtek a pártok központjai is, tehát a hírek könnyebben és gyorsabban jutottak el a legeldugottabb falvakba is. Végül, de nem utolsósorban, ezen a területen a társadalmi feszültségek a legélesebbek, a parasztság forradalmi hagyományai a legmélyebbek voltak. Mindezek a körülmények a megnyílt lehetőség

minél gyorsabb kihasználására ösztönöztek.

- 196./ Kecskeméti Lapok 1945. március 22.
- 197./ Bajai Hírlap 1945. március 24.
- 198./ BKML. Tass, közigazgatási iratok /továbbiakban  
kig. ir./ 1945-3. NB.
- 199./ Kecskeméti Lapok 1945. március 25.
- 200./ Okmányok a felszabadulás történetéhez Pest me-  
gyében. Budapest, 1960. 114. o. /Közli: Kóti Já-  
nos: A földért folytatott harc Pest megyében  
1945-46. c. tanulmányában./
- 201./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945.462.
- 202./ U. o.
- 203./ BKML. bácsalmási j. főszolg.b.ir. 1945-309.
- 204./ BKML. Csávoly kig. ir. Dobolási könyv. 1945. már-  
cius 29-i bejegyzés.
- 205./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945-462.
- 206./ Petrovszkij őrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bi-  
zottság Baján tevékenykedő megbízottja repülő-  
gépen hozta Debrecenből a rendelet néhány példá-  
nyát. /Észak-Bácska i. mű 130. o./
- 207./ Mészáros Mátyás nyugdíjas, Bácsalmás, Kossuth La-  
jos u. 137. sz. alatti lakos, a volt bácsalmási  
Járási Pártbizottság titkárának visszaemlékezésé-  
ből. /s.gy./

- 208./ U. o.
- 209./ Észak-Bácskai i. mű. 131. o.
- 210./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. kunszentmiklósi j. szervezetének iratanyaga 1945-560.
- 211./ BKML. Tass kig. ir. 1945-6. NB.
- 212./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. Kalocsa városi szervezetének iratanyaga 1945-1948-589.
- 213./ BKML. Kalocsa városi Nemzeti Bizottság /a továbbiakban NB./ ir. 1945-2.
- 214./ BKML. Kiskunhalas városi NB. 1945. évi jegyzőkönyvei XV. sz.
- 215./ BKML. kecskeméti városi NB. jkv. 1945. március 21.
- 216./ Magyar Közlöny 1945. március 31.
- 217./ Kecskeméti Lapok 1945. március 29.
- 218./ Kecskeméti Lapok 1945. április 5.
- 219./ BKML. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei Földbirtokrendező Tanács /továbbiakban: PPSK. FT./ kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945-2.
- 220./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. kunszentmiklósi j. szervezetének iratanyaga 1945-560.
- 221./ A garai FB. összetételét név szerint közli Faludi Gábor: A bajai járás termelőszövetkezeteinek története c. doktori disszertációja 16. oldalán /kézirat/.
- 222./ Szakács Sándor: Földosztás... c. i. mű. 37. o.

- 223./ Glied Károly i. visszaemlékezéséből.
- 224./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945-462.
- 225./ Bajai Hirlap 1945. április 10.
- 226./ Bajai Hirlap 1945. március 29.
- 227./ Bajai Hirlap 1945. március 31.
- 228./ Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy egy ilyen fontos megbeszélést miért a város polgármestere kezdeményezett. A magyarázat kézenfekvő: A földosztásban a legérdekeltebb fél a város, a több mint 45.000 kat. holdas birtok tulajdonosa. Ennek sorsát kívánta a polgármester rendezni úgy, hogy lehetőleg a városi mintabirtokokból minél több maradjon meg.
- 229./ BKML. PPSK. vm. Földbirtokrendező Tanács kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945. sz.n.
- 230./ U. o.
- 231./ U. o.
- 232./ U. o. "Második aggodalma a nagy Lenin tanításából ered, aki maga megmondta és megírta, hogy a kisgazdaságok megteremtésével majdnem kockán forgott nagy vívmánya, amelyet csak a kisgazdaságok kolhozba vonásával, az ipar és a gyárak fejlesztésével tudott megmenteni".
- 233./ U. o.
- 234./ U. o.
- 235./ Kecskeméti Lapok 1945. április 8.
- 236./ Az egy főre eső juttatott terület - 8,6 kh/fő -

felette van az országos átlagnak, de a község földjei rendkívül gyenge minőségűek voltak, ezért többet kellett adni, hogy az új tulajdonos megélhetését biztosítani tudják.

237./ BKML. kkfházi részleg.

Kkfházi j.főszolgb. ir. 1945-643. kig.

238./ BKML. kkfházi részleg.

Kkfházi j. főjegyzői ir. 1945-1910.

239./ U. o.

240./ U. o.

241./ BKML. kkfházi részleg.

Kkfházi polgm. ir. 1945-3299.

A juttatási átlag Pálmonostorához hasonlóan itt is az országos átlag felett volt, amit ugyancsak a földek gyenge minősége indokolt. Az igénybe vehető birtokok száma és területe is rendkívül kevés volt. A jelentés szerint: "Poór János 210 hold, Halasi ref. egyház 700 hold, dr. Szentistványi István 148 hold, Vereb Ottmár 10 hold, Novoszel János 27 hold, Hoffer József 325 hold, Kanizsai Nagy Imre 78 hold, Endre János 102 hold, Endre László 94 hold, Szappanos István 203 hold, Szolnoki Dezső 19 hold, Endre Bándor 89 hold, Tóbi János 83 hold, Kristóf Lajos 91 hold, Gaál János 155 hold."

242./ BKML. kkfházi részleg.

Kkfházi polgm. ir. 1945-3990.

243./ BKML. dunavecsei j. főszolgb. ir. 1945-279.

244./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP. dunavecsei j. szervezetének iratai. 1945-1948-505.



- 245./ U. o.
- 246./ Észak-Bácska i. mű 132. o.
- 247./ Molnár Sándorné i. tanulmánya 592. o.
- 248./ 600/1945. M.E. sz. rendelet 32. §.
- 249./ V. ö.: Donáth Ferenc: Ki jogosult a földre?  
/Szegényparasztok vitái 1945-ben a föld fel-  
osztása körül./ Agrártörténeti Szemle 1965/1.  
60-85. o.
- 250./ BKML. Kkfházi részleg.  
Kkfházi j. főjegyzői ir. 1945-1910.
- 251./ BKML. kiskőrösi kig. ir. sz. n.
- 252./ BKML. BB. vm. Földhivatal /továbbiakban FH./  
1946-753.
- 253./ U. o.
- 254./ Országos Levéltár /továbbiakban O. L./ Országos  
Földhivatal ir. 1946-43.326.
- 255./ Fekete Sándor nyugdíjas, Kecskemét, Dárdai telep  
III. u. 6. sz. alatti lakos saját tulajdonát  
képező 32.765/1945. sz. eredeti kinevezés.
- 256./ Magyar Közlöny 1945. július 14.
- 257./ Fekete Sándor i. visszaemlékezéséből. /s. gy./
- 258./ Dr.Saskői Lajos megyei főtanácsos, Kecskemét,  
Liszt F. u. 3. sz. alatti lakos, a volt Dél-  
Pest megyei Földhivatal munkatársának vissza-  
emlékezéséből. /s.gy./
- 259./ Kecskeméti Lapok 1945. április 26.

- 260./ Tormási László i. visszaemlékezéséből. /s.gy./
- 261./ BKML. BB. vm. FH. 1946-1454.
- 262./ BKML. BB. vm. FH. 1946-691. Az Észak-Bácska i. műben - 134. oldal - egy bácsalmási sváb ember - aki 1957-ben tért vissza Magyarországra - visszaemlékezésében elmondja, hogy egy jómódu sváb gazdánál szolgált, aki rábeszélte, hogy lépjen be a Volksbundba. Be is lépett, majd SS-ként szolgált, meg is sebesült és leszerelték. Visszament a gazdához, de a bundból elmaradt. A gazdája vele akarta a bundnak szánt ajándékot elküldeni, de ezt nem vállalta. Vitte a gazda, de - mint később kiderült - a cselédje nevére iratta be. Így aztán a felszabadulás után őt kitelepítették, a gazdát nem. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között nehéz volt megítélni, hogy ki önkényeskedik.
- 263./ U. o.
- 264./ U. o.
- 265./ BKML. BB. vm. FH. 1946-901.
- 266./ BKML. kkfházi részleg.  
KKfházi j. főjegyzői ir. 1945-793.
- 267./ BKML. kkfházi részleg.  
KKfházi j. főszolgb. ir. 1945-831.
- 268./ BKML. kkfházi részleg.  
Kkfházi j. főjegyzői ir. 1945-793.
- 269./ BKML. dunavecsei j. főszolgb. ir. 1945-278.
- 270./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945-462.
- 271./ OL. Országos Földhivatal. 1945-2391. /Közli:  
Földreform, 1945. i. mű. 337. o./

272./ Érdemes ezekre a helyekre vonatkozóan részlete-  
sebben is idézni a földművelésügyi miniszter Bács-  
Bodrog vármegyei megbizottjának 1945. május 7-én  
kelt jelentéséből. /OL.OF. 1945-904. /2258/ Közli:  
Földreform 1945. i. mű 345-348. o./ "Vaskut: La-  
kossága németajku, kevés bunyevác és magyar. Itt  
a földigénylő bizottságot újra kellett szervezni,  
mert nem tudtak elszámolni, jelentéseket sem küld-  
tek, ez miatt a jegyző fel lett függesztve állá-  
sából." "Csávoly: Lakossága németajku, 70 %-ban  
volksbund tagok, földigénylő bizottságát újra kel-  
lett szervezni." "Bácsalmás: Járásszékhely, lakos-  
sága 70 %-ban német, többi része bunyevác és magyar,  
földigénylő bizottságát dobszó útján kellett össze-  
hívni, mert szerintük a földosztás el volt intézve."  
"Kunbaja: Lakossága háromféle, kevés magyar, föld-  
reformmal elkészültek, nagyon kevés volksbund bir-  
tokot osztottak." "Baja: Földigénylő bizottság áll  
20 tagból, felosztandó föld 80 százalékban nagy-  
birtokból áll, nagy távolságok miatt az igénylők  
nem sietnek igénybe venni".

273./ U. o.

274./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP.  
Duna-Tisza közti Területi Bizottságának iratanyaga  
sz. n.

275./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma, MKP.  
kunszentmiklósi j. szervezet iratanyaga 1945-1948-  
560.

276./ BKML. kkfházi részleg.  
Kkfházi j. fűszolgb. ir. 1945-649.

- 277./ Papp Ádám i. visszaemlékezéséből. /s.gy./
- 278./ BKML. kkfházi részleg.  
Kkfházi j. főjegyzői ir. 1945-926.
- 279./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága Archivuma.  
MKP. dunavecsei j. szervezetének iratanyaga 1945-  
1948-505.
- 280./ BKML. BB. vm. alisp. ir. 1945-462.
- 281./ Horváth Mátyás visszaemlékezéséből. /Közli: Faludi  
Sándor i. munkája 20. oldalán./
- 282./ A nemzetiségi mozgások a megyében is a Dunántul-  
hoz hasonlóan alakultak. Erre vonatkozóan tájékoz-  
tat Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunán-  
tulon 1944-1946. között. /1972. Bp. Akadémia Ki-  
adó./ Kománovics József: Földreform és a potsdami  
egyezmények végrehajtásával kapcsolatos telepítések  
Baranyában 1945-1946-ban. /Agrártörténeti Szemle  
1166. 3. szám. 378-398./ c. tanulmánya pedig a ki-  
és betelepítések földreformra gyakorolt hatását  
ismerteti.
- 283./ Az 1941-es népszámlálás községsoros adataiból ki-  
gyűjtéssel számolva a megye jelenlegi területére.
- 284./ U. o.
- 285./ Bács-Kiskun megye fontosabb statisztikai adatai  
1951-1956. /KSH. BKM. igazgatósága 1956./ 18. o.
- 286./ Az 1941-es népszámlálás községsoros adataiból ki-  
gyűjtéssel számolva a megye jelenlegi területére.

- 287./ BKML. Népgondozói Hivatal Délmagyarországi Kirendeltsége, kalocsai körzetének iratai 1946-ll.
- 288./ BKML. BB. vm. FH. 1946-753.
- 289./ U. o.
- 290./ BKML. BB. vm. FH. 1946-485.
- 291./ BKML. BB. vm. FH. 1946-223.
- 292./ BKML. BB. vm. FH. 1946-605; 1946-624; 1946-694; 1946-704; 1946-710; 1946-754; 1946-946.
- 293./ Magyar Közlöny 1945. december 29.
- 294./ Magyar Közlöny 1946. május 13.
- 295./ BKML. BB. vm. FH. 1946-753.
- 296./ BKML. BB. vm. FH. 1946-839.
- 297./ BKML. BB. vm. FH. 1946-804; hasonló döntéseket tartalmaz még u. o. az 1946-605. és az 1946-832. sz. irat is.
- 298./ BKML. BB. vm. FH. 1946-2390.
- 299./ BKML. BB. vm. FH. 1946-694.
- 300./ BKML. BB. vm. FH. 1946-753.  
A község összes területe 12.342 kat. hold volt, tehát a határ feléről nem tudták megmondani, hogy mi a sorsa, ki a tulajdonos, csak annyit tudtak jelenteni, hogy "kiosztás alatt".
- 301./ 1946. évi XV. t.c. Magyar Közlöny 1946. július 9.
- 302./ BKML. A Magyar Áttelepítési Kormánybizottság /továbbiakban MÁK./ 4. sz. bajai kirendeltségének /továbbiakban MÁK. 4. sz. bajai kir./ iratai 1947-4l.  
Nem látszik alaptalan feltételezésnek, hogy ezzel a

tényleges helyzet romlásának megakadályozása mellett, a következő napokban kezdődő sváb összetelepítésnek is elejét kívánták venni.

- 303./ BKML. MÁK. 4. sz. bajai kir. ir. 1947-365.
- 304./ BKML. MÁK. 4. sz. bajai kir. ir. között 462/1947. számon elfekvő jegyzőkönyvekből összeállítva.
- 305./ BKML. Mező- és Erdőgazdasági Ingatlanokhoz jutottak Megváltási Áráról készült kimutatások 1957-I.
- 306./ BKML. MÁK. 4. sz. bajai kir. ir. 1947-462.
- 307./ A földreformra vonatkozó említett munkákban ezek az adatok rendre megtalálhatók.
- 308./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma.  
MDP. megyei Bizottság iratai /a továbbiakban MB./  
1950-1618.
- 309./ U. o. - Dr. Miklós Jenő, Kecskemét, Mikes u. 4. szám alatti lakos, a volt Dél-Pest megyei Földhivatal munkatársa visszaemlékezésében elmondja, hogy ő kapott megbízást a megyei adatok összeállítására, mivel korábban az Országos Földhivatal Statisztikai Osztályán dolgozott. Az összeállításához felhasználta az összes fellelhető anyagot, de így sem volt lehetséges teljes értékű adatsor összeállítása. /s. gy./
- 310./ O. L. Orsz. Földhivatal ir. 1945-39.271.
- 311./ O. L. Orsz. Földhivatal ir. 1949-444.761.
- 312./ O. L. Orsz. Földhivatal ir. M. 101. 1947-338.002
- 313./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 82. o.

- 314./ U. o. 81. o. - Meg kell azonban jegyezni, hogy az itt közölt 119.470 kh megegyezik a Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évf. 1948. c. kiadvány 101. oldalán található adatokkal, ami nyilvánvaló, hogy az 1947. év végi állapotot mutatja. Ezek szerint joggal feltételezhető, hogy az ugyanitt közölt 12.334 fő juttatott adata is erre az időpontra vonatkozik. Mindkét adat alkalmas azonban arra, hogy a Bácskában végbement mozgásokat érzékeltesse.
- 315./ O.L. Orsz. Földhivatal ir. 1949-444.761.
- 316./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 81. o.
- 317./ U. o.
- 318./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Archivuma.  
MDP. MB. ir. 1950-16/8. /sz.n./
- 319./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 81. o.
- 320./ O.L. Orsz. Földhivatal ir. 1949-444.761.
- 321./ A jelenleg nem Bács-Kiskun megyéhez tartozó települések igénybe vett területeit a Magyar Statisztikai Közlemények 102. kötet Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben, részletes táblázatok 31-35. oldalán található adatokból összegeztük.  
A 200 kh-t meghaladó birtokok teljes területét, mint bizonyosan igénybe vett, a 100-200 kat. holdas birtokok területének 50 %-át, mint valószínűleg igénybe vett területet vettük figyelembe:

|                               |                 |                  |
|-------------------------------|-----------------|------------------|
| Abonyi j. 200 kh feletti bir- |                 |                  |
| tokok területe:               | 25.222 kh       |                  |
| Cegléd m. v. - " -            | 9.530 "         |                  |
| Nagykőrös m.v. - " -          | <u>15.515 "</u> | <u>50.267 kh</u> |
| Abonyi j. 100-200 kh kö-      |                 |                  |
| zötti birt.ter:               | 4.679 kh        |                  |
| Cegléd m.v. - " -             | 1.351 "         |                  |
| Nagykőrös m.v. - " -          | <u>6.822 "</u>  |                  |
| Ö s s z e s e n :             | 12.852 kh       |                  |
| Ebből valószínűleg igénybe    |                 |                  |
| véve a terület 50 %-a         |                 | <u>6.426 kh</u>  |
| Összes igénybevétel:          |                 | 56.693 kh        |

322./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma.  
MDP. MB. ir. 1950-16/8. /sz.n./

323./ 1949. évi népszámlálás 3. Részleges mezőgazda-  
sági eredmények c. kiadvány 278-279. o.

324./ MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottság Archivuma.  
MDP. MB. ir. 1950-16/8. /sz.n./

325./ 1949. évi népszámlálás 3. c. i. kiadvány 24-25.  
oldalán megtalálható a földjuttatásban részesített-  
tek feldolgozása juttatási kategóriánként.  
A juttatott területet ezek felhasználásával átlá-  
golással állapítottuk meg, a következők szerint:



| Juttatási<br>kategória<br>kh | Juttatásban ré-<br>szesültek száma<br>fő | Juttatási<br>átlag | kh      |
|------------------------------|------------------------------------------|--------------------|---------|
| 0-1                          | 2.911                                    | 0,5                | 1.455   |
| 1-2                          | 5.212                                    | 1,5                | 7.818   |
| 2-3                          | 6.050                                    | 2,5                | 15.125  |
| 3-4                          | 3.887                                    | 3,5                | 13.604  |
| 4-5                          | 5.401                                    | 4,5                | 24.305  |
| 5-6                          | 3.291                                    | 5,5                | 18.100  |
| 6-8                          | 4.422                                    | 7,-                | 30.954  |
| 8-10                         | 2.876                                    | 9,-                | 25.884  |
| 10-15                        | 2.683                                    | 12,5               | 33.538  |
| 15-                          | 246                                      | 15,-               | 3.690   |
| Összesen:                    | 36.979                                   |                    | 174.473 |

326./ Magyar Közlöny 1957. február 3.

327./ BKML. Mező- és Erdőgazdasági Ingatlanokhoz Juttatottak megváltási áráról készült kimutatások 1957. I-II-III.

328./ Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály irattára 1952-1956. évi iratok.  
/sz.n./ 1952. december 5-i keltű kimutatás.

329./ Bács-Kiskun megye összes területe, Mezőgazdasági Adattár I. i. mű 70. o., az igénybe vett terület az MDP. megyei Bizottság hivatkozott jelentése szerint.

330./ A Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évf. 1948. i. kiadvány 101. o.

331./ U . o .

- 332./ O.L. Orsz. Földhivatal ir. 1949-444.761. sz. jelentés, valamint a 321. sz. jegyzetnél elvégzett számtás felhasználásával.
- 333./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 79-81. oldalán található adatokból számolva.
- 334./ BKML. Kkfházi Részleg.  
Kkfháza polgm. ir. 1945-3.990./ki.
- 335./ Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évf. i. kiadvány 102. o.
- 336./ 1949. évi népszámlálás 3. i. kiadvány 24-25. oldalán található adatokból kigyűjtés útján.
- 337./ 1949. évi népszámlálás 3. i, kiadvány 24. o.
- 338./ Bács-Kiskun megye fontosabb statisztikai adatai 1951-1956. 68. o. KSH. megyei Igazgatóság, Kecskemét. A kiadványban található táblázat felhasználásával készült összeállítás.
- 339./ Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évf. i. kiadvány 102. o.
- 340./ 1949. évi népszámlálás 3. i. kiadvány 278-279. oldalán található járási-városi soros adatokból tételes kigyűjtés után átlagolással megállapítva.
- 341./ Az előző pont szerint kiszámolt átlagos juttatások szorozva a Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat 99. kötetének 146-191. oldalairól tételes kigyűjtéssel megállapított átlagos kataszteri tiszta jövedelem aranykoronában kifejezett értékével.

- 342./ 1949. évi népszámlálás 7. A foglalkozási statisztika országos eredményei c. kiadvány 258. oldaláról kigyűjtve.
- 343./ 1949. évi népszámlálás 3. i. kiadvány 98. oldalán található adatokból összegezve.
- 344./ Az 1935. évi arányokat Bács-Kiskun megye vonatkozásában tételes kigyűjtéssel, az országos és a kontroll megyék arányait a Magyarország földbirtokviszonyai 1935. évben c. i. kiadvány 12-13. oldalán található adatokból számítottuk. Az 1949. évi arányokat az 1949. évi népszámlálás 3. i. kiadvány 18-19. oldalán található adatokból számítottuk. A birtokkategóriák nagyságrendjét a két forrásmunka lehetőségeinek megfelelően vettük.
- 345./ 1949. évi népszámlálás 3.i. kiadvány 370-373. o. A 100 kat. holdon felüli birtokok magas száma - 320, illetve 0,3 % - magyarázatot igényel. Ezek tulnyomó része a Homokhátság alacsony értékű aranykoronát mutató vidékein maradtak meg. Így pl. Szankon 10, Kunszentmiklóson 10, Orgoványon 8, Bócsán 6, 100 kat. holdat meghaladó birtok volt 1949-ben.
- 346./ V. ö.: Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés... c.i. mű 169-186. o.
- 347./ Ez "viszonylag gyors talpraállítás" csak az ország egészét tekintve igaz, mert a felszabadulást követő három aszályos esztendő itt is rendkívül súlyos károkat okozott.
- 348./ Az 1949. évinépszámlálás 3. Részletes mezőgazdasági adatok c. i. kiadvány vonatkozó 1. sz. és 8.a.b.

sz. tábláin szereplő adatokból kigyűjtve.

349./ U. o. 4-12, 39-44, 96-100-102-106. oldalakon található adatokból számolva.

350./ U. o. 96. oldalon található adatokból számolva.

351./ V. ö.: Dr. Fazekas Béla, Donáth Ferenc és Szakács Sándor idézett munkáiban található részletes értékelő feldolgozásokkal.

352./ BKML., DTMK. 1945-3910.

353./ U. o.

354./ BKML., DTMK. 1945-3795.

355./ BKML., DTMK. 1946-1051.

356./ U. o.

357./ A Kiskunhalasi Városi Termelési Bizottság 4 munkanapban határozta meg 1 lófogatnap értékét, "de a fuvarosok és kupecsek ezt nem tartják meg". Sürgetik a rendőrség erélyesebb fellépését. /BKML, DTMK. 1945-2686/23./ A Lajosmizsei Termelési Bizottság is 4 nap gyalogmunkát tart méltányosnak egy kettős lófogat munkájáért. /BKML., DTMK. 1945-2686/51./

358./ BKML., DTMK. 1945-2932.

359./ Kecskeméti Lapok 1945. május 31.

360./ Kecskeméti Lapok 1945. július 7.

361./ BKML. I. sz. Kecskeméti Hegyközség jegyzőkönyvei 1946-1947. sz. n.

362./ BKML. Kecskeméti Közigazgatási Bizottság /a továbbiakban Kméti Közig.Biz./ ir. 1945-5/16.

- 363./ BKML. I. sz. Kecskeméti Hegyközség jkv-i 1946-1947. sz. n. 1946. évi működési jelentés.
- 364./ BKML. Kecskemét város főisp. ir. 1947-305. A Magyar Állami Szőlészeti és Borászati Kerületi Felügyelőség 1947. november 30-i jelentése szerinti borárak: óbor 30-40 fill./Mal.<sup>o</sup>, ujbó 22-24 fill./Mal.<sup>o</sup>, must 14-15 fill./Mal.<sup>o</sup>.
- 365./ BKML. Duna-Tisza közti Földművelésügyi Tanács /továbbiakban: DTFT/ 1947-1187.
- 366./ U. o. Ez a bejelentés óriási felháborodást váltott ki és a levelet egybehangzóan a gyár hamisításának minősítették. Az alföldi paradicsomtermelés leglelkesebb szervezője és támogatója már ebben az időben is Mészöly Gyula, a DUTIMEKI későbbi igazgatója, akadémikus, volt.
- 367./ Kecskemét, 1946. szeptember 6.
- 368./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1947-40.
- 369./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1946-188. és 1946-321. számú iratokban található adatokból összeállítva.
- 370./ Kecskemét, 1946. szeptember 24.
- 371./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1946-321.
- 372./ Az 1938. évi adatok a Magyar Statisztikai Évkönyv i. kiadvány 115. oldalán található adatokból átlagolással számolva.

A megtartott 5 vásárra összesen  
felhajtott eladott  
állatok száma db

|              |       |       |
|--------------|-------|-------|
| Szarvasmarha | 2.625 | 1.277 |
| Ló           | 7.406 | 1.698 |
| Sertés       | 2.423 | 897   |
| Juh          | 2.331 | 981   |

Az 1947. évi adatok: BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1947-799. Az állategészségügyi tanácsos jelentéséből.

373./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1946-321.

374./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1948-1208.

375./ Dél-Pest megye 1946. június 1. K. Szabó János nyárlőrinci ujjgazda elszámolása.

376./ BKLM., DTFT. 1948-4947.

377./ BKLM., DTMK. 1946-2140.

378./ BKLM., DTFT. 1948-2037.

379./ Itt elsősorban azokra a "tévedésekre" kell utalnunk, amelyek a beszolgáltatás és az adó többszöri kivetésében nyilvánultak meg, többnyire azokkal a régi - esetenként új -gazdákkal szemben, akik valamivel jobban álltak anyagilag. Ezek számszerű feltárását a korabeli adónyilvántartások nem teszik lehetővé, de adatok nélkül is széles körben ismert ez a gyakorlat.

380./ Jánoshalma és Vidéke 1947. június 9.

381./ Jánoshalma és Vidéke 1948. július 2. Nem vitatható, hogy e rendelkezést is a súlyos ellátási gondok miatt kellett kiadni, de az is biztos, hogy a rendelkezés

kezésre álló cséplőgép-park és a kialakult aratási-cséplési szokások miatt lényegesen több volt a büntetés, mint a jutalmazás.

382./ Barta Ágnes: Nyomorgó Madaras - Virágzó Madaras.  
/Közli: Falunk Tíz Éve Bp. 1956.Szikra/ 179. o.

383./ Jánoshalma és Vidéke 1947. április 3.

384./ Glied Károly: Jánoshalma negyedszázada. 1945-1970.  
c. i. munka 21. oldaláról: Egyéni juttatásban részesült 861 fő 3.378 kat. hold területtel.

385./ Jánoshalma és Vidéke 1947. május 30.

386./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1948-509.

387./ 1948. évi Magyar Statisztikai Zsebkönyv c. i. kiadvány 92-94. oldalán található adatokból kigyűjtve.

388./ BKML., DTMK. 1945-2686/62. - Csátalján egyébként az 1935-ös összeírás szerint 1232 birtok volt, amelyből mindössze négy területe haladta meg a 100 kh-t, de egy sem volt nagyobb 500 kh-nál.

389./ BKML. BB. vm. FH. 1946-269.

390./ Könnyebb helyzetben voltak ugyanakkor a jánoshalmi új gazdák, akik korábban is szőlőkben dolgoztak és így a kapott szőlőterületeket - ahogy a Jánoshalmi FB. jelenti 1946. októberében - "nagyon kedvelik", ez évben igen szép terméseredményeket értek el.  
/BKML., BB. vm. FH. 1946-753./

391./ BKML. BB. vm. Földbirtokrendező Tanács 1946-301.

392./ BKML., DTMK. 1946-2134.

393./ BKML., DTMK. 1946-2134/46.

394./ BKML. BB. vm. miniszteri termelési biztosának ir. 1946-84.

395./ U. o.

396./ U. o.

397./ BKML. BB. vm. gazdasági felügyelői ir. 1948. A vetésterületek összeírása, tsz. 32.

398./ BKML. Népgondozói Hivatal Délmagyarországi Kirendeltsége kalocsai körzetének ir. 1947-1972.

399./ BKML., BB. vm. FH. 1946-496.

400./ BKML. Soltvadkert kig. ir. 1946-250.

401./ BKML. Kecel kig. ir. 1946-143.

402./ U. o.

403./ BKML. Soltvadkert kig. ir. 1946-81.

404./ BKML. Páhi kig. ir. 1946-436.

405./ BKML. Császártöltés kig. ir. 1946-86.

Ez a gyümölcsstelepités a kalocsai érsek szétosztott Csalapusztai birtokán történt. A község sváb tulajdonu határrészein - mint arról már korábban szoltunk - a ki- és betelepítések miatt nagy volt a bizonytalanság, így ebben az időben ültetvénytelepítésre nem vállalkoztak.

406./ BKML., DTFT. 1947-1187.

407./ BKML. Knéti I. sz. Hegyközség jkv-i 1948. sz.n.  
Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei... c. i. műve 137. oldalán közli, hogy ilyen célra 517 alkalommal, összesen 200 m/Ft ösz-



szegben hitel-folyósítás is történt. Területünkön ilyen esettel nem találkoztunk. A különböző érintett szervezetek - DTFT, termelési bizottságok, hegyközségek stb. - csak a szükséges növényvédőszer beszerzéséhez adtak segítséget az érintett gazdáknak.

408./ BKML., DTMK. 1946-1882.

Októberi jelentés Soltról: "Az iga nélküli új gazdák földjei műveletlenek. Szomorú képet mutat a kiosztott Hetényi birtok több mint 100 holdja, amelyen a vetéshez a betakarítás óta egyetlen barátját sem szántottak fel." BKML. BB. vm. FH. 1946-753.

Jánoshalmi Földigénylő Bizottság jelentéséből:

"Az új gazdák a kisszállási határban az átszervezés folytán sokan még mindig nem tudják hol a földjük és ezáltal nem tudják végezni az őszi vetéseket" stb, stb.

409./ Jánoshalma és Vidéke 1948. május 21. - "A járás szántóterületének 34,2 %-a ősziakkal, 65,8 %-a tavasziakkal van bevetve. Parlagon lévő terület nincs a járásban. Így a **jánoshalmi járás** régi és új gazdái vezetnek a megyei versenyben." - BKML. BB. vm. gazdasági albizottság 1949-100/19.: "1949. tavaszán bevetésre tervezett terület 164.516 kh, amiből május 15-ig 151.309 kh vetését elvégezték. -" BKML. Kecskemét thj.v. polgármesteri ir. 1949-53. Min: 1949. november 19-én jelentik, hogy az előirányzott 11.252 kh buza és a 26.715 kh rozs vetése befejeződött. A 29.105 kh őszi mélyszántásból 11.470 kat. holddal végeztek, stb, stb.

410./ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. évben I., a Mezőgazdasági Adattár I., és az 1948. évi Magyar

Statisztikai Zsebkönyv c. i. kiadványok adataiból számolva.

411./ Ez később, a tsz átszervezés után okozott és okozma is gondokat, mert például a kisszállási uradalom korábbi nagyüzemi tábláin több mint 300 új tanyát építettek, amelyek nehezítették a nagyüzemi tsz táblák alakítását.

412./ A megye történelmében legnagyobb mértékű szőlőtelepítés - 32.649 kat. hold - az 1960-65. években, a második ötéves terv idején volt. De a tényleges növekedés csak 21.074 kh-t tett ki. /Mezőgazdasági Adattár 1960-70. KSH. Bács-Kiskun megyei Igazgatóság, Kecskemét 1972. c. kiadvány 10-11. o./

413./ Mezőgazdasági Adattár I. c. kiadvány 67-73. o. és az 1948. évi Magyar Statisztikai Zsebkönyv 108-109. oldaláról kigyűjtve:

|                  | 1946.   | 1950.   | +      | -   |
|------------------|---------|---------|--------|-----|
| Dunántul         | 127.083 | 126.561 |        | 522 |
| Alföld           | 201.032 | 225.495 | 24.463 |     |
| Észak            | 48.447  | 47.944  |        | 503 |
| Ország összesen: | 376.562 | 400.000 | 23.438 |     |

414./ Dr. Szilágyi Tibor: Adatok Kecskemét éghajlati megfigyeléseihez és klimájához c. tanulmány 16. o.  
/Közli: Kecskemét. Tanulmánykötet a város múltjáról és jelenéről. 1968. Kecskemét Városi Tanács./

415./ 1948. évi Statisztikai Zsebkönyv 34. és a Hajós-Rázsó: Mezőgazdaság számokban c.i. kiadvány 63-64. oldalán található adatokból számolva.

- 416./ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. évben I.c.  
i. kiadvány 12-13-146-191. oldalain található adatokból számolva. A rendelkezésre álló adatok nem adják meg külön-külön az egyes művelési ágak ak. értékét, de így is bizonyos, hogy a Bács megyében található több mint 80.000 kh szőlő felszorzása következtében a valóságosnál kedvezőbb mutató alakul ki.
- 417./ Mezőgazdasági Adattár I. c. i. kiadvány 326-559. oldalon található adatokból kigyűjtve és számolva.
- 418./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 349. o.
- 419./ A megyében 1931-40. évek átlagában 200 kh, 1950-ben pedig 45.720 kh napraforgót termeltek. Az 50-es évtized átlaga már csak 23.174 kh, /Mezőgazdasági Adattár I. c. i. kiadvány 348. o./ a 60-as évtized átlaga pedig 11.502 kh volt. /Mezőgazdasági Adattár 1960-1970. c. i. kiadvány 24-25. o./
- 420./ Mezőgazdasági Adattár I. c. i. kiadvány 326-359. oldalain található adatokból kigyűjtve és számolva.
- 421./ U. o. és az 1949. évi Statisztikai Évkönyv 113-117. oldalain található adatokból kigyűjtve és számolva.
- 422./ BKML. Kecskemét város főisp. ir. 1947-350.
- 423./ U. o.
- 424./ Tompa Béla: A bor itthon és a nagyvilágban.  
/Bp. 1967. Mezőgazdasági Kiadó/ 109. o.
- 425./ BKML. DTFT. 1947-1187.

- 426./ BKML. Kecskemét város főisp. ir. 1947-322.
- 427./ 1948. évi Magyar Statisztikai Zsebkönyv c. i. kiadvány 170. oldalán a június 30-i állapot szerint 1,75 Ft/kg, a szeptember 30-i állapot szerint 2,16 Ft/kg, december 31-i állapot szerint 4,55 Ft/kg gyümölcs átlagárát mutat, azaz átlagolva 2,82 Ft/kg-ot. Ebben az évben jó a Kecskemét környéki baracktermés, így a kilógrammonkénti átlagár 1,10-1,20 Ft/kg körül alakult. /BKML. Kecskeméti I. sz. Hegyközség jkv-i. 1947. évi működési jelentés sz.n./ A barackfák az összállomány egynegyedét tették ki, hasonló arányban részesedtek az őszi, téli gyümölcsfák és egyharmadát foglalta el a cseresznye, meggy, őszi barack és a szilva. Ebben az időben már nagyobb területen elterjedt az értékes gyümölcsöt adó földieper-termesztés is. Így az együttes átlagár 2,20 Ft/kg-nak való becslése reálisnak látszik.
- 428./ 1 kh homoki szőlő kézi munkaerő igénye évi 110-120 "napszám" /12 órás munkanap/ 10-12 Ft-os díjazás mellett./ BKML. DTFT. 1947-1188./
- 429./ Mezőgazdasági Adattár I. c. i. kiadvány 597. o.
- 430./ Okályi Iván: Gyümölcstermelés I.  
Bp. 1954. Mezőgazdasági Kiadó 34-35. o.
- 431./ Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés II. megyei adatok. 1. Szarvasmarhatenyésztés. KSH. Bp. 1973, 16-17. o. található adatokból kigyűjtve és számolva.
- 432./ U. o. 24-25. oldalról kigyűjtve és számolva.

- 433./ Ez annál is inkább figyelemre méltó eredmény, mivel a nemzetiségi telepítésekkel érintett bácskai területeken, melyeken korábban mindig nagy számú szarvasmarhát tartottak, erre az időre átmenetileg csökkent az állomány.
- 434./ BKML. DTMK. 1945. évi havi működési jelentések. sz.n.
- 435./ BKML. Kméti Közig. Biz. ir. 1945-89.
- 436./ BKML. Keceli kig. ir. 1946-143.
- 437./ BKML. Soltvadkert kig. ir. 1946-91.
- 438./ BKML. Páhi kig. ir. 1946-436.
- 439./ Mezőgazdasági Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés. II. a. megyei adatok. 3. Lótenyésztés és egyéb állatfajok. KSH. Bp. 1973. 16-17. oldalon található adatokból kigyűjtve és számolva.
- 440./ U. o. 18-19. oldalokról kigyűjtve és számolva.
- 441./ U. o. 16-17. oldalokról kigyűjtve és számolva.
- 442./ Az ígás ökrök száma a Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény II/1. i. kötet 59. oldalán található adatokból a traktorok száma az 1949. évi népszámlálás 3. kötet 1. kiadvány 15. számú megyei táblájából kigyűjtve.
- 443./ Az 1949. évi népszámlálás 3. kötet c. i. kiadvány 14/a. számú táblákból számolva. Figyelemre méltó egyébként, hogy Bács-Kiskun megyében még 1970-ben is a legtöbb volt a ló, 27.667 db volt, ami az ország összállományának 12,- %-át képviselte.

- 444./ Mezőgazdasági Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés II. megyei adatok. 2. Sertésenyésztés. KSH. Bp. 1973. 16-17. oldalokról kigyűjtött adatokból számolva.
- 445./ U. o. 24-25. oldalokról kigyűjtve és számolva.
- 446./ Másfél év alatt bekövetkezett több mint kétszeres állománynövekedést nem lehet egyedül a jó kukorica-termés és a javuló tenyésztői munka eredményeként elkönyvelni, mert abban jelentősen közrejátszott a felmérési időpontok megváltoztatása is, ami rendkívüli módon rontja az adatok használhatóságát.
- 447./ Mezőgazdasági Adatgyűjtemény 1870-1970. Állattenyésztés II. megyei adatok. 4. Juhtenyésztés. KSH. Bp. 1974. 16-17. oldalokról kigyűjtött adatokból számolva.
- 448./ U. o. 18-19. oldalokról kigyűjtött adatokból számolva.
- 449./ U. o. 16-17. oldalokról kigyűjtött adatokból számolva. Az ország juhállományából 1949-ben Hajdu-Bihar 14,2 %-kal, Bács-Kiskun pedig 9,5 %-kal részesedett.
- 450./ BKML. Kecskeméti Közig. Biz. ir. 1945-5/16.
- 451./ U. o. 1946-94.
- 452./ U. o. 1947-779.
- 453./ U. o. 1949-313.
- 454./ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. évben c.i. kiadvány 643-667. oldalán található adatokból számolva.

- 455./ Magyarország földbirtokosai és földbérlői /Gazdacimtár/ i. kiadvány 176. o.
- 456./ BKML. DTFT. 1948-4154.  
Az ország állami gazdaságainak kezdeti helyzetét részletesen értékeli Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945-1948. /Bp. 1969. Akadémia Kiadó/ c. munkájában.
- 457./ U. o. 110. o.
- 458./ U. o. 111. o.
- 459./ BKML. DTFT. 1948-4393.
- 460./ A megyei állami gazdaságok szervezésére és 1949. évi helyzetére vonatkozó adatokat a "Bács-Kiskun megye élelmiszergazdaságának 25 éve" /Irtá és szerkesztette: Dr. Glied Károly, Király László, dr. Maár András stb./ Kecskemét. 1970. Bács-Kiskun megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága c. kiadvány 303-320. oldalán található összegezésből vettük.
- 461./ U. o.
- 462./ U. o.
- 463./ Az állami gazdaságok nagyobb arányú fejlődése megyénkben 1950 után ment végbe és a különféle "tan- és célgazdaságok" átvételével az 1950-es év végére, az 1960-as évek elejére fejeződött be. Összes területük 1963-ban 160.687 kh volt. /Mezőgazdasági Adattár 1960-1970. c. i. kiadvány 14-15. o./
- 464./ A fogyasztási szövetkezeti mozgalom kialakulása és fejlődése Bács-Kiskun megyében 1945-1970. /Bercsényi József/ Kiadta a Fogyasztási Szövetkezetek Bács-Kiskun megyei Szövetsége 1970. 16. oldal.

465./ U. o. 17-18. o.

466./ Szakács Sándor: Népi demokratikus agrárfejlődés...  
c. idézett munkájában a 216. oldalon található táblázat adataiból.

467./ A fogyasztási szövetkezeti mozgalom... i. kiadvány  
90. o. Jól jellemzi ezeket az állapotokat a Bács-  
bokodi Fmsz Igazgatóságának 1947. decemberi jelen-  
tése: "Megállapítja az Igazgatóság, hogy bár szövet-  
kezetünk 1946. márciusában megalakult és április ha-  
vában már cégjegyezték, mégsem tud semmi eredményt  
felmutatni az elmúlt évben. Ennek oka részben a veze-  
tés tájékoztatlansága, másrészt a tagok meg nem ér-  
tése és nem értékelése a szövetkezeti eszmének és  
gondolatnak." /U. o./

468./ U. o. 94. o.

469./ U. o. 118. o.

470./ U. o. 342. o.

471./ U. o. 64. o.

472./ U. o. 153. o.

473./ U. o. 158. o.

474./ U. o. 79. o.

475./ U. o. 91. o.

476./ U. o. 65. o.

477./ U. o. 129. o.

478./ U. o. 153. o.

479./ U. o. 175. o.

480./ U. o. 17-35. o.



481./ U. o.

A függelékben - 457-464. o. - leközölt cégbirósági nyilvántartásokban bőséges választékát találjuk a különféle tej-, hitel-, paraszt-, gazda-, Hangya- és más elnevezésű szövetkezeteknek.

482./ Statisztikai Évkönyv 1949. c. i. kiadvány 105.o.

483./ Bács-Kiskun megye élelmiszergazdaságának 25. éve c. i. kiadvány 11. o.

484./ Statisztikai Évkönyv 1949. c. i. kiadvány 105. oldalán található adatokból számolva.

485./ U. o.

486./ U. o. található adatokból számolva.

487./ Bács-Kiskun megye élelmiszergazdaságának 25. éve c. i. kiadvány termelőszövetkezetenként rögzített adataiból összeállítva.

488./ Mezőgazdasági Adattár I. i. kiadvány 63. és 94. oldalán található adatokból számolva.

489./ U. o. 94. oldalon található adatokból megállapítható, hogy a szövetkezeti közös terület abszolút csökkenése is - az ország összes megyéje közül - itt volt az egyik legkisebb mértékű:

| M e g y e                | 1956.<br>év közepi közös terület<br>kh | 1957.     | A vissza-<br>esés mér-<br>téke % |
|--------------------------|----------------------------------------|-----------|----------------------------------|
| <b>Dunántul:</b>         |                                        |           |                                  |
| Baranya                  | 116.163                                | 28.661    | 75,3                             |
| Fejér                    | 106.380                                | 53.649    | 50,1                             |
| Győr-Sopron              | 96.280                                 | 36.734    | 62,-                             |
| Komárom                  | 29.668                                 | 16.918    | 43,-                             |
| Somogy                   | 145.511                                | 22.294    | 84,7                             |
| Tolna                    | 85.838                                 | 42.431    | 50,6                             |
| Vas                      | 105.938                                | 34.342    | 67,6                             |
| Veszprém                 | 58.131                                 | 27.977    | 51,9                             |
| Zala                     | 54.836                                 | 12.829    | 76,6                             |
| <b>Alföld:</b>           |                                        |           |                                  |
| Bács-Kiskun              | 158.272                                | 110.328   | 30,3                             |
| Békés                    | 188.885                                | 124.596   | 34,-                             |
| Csongrád                 | 101.437                                | 70.495    | 30,5                             |
| Hajdu-Bihar              | 194.286                                | 110.087   | 43,3                             |
| Pest                     | 117.538                                | 84.675    | 28,-                             |
| Budapest                 | 7.242                                  | 5.176     | 28,5                             |
| Szabolcs-Szatmár         | 148.770                                | 72.244    | 51,4                             |
| Szolnok                  | 275.953                                | 202.829   | 26,5                             |
| <b>Észak:</b>            |                                        |           |                                  |
| Borsod-Abaúj-<br>Zemplén | 115.861                                | 52.052    | 55,1                             |
| Heves                    | 55.928                                 | 33.678    | 39,8                             |
| Nógrád                   | 31.271                                 | 21.484    | 31,3                             |
| Összesen:                | 2,194.188                              | 1,162.879 | 47,-                             |

490./ U. o. 549. o. található adatokból számolva.

491./ U. o. 94. és a 105. oldalon található adatokból, valamint a "Bács-Kiskun megyei mezőgazdasági termelőszövetkezetek zárszámadása" c. 1958. és 1960. évi megyei VB. előterjesztésben /Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály adattár. sz.n./ található adatokból számolva:

| A tanácsi szektor összes földterületéből tsz közös % |                   |                        |                            |      |
|------------------------------------------------------|-------------------|------------------------|----------------------------|------|
| Ország                                               | Bács-Kiskun megye |                        |                            |      |
|                                                      | Összes            | Bácskai és Dunamelléki | Homokhátsági szövetkezetek |      |
| 1957.                                                | 9,8               | 10,-                   | 9,6                        | 10,3 |
| 1958.                                                | 10,5              | 11,-                   | 11,5                       | 10,7 |
| 1959.                                                | 26,-              | 19,2                   | 28,4                       | 13,7 |
| 1960.                                                | 52,5              | 38,7                   | 63,2                       | 24,1 |

492./ U. o. 70., 90. és 101. oldalon található adatokból számolva. 1960-ban a megyében még több mint 80.000 kat. hold kétszintes szőlőültetvény volt egyéni tulajdonban.

493./ 1958-ban viszont felmerült, hogy többek között Bács-Kiskun megyében fejeződik be először az átszervezés. Az újabb helyzetelemzés azonban a gyors, számszerű eredmény helyett, konkrét feltételeket hasznosítva, a megoldás egy lassabb, de nem kevésbé eredményes módját választotta.

494./ "A mezőgazdasági szövetkezetek névsora és főbb adataik 1963. áprilisában" c. értékelés adataiból összeállítva. /Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály adattára. sz.n./

495./ "Jelentés a mezőgazdasági szövetkezetek 1966. évi gazdálkodásáról és 1967. évi célkitűzéseiről" c. megyei VB. előterjesztés. /U.o./

496./ "Jelentés a mezőgazdasági szövetkezetek 1963. évi gazdálkodásáról és 1964. évi célkitűzéseiről" c. VB. előterjesztés /U.o./ 28. o.: "A termelőszövetkezeti csoportokkal való foglalkozás mértéke és színvonala nem elfogadható annak ellenére, hogy a KNEB. vizsgálat megállapítása szerint a megye ilyen jellegű tevékenysége országosan a legjobbak között van. Ezt a minimális eredményt is úgy értük el, hogy helyi kezdeményezésekkel a központilag nem szabályozott kérdésekben állást foglaltunk - nem egyszer surolva a jogszabály keretei határait."

"Jelentés a mezőgazdasági termelőszövetkezetek 1965. évi gazdálkodásáról, 1966. évi termelési célkitűzéseiről". /U. o./ 16. o.: "A közös tevékenység fejlesztése a jelenleginél nagyobb összegű hittel igényelne, elsősorban erő- és munkagépek beszerzésére. /A gépjavitó állomások általában csak csere traktorokkal rendelkeznek, a tagok kezelésében lévő területek gépi ellátását is a közösnak kellene biztosítani./ A központi szervek azonban a megye kereteinek kialakításánál a tszes-ok igényeivel csak kismértékben számolnak, bár területük a megyében nagyobb, mint egyes megyék össz. tsz. területe. A csoportok gyorsabb ütemű fejlődésének a szűk hitelkereteken kívül egyéb gátló tényezők is vannak, amelyek megoldására megyei szinten ugyancsak nincs lehetőség. Az érvényben lévő jövedelemadó-rendszer progresszivitása a közös művelési területek növelésének a gátját jelenti. /Pl. az egy tagra jutó közös terület kétszeresére történő növekedése három-négyszeres adónövekedést jelent./ A tszes-oknak alkalmazottaik után az általa-

nostól eltérően 17 %-os SZTK járulékot kell fizetni. A PM. forgalmiadó rendelete a tszcs elnökök fizetését tiszteletdíjnak minősíti és magas kulccsal adóztatja. E miatt fennáll az a veszély, hogy egyes vezetők lemondanak tisztségükről. Az irányítási és egyéb problémák megoldásához többször kértük a főhatóságok segítségét, de azok tényleges rendezésére még nem került sor. A tszcs-ok további fejlődésének biztosítása pedig a feltételek megteremtése nélkül, csak részben lehet eredményes."

- 497./ "Jelentés az alacsonyabb típusú szövetkezetek működésével kapcsolatban tartott vizsgálatról"./U.o./
- 498./ "A MEM. és a TOT előterjesztése az MSZMP. KB. Szövetkezetpolitikai Munkaközössége részére a mezőgazdasági szakszövetkezetek helyzetének rendezéséről, tevékenységük szocialista vonásainak erősítése érdekében teendő feladatokról." /Budapest, 1975. április 15./ c. jelentés mellékletként megadott táblázatok adataiból számolva. /U. o./
- 499./ U. o.
- 500./ U. o.
- 501./ U. o. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pl. 18 szakszövetkezetet emiatt fel is számoltak.
- 502./ 226/1974. VB. sz. határozat a mezőgazdasági szakszövetkezetek helyzetéről. /U. o./
- 503./ U. o. Az 51 szakszövetkezetből 21-ben a közösen művelt terület meghaladja az 1000 ha-t.

504./ Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Osztály irattára 1.277/1976. sz. Az 1975. év végi helyzet szerint a szakszövetkezetek helyzete tovább stabilizálódott, felgyorsult a szocialista vonások erősödése. A NÉM-nek küldött összegező jelentésben foglalt tények bizonyító erejűek: "Megyénkben a szakszövetkezetek részére földrendezést hajtottunk végre, a szőlő és gyümölcsös művelési águ ingatlanok kivételével a tagok minden ingatlana táblába lett összevonva. Az így tagosított táblák egy része még a tagok egyéni művelésében van. Ennek figyelembevételével a szakszövetkezeti földekre vonatkozóan az alábbi területi adatok mutatják a helyzetet:

|                            | Összes terület | Ebből: szőlő |
|----------------------------|----------------|--------------|
|                            | h e k t á r    |              |
| Érdekeltségi terület       | 137.644        | 22.471       |
| Földrendezett terület      | 108.358        | -            |
| Ténylegesen közösen művelt | 56.546         | 4.743        |

A 2034/1973. /XI.31./ MT. sz. határozattal elrendelt felülvizsgálatkor a ténylegesen közösen művelt terület össz területe még csak 42 %-ot tett ki, a jelenlegi 52 %-kal szemben. Az időközi növekedés 10.000 ha."

"Az 1 hektár közösen művelt területre jutó eszköz-ellátottság az alábbi:

|                             | Szakszövet-<br>kezetben | Tsz-ben |
|-----------------------------|-------------------------|---------|
|                             | F o r i n t             |         |
| Bruttó állóeszköz érték     | 21.738                  | 24.113  |
| Nettó állóeszköz érték      | 12.301                  | 12.330  |
| Tartós forgóeszköz állomány | 5.980                   | 7.346." |

I R O D A L O M

Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon a fel-  
szabadulás után. /Szerk.: Balogh Sándor és Pölöskei Fe-  
renc/ Budapest. 1975. Eötvös Lóránd Tudományegyetem.

Agrártörténeti tanulmányok. /Szerk.: Szabó István/  
Budapest. 1960. Tankönyvkiadó.

Andrási Ferenc: 25 év utján Szabadszálláson.  
Szabadszállás. 1974. Lenin Tsz.

Asztalos-Sárfalvi: A Duna-Tisza köze mezőgazdasági föld-  
rajza. Budapest. 1960. Akadémiai Kiadó.

Áttelepülés Szabolcs-Szatmár megyéből az 1945-ös földre-  
form idején. Szabolcs-Szatmár megyei szemle. 1967/1.  
63-69.1.

Bácska mezőgazdasága ma és holnap. /Szerk.: Márton Já-  
nos/ Baja. 1969. Járási Tanács.

A vaskuti Bácska mezőgazdasági termelőszövetkezet.  
Budapest. 1976. Bácska Tsz. Vaskut.

Bács-Kiskun megye élelmiszergazdaságának 25 éve.  
/Irtá és szerkesztette: Dr. Glied Károly, Király Lász-  
ló, dr. Maár András .../ Kecskemét, 1971. Bács-Kiskun  
megyei Tanács VB.

Bács-Kiskun megye fontosabb statisztikai adatai 1951-  
1956. Kecskemét. 1956. KSH. Bács-Kiskun megyei Igazga-  
tósága.

Bács-Kiskun megye múltjából I. /Szerk.: Iványosi Szabó  
Tibor/ Kecskemét. 1975. Bács-Kiskun megyei Levéltár  
Kiadványa II.

Bács-Kiskun megye statisztikai évkönyve 1968.  
Kecskemét. 1968. KSH. Bács-Kiskun megyei Igazgatósága.

Balanyi Béla: Az 1944-1945-ös évek eseményeinek főbb vonásai Bács-Kiskun megyében és az eseményeket tanúsító iratok ismertetése. Művelődésügyünk 12. sz. /Kiadja: a Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya./

Dr. Balásfalvi Kiss Barnabás: Kecskemét multja és jelene rövid vázlatban. Kecskemét. 1939.

Balázs Béla: A demokratikus tömegmozgalom kibontakozása és a népi forradalmi szervek megalakulása a felszabadult Magyarországon. Századok. 1957/2. 214-217 l.

Bálintné Mikes Katalin-Szabó Sándor: Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéről 1944-1945. /Bács-Kiskun megyei Levéltár Kiadványai I./  
Kecskemét. 1971. Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya.

Balogh István: Az alföldi tanyásgazdálkodás az 1830-40-es években. Agrártörténeti Szemle. 1962.4.évf. 3-4 sz. 617-633 l.

Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Budapest. 1975. Kossuth Könyvkiadó.

Bánáti Miklós: Huszonkét évtized az új hazában. /Császártöltés község történelmi adattára. 1744-1964./  
Császártöltés. 1967. Községi Tanács VB.

Bársony Ferenc: Az első szervezett erő.  
Petőfi Népe. 1969. november 2.



Bárth János: A kalocsai szállások településnéprajza. Kalocsa. 1975. Kalocsai muzeumi dolgozatok.

Bende László: Kecskemét közgazdasági viszonyai 1916. Kecskemét. 1929. Kecskeméti Közlöny, Nyomda és Lapkiadó Vállalat.

Bende László: A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés fejlődéstörténete. Kecskemét. 1929. A Kecskeméti Közlöny, Nyomda és Lapkiadó Vállalat.

Benke József: Demokratikus és szocialista agrárátalakulás Somogyban. Kandidátusi értekezés. 1972. Kézirat.

Benke József: Földreform és telepítés Barcson. Agrártörténeti Szemle. 1967/1-2. 195-227 l.

Bercsényi József: A fogyasztási szövetkezeti mozgalom kialakítása és fejlődése Bács-Kiskun megyében 1945-1970. Kecskemét. 1950. Fogyasztási Szövetkezetek Bács-Kiskun megyei Szövetsége.

Berend T. Iván: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1968. Budapest. 1974. Kossuth Könyvkiadó. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Berend T. Iván: Ujjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945-1948. Budapest. 1962. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország gazdasága az első világháború után. Budapest. 1966. Akadémiai Kiadó.

Berend T. Iván-Szakács Sándor: Hozzászólás a népi demokratikus forradalom jellegéről folyó vitához. Párttörténeti Közlemények. 1963/3. 107-233 l.

Bernát Tivadar-Enyedi György: A magyar mezőgazdaság termelési körzetei. Budapest. 1961. Mezőgazdasági Kiadó.

Bodócs Gyula dr.: Hetényegyháza multja és jelene. Kecskemét. 1956. Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya és a Hazafias Népfront Bács-Kiskun megyei Bizottsága.

Borsi Emil: A Magyar Kommunista Párt harca a szegény-paraszság megszervezéséért 1945. második felétől 1946. végéig. Párttörténeti Közlemények. 1961/3.

Csabai István: Szabadság Mezőgazdasági Tsz. Tompa 1950-1975. Tompa. 1975. Tompai Szabadság Mg. Tsz.

Csete László-Márton János: A mezőgazdaság területi és üzemi fejlesztése Bács-Kiskun megyében. Budapest. 1956. Mezőgazdasági Kiadó.

Csizmadia Andor dr.: A nemzeti bizottságok tevékenysége. /1944-1949./ Budapest. 1968. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Dobi István: Vallomás és történelem I-II. Budapest. 1962. Kossuth Kiadó.

Dolmányos István: A Kelet-Európai földreformok néhány problémája. /Cikksorozat/

Agrártörténeti Szemle 1962/1-4 129-156 l. 537-568 l.

Agrártörténeti Szemle 1963/1-3 94-119 l. 361-378 l. 484-509. l.

Agrártörténeti Szemle 1964/3-4 347-370 l.

Agrártörténeti Szemle 1965/2-3 216-235 l.

Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945-1947. Budapest. 1969. Akadémiai Kiadó.

Donáth Ferenc: Egy elkészített program. /Független Kisgazda Párt földreform terve./ Agrártörténeti Szemle 1962/1-2. 279-292 l.

Donáth Ferenc: A kommunisták munkája falun.  
MKP. Szeminárium 13. füzet. Kézirat.

A Duna-Tisza közti Földmivelésügyi Tanács jelentése az 1947. évről. Kecskemét. 1948.

A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara Évi Jelentése 1929. május 9-től, 1930. május 11-ig. Kecskemét. 1930. DTMK. Kiadványai 12.szám.

A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara javaslata a gazdaságok rendezésére. Kecskemét. 1935. DTMK. Kiadványai 25.szám.

Erdei Ferenc: A földhöz juttatott parasztság sorsa.  
Budapest. 1947. Sarló.

Erdei Ferenc: A földreform történetéhez. /A szabadság hajnalán/. Budapest. 1965. Kossuth Kiadó.

Erdei Ferenc: Futóhomok. Budapest. 1957. Gondolat Kiadó.

Az ezeréves jussért. /Összeállította a Szabad Föld Szerkesztősége. Sajtó alá rendezte Surányi Éva/.  
Budapest. 1955. Szikra.

Észak-Bácska. Monográfia. /Szerk.: Dr. Gyenes Antal/  
Budapest. 1972. Mezőgazdasági Kiadó.

Faludi Gábor: Földosztás és szövetkezés. Fejezetek a bajai járás felszabadulás utáni agrártörténetéből.  
Baja. 1970. Járási Tanács.

Falunk tiz éve. Budapest. 1956. Szikra.

Fazekas Béla: Mezőgazdaságunk a felszabadulás után. Budapest. 1967. Mezőgazdasági Kiadó.

Felszabadulás. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Budapest. 1965. Szikra.

Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára. I-II. Pest. 1851.

Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon. 1848-1948. /Szerk.: Pölöskei Ferenc, Szakács Kálmán, Bev. Hunya István/. Mezőgazdasági és Erdészeti Dolgozók Szakszervezeti kiadásában. Bp. 1962. Táncsics.

Földreform 1945. Tanulmány és dokumentum gyűjtemény. /Somlyai Magda M./ Az 1945-ös földreform. Iratok a földreformról. /Szerk.: Jenei Károly, Szabó Ferenc, Hársfalvi Péter/ Budapest. 1965. Kossuth Kiadó.

A földreform számokban.

Közgazdasági Szemle. 1955. évf. 99-100 l.

A földreform történelmi jelentősége. Előadások az Országos Földreform emlékünnepeken, Békéscsabán 1970. március hó 15-16-án. /Szerk.: Lázár Vilmos/ Budapest. 1972. Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

Gergely Ferenc-Kőhegyi Mihály: Pécs-Baranya-Baja háromszög történelmi problémái. 1918-1921. között. Baja. 1974. Bács-Kiskun megyei Tanács Járási Hivatala Baja.

Gesztelyi Nagy László: Az elnéptelenedő falu. Budapest. 1940. Különlenyomat, a Budapesti Szemle 1940. októberi füzetéből.

Gesztelyi Nagy László: A magyar Alföld és a tanyavilág /Három város Cegléd, Kecskemét, Szeged tanya kérdése./ Különlenyomat a Magyar Gazdák Szemléje 1929. szeptemberi füzetéből.

Gesztelyi Nagy László: A magyar tanyarendszer kialakulása. Kecskemét. 1926. Hirlap Kiadó és Nyomda RT.

Gesztelyi Nagy László: A mezőgazdasági kamarák husz éve. Különlenyomat a Mezőgazdasági Közlöny 1942. 6. számából.

Glied Károly dr.: Jánoshalma negyedszázada 1945-1970. Jánoshalma. 1970. Nagyközségi Tanács.

Gulay István: Tanyát verni a világ közepén. /200 éve város Kiskunfélegyháza/ Kiskunfélegyháza é.n. Városi Tanács VB.

Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Budapest. 1968. Kossuth Kiadó.

Hajdu Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság. Budapest. 1969. Kossuth Kiadó.

Halasi László: Az 1945-1947. agrárátalakulás jellegéről. Párttörténeti Közlemények. 1964/3.

Hatvani Dániel: 20 év a kiskunfélegyházi Vörös Csillag Tsz-ben. Kiskunfélegyháza. 1970. Kiskunfélegyházi Vörös Csillag Mg. Tsz.

Hatvani Dániel: Szent Iván-tól Felsőszentivánig. Mult és jelen egy bácskai faluban. Felsőszentiván. 1973. Községi Tanács VB.

Hatvani Dániel: Tiszakécske. Tiszakécske é.n. Nagyközségi Tanács.

Hornyik János: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét. 1927. Kecskemét th. város muzeuma.

Hornyik János: Kecskemét város története. Oklevéltárral. I-II. kötet. Kecskemét. 1862.

Husz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Budapest. 1964. Kossuth Kiadó.

25 éves a Borotai Mg. Termelőszövetkezet.  
Borota. 1975. A Borotai Mg. Tsz.

20 éves a Kalocsai Állami Gazdaság 1949-1969.  
Kalocsa. 1969. Kalocsai ÁG.

20 éves a Kunfehértói Állami Gazdaság 1949-1969.  
Kecskemét. 1969. Kunfehértói ÁG.

Ivánfy János: A mezőgazdasági kisüzem helyzete és pusztulása a kapitalista Magyarországon.  
Közgazdasági Szemle. 1965. 12. sz. 1499-1511. l.

Iványi Anna: Az 1945. évi földosztás Mezőhegyesen.  
Agrártörténeti Szemle. 1963/6 526-537 l.

Kalocsa és Vidéke 1918-1919. /Forrásgyűjtemény/.  
Kalocsa. 1968. Járási Tanács VB.

Kanyar József: Elsikkasztott földreform, megvalósult földosztás Somogyban. /1920. 1945./  
Budapest. 1964. Akadémiai Kiadó.

Karsai Elek - Somlyai Magda: Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. 1944. szept. - 1945. ápr. Budapest. 1970.

Dr. Karsai Ferenc: Jánoshalma története az őskortól 1849-ig. Jánoshalma. 1974. Nagyközségi Tanács.

Katona Imre: Sárköz. Budapest. 1962. Gondolat Kiadó.

Káposztás István: Iratok a Magyar Mezőgazdaság 1945. évi helyzetéről. Agrártörténeti Szemle. 1965/1. 98-162 l.

Kecskemét. /Szerzői munkaközösség, vezetője: Heltai Nándor./ Kecskemét. 1972. Kecskemét Városi Tanács.

Kecskemét 1368-1968. Tanulmányok a város multjáról, jelenéről. /Szerk.: Heltai Nándor/. A város fennállásának 600. évfordulóján kiadta: Kecskemét Város Tanácsa.

Kereskedő Sándor: Kecskeméti Törekvés Termelőszövetkezet 1950-1975. Kecskemét. 1975. Törekvés Mg. Tsz.

Király László: A földosztás végrehajtása. /Negyedszázad. Tanulmánykötet./ Kecskemét. 1970. Bács-Kiskun megyei Tanács VB.

Király László: Társadalmi érdek vagy könyöradomány. Kiskunság. 1967. 2.

Kiskunhalas. Helytörténeti monográfia I. /Szerk.: Janó Ákos/ Kiskunhalas. 1965. Kiskunhalasi Városi Tanács.

Komanovics József: A földreformmal és a potsdami egyezmények végrehajtásával kapcsolatos telepítések Baranyában 1945-1946-ban. Agrártörténeti Szemle. 1966. 3. sz. 378-398 l.

A kommunista párt szövetségi politikája 1936-1962. /Szerk.: Vass Henrik/ Budapest. 1966. Kossuth Kiadó.

Kopasz Gábor: Az 1945. évi földbirtokreform végrehajtása Pécssett és Baranya megyében. /Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944-1960./ Pécs. 1961. Városi Tanács.

Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. 1943-1945. Budapest. 1961. Kossuth Kiadó.

Kóti János: A földért folytatott harc Pest megyében 1945-1946. /Pest megye multjából. Tanulmányok./ Budapest. 1965. Pest Megyei Tanács.

Kovacsics József: A tanyai népesség Kecskeméten, Szegeden és Hódmezővásárhelyen. Statisztikai Szemle. 1950. 9. sz. 578-587. l.

Kovács Imre: Néma forradalom. Budapest. 1947. Misztótfalusi.

Küzdelem az Alföld jövőjéért. Beszámoló a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara másfél évtizedes munkájáról. 1922-1937. Kecskemét. 1937. DTMK. Kiadványai 31. szám.

Küzdelmek és eredmények. Beszámoló a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 20 esztendő munkájáról. 1922-1942. Kecskemét. 1942. DTMK. Kiadványai 40. szám.

Krizsán László: A pest megyei földbirtokrendező tanácsok és földhivatalok szervezete. Levéltári Közlemények. 1960. évf. 22-36 l.

Lencsés Ferenc: Földosztás Martonvásáron 1945-ben. Agrártörténeti Szemle: 1965/1. 86-97 l.

Lenin: Az agrárkérdésről I-II. köt. Budapest. 1950. Szikra.

Lenin beszéde a Kommunista Internacionálé II. Kongresszusán 1920. július 30. V. I. Lenin művei 31. Budapest. 1951. Szikra.



Lettrich Edit: Kecskemét és tanyavilága.  
Budapest. 1968. Akadémiai Kiadó.

Maár András: A termelés szakosítása, a fejlesztés lehetőségei Bács-Kiskun megye termelőszövetkezeteiben.  
Kandidátusi értekezés. 1969. /Kézirat/.

Magyar Gazda Zsebkönyve 1948. évre. /Szerk.: Adorján János, Horváth Sándor/. Budapest. 1947.

A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944-1948. Budapest. 1967. Kossuth Kiadó.

Magyar Kommunista Párt: A MKP parasztprogramja. Tervezet a mezőgazdasági termelés fejlesztésére és a dolgozó parasztság helyzetének megjavítására. Budapest. 1946. Szikra.

A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Második kötet. Gazdacimtár. Budapest. 1897. KSH.

A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Negyedik kötet. A gazdaságok megoszlása jelleg és nagyság szerint. Budapest. 1900. KSH.

A Magyar Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Budapest. 1912. KSH.

Magyar Róna 1924-1940. évi számai.

Magyar Statisztikai Évkönyv 1938. Budapest. 1939. KSH.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv XV. évfolyam 1948.  
Budapest. 1948. KSH.

Magyar városok és községek. Statisztikai adatgyűjtemény.  
Budapest. 1958. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Magyarország állatállománya, gazdasági gépfelszerelése és gyümölcsfaállománya 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 100 köt. Budapest. 1937. KSH.

Magyarország földbirtokosai és földbérleti. /Gazdacimtar/  
1925. Budapest. 1925. KSH.

Magyarország földbirtokosai és földbérleti. /Gazdacimtar/  
1935. Budapest. 1937. KSH.

Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben I. Magyar  
Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99. köt.  
Budapest. 1936. KSH.

Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben II.  
Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 102. köt.  
Budapest. 1937. KSH.

Magyarország története I-II. köt. /Szerk.: Molnár Erik,  
Pamlényi Ervin és Székely György/ 3. kiadás.  
Budapest. 1971. Gondolat Kiadó.

A mai Magyarország. A második világháború és a párizsi  
békeszerződés következményei. /Szerk.: Elekes Dezső/  
Budapest. é.n. Hungária Lloyd/

Mándics Mihály: Fejezetek Csávoly község krónikájából.  
Csávoly. 1969. Községi Tanács.

Matics Pál: Adatok Szalkszentmárton történetéhez.  
Szalkszentmárton. 1970. Községi Tanács.

Megyék, városok, járások, gazdasági körzetek adatai, 1966.  
Budapest. 1966. Statisztikai Kiadó.

Megyénk felszabadulása /Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény/. Kecskemét. 1965. Megyei Könyvtár.

Mezőgazdasági Adattár I-II. Budapest. 1965. KSH.

Mezőgazdasági Adattár 1960-1970. Kecskemét. 1972. KSH.  
Bács-Kiskun megyei Igazgatósága.

Mezőgazdasági Statisztikai Adatgyűjtemény 1870-1970.

II. 1-2-3-4. kötet. Budapest. 1973-74. KSH.

Mészáros Károly: Az űszirózsás forradalom és a Tanács-  
köztársaság parasztpolitikája. Budapest. 1967. Akadémiai  
Kiadó.

Mi lesz a tanyákkal? Hazafias Népfrent. 1973.

Molnár Erik: Válogatott tanulmányok.

Budapest. 1969. Akadémiai Kiadó.

Molnár Frigyes: A homoki szőlőtermelés korszerűsítése.

Budapest. 1961. Mezőgazdasági Kiadó.

Molnár Lászlóné: A földreform Hajdu megyében.

Agrártörténeti Szemle. 1965/4. 588-601. 1.

Molnár Lászlóné: A mezőgazdaság fejlődése és az agrár-  
népesség társadalmi átrétegződése Hajdu-Bihar megyében.  
1945-1963. Kandidátusi értekezés. 1967. Kézirat.

Nagy Béla: Adatok Solt község történetéhez.

Solt. 1964. Szerző kiadása.

Nagy Béla: 20 éves a hartai "Lenin" Tsz. Adalékok Harta  
község és a hartai Lenin mezőgazdasági termelőszövetkezet  
történelméhez. Harta. 1969. Lenin Mg. Tsz.

Nagy Béla: Történelmi sorsfordulók a dunavecsei járásban.

Dunavecse. 1968. Járási Könyvtár.

Nagy Czirok László: Pásztorélet a Kiskunságon.

Budapest. 1959. Gondolat.

Nagy József: Az 1945-ös földreform Heves megyében.

Eger. 1961. Klny. az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyvé-  
nek 7. kötetéből.

Nagy László: A földreform 20 év távlatából.  
Jogtudományi Közlöny. 1965/4. 121-131 l.

Nagy Pál István - Dr. Apró János: Adalékok Soltvadkert történetéhez. Soltvadkert. é.n. Nagyközségi Tanács.

Nemes Dezső: A népi Magyarország 15 éves fejlődése.  
Budapest. 1960. Akadémiai Kiadó.

A nemesnádudvari Kossuth Termelőszövetkezet története.  
/1949-1974/ Nemesnádudvar. 1974. Kossuth Mg. Tsz.

A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve, s a népesség ház- és földbirtok viszonyai. Részletes demográfia és a lakóházak és lakások adatai.  
Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 96.  
Budapest. 1936. KSH.

A népesség foglalkozása részletesebben és a vállalati statisztika. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 94. kötet. Budapest. 1935. KSH.

A népi Magyarország negyedszázada. /Nemzetközi tudományos ülészek Magyarország felszabadulásának 25. évfordulóján/  
Budapest. 1972. Akadémiai Kiadó.

Népszámlálás a magyar korona országaiban. Az 1870. év elején végrehajtott, a népszámlálás eredményei, a hasznos háziállatok kimutatásával együtt. Szerk. és kiadja az országos magy. kir. statiszt. hiv. Pest. 1871.

Az 1920. évi népszámlálás. Második rész.  
Budapest. 1925. KSH.

Népszámlálás 1941. Demográfiai adatok községek szerint.  
Budapest. 1947. KSH.

Az 1949. évi népszámlálás 2. Mezőgazdasági eredmények.  
Budapest. 1951. KSH.

Az 1949. évi népszámlálás 3. Részletes mezőgazdasági adatok. Budapest. 1951. KSH.

Az 1949. évi népszámlálás 11. Külterületi lakott helyek főbb adatai. Budapest. 1952. KSH.

Okályi Iván: Gyümölcsstermesztés I. Budapest. 1954. Mezőgazdasági Kiadó.

Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. /Demokratikus és szocialista agrárátalakulás 1945-1961./ Budapest. 1972. Akadémiai Kiadó.

Pach Zsigmond Pál: A magyarországi és oroszországi porosztas agrárfejlődés egyező és eltérő vonásairól a XIX. század második felében. Közgazdasági Szemle. V. évfolyam. 1958. január 56-78 l.

Pápai Miklós: A földosztás és a termelőszövetkezeti mozgalom alakulása 1945-től napjainkig. Budapest. 1958-59. Tánácsics Kiadó.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogu város adattára. Budapest. 1939. Kultura Könyvnyomda.

Proletártavas 1919. Tanulmánykötet Bács-Kiskun megye forradalmi multjából. /Szerk.: Bognár Lajos és Bodor Jenő/. Kecskemét. 1969. MSZMP. Bács-Kiskun megyei Bizottsága.

Ránki György: Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában. 1947-1949. Budapest. 1969.

Rapp János: Jánoshalma története. Budapest. 1927. Pátria ny.

Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Budapest. 1949. Szikra.

Romány Pál: A tanyarendszer ma. Budapest. 1973.  
Kossuth Kiadó.

Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon  
1936-1948. Budapest. 1967. Kossuth Kiadó.

Sándor Pál: A XIX. század végi agrárválság Magyarorszá-  
gon. Budapest. 1958.

Sándor Pál: A XIX. századi parasztbirtok vizsgálatának  
problémái és újabb eredményei a felszabadulás utáni  
irodalom tükrében. Agrártörténeti Szemle. 1968. 1-2. sz.  
94-117 l.

Seres Imre: Az 1945. évi földreformról...  
Állam és Igazgatás. 1965/3. 193-202 l.

Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegénypa-  
raszt mozgalmak. Budapest. 1953. Szikra.

Sipos János: A népi demokratikus forradalom magyarorszá-  
gi sajátosságaihoz. Hozzászólás néhány vitás kérdéshez.  
Magyar Filozófiai Szemle. 1964/1. 16-74 l.

Somlyai Magda M.: Az 1945-ös földreform néhány kérdésé-  
ről. Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.  
Budapest. 1955.

Somlyai Magda M.: Iratok a tiszántuli szegényparasztság  
földosztó törekvéseiről 1945-ben.  
Történeti Szemle. 1958/1-2. 221-234 l.

Somlyai Magda M.: Szabadulás és magvetés. /Az 1945-ös  
földreform történetéből/  
Budapest. 1961. /A Magyar Történeti Társulat és a Haza-  
fias Népfront könyvtára 4./

A szabadság hajnalán. /Összeállította és szerkesztette: Lányi Ernőné, Nagy Eta, Petrák Katalin/. Budapest. 1965. Kossuth Kiadó.

Szabó Bálint: Népi demokrácia és forradalomelmélet. A marxista forradalomelmélet fejlődésének néhány kérdése Magyarországon. 1935-1949. Budapest. 1970. Kossuth. Kiadó.

Szabó Ferenc: Azé legyen a föld, aki megmunkálja. /A földosztás dél-alföldi történetéből/. Tiszatáj. 1965/4. 243-249 l.

Szabó István: Földreform a Viharsarokban. Kandidátusi értekezés. 1972. Kézirat.

Szakács Kálmán: A Kommunista Párt agrárpolitikája 1929-1930. Budapest. 1961. Kossuth Kiadó.

Szakács Kálmán: A parasztság a II. világháború alatt. Budapest. 1958-59. Táncsics Kiadó.

Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása 1945-1948. Budapest. 1969. Akadémiai Kiadó.

Szakács Sándor: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában. 1945-48. Budapest. 1964. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon. 1945-1948. Budapest. 1971. Akadémiai Kiadó.

Számvetés az MSZMP. kongresszusa előtt. Kecskemét. 1959. KSH. Bács-Kiskun megyei Igazgatósága.

Szemere Vera: Az agrárkérdés 1918-1919-ben. Budapest. 1963. Kossuth Kiadó.

Szendrei József: Koldusok paradicsoma. Budapest. 1961. Kossuth Kiadó.

Szőlőtermesztés homokon. /Szerk.: dr. Bognár Károly./  
Budapest. 1961. Mezőgazdasági Kiadó.

Szövetkezetünk 25 éve 1948-1953. /Bordos Lajos, Németh  
László, Pinkovics Miklós, Veres Béla/ Kecskemét. 1973.  
Univer Szövetkezet.

Szuhay Miklós: Az állami beavatkozás és a magyar mező-  
gazdaság az 1930-as években. Budapest. 1962. Akadémiai  
Kiadó.

Szuhay Miklós: A Tanácsköztársaság agrárpolitikájának  
kérdéséhez. Századok. 1959/2-4. 473-493 l.

Takács József: Új agrárpolitika a magyar demokráciában.  
Budapest. 1945. Népszava.

Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből.  
/Szerk.: Laczkó Miklós/ Közreadja a Magyar Tudományos  
Akadémia Történettudományi Intézete. Budapest. 1955.

Tiszaalpár emlékfüzet 1975. Tiszaalpár 1975. Nagyközségi  
Tanács.

Tompa Béla: A bor itthon és a nagyvilágban. Budapest. 1963.  
Mezőgazdasági Kiadó.

Tompa Béla: A szőlő- gyümölcs itthon és a nagyvilágban.  
Budapest. 1963. Mezőgazdasági Kiadó.

A tompai "Kossuth" Mezőgazdasági Termelőszövetkezet éle-  
te és fejlődése. Tompa. 1971. Csongrád megyei Lapkiadó  
Vállalat.

Tóth István: A Nemzeti Paraszt Párt története 1944-1948.  
Budapest. 1972. Kossuth Kiadó.



Tóth Miklós: A kiskunfélegyházi Dózsa Mezőgazdasági Termelőszövetkezet krónikája. 1948-1974.  
Kiskunfélegyháza é.n. Dózsa Mg. Tsz.

Tóth-Szóllós Mihály: Dunaegyháza község története.  
Dunaegyháza. 1968. Községi Tanács VB.

Ujjáépítő magyarok. Az országépítés három esztendeje.  
Budapest. é.n. Kossuth Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.

Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767-1849. Budapest. 1967. Akadémiai Kiadó.

Varju Ákos: Az 1945. évi földbirtokreform eredményei és jelenlegi állapota. Valóság. 1947. évf. 147. sz.

Veres György: Kecskemét-Szikrai Állami Gazdaság múltja és jelene. /A 80 éves Kecskemét Városi Szikrai Szőlőtelep és a Kecskeméti Szikrai Állami Gazdaság monográfiája. 1891-1971./ Kecskemét. 1972. Kecskemét-Szikrai ÁG.

Veres Péter: Paraszti jövőendő. Budapest. 1948. Sarló.

Zsilák András: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és az MDP szövetségi politikájának főbb vonásai. 1945-1948. Párttörténeti Közlemények. 1966/2.



